

Миколаївський національний аграрний університет
Міністерство освіти і науки України

Миколаївський національний аграрний університет
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Кормишкін Юрій Анатолійович

УДК 338.432:334.722

ДИСЕРТАЦІЯ

Формування бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва України

08.00.04 – економіка та управління підприємствами – за видами економічної
діяльності

Подається на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Ю.А.Кормишкін

Науковий консультант Шебанін В'ячеслав Сергійович, доктор технічних
наук, професор

АНОТАЦІЯ

Кормишкін Ю.А. Формування бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва України. - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами – за видами економічної діяльності – Миколаївський національний аграрний університет, Миколаїв, 2018; Миколаївський національний аграрний університет, 2018.

Дисертація присвячена обґрунтуванню концептуальних засад, удосконаленню теоретико-методологічних положень, розробці методичних підходів та практичних рекомендацій із формування бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва.

У роботі проведено аналіз наукових підходів до трактування понять «аграрне підприємництво» та «бізнес-інфраструктура аграрного підприємництва».

Доведено, що сутність аграрного підприємництва детальніше розкривається через основні його функції: загальноекономічну; ресурсно-мобілізаційну; виробничо-організаційну; творчо-новаторську; соціальну; екологічна функція.

Дослідження категоріально-понятійного апарату поняття «бізнес-інфраструктура аграрного підприємництва» дозволило виокремити у її структурі такі елементи, як фінансові, товарні, трудові, інформаційні та інші, що забезпечують успішне функціонування суб'єктів аграрного підприємництва. Більш узагальнено, під бізнес-інфраструктурою аграрного підприємництва слід розуміти комплекс виробничих та невиробничих галузей, що забезпечують умови відтворення аграрного виробництва.

У результаті огляду чинних доробків науковців визначено класифікацію елементів бізнес-інфраструктури підприємництва за такими ознаками: форма власності (передбачає наявність державних, приватних, громадських

елементів бізнес-інфраструктури та виявляє джерела фінансування, ступінь впливу, наявність зацікавленості з боку аграрних підприємців); вид діяльності (дозволяє якісно оцінити напрям впливу інфраструктурного елемента на діяльність аграрного підприємництва (дорадчі органи, консалтингові структури, інформаційні центри, інвестиційні та інноваційні компанії, освітні заклади тощо); елементи бізнес-інфраструктури відповідно до чинного законодавства (бізнес-центри, бізнес-інкубатори, інноваційні бізнес-інкубатори, науково-технологічні центри, технологічні парки, фонди підтримки підприємництва, фінансові установи, інноваційні та інвестиційні фонди і компанії, лізингові компанії, консультативні центри та ін.).

Визначено ряд методологічних підходів формування і розвитку бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва (історичний; термінологічний; герменевтичний; порівняльний; ціннісний; системний; синергетичний; поведінковий (біхевіористський); інституціональний; структурний; функціональний; комплексний). Вперше визначено, що формування бізнес - інфраструктури аграрного підприємництва базується також і на психологічних підходах (особистісний, поведінковий та когнітивний).

Доведено, що у сучасних умовах господарювання на формування та розвиток бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва впливає чимало факторів мегарівня, макрорівня, мезорівня й мікрорівня. Виокремлено, основні принципи формування бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва (стійкості, цілісності функціональної необхідності, принцип взаємодоповнення).

Зроблено висновок, що система показників ефективності має бути орієнтована на складові економічного ефекту та бізнес-інфраструктури, а саме на технологічну, економічну, організаційну, матеріально-технічну, соціальну та екологічну складові. Чинники, що здійснюють як позитивний так і негативний вплив на ефективний розвиток аграрного підприємництва варто поділити за наступними ознаками: характером впливу, за місцем здійснення, за дією на результати розвитку та за часом дії. Дослідженнями

встановлено, що об'єктивна система показників та чинників ефективного розвитку аграрного підприємництва може бути отримана лише на основі поглибленого аналізу конкретної ситуації і врахування великої кількості обставин.

У роботі охарактеризовані тенденції розвитку аграрного підприємництва за такими напрямками: оцінка кількості суб'єктів господарювання; оцінка та аналіз кількісних показників розвитку аграрного підприємництва; аналіз структурних змін за масштабами та видами діяльності; організаційно-правовими формами.

В ході дослідження визначено поступове покращення позицій України в сфері аграрного підприємництва. Обсяг валової продукції сільського господарства в Україні формується двома основними групами виробників, а саме сільськогосподарськими підприємствами і домогосподарствами. Метою формування інфраструктури аграрного підприємництва є створення сприятливих умов для його розвитку шляхом забезпечення комплексної й адресної підтримки суб'єктів малого бізнесу в різних напрямках: інформаційному; консультаційному; навчальному; прогнозно-аналітичному; науково-технічному; технологічному; фінансовому; майновому; у наданні підприємцям широкого спектра ділових послуг.

Акцентовано увагу, що через об'єкти інфраструктури відбувається налагодження ділових контактів підприємців, що сприяє самоорганізації малого бізнесу. Крім того, бізнес-інфраструктура підприємництва покликана забезпечити надання додаткових можливостей для суб'єктів малого бізнесу, що сприяють подоланню специфічних труднощів і проблем, які об'єктивно виникають перед ними, особливо перед підприємцями початківцями.

В ході дослідження виявлена тенденція скорочення кількості суб'єктів фінансово-кредитних та маркетингових складових бізнес-інфраструктури, що призводить до ускладнення процесів реалізації сільськогосподарської продукції, зростанню трансакційних витрат, погіршення умов підприємницької діяльності.

Удосконалено системний підхід побудови ефективної моделі державної підтримки сільськогосподарського страхування, який передбачає: розширення концепції державної підтримки; зміну порядку надання фінансової допомоги; створення нормативно-правової бази, яка б забезпечувала для всіх страхувальників та страховиків рівний доступ та однакові можливості на ринку сільськогосподарського страхування.

У роботі обґрунтовані заходи, щодо розвитку й регулювання аграрного підприємництва (формування дієвої державної підтримки; раціональне використання сільськогосподарських земель; розвиток мережі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та державно-приватного партнерства; підвищення якості продуктів харчування та їх відповідності міжнародним стандартам; нарощування експортного потенціалу; сприяння залученню іноземних інвестицій).

Доведено, що суб'єкти підприємницької діяльності відіграють вагомую роль у формуванні спроможних територіальних громад, зокрема: здійснюють вплив на формування їх доходної частини бюджету; сприяють у вирішенні житлово-комунальних проблем, залученні іноземних інвестицій, використанні та модернізації приміщень територіальних громад, розвитку креативної економіки територіальних громад та формуванні їх екологічної безпеки, збереженні історико-культурної спадщини, популяризації територіальної громади тощо. Доцільними заходами активізації розвитку підприємництва є: розроблення дорожньої карти розвитку підприємництва; формування фондів підтримки малого та середнього підприємництва територіальних громад; організація конкурсу бізнес-пропозицій; розміщення інформації про грантові проекти та умови участі на сайтах територіальних громад; проведення тренінгів щодо відкриття власної справи, написання грантових заявок щодо залученням громадських організацій, центрів зайнятості, закладів вищої освіти.

Визначено та обґрунтовані напрями ІТ – інновацій в аграрному секторі економіки: картографія; логістичні рішення; моніторинг технопарку;

аналітика та планування; спеціалізовані CRM та HRM системи; аналітика та прийняття раціональних рішень; моніторинг здоров'я тварин та якості продукції; мобільність; застосування інформаційних технологій bigdata.

Щодо розвитку партнерства та його впливу на формування інфраструктурного забезпечення розвитку аграрного підприємництва, то в роботі обґрунтовано доцільність створення Ради донорів розвитку аграрного підприємництва, яка дозволить уряду та міжнародним партнерам спільно проводити моніторинг та оцінку розвитку аграрного підприємництва, а також ефективно координувати роботу міжнародних проектів і програм.

Проведенні наукові дослідження показали, що невід'ємною частиною успішної бізнес-стратегії агроформувань є дотримання принципів соціальної відповідальності. Необхідними умовами для розвитку соціально відповідального підприємства є: розробка та прийняття законодавчої й нормативно-правової бази для ведення соціальної діяльності; формування дієвої незалежної громадянської експертизи та оцінки результатів соціальних програм, стандартів і якості підготовки бізнес-фахівців; впровадження системи заохочення (морального та економічного) відповідальних суспільних суб'єктів.

Визначено, що інтеграція у європейський освітній простір вимагає зміцнення стратегічного партнерства між закладами вищої освіти, науково-дослідними установами, підприємствами та організаціями з метою гармонізації виробничої, наукової та освітньої сфер у процесі підготовки кваліфікованих кадрів. У цьому напрямі автором пропонується: створення Навчально-науково-виробничого консорціуму аграрних закладів вищої освіти, науково-дослідних установ та виробничих підприємств України; законодавчо встановити дуальну форму здобуття освіти (визначити статус наставника із забезпеченням заробітної плати та відповідні стимули для підприємців, які роблять значний внесок у розвиток дуального навчання).

Досліджено, що сучасний стан розвитку системи аграрного страхування в Україні диктує потребу у формуванні системного підходу до

його розбудови. В основі якого лежатиме визначення та законодавче оформлення форм взаємодії трьох головних учасників аграрного страхування – суб'єктів аграрного підприємництва, страхових компаній та уряду.

Для активізації розвитку системи аграрної логістики в Україні обґрунтовані наступні заходи: активізація роботи з міжнародними донорськими організаціями; обласним та районним державним адміністраціям слід виступати ініціатором і сприяти укладенню договорів про спільну діяльність між обласними службами автомобільних доріг, з однієї сторони, та інвесторами – інтегрованими аграрними структурами, що ведуть господарську діяльність на території області чи району, з іншої сторони, з приводу ремонту, реконструкції та будівництва нових доріг місцевого значення; об'єднаним територіальним громадам розглядати агрологістику як першочергове завдання свого стратегічного розвитку; сприяти розвитку інфраструктури зберігання та транспортування сільськогосподарської продукції шляхом впровадження процедур видачі дозволів за принципом «єдиного вікна»; активізувати діяльність місцевих сільськогосподарських ринків і ярмарків; акцентувати увагу на розвиток обслуговуючої кооперації на селі

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що науково–теоретичні, практичні розробки та пропозиції дисертаційної роботи узагальнено до вигляду науково-практичних положень та теоретико-методологічних рекомендацій щодо формування бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва. Зокрема розроблені пропозиції щодо: створення і функціонування інноваційно-інвестиційного об'єднання з трансферу сучасних технологій на базі Миколаївського національного аграрного університету за участю науково-дослідних установ НААН і виробничих підприємств України; розвитку міжнародного міжрегіонального співробітництва в аграрній сфері; створення Центру медіації при Регіональній торгово-промисловій палаті Миколаївської області; доцільності використання інформаційних технологій bigdata; формування

методологічних принципів підготовки та оформлення проектних заявок, які адаптовані до вимог різних донорів

Отримані результати використовуються у практиці діяльності Міністерства освіти і науки України, Миколаївської обласної ради, Департаменту агропромислового розвитку Миколаївської обласної державної адміністрації, Регіональної торгово-промислової палати Миколаївської області, ТОВ СП «ПАЕК».

Основні теоретико-методологічні положення, обґрунтовані у дисертаційній роботі, використано у навчальному процесі Східноєвропейського університету економіки та менеджменту при підготовці і викладанні курсів лекцій та практичних робіт з дисциплін «Аналіз господарської діяльності», «Економіка підприємства», «Управління потенціалом підприємства» та Миколаївського національного аграрного університету при викладанні дисциплін «Інфраструктура товарного ринку», «Агробізнес та підприємництво», «Бізнес менеджмент», «Концепція розвитку підприємства» та здобувачами вищої освіти при підготовці курсових робіт, звітів з навчальної, виробничої та фахової практик.

Ключові слова: аграрні підприємства, агрохолдинги, аграрне підприємництво, бізнес-інфраструктура, домінанти бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва, соціальна інфраструктура, оцінювання розвитку аграрного підприємництва та його бізнес-інфраструктури.

ANNOTATION

Kormyshkin Yu.A. Forming of business-infrastructure of agrarian enterprise of Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

Dissertation on the receipt of scientific degree of doctor of economic sciences after speciality 08.00.04 – economy and management enterprises by the types of economic activity– Mykolaiv National Agrarian University, Mykolaiv, 2018; Mykolaiv National Agrarian University, 2018.

Dissertation is sanctified to the ground of conceptual principles, improvement of theoretical and methodological positions, development of methodical approaches and practical recommendations from forming of business-infrastructure of agrarian enterprise.

It is in-process conducted analysis of the scientific going near interpretation of concepts «agrarian enterprise» and «business-infrastructure of agrarian enterprise».

It is well-proven that essence of agrarian enterprise more detailed opens up through his basic functions: general economic; resource-mobilizational; productive-organizational; creatively-innovative; social; ecological function.

Research of category-concept vehicle of concept "business-infrastructure of agrarian enterprise" allowed to distinguish such elements in her structure, as financial, commodity, labour, informative and others like that and that provide the successful functioning of agrarian business entities. More generalized, under the business-infrastructure of agrarian enterprise it follows to understand the complex of productive and unproductive industries that provide the terms of recreation of agrarian production.

As a result of review of operating works scientists are certain classification of elements of business-infrastructure of enterprise on such signs: pattern of ownership (envisages the presence of state, private, public elements of business-infrastructure and finds out sourcings, degree of influence, presence of the personal interest from the side of agrarian businessmen); the type of activity (allows qualitatively to estimate direction of influence of infrastructural element on activity of agrarian enterprise (deliberative bodies, consulting structures, informative centers, investment and innovative companies, educational establishments and others like that); elements of business-infrastructure in accordance with a current legislation (business-centers, business-incubators, innovative business-incubators, scientifically-technological centers, technological parkas, backing of enterprise funds, financial institutions, innovative and investment funds and companies, leasings companies, consultative centers and other.

The row of methodological approaches of forming and development of business-infrastructure of agrarian enterprise (historical; terminological; hermeneutics; comparative; valued; system; synergistical; behavior (behaviourism); institutional; structural; functional; complex) is certain. First certainly, that on forming business – the infrastructures of agrarian enterprise influence psychological approaches (personal, behavioral and cognitive). It is well-proven that in the modern terms of manage on forming and development of business-infrastructure of agrarian enterprise influences quite a bit factors of macro-, meso-, macro- and mega-levels. It is distinguished, basic principles of forming of business-infrastructure of agrarian enterprise (principle of firmness, integrity of functional necessity, principle of complementarity).

Drawn conclusion, that the system of indexes of efficiency must be oriented to the constituents of economic effect and business-infrastructure, namely: technological, economic, organizational, material and technical, social and ecological to composition. Factors that carry out as positive so negative influence on effective development of agrarian enterprise it costs to divide on next signs : by character of influence, at the place of realization, after operating on the results of development and at times action.

It is set researches that the objective system of indexes and factors of effective development of agrarian enterprise can be got only on the basis of deep analysis of certain situation and taking into account of plenty of circumstances.

In-process the described progress of agrarian enterprise trends are after such directions: estimation of amount of subjects of manage, estimation and analysis of quantitative indexes of development of agrarian enterprise, analysis of structural changes after scales and types of activity, after legal forms.

During research the gradual improvement of positions of Ukraine is certain in the sphere of agrarian enterprise. It was assisted by the increase of quantitative index accompanied by reduction of part of operating. The volume of gross products of agriculture in Ukraine is formed by two basic groups of producers, namely by agricultural enterprises and households. the aim of forming of

infrastructure of agrarian enterprise is creation of favorable terms for his development by providing of complex and address support of subjects of small business in different directions: informative, consultative, educational, prognosis-analytical, scientific and technical, technological, financial, property, and also in a grant to the businessmen of wide spectrum of business services.

Attention is accented on reduction of amount of subjects of financial credit and marketing constituents of business-infrastructure that results in complication of processes of realization of agricultural produce, to the increase of transactional charges of subjects of manage, worsening the terms of entrepreneurial activity.

Approach of the systems of construction of effective model of state support of agricultural insurance is improved, that provides for : expansion of conception of state support; change of order of grant of financial help; creation of normatively-legal base that would provide for all insure and insurers equal access and identical possibilities at the market of agricultural insurance.

In-process reasonable events, in relation to development and adjusting of agrarian enterprise (forming of effective state support; rational use of agricultural earth; development of network of agricultural attendant cooperative stores; development of state-private partnership; upgrading of foodstuffs and their accordance to the international standards; increase of export potential; assistance to bringing in of foreign investments).

It is well-proven, the performers of entrepreneurial activities play a ponderable role forming of solvent territorial communities, in particular: carry out influence on forming of them profitable part of budget; promote in the decision of housing and communal problems, bringing in of foreign investments, use and modernisation of apartments of territorial communities, development of creative economy of territorial communities and forming of them ecological safety, maintenance of historical and cultural heritage, popularization of territorial society and others like that. The expedient events of activation of development of enterprise are: development of travelling map of development of enterprise, forming of backing of small and middle enterprise of territorial communities funds, organization of

competition of business-suggestions, placing of information about underback projects and terms of participation on the web-sites of territorial communities; realization of training in relation to opening of own business, writing of underback requests in relation to bringing in of public organizations, centers of employment, establishments of higher.

Certainly and directions of IT are reasonable - innovations in an agrarian sector: cartography; logistic decisions; monitoring of technopark; analytic geometry and planning; CRM and HRM of the system is specialized; analytic geometry and acceptance of rational decisions; monitoring of health of animals and quality of products; mobility; application of information technologies of bigdata.

In relation to development of partnership and his influence on forming of the infrastructural providing of development of agrarian enterprise, then attention is in-process accented on expediency of creation of Advice of donors of development of agrarian enterprise, that will allow to Government and international partners together to conduct monitoring and estimation of development of agrarian enterprise, and also effectively to coordinate work of international projects and programs.

Realization scientific researches showed that inalienable part of successful business strategy of the agrarian forming is an observance of principles of social responsibility. By necessary terms for development socially responsible of agrarian forming is: development and acceptance of legislative and normatively-legal base for the conduct of social activity, forming of effective independent civil examination and estimation of results of the social programs, standards and quality of preparation of business-specialists; introduction of the system of encouragement (moral and economic) of responsible public subjects.

Certainly, that integration in European educational space requires strengthening of strategic partnership between establishments of higher education, research establishments, enterprises and organizations with the aim of harmonization of productive, scientific and educational spheres in the process of training of skilled personnels. Consider that the most successful organizational

form is an educational-scientific-productive consortium of agrarian establishments of higher education, research establishments and productive enterprises of Ukraine. Consider expedient the dual form of receipt of education to define at legislative level. To define status of tutor with providing of salary and corresponding stimuli for businessmen, that do a considerable contribution to development of dual studies.

It is set that modern development of the system of agrarian insurance status in Ukraine dictates a requirement in forming of approach of the systems to his development. Approach of the systems determination and legislative registration of forms of cooperation of three main participants of agrarian insurance - agricultural commodity producers, insurance companies and government will be the basis of. To our opinion, it follows also to work out Conception of development of agroinsurance, that must give a push and define strategic direction of actions of government in execution this role.

For activation of development of the system of agrarian logistic in Ukraine next events are reasonable: activation of work with international donor organizations; it follows to come forward regional and district state administrations as an initiator and assist entering into contracts about joint activity between regional services of highways, from one side, and by investors - integrated agricultural structures that conduct economic activity on territory of area or district, from other side, concerning repair, reconstruction and building of new roads of local value; to examine agrologistic as near-term task of the strategic development the incorporated territorial communities; to assist to development of infrastructure of storage and transporting of agricultural produce by introduction of procedures of delivery of permissions on principle of "only window"; to activate activity of local agricultural markets and fairs; to accent attention on development of attendant co-operation on a village.

The practical value of the got results consists in that theoretical, practical developments and suggestions of dissertation work generalized to the type of research and practice positions and in theory methodological recommendations in

relation to forming of business-infrastructure of agrarian enterprise. Suggestions worked out in particular in relation to: creation and functioning of innovative-investment association from the transfer of modern technologies on the base of the Mykolaiv national agrarian university with participation of research establishments of HAAH and productive enterprises of Ukraine; to development of international interregional cooperation in an agrarian sphere; creation of Center of mediaції is at the Regional commercial and industrial chamber of the Mykolaiv area; to expediency of the use of information technologies of bigdata; forming of methodological principles of preparation and registrations of project requests, that is adapted to the requirements of different donors.

The got results drawn on in practice of activity of Department of education and science of Ukraine, Mykolaiv regional soviet, Department of agroindustrial development of Mykolaiv regional state administration, Regional commercial and industrial chamber of the Mykolaiv area, LTD. AI «PAEK».

Substantive in theory methodological provisions reasonable in dissertation work are used in the educational process of the east Europe university of economy and management at preparation and teaching of courses of lectures and practical works from disciplines «economic Analysis», «Economy of enterprise», «Management of enterprise» and Mykolaiv national agrarian university potential at teaching of disciplines «Infrastructure of commodity market», «Agribusiness and enterprise», «Business management», «Conception of development of enterprise» and by the bread-winners of higher education at preparation of term papers, reports from educational, productive and professional practice.

Keywords: agrarian enterprises, agricultural holding, agrarian enterprise, business-infrastructure, dominants of business-infrastructure of agrarian enterprise, social infrastructure, evaluation of development of agrarian enterprise and his business-infrastructure.

Список публікацій здобувача

1. Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

1.1 Монографії

1. Кормишкін Ю.А., Галунець Н.І. Забезпечення фінансової рівноваги аграрних підприємств в умовах глобалізації світової економіки // Financial and Economic Security and Accounting and Analytical Support in Business : монографія. Вена, Австрія. 2016. С.100-110. *(Внесок автора - розглянуто вплив глобалізації світової економіки на фінансову рівновагу аграрних підприємств).*

2. Кормишкін Ю.А., Дучмал М. Стратегії ефективного розвитку аграрного підприємництва в умовах інтеграційних процесів України // Соціально-економічні аспекти сталого розвитку регіонів : монографія. Ополье, Польща. 2018. С.34-40. *(Внесок автора – запропоновано три підходи до вироблення стратегій розвитку аграрних підприємств в умовах інтеграційних процесів України).*

3. Кормишкін Ю.А. Infrastructure maintenance of foreign economic activity : monograph. Opole : The Academy of Management and Administration in Opole, 2017. С.141-153. *(Внесок автора – визначено стратегічні напрями управління інфраструктурним забезпеченням на макро- та мезорівнях).*

4. Кормишкін Ю.А. Бізнес-інфраструктура аграрного підприємництва : монографія. Миколаїв : видавничий відділ МНАУ. 2018. 328 с.

1.2 Статті у наукових фахових виданнях України та у виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз

5. Кормишкін Ю.А. Організаційно-економічні відносини аграрних підприємств – суб'єктів ЗЕД // Вісник Аграрної науки Причорномор'я. 2015. Вип. 4(87). С.30-37 **(індексується у наукометричних базах Index Copernicus, Journal Factor, Ulrichsweb, Open Academic Journals Index, Google Scholar, Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського).**

6. Кормишкін Ю.А. Фактори впливу на формування бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва // Збірник наукових праць «Торгівля, комерція, підприємництво». 2015. Вип. 19. С.67-70 (**індексується у наукометричних базах Google Scholar, Ulrich's Periodicals Directory**).

7. Кормишкін Ю.А., Камінська О.В., Гребінник М.О. Розвиток зовнішньоекономічної діяльності аграрних суб'єктів господарювання регіону // Вісник Черкаського університету. 2015. №33(366). С.91-97. (**індексується у наукометричних базах Google Scholar, Ukrainika Naukova**). *(Внесок автора – розглянуто окремі аспекти розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних суб'єктів господарювання)*.

8. Кормишкін Ю.А., Камінська О.В., Гребінник М.О. Принципи зовнішньоекономічної діяльності у міжнародних економічних відносинах // Вісник Черкаського університету. 2016. №1. С.76-80. (**індексується у наукометричних базах Google Scholar, Ukrainika Naukova**). *(Внесок автора – систематизовано принципи зовнішньоекономічної діяльності у МЕВ)*

9. Кормишкін Ю.А., Камінська О.В., Гребінник М.О. Роль зовнішньоекономічної діяльності аграрних суб'єктів господарювання в регіоні. // Вісник Черкаського університету. 2016. №4. С.55-61. (**індексується у наукометричних базах Google Scholar, Ukrainika Naukova**). *(Внесок автора – проаналізовано розвиток зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств Миколаївської області)*

10. Кормишкін Ю.А. Генезис наукових поглядів щодо трактування поняття «аграрне підприємництво» на сучасному етапі розвитку // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2016. №4(36). С.57-62. (**індексується у наукометричних базах Google Scholar, Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського**).

11. Кормишкін Ю.А. Інфраструктурне забезпечення зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів аграрного сектору : теоретичний аспект // Вісник Запорізького національного університету. 2016. №2(30).

С.24-30. (індексується у наукометричних базах International Innovative Journal Impact Factor).

12. Кормишкін Ю.А. Систематизація та класифікація елементів бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва // Вісник Аграрної науки Причорномор'я. 2016. Вип. 4(92). С.41-50. **(індексується у наукометричних базах Index Copernicus, Journal Factor, Ulrichsweb, Open Academic Journals Index, Google Scholar, Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського).**

13. Кормишкін Ю.А. Система показників та чинників ефективного розвитку аграрного підприємництва // Вісник Аграрної науки Причорномор'я. 2017. Вип. 1(93). С.47-60. **(індексується у наукометричних базах Index Copernicus, Journal Factor, Ulrichsweb, Open Academic Journals Index, Google Scholar, Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського).**

14. Кормишкін Ю.А. Стратегічні напрями формування ефективної бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва // Вісник Аграрної науки Причорномор'я. 2017. Вип. 2(94). С.22-31. **(індексується у наукометричних базах Index Copernicus, Journal Factor, Ulrichsweb, Open Academic Journals Index, Google Scholar, Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського).**

15. Кормишкін Ю.А., Галунець Н.І. Соціальна відповідальність аграрних формувань // Вісник Аграрної науки Причорномор'я. 2017. Вип. 3(95). С.28-41 **(індексується у наукометричних базах Index Copernicus, Journal Factor, Ulrichsweb, Open Academic Journals Index, Google Scholar, Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського)** *(Внесок автора – розглянуто успішні приклади застосування соціальної відповідальності в агроформуваннях).*

16. Шибанін В.С., Кормишкін Ю.А. Роль підприємництва у формуванні територіальних громад // Вісник Аграрної науки Причорномор'я. 2017. Вип.4(96). С.3-10 **(індексується у наукометричних базах Index Copernicus,**

Journal Factor, Ulrichsweb, Open Academic Journals Index, Google Scholar, Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського) *(Внесок автора – обґрунтовано пропозиції щодо вирішення проблем розвитку підприємницьких структур у межах об'єднаних територіальних громад).*

17. Кормишкін Ю.А. Бізнес-інфраструктура аграрного підприємництва : суть, види і функції // Збірник наукових праць «Економіка та підприємництво». 2017. №39/2017. С.145-150 **(індексується у наукометричних базах Google Scholar, Research Bible, URICHS WEB).**

18. Шибанін В.С., Кормишкін Ю.А. Державне регулювання розвитку аграрного підприємництва // Вісник Аграрної науки Причорномор'я. 2018. Вип. 1(97). С.3-18 **(індексується у наукометричних базах Index Copernicus, Journal Factor, Ulrichsweb, Open Academic Journals Index, Google Scholar, Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського)** *(Внесок автора – обґрунтовано пріоритетні напрями державного регулювання розвитку аграрного підприємництва).*

19. Кормишкін Ю.А. Роль маркетингової політики у розвитку підприємництва в аграрному секторі // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економіка». 2018 Вип.28, Ч.1. С.112-117 **(індексується у наукометричних базах Index Copernicus, Google Scholar, Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського).**

20. Kormyshkin Yu.A, Polivoda K.I., Tudoі O.S. World experience of agricultural clusters formation and their development // Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Економіка». 2018. Вип. 15. С.82-89 **(індексується у наукометричних базах Index Copernicus, Google Scholar, Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського, Research Papers in Economics, Open Access Infrastructure for Research in Europe, Ulrich's Periodicals Directory, WorldCat, Bielefeld Academic Search Engine, Registry of Open Access Repositories, The Directory of Open Access Repositories)** *(Внесок автора – обґрунтовано напрями державної підтримки розвитку кластерів в агропродовольчому секторі України).*

21. Кормишкін Ю.А. Роль партнерства у формуванні інфраструктурного забезпечення розвитку аграрного підприємництва // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Економіка». 2018. Вип. 17, Ч.1. С.131-138 (індексується у наукометричних базах **Index Copernicus, CrossRef, Google Scholar, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського**).

22. Шибанін В.С., Кормишкін Ю.А. Страхування – як складова інфраструктурного забезпечення розвитку аграрного підприємництва // Вісник Аграрної науки Причорномор'я. 2018. Вип. 2(98). С.3-11 (індексується у наукометричних базах **Index Copernicus, Journal Factor, Ulrichsweb, Open Academic Journals Index, Google Scholar, Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського**) *(Внесок автора – запропоновано заходи щодо побудови ефективної моделі державної підтримки сільськогосподарського страхування)*.

2. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

23. Кормишкін Ю.А. Світовий досвід формування і розвиток транскордонних агропродовольчих кластерів // VIII Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми та перспективи розвитку підприємництва в Україні» : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14-15 травня 2015 р.). Київ. С. 110-111.

24. Кормишкін Ю.А. Особливості формування бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва // IV Міжнародна науково-практична конференція «Економіка і управління в умовах глобалізації» : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м.Кривий Ріг, 21 травня 2015 р.). Кривий Ріг. С.18-20.

25. Кормишкін Ю.А. Агрострахування в Україні // II Міжнародна науково-практична інтернет-конф. «Інтелектуальна економіка : глобальні тенденції та національні перспективи» : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Житомир, 26 травня 2016 р.). Житомир, 2016. С. 208-209.

26. Кормишкін Ю.А. Стратегія виходу аграрних підприємств Миколаївської області на ринки ЄС // Міжнародна науково-практична конференція «Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах» : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м.Тернопіль, 22-24 вересня 2016 р.). Тернопіль. С. 48-49.

27. Кормишкін Ю.А., Олійник Т.Г. Роль інтегрованих формувань у розвитку АПК // Всеукраїнська науково-практична конференція «Трансформаційні та інноваційні процеси в аграрній сфері економіки України» : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 27-28 жовтня 2016 р.). Миколаїв, 2016. С. 146-147. *(Внесок автора – визначено вплив інтегрованих формувань на розвиток аграрного сектору економіки).*

28. Кормишкін Ю.А. Формування конкурентних переваг аграрного підприємництва у контексті інтеграції України у світовий економічний простір // Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми економіки та управління в умовах системної кризи» : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 29 листопада 2016 р.). Львів. С. 280-282.

29. Кормишкін Ю.А. Розвиток підприємницької діяльності у межах об'єднаних територіальних громад // Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тенденції та перспективи розвитку системи управління в Україні та світі» : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16-17 березня 2017 р.). Київ. С. 206-207.

30. Кормишкін Ю.А. Управлінські аспекти логістичної діяльності суб'єктів аграрного підприємництва // Міжнародна науково-практична конференція «Управління економічними процесами : сучасні реалії і виклики» : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Мукачево, 22-23 березня 2017 р.). Мукачево. С. 116-117.

31. Кормишкін Ю.А. Місце маркетингової логістики в процесі функціонування аграрного підприємництва // VI Міжнародна науково-практична конференція «Економіка і управління в умовах глобалізації» :

матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м.Кривий Ріг, 25 травня 2017 р.). Кривий Ріг. С.56-59.

32. Кормишкін Ю.А. Характеристика інфраструктурного забезпечення зовнішньої торгівлі аграрного підприємництва // Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток торгівлі та підприємництва в Україні : тенденції та перспективи» : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 25-26 травня 2017 р.). Одеса. С. 59-63.

33. Кормишкін Ю.А. Роль міжнародних організацій у формуванні бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва // ІХ Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тенденції розвитку світової економіки збірник матеріалів» : матеріали міжнар. наук.-практ. конф (м. Харків, 26 травня 2017 р.). Харків. С.54-55.

34. Кормишкін Ю.А. Методологічні засади оцінювання ефективного розвитку аграрного підприємництва // ІІІ Міжнародна науково-практична конференція «Економіка та управління: сучасний стан і перспективи розвитку» : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 23-24 листопада 2017 р.) Одеса. С. 328-332.

35. Кормишкін Ю.А. Соціальна інфраструктура агрохолдингів // Міжнародна науково-практична конференція «Перспективні напрямки розвитку економіки, управління та права : теорія і практика» : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 12 березня 2018 р.). Полтава, 2018. С.30-32.

36. Кормишкін Ю.А. Стримуючі фактори розвитку інфраструктури ринку екобезпечної аграрної продукції // ІІ Міжнародна науково-практична конференція: «Обліково-аналітичне і фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання: освітньо-наукові та виробничі засади» : матеріали ІІ Міжнарод. наук.-практ. конф., (м.Миколаїв. 22-24 листопада 2017 р.). Миколаїв : МНАУ, 2017. – 395 с.

3. Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

37. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств : навч. посібник : The Academy of Management and Administration, Opole (Польща), Миколаївський національний аграрний університет (Україна), 2017. С.141-153.*(Внесок автора – п 1.6 «Інфраструктурне забезпечення зовнішньоекономічної діяльності»)*.

38. Кормишкін Ю.А. Теоретико-методологічні аспекти формування бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва. Миколаїв : видавничий відділ МНАУ. 2018. 30 с. (Препринт/Миколаїв).

39. Кормишкін Ю.А. Формування основних складових бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва : видавничий відділ МНАУ. 2018. 54с. (Препринт/Миколаїв).

ЗМІСТ

Вступ	24
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ БІЗНЕС-ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА	34
1.1 Аналіз наукових підходів до трактування поняття «аграрне підприємництво»	34
1.2 Суть, види і значення бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва	54
1.3 Узагальнення класифікацій складових бізнес-інфраструктури	66
Висновки до розділу 1	73
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ОЦІНКИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ЙОГО БІЗНЕС-ІНФРАСТРУКТУРИ	75
2.1 Методологічні підходи та фактори формування розвитку бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва	75
2.2 Принципи організації бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва	81
2.3 Система показників та чинників ефективного розвитку аграрного підприємництва та його бізнес-інфраструктури	89
Висновки до розділу 2	116
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ЙОГО ІНФРАСТРУКТУРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	120
3.1. Тенденції та ефективність розвитку аграрного підприємництва в Україні	120
3.2. Оцінка організаційно-правової складової інфраструктурного забезпечення розвитку аграрного підприємництва	162
3.3. Аналіз фінансово-кредитних та маркетингових складових інфраструктурного забезпечення розвитку аграрного підприємництва	181
Висновки до розділу 3	234
РОЗДІЛ 4 НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ФОРМУВАННЯ ЙОГО БІЗНЕС-ІНФРАСТРУКТУРИ	238
4.1 Державне регулювання розвитку аграрного підприємництва	238
4.2 Інноваційні підходи розвитку агробізнесу та його інфраструктурного забезпечення	250
4.3. Роль партнерства у формуванні інфраструктурного забезпечення розвитку аграрного підприємництва	272
4.4 Організація соціальної інфраструктури аграрного підприємства та формування його соціальної відповідальності	291
Висновки до розділу 4	311
РОЗДІЛ 5 ДОМІНАНТИ БІЗНЕС-ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА	314
5.1. Освітня домінанта бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва	314
5.2 Страхування – як складова інфраструктурного забезпечення розвитку аграрного підприємництва	328 334
5.3 Напрями вдосконалення агрологістики підприємництва в аграрному секторі економіки	350
Висновки до розділу 5	358
ВИСНОВКИ	361
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Дестабілізація економіки, обмеження фінансових ресурсів та політична криза в країні обумовлюють виникнення чисельних проблем розвитку аграрного підприємництва. У таких умовах останнє не може замикатися саме на собі, йому необхідно відповідне забезпечення, кооперація з іншими виробництвами і організаціями, тобто, повинна бути розвинена бізнес-інфраструктура.

З 1 січня 2016 р. розпочалося застосування Глави IV Угоди про асоціацію між Україною та ЄС в частині поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі. Початок якої відкрив для вітчизняного аграрного підприємництва широкі можливості вибору форм господарювання, спеціалізації і диверсифікації виробництва, каналів реалізації продукції, джерел фінансування та інформації. Однак, слід все ж відзначити, що ефективність ведення аграрної діяльності в Україні може зіткнутися з реальними недоліками та недостатнім розвитком бізнес-інфраструктури. Тому виникає необхідність визначення стратегічних напрямів формування ефективної бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва, яка б забезпечувала розвиток виробничо-господарських та соціально-економічних процесів в сільському господарстві.

Проблеми розвитку аграрного підприємництва розглядаються у працях вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів: І. Баневої, І. Гончаренко, Ю. Губені, О. Вишневської, А. Даниленка, П. Друкера, М. Дубініної, В. Збарського, О. Єрамкова, І. Кіщак, В. Липчука, В. Месель-Веселяка, М. Маліка, Р. Кантільйон, П. Саблука, Б. Погріщука, М. Хорунжия, І. Червена, А. Шапіро, В. Шебаніна, О.Шебаніної, та інших.

Актуальним питанням формування і розвитку бізнес-інфраструктури в сучасних умовах присвячені наукові розробки: В. Андрійчука, А. Бахтізіна, Р. Бренсона, П. Гайдучького, Ю. Губені, В. Губенко, Б. Данилишина, М. Дем'яненка, П. Друкера, В. Збарського, В. Зіновчука, М. Маліка, Е. Мейерса,

В. Месель-Веселяка, В. Лаунгарда, В. Липчука, П. Саблука, М.Сахацького, Н. Сіренко, А. Стельмащук, Ю. Ушкаренко, О. Чирви, О. Шпичака, О. Шпикуляка та інші.

В цих роботах закладене вагоме теоретичне, методологічне та методичне підґрунтя для дослідження проблем формування бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва. Однак складність і масштабність цих процесів дає можливість знаходити все нові недосліджені аспекти цієї проблеми та продовжувати наукові пошуки.

Актуальність зазначених вище проблем зумовила вибір теми, визначила мету, завдання, структуру і зміст дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження є складовою частиною науково-дослідної роботи Миколаївського національного аграрного університету за темою «Економічне зростання підприємств аграрного сектору в умовах зміцнення зовнішньоекономічних зв'язків України» (номер державної реєстрації 0113U002421), у межах якої автором сформовані методологічні принципи підготовки та оформлення проектних заявок, що адаптовані до вимог різних донорів. Дисертація базується на положеннях Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015) та відповідає завданням і цілям Державної стратегії регіонального розвитку на період 2020 р. (затвердженої постановою КМУ від 06.08.2014 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є комплексне вирішення теоретико-методологічних, методичних питань та обґрунтування практичних рекомендацій щодо формування бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва. Вказана мета зумовила необхідність вирішення наступних завдань:

– поглибити і конкретизувати понятійний апарат економічної науки, зокрема тлумачення понять «аграрне підприємництво», «бізнес–

інфраструктура» на основі встановлення їх співвідношення, взаємозв'язків і відмінностей між ними та запропонованим авторським визначенням;

- виокремити функції та обґрунтувати значення бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва;

- узагальнити класифікацію складових бізнес-інфраструктури;

- сформулювати методологічні підходи та виокремити фактори формування та розвитку бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва;

- охарактеризувати принципи організації бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва;

- ідентифікувати та систематизувати показники й чинники розвитку аграрного підприємництва, його бізнес-інфраструктури;

- визначити основні тенденції та ефективність розвитку аграрного підприємництва в Україні;

- здійснити оцінку організаційно-правової, фінансово-кредитної та маркетингової складових інфраструктурного забезпечення аграрного підприємництва;

- виявити особливості державного регулювання розвитку аграрного підприємництва;

- обґрунтувати інноваційні підходи розвитку агробізнесу та його інфраструктурного забезпечення;

- оцінити вплив партнерства на формування бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва;

- дослідити систему організації соціальної інфраструктури аграрного підприємства та формування його соціальної відповідальності;

- проаналізувати освітню й страхову домінанти бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва та визначити стратегічні напрями їх розвитку;

- запропонувати напрями вдосконалення логістики в аграрному секторі економіки.

Об'єктом дослідження є процеси формування та розвитку бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва України.

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні, методичні і прикладні проблеми формування бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва.

Методи дослідження. Методологічною і теоретичною основою дисертаційної роботи є наукові положення фундаментальних і прикладних досліджень у галузі економічної теорії, аграрної економіки, стратегічного управління, планування, праці вітчизняних і зарубіжних учених різних галузей економічної науки, в яких наведені фундаментальні теорії формування та розвитку бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва.

Для досягнення поставленої мети в роботі використано загальнонаукові і спеціальні методи дослідження: метод теоретичного узагальнення і порівняння – для визначення сутності понять аграрне підприємництво, бізнес-інфраструктура; історичний – для вивчення ретроспективи розвитку аграрного підприємництва та його бізнес-інфраструктури, вітчизняного і зарубіжного досвіду; герменевтичний – для дослідження правових аспектів регулювання розвитку аграрного підприємництва та його бізнес-інфраструктури; порівняльний і графічний – для вивчення динаміки і структурних змін розвитку аграрного підприємництва та складових його бізнес-інфраструктури; системного аналізу – для оцінювання характеру впливу сукупності мікро- та макроекономічних методів, важелів й інструментів на розвиток аграрного підприємництва та складових його бізнес-інфраструктури; аналізу і синтезу – для окреслення пріоритетних стратегічних напрямів формування бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва; гіпотетичний метод – для визначення принципів, особливостей управління та державної підтримки розвитку аграрного підприємництва, його бізнес-інфраструктури.

Інформаційну базу дослідження становлять закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, статистичні матеріали Державної служби статистики України, Головного управління статистики Миколаївської області, Міністерства аграрної політики і

продовольства України, науково-дослідних інститутів, наукові доробки вітчизняних та зарубіжних авторів.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в розробці теоретико-методологічних, методичних та практичних підходів щодо формування бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва. Основними результатами дослідження, що характеризують наукову новизну, є:

вперше:

визначені класифікаційні ознаки елементів бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва (*форма власності*, що передбачає наявність державних, приватних, громадських елементів бізнес-інфраструктури та виявляє джерела фінансування, ступінь впливу, наявність зацікавленості з боку аграрних підприємців; *вид діяльності*, що дозволяє якісно оцінити напрям впливу інфраструктурного елемента на діяльність суб'єктів підприємництва; елементи бізнес-інфраструктури *відповідно до чинного законодавства*: бізнес-центри, бізнес-інкубатори, інноваційні бізнес-інкубатори, науково-технологічні центри, технологічні парки, фонди підтримки підприємництва, фінансові установи, інноваційні та інвестиційні фонди і компанії, лізингові компанії, консультативні центри та ін);

обґрунтовані методологічні підходи щодо формування та розвитку бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва (історичний; термінологічний; герменевтичний; порівняльний; ціннісний; системний; синергетичний; поведінковий (біхевіористський); інституціональний; структурний; функціональний; комплексний). Доведено, що суттєву роль у формуванні бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва відіграють і психологічні підходи (особистісний, поведінковий та когнітивний);

обґрунтовано концептуальні засади формування методики оцінки бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва у розрізі наступних аспектів: інституційного; виробничого; фінансово-кредитного; науково-інноваційного; маркетингового; логістичного, соціального. Запропоновані методики дозволять виявити низку тенденцій, що відбивають коло протиріч

розвитку секторів інфраструктурного забезпечення аграрного підприємництва;

удосконалено:

систему принципів формування бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва, яка складається з принципу стійкості; цілісності, функціональної необхідності та взаємодоповнення;

системний підхід побудови ефективної моделі державної підтримки сільськогосподарського страхування, який передбачає: розширення концепції державної підтримки; зміну порядку надання фінансової допомоги; створення нормативно-правової бази, яка б забезпечувала для всіх страхувальників та страховиків рівний доступ та однакові можливості на ринку сільськогосподарського страхування;

дістало подальшого розвитку:

обґрунтування змісту дефініції «бізнес-інфраструктура аграрного підприємництва» (як комплекс виробничих та невиробничих галузей, що забезпечують умови відтворення аграрного виробництва);

науково-методичні підходи до оцінки розвитку аграрного підприємництва за складовими ефекту (технологічна, економічна, організаційна, матеріально-технічна, соціальна, екологічна складова);

заходи, щодо розвитку й регулювання аграрного підприємництва (формування дієвої державної підтримки; раціональне використання сільськогосподарських земель; розвиток мережі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів; розвиток державно-приватного партнерства; підвищення якості продуктів харчування та їх відповідності міжнародним стандартам; нарощування експортного потенціалу; сприяння залученню іноземних інвестицій);

пропозиції щодо розвитку партнерства та його впливу на формування бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва, що передбачають створення Ради донорів, яка дозволить Уряду України та міжнародним партнерам спільно проводити моніторинг та оцінку розвитку аграрного

підприємництва, а також ефективно координувати роботу міжнародних проектів і програм;

напрями ІТ – інновацій в аграрному секторі економіки: картографія; логістичні рішення; моніторинг технопарку; аналітика та планування; спеціалізовані CRM та HRM системи; аналітика та прийняття раціональних рішень; моніторинг здоров'я тварин та якості продукції; мобільність; застосування інформаційних технологій bigdata.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що розроблені наукові та методологічні положення, висновки та рекомендації збагачують теорію і практику щодо формування бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва.

Теоретичні висновки та науково-практичні рекомендації автора безпосередньо використано і впроваджено в діяльності:

Міністерства освіти і науки України – щодо створення і функціонування інноваційно-інвестиційного об'єднання з трансферу сучасних технологій на базі Миколаївського національного аграрного університету за участю науково-дослідних установ НААН і виробничих підприємств України, що відповідають проекту Стратегії інноваційного розвитку України (довідка від 10.07.2018 р. № 26-103);

Миколаївської обласної ради – пропозиції щодо формування людського капіталу як стратегічного ресурсу економічного зростання аграрного сектора економіки Миколаївської області в контексті загальних пропозицій до Програми соціально-економічного розвитку Миколаївської області на 2018-2020 рр. (довідка від 10.08.2018 р. № 737-20/05-18);

Департаменту агропромислового розвитку Миколаївської обласної державної адміністрації – пропозиції щодо розвитку міжнародного міжрегіонального співробітництва в аграрній сфері (довідка від 06.08.2018 р. № 307/02/06.03-27/18);

Регіональної торгово-промислової палати Миколаївської області – пропозиції щодо створення Центру медіації, основною метою якого має бути

практична допомога бізнесу у розв'язанні конфліктних ситуацій та досудовому вирішенні проблемних бізнес-питань (довідка від 10.08.2018 р. № 838/1/01);

ТОВ СП «ПАЕК» – обґрунтування доцільності використання інформаційних технологій bigdata;

Східноєвропейського університету економіки та менеджменту – результати дисертаційного дослідження впроваджено у навчальному процесі при підготовці і викладанні курсів лекцій та практичних робіт з дисциплін «Аналіз господарської діяльності», «Економіка підприємства», «Управління потенціалом підприємства» (довідка від 19.07.2016 р. № 261);

Миколаївського національного аграрного університету – пропозиції щодо формування методологічних принципів підготовки та оформлення проектних заявок, які адаптовані до вимог різних донорів, використані в науково-дослідній роботі кафедри публічного управління та адміністрування і міжнародної економіки; сформована система показників, чинників ефективного розвитку аграрного підприємництва і методологічні підходи та фактори формування відповідної бізнес-інфраструктури застосовуються при викладанні дисциплін «Інфраструктура товарного ринку», «Агробізнес та підприємництво», «Бізнес менеджмент», «Концепція розвитку підприємства» та здобувачами вищої освіти при підготовці курсових робіт, звітів з навчальної, виробничої та фахової практик (довідка від 14.08.2018 р. № 01-18/1057).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною працею, в якій викладено авторські розробки щодо формування бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва. Опубліковані наукові праці містять положення, висновки і пропозиції, сформульовані особисто автором, і відображають його конкретний внесок у розвиток економічної науки. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, використані лише ті ідеї та положення, які належать особисто автору. Дисертація не містить матеріалів кандидатської дисертації.

Апробація матеріалів дисертації. Основні наукові положення результатів дисертаційного дослідження було опубліковано в матеріалах: VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми та перспективи розвитку підприємництва в Україні» (м. Київ, 14-15 травня 2015 р.); IV Міжнародної науково-практичної конференції «Економіка і управління в умовах глобалізації» (м. Кривий Ріг, 21 травня 2015 р.); II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Інтелектуальна економіка: глобальні тенденції та національні перспективи» (м. Житомир, 26 травня 2016 р.); Міжнародної науково-практичної конференції «Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах» (м. Тернопіль, 22-24 вересня 2016 р.); Всеукраїнської науково-практичної конференції «Трансформаційні та інноваційні процеси в аграрній сфері економіки України» (м. Миколаїв, 27-28 жовтня 2016 р.); Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми економіки та управління в умовах системної кризи» (м. Львів, 29 листопада 2016 р.); Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні тенденції та перспективи розвитку системи управління в Україні та світі» (м. Київ, 16-17 березня 2017 р.); Міжнародної науково-практичної конференції «Управління економічними процесами: сучасні реалії і виклики» (м. Мукачево, 22-23 березня 2017 р.); VI Міжнародної науково-практичної конференції «Економіка і управління в умовах глобалізації» (м. Кривий Ріг, 25 травня 2017 р.); Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток торгівлі та підприємництва в Україні: тенденції та перспективи» (м. Одеса, 25-26 травня 2017 р.); IX Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні тенденції розвитку світової економіки» (м. Харків, 26 травня 2017 р.); Міжнародної науково-практичної конференції: «Обліково-аналітичне і фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання: освітньо-наукові та виробничі засади» (м. Миколаїв 22-24 листопада 2017 р.); III Міжнародної науково-практичної конференції «Економіка та управління: сучасний стан і перспективи

розвитку» (м. Одеса, 23-24 листопада 2017 р.); Міжнародної науково-практичної конференції «Перспективні напрямки розвитку економіки, управління та права: теорія і практика» (м. Полтава, 12 березня 2018 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з анотації, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел із 203 найменувань та додатків. Основний зміст роботи викладено на 344 сторінках. У тексті дисертації розміщено 25 таблиць, 42 рисунки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ БІЗНЕС-ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

1.1 Аналіз наукових підходів до трактування поняття «аграрне підприємництво»

В умовах досить складної економічної ситуації в Україні аграрне підприємництво може дати потужний поштовх для виходу національного господарства з кризового стану. Тому на сучасному етапі аграрних реформ і в майбутньому виняткове значення мають вдосконалення теоретичних підходів до трактування аграрне підприємництво як форма підприємницької діяльності.

Розвиток підприємництва в різних економічних системах має свої особливості. У командно-адміністративній системі організації економіки, в якій тривалий час перебувала наша країна, підприємництво не визнавалось за окрему економічну категорію, а ототожнювались зі спекуляцією та незаконним способом отримання доходів. Здобуття Україною незалежності зумовило необхідність переходу до ринкового типу економічних відносин та відповідних змін у розумінні ролі і суті підприємництва.

В період реструктуризації колективного сільськогосподарського підприємства серед вітчизняних науковців дискутувалося питання щодо того, яка організаційно-правова форма аграрних господарств найбільш ефективна й життєстійка, а відповідно і перспективна. Більшість вітчизняних науковців вважали, що в основі майбутньої моделі аграрного виробництва «...має бути селянське (фермерське) господарство, тим більше, що світова практика свідчить про доцільність саме такої форми» [1, с. 380—381]. «Сімейні фермерські господарства найбільш ефективні і загальноприйняті» [2, с. 26]. Високим балом оцінювалися і міні-ферми, тобто особисті селянські господарства, саме від яких «... великою мірою (якщо не найбільшою)

залежатиме майбутнє українського села як такого» [4 с. 69]. В цій ситуації значно послабилася увага дослідників до фермерства. Натомість посилюється їхній інтерес щодо діяльності агроструктур, які відповідають вимогам великого бізнесу, незалежно від їхньої організаційно правової форми. В контексті виконуваних ними функцій, такі підприємства можуть бути як аграрними так і агропромисловими.

Категорія «аграрне підприємництво» впливає з поняття «підприємництво» в цілому, тому для подальшої роботи доцільно розглянути основні трактування зазначених понять.

Уперше визначення підприємницької діяльності в економічну науку ввів англійський учений Р. Кантільйон [4]. Дослідник визначав підприємництво як особливий вид новаторства, що пов'язаний з ризиком. Автор вважав, що підприємці – це люди, які займалися економічною діяльністю в умовах нестабільності та непередбачуваності цін, з постійною готовністю ризикувати власним майном задля майбутнього успіху. Такі погляди вченого досить влучно характеризують сучасне трактування «підприємництва» як новаторської діяльності, яка функціонує в нестійких або ризикових умовах.

Вагомий внесок у дослідження підприємництва протягом XVIII—XIX ст. зробили відомі західні економісти А. Сміт, Д. Рікардо, Ж.-Б. Сей, А. Маршалл та інші. Так, Адам Сміт під підприємництвом розумів – підприємницьку діяльність пов'язував, перш за все, з особистою зацікавленістю підприємця (його збагаченням), у процесі реалізації якої він сприяє найефективнішому задоволенню потреб суспільства, а підприємця розглядав як власника і пов'язував його з підприємницькою діяльністю. Автор вважав, що підприємець сам планує і організовує виробництво, розподіляє отримані доходи [5].

Загально визнаним теоретиком у сфері підприємництва є французький економіст Жан Батист Сей. Він узагальнив ідеї ряду економістів і філософів, що жили в попередні епохи, і створив іншу концепцію підприємництва. Так

по Сею підприємництво - це раціональна комбінація факторів виробництва в даній точці ринкового простору [6]. Автор виділяв в підприємстві центральну фігуру процесу і відзначав, що головні його функції - це з'єднання і координація факторів виробництва (праці і капіталу), організація виробничого процесу.

Якісно нову оцінку підприємництва дав в кінці XIX ст. англійський економіст Алан Маршалл, виділивши організацію виробництва, а згодом підприємницьку здатність до такої організації як окремий фактор виробництва (поряд з трудовим ресурсом, землею і капіталом) [7].

З кінця XIX століття економічна думка постійно звертається до проблеми підприємництва, і в другій третині XX століття виникають нові підходи до розгляду даного визначення. Основою сучасного розуміння є науковий доробок представників австрійської економічної школи, зокрема М.Вебера та Й. Шумпетера [8], на думку яких підприємство – це спосіб життя, за якого людина існує для діла, а не навпаки. Основною метою та сутністю підприємництва автори вважали запровадження інновацій в життя.

В «Великому економічному словнику» під загальною редакцією А. Н. Азріліяна дається наступне визначення: «Підприємництво» - ініціативна самостійна діяльність громадян, спрямована на отримання прибутку або особистого доходу, здійснювана від свого імені, під свою майнову відповідальність або від імені та під юридичну відповідальність юридичної особи [9].

Варналії З. [10 с. 35] вважає, що підприємництво – це господарський суб'єкт, діяльність якого спрямована на впровадження розробок та реалізації благ з метою отримання прибутку та соціального ефекту.

Ми погоджуємося з точкою зору Маліка М. [11], який вважав, що підприємництво - це самостійна, ініціативна діяльність, метою якої є отримання прибутку та повне задоволення потреб населення.

Проаналізувавши цілий ряд видань про підприємницьку діяльність В. Сизоненко наводить наступне визначення: «Підприємництво – це розвиток

інновативної ідеї в процесі самоорганізації та саморозвитку підприємства у взаємодії з внутрішнім і зовнішнім середовищами його функціонування» [12].

Автор підручника з Економіки підприємства Н. А. Сафронов дає таку розшифровку підприємництва: «Підприємництво – ініціативна самостійна діяльність, спрямована на задоволення потреби й одержання прибутку» [13]. По суті, наведене визначення вірне, але, на нашу думку, воно недостатньо повно розкриває суть і ознаки підприємництва як виду діяльності. Без сумніву, серед усіх можливих формулювань того чи іншого поняття найвищою силою і авторитетом користується визначення, вказане в нормативному акті, бо нормативний акт, що регулює ті чи інші відносини, є їх основа, документ, що встановлює права, обов'язки і особливості сторін правовідносини, що розкриває сутність правовідносини, основну його термінологію, поняття, обов'язкові до застосування.

Так, у Господарському кодексі України підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних та соціальних результатів та одержання прибутку. Суб'єктом здійснення такої діяльності, відповідно є підприємець [14].

Як свідчать проведенні дослідження, чітке визначення поняття «підприємництво» має важливе практичне значення, оскільки від цього багато в чому залежить правильність формування самого предмета дослідження. Сутність підприємництва не можна зводити лише до особистого фактора.

Підприємництво, окрім особистого компонента, має ще й економічну (матеріальну) основу, якою є процес отримання надприбутку завдяки інноваційній ініціативній ринковій діяльності. Рушійними мотивами здійснення підприємницької діяльності є самоствердження і самозбагачення через отримання підприємницького доходу, без чого підприємництво не

змогло б самовідтворюватися, задовольняти свої потреби. І, нарешті, підприємництво перетворюється у спосіб життя, стає внутрішнім.

На нашу думку, підприємництво як системи економічних відносин з приводу особливого типу діяльності, стратегічно зорієнтованої на успіх, по задоволенню суспільних потреб шляхом здійснення новаторсько-координованої функції особливим типом особистості, в якій реалізуються відносини власності з позначеними соціально-психологічними характеристиками.

З проведених досліджень можна зробити висновок, що сутність поняття «підприємництво» розглядається у декількох аспектах, зокрема як:

- форма економічної активності – це свобода вибору напрямів і методів діяльності, самостійність у прийнятті рішень, орієнтація на досягнення успіху, отримання прибутку, відповідальність за прийняті рішення, їх наслідки та пов'язаний із ними ризик;

- відповідний стиль і тип поведінки підприємця – це ініціатива, пошук нетрадиційних рішень, масштабність та ризик, ділова хватка;

- особлива економічна функція – вдосконалення державного механізму, постійне оновлення економіки, створення інноваційної сфери.

Розглядаючи далі сутність поняття «підприємництво» варто звернутися до функцій, які воно виконує. Головні з них, на нашу думку такі: інноваційна (творча), ресурсна, організаційна, стимулююча (мотиваційна) та соціальна функція (рис.1.1).

На думку П. Друкера серед функцій підприємництва особливу увагу варто звернути на роль маркетингу та інновації у веденні господарської діяльності [16].

А. Хоскінг [17], досліджуючи функціонування підприємницьких формувань прийшов висновку, що основними функціям підприємництва є кадрова, маркетингова, виробнича, фінансова та облікова.

У рамках теорії інституціоналізму, представниками якої є Р. Коуз, О. Вільямсон, Д. Норт та ін до вище зазначених функцій підприємництва додають новаторську, особистісну, соціальну та господарську [18, 19, 20].

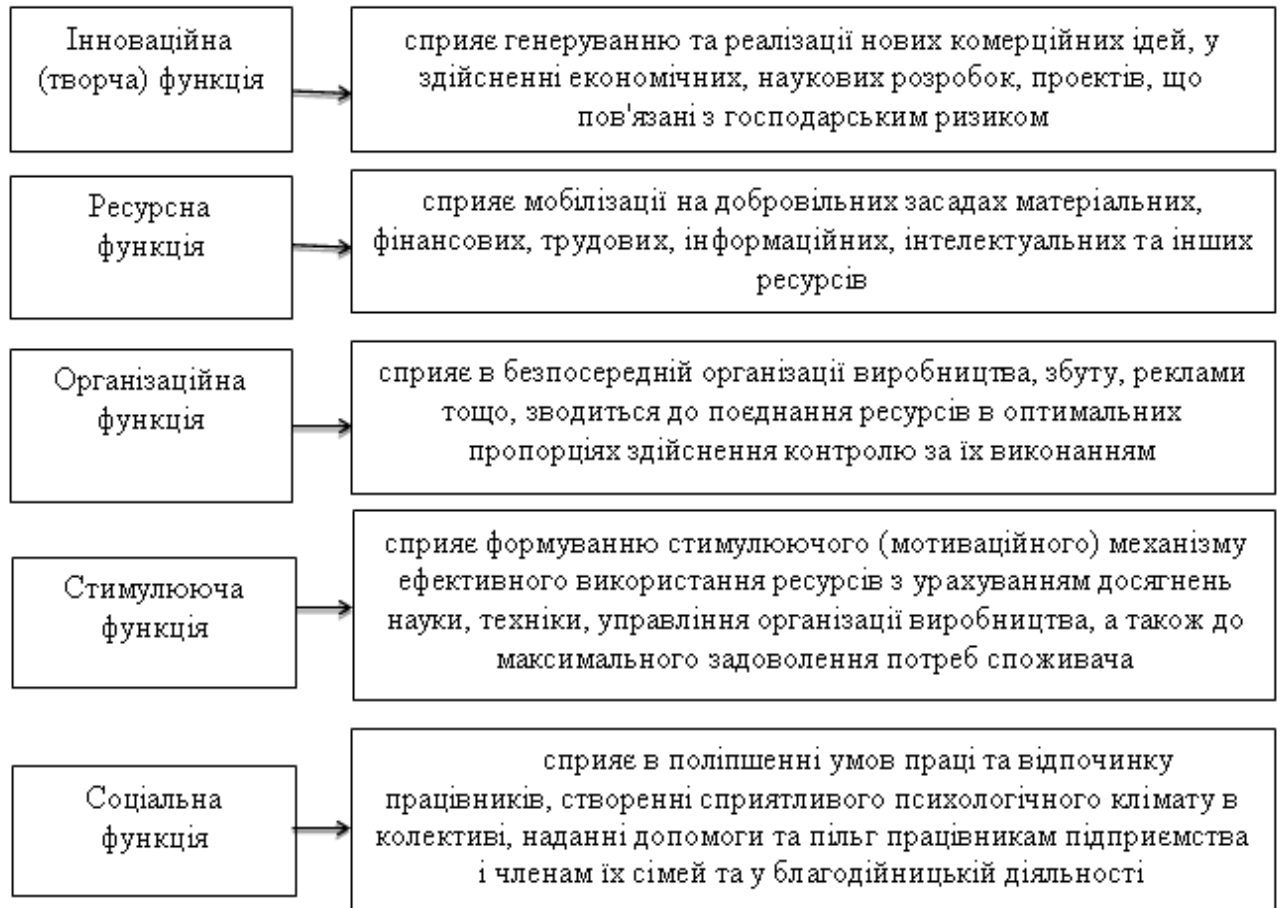

Рисунок 1.1 – Основні функції підприємництва [10,11,12]

Отже, розглянувши функції, які виконує підприємництво, ми прийшли до висновку, що економічна сутність «підприємництва» виявляється в самостійній, ініціативній, новаторській діяльності, пов'язаній із власним ризиком і відповідальністю. Підприємництво виступає насамперед як прояв господарської та організаційної творчості й новаторства, базується на інноваційній комерційній ідеї. Саме ініціативне, самостійне та творче поєднання матеріальних і фінансових ресурсів, нематеріальних активів і робочої сили з метою створення нових товарів чи послуг і становлять зміст підприємницької діяльності. Її результати матеріалізуються у вироблених

товарах (послугах), а також у відповідному доході. Величина одержаного прибутку або особистого доходу залежить насамперед від того, як підприємець організував господарську діяльність, використав усю сукупність чинників виробництва.

В аграрному секторі економіки підприємництво відіграє провідну роль у соціально-економічному розвитку регіонів, вирішенні продовольчої проблеми і підвищенні добробуту і якості життя населення. Підприємництво є своєрідним полісистемним утворенням з притаманною тільки йому специфічною структурою, складовими ланками якого виступають його функціональні підсистеми. Слід відмітити, що «аграрне підприємництво» є ширшим поняттям і включає, окрім сільського господарства, діяльність пов'язану зі зберіганням, обробкою та реалізацією сільськогосподарської продукції.

У контексті розгляду підходів до розуміння поняття «аграрне підприємництво» на особливу увагу заслуговує визначення запропоноване Є. Майовцем, яке він трактує як «безпосередньо самостійну, систематичну, діяльність з виробництва сільськогосподарської продукції, виконання відповідних робіт, надання послуг з метою отримання прибутку, доходу, яка здійснюється фізичними, юридичними особами та незареєстрованими підприємцями». В своєму визначенні автор виходить з того, що аграрне підприємництво є одним із найвагоміших складників національної економіки. Суть аграрного підприємництва Є. Майовець розкриває через такі поняття: «особистий», «приватний», «господарство». Для дослідження цих понять найдоцільніше, на думку автора, використовувати своєрідний логічний ланцюжок: історія поняття – сучасне розуміння поняття – ознаки й особливості – тенденції розвитку. Є. Майовець акцентує увагу на тому, що аграрне підприємництво з'являється там, де виробництво і розподіл благ відбувається на ринкових засадах. [21, с. 13].

Досліджуючи питання змістовного наповнення сутності «аграрне підприємництво» зазначимо, що авторами [2; 11; 22] дане поняття

розглядається як господарська діяльність із вирощування, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції та наданні супутніх послуг.

На думку, М. Маліка, Л. Романова, аграрне підприємництво являє собою систему відносин між господарюючими суб'єктами з метою задоволення потреб населення у продукції. Поряд з цим, автори наголошують на застосуванні підприємцем новаторства в організації та веденні діяльності, що забезпечуватиме підприємству стабільність та стратегічний розвиток у майбутньому [11, с. 40]. На нашу думку, з таким визначенням «аграрного підприємництва» не можна погоджуватися повністю, оскільки зазначені автори його розглядають як загальне трактування і не наголошують на специфічних рисах становлення та функціонування підприємств аграрного спрямування.

Водночас в науковій літературі аграрне підприємництво ототожнюють з підприємцями усіх форм власності та легальних організаційно-правових форм господарювання, які є основними виробниками продуктів харчування сировини і продовольства рослинного і тваринного (в тому числі водного й мисливського) походження в Україні.

У більшості сучасних досліджень трактування «аграрне підприємництво» розкриваються з двох аспектів (рис.1.2):

Рисунок 1.2 – Тлумачення сутності поняття «аграрне підприємництво»

– теоретичному (категоріальному) аспекті – передбачає багатогранне явище, яке набуває різних форм, різноманітність яких дозволяє організувати підприємницьку діяльність конкретною особою на

конкретній території таким чином, щоб якнайкраще використовувати ресурсну базу та отримувати максимальну вигоду;

– практичному аспекті – характеризується складною структурою й розкривається на рівні суспільства в цілому – як чинник суспільного виробництва й рушійна сила науково-технічного прогресу; на рівні підприємства – як специфічна поведінкова схема (стратегія взаємовідносин з учасниками ринкового процесу); на рівні особистості – як сукупність певних психологічних характеристик.

Розглядаючи питання підприємницької діяльності в аграрній сфері З. Артимяк дійшов висновку, що аграрне підприємництво - є ініціативною, самостійною діяльністю громадян та їх об'єднань, спрямованою на отримання доходу, здійснюваною на свій ризик і під майнову відповідальність у межах визначених організаційно-правових форм, що функціонують в аграрному секторі економіки [24, с. 5]. На думку автора, як певний стиль (тип) господарської поведінки аграрне підприємництво має такі характерні риси: динамічність; цілеспрямованість; наполегливість у здійсненні бізнесу; ініціативність; творче ставлення до справи; пошук нетрадиційних рішень і нових способів дій; готовність до ризику та вміння ним управляти; комунікативність; оперативність; орієнтація на потреби споживачів та їх поведінку на ринку.

На думку, О. Г. Шпикуляка аграрне підприємництво являє собою систему відносин між суб'єктами господарювання з приводу особливого типу діяльності з задоволення потреб суспільства в продуктах харчування шляхом здійснення новаторської функції, стратегічно зорієнтованої на успіх [22, с. 7].

З трактуванням сутності аграрного підприємництва, викладеними вище науковцями можна погодитись, оскільки вони в своїх визначеннях охоплюють фактично всі процеси, що протікають в сфері ведення підприємницької діяльності в галузі сільськогосподарського виробництва: ресурсозабезпечення; виробництво; зберігання; розподіл; переробка

сільськогосподарської продукції. Водночас, з проведених досліджень сутність аграрного підприємництва детальніше розкривається через основні його функції (рис 1.3).

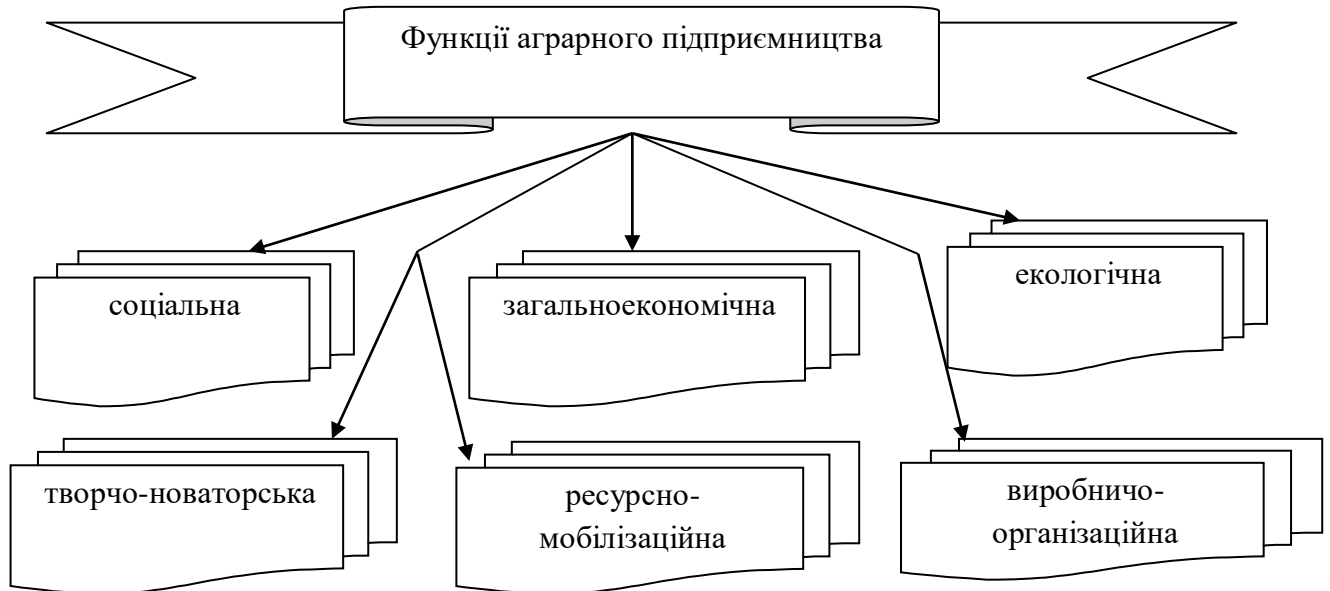

Рисунок 1.3 – Функції аграрного підприємництва

– загальноекономічна функція, яка ґрунтується на веденні підприємницької діяльності на основі об’єктивно діючих законів в умовах формування інституційного середовища;

– ресурсно-мобілізаційну – виявляється в найефективнішому залученні ресурсного потенціалу – землі, капіталу, людських ресурсів та їх мобілізації;

– виробничо-організаційна функція – зводиться до оптимального поєднання стратегії зростання доходів підприємницької діяльності;

– творчо-новаторська функція – передбачає забезпечення реалізації нових ідей, здійснення науково-технічних розробок і проектів, впровадження нових технологій, використання маркетингових прийомів для завоювання ринків;

– соціальна функція – передбачає поліпшення умов праці, життя і здоров’я, гарантії обов’язкового медичного страхування всіх працівників підприємства, тощо;

– екологічна функція - впливає з потреби охорони навколишнього середовища й вимоги дотримання екологічних стандартів якості продукції.

Втілення в життя аграрного підприємництва в Україні здійснюється в будь-яких організаційних формах, передбачених законом, на вибір підприємця.

Господарський кодекс ст.63 України наводить форми підприємств залежно [24]:

- від форм власності:
 - ✓ приватне підприємство, що діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи);
 - ✓ підприємство, що діє на основі колективної власності (підприємство колективної власності);
 - ✓ комунальне підприємство, що діє на основі комунальної власності територіальної громади;
 - ✓ державне підприємство, що діє на основі державної власності;
 - ✓ підприємство, засноване на змішаній формі власності (на базі об'єднання майна різних форм власності);
 - ✓ спільне комунальне підприємство, що діє на договірних засадах спільного фінансування (утримання) відповідними територіальними громадами — суб'єктами співробітництва.
- від способу утворення (заснування) та формування статутного капіталу діють підприємства:
 - ✓ унітарне підприємство – створюється одним засновником, який виділяє необхідне для того майно, формує відповідно до закону статутний капітал, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через керівника, який призначається (обирається) засновником (наглядовою радою такого підприємства у разі її утворення), керує підприємством і формує його трудовий колектив на засадах трудового найму, вирішує питання реорганізації та ліквідації підприємства;

✓ корпоративне підприємство – утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства;

✓ підприємством з іноземними інвестиціями – якщо в статутному капіталі підприємства іноземна інвестиція становить не менш як 10%;

✓ іноземним підприємством – визнається підприємство, в статутному капіталі якого іноземна інвестиція становить 100%.

Реформування відносин власності, зміни в екологічній та соціальній сфері зумовили формування нових організаційних формувань в аграрному підприємстві. Крім того, в пореформений час відчутно змінилися і розміри сільськогосподарських угідь підприємницьких формувань аграрного сектора економіки України.

На основі проведеного дослідження наукової літератури та законодавства України, щодо функціонування аграрного підприємства, на нашу думку, найбільш важливими ознаками для групування підприємницьких формувань аграрного сектора економіки є такі: форма власності; структура господарювання; розмір підприємства та обсяги виробництва; види і напрями діяльності, тощо (рис.1.4).

Рисунок 1.4 – Організаційно-правові форми аграрного підприємництва

Отже, з наведеного рисунку можна зробити висновок, що в агросекторі України постійно створюються і функціонують суб'єкти господарювання різних організаційно-правових форм. Загальні і спеціальні умови їх створення визначає законодавство.

Розглянемо більш детально, що саме представляють собою представленні нами організаційно-правові форми аграрного підприємництва:

– державне сільськогосподарське підприємство — це засноване на загальнодержавній власності самостійний суб'єкт аграрного виробництва, який має статус юридичної особи і здійснює виробничу сільськогосподарську діяльність з метою отримання прибутку.

Під правовим статусом такого підприємства розуміється сукупність правових норм, якими забезпечується поєднання права державної власності з

правом повного господарського відання підприємства закріпленим за ним державним майном; права та обов'язки підприємства як юридичної особи, його органів управління щодо використання майна та розпорядження ним у процесі виробництва і соціальної діяльності; відносини з іншими юридичними особами, які носять майновий характер; захисту права державної власності і майнових прав та інтересів підприємства;

– приватні сільськогосподарські підприємства (в сільському господарстві вони мають форму приватних сільськогосподарських – ПСГП, приватних аграрних – ПАП та приватних орендних – ПОП підприємств) – вони засновані на власності окремого громадянина чи юридичної особи. Кількість таких підприємств в аграрному секторі економіки є дуже значною, як і їх роль. До категорії приватних підприємств відносять також фермерські господарства, які по-суті, є сімейними підприємствами, а також господарські товариства, які також засновані на приватній власності.

До недержавних сільськогосподарських підприємств відносять: господарські товариства (товариства з обмеженою відповідальністю, акціонерні товариства і ін.), сільськогосподарські виробничі кооперативи, приватні (приватно-орендні) підприємства, підсобні господарства несільськогосподарських підприємств, міжгосподарські підприємства, фермерські господарства та ін [25].

Господарські товариства – це підприємства статутний фонд (власність) яких формується лише із майнових паїв переданих засновниками у вигляді внеску. Земельним кодексом заборонено внесення землі до статутного фонду господарських товариств, тому земельні паї засновників передаються їм в оренду. Основна маса використовуваних товариствами матеріально-технічних засобів виробництва і всі сільськогосподарські угіддя є орендованими.

Господарські товариства можуть бути як національними, так і іноземними або з іноземними інвестиціями. В агросекторі господарські товариства є найпоширенішою формою господарювання після фермерських

господарств. Вони представлені переважно у формі товариств з обмеженою відповідальністю та акціонерних товариств.

Товариством з обмеженою відповідальністю є товариство, що має статутний фонд, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями тільки своїм майном. Такими документами є установчий договір і статут. Учасники товариства несуть відповідальність в межах їхніх вкладів.

Акціонерним товариством є господарське товариство, яке має статутний фонд, поділений на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства, а акціонери несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, в межах вартості належних їм акцій.

Загальна номінальна вартість випущених акцій становить статутний фонд акціонерного товариства. Він не може бути меншим за суму, встановлену законом. Акціонерне товариство може бути відкритим і закритим.

Відкритим є таке акціонерне товариство, акції якого можуть розповсюджуватися шляхом відкритої підписки та купівлі-продажу на біржах.

Акції закритого товариства розподіляються тільки між засновниками і не можуть розповсюджуватися шляхом підписки і купівлі-продажу на біржах. Закрите акціонерне товариство може бути реорганізоване у відкрите у певному порядку, що визначається законодавством.

Сільськогосподарський кооператив – юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які є виробниками сільськогосподарської продукції, що добровільно об'єдналися на основі членства для провадження спільної господарської та іншої діяльності, пов'язаної з виробництвом, переробкою, зберіганням, збутом, продажем продукції рослинництва, тваринництва, лісівництва чи рибництва, постачанням засобів виробництва і матеріально-технічних ресурсів членам

цього кооперативу, наданням їм послуг з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування [26].

За цілями, завданнями і характером діяльності сільськогосподарські кооперативи поділяються на:

– сільськогосподарський виробничий кооператив – сільськогосподарський кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних осіб, які є виробниками сільськогосподарської продукції, для провадження спільної виробничої або іншої господарської діяльності на засадах їх обов'язкової трудової участі з метою одержання прибутку [11];

– сільськогосподарський обслуговуючий кооператив – сільськогосподарський кооператив, що утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб – виробників сільськогосподарської продукції для організації обслуговування, спрямованого на зменшення витрат та/або збільшення доходів членів цього кооперативу під час провадження ними сільськогосподарської діяльності та на захист їхніх економічних інтересів [26].

Однією з форм господарювання, що створені на базі реформованих КСП, є приватне (приватно-орендне) підприємство з орендними відносинами. Це самостійно господарюючий статутний суб'єкт, який здійснює виробничу і комерційну діяльність на базі як власного, так і орендованого майна і землі з метою одержання прибутку. При цьому власник землі і майна бере в оренду землю і майно у інших членів КСП, що реформувалося, з обов'язковим укладанням договору, де визначаються розмір плати за оренду майна і землі та права і обов'язки сторін [27].

Приватно-орендні підприємства, на відміну від господарських товариств і кооперативів, не належать до форм колективного господарювання. При цьому члени реорганізованого КСП, передавши свої земельні частки і майнові паї приватному підприємству чи фермерському господарству в оренду, не стають членами цих підприємств. Вони можуть бути їх працівниками на контрактній основі.

Згідно з чинним законодавством фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства.

Фермерське господарство здійснює свою діяльність на основі Статуту.

Членами фермерського господарства можуть бути подружжя, їх батьки, діти, яким виповнилось 14 років, та інші родичі, які об'єднались для роботи в цьому господарстві. Можливе також створення фермерського господарства і однією особою. Особи, які працюють в фермерських господарствах за трудовим договором (контрактом) не можуть бути його членами [27].

При утворенні нових або реорганізації існуючих аграрних підприємницьких формувань важливо, щоб земля надавалась їм в оптимальних розмірах, які забезпечать їм досягнення основної мети підприємницької діяльності – отримання прибутку.

Залежно від розміру сільськогосподарських угідь, кількості працюючих та обсягу від реалізації продукції за рік підприємства відносять до малих, середніх і великих.

Малими визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за рік не перевищує п'ятдесяти осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує суми, еквівалентної п'ятистам тисячам євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні.

Великими підприємствами визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за рік перевищує тисячу осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік перевищує суму еквівалентну п'яти мільйонам євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні.

Усі інші підприємства визнаються середніми.

На думку Маліка М.Й. за розмірами земельних угідь існують такі типи підприємницьких формувань [21 с. 5]:

- дрібні господарства з площею обробітку сільськогосподарських угідь до 3 га;
- малі сімейні господарства з площею землі, яка перебуває в обробітку, розміром 4-10 га;
- сімейні господарства з розміром сільськогосподарських угідь у межах від 10 до 30 га належать до середніх;
- великі сімейні господарства з розміром земельних угідь від 30 до 50 га;
- крупні господарства, в яких розміри землі в обробітку перевищують 50 га.

Залежно від порядку заснування об'єднання підприємств можуть утворюватись як господарське об'єднання або як державні чи комунальні господарські об'єднання [14].

Значною мірою від вдало обраної організаційно-правової форми залежить успіх подальшої підприємницької діяльності. Слід відмітити, що на основі проведеного дослідження функціонування аграрного підприємництва в сучасних умовах в структурі аграрного підприємництва вищою й ефективнішою формою ведення бізнесу є фермерські господарства.

Формування економічних відносин у сільському господарстві на сучасному етапі переходить на новий рівень свого розвитку, що пов'язано з активними новими інтеграційними зв'язками.

Одним із результатів цих процесів є домінування великого капіталу у аграрній сфері, який призвів до формування нових організаційно-правових форм господарювання, що визначають сучасні тренди у розвитку агробізнесу України, стали агрохолдинги. Агрохолдинги, як правило, створюються шляхом оренди землі потужними промисловими підприємствами, фінансовими і сервісними структурами, які інвестують кошти у виробничу й соціальну сферу села.

Агрохолдинги- це специфічна форма володіння акціонерним капіталом, за якої материнська компанія, маючи контрольний пакет акцій інших підприємств, управляє ними і контролює їх діяльність, завдяки чому об'єднує їх у єдину організаційно-правову структуру з відповідними місією та цілями. Агрозосподарські товариства найбільше відповідають умовам створення агрохолдингів.

Використовуючи таку організаційно-правову форму ведення бізнесу, агрохолдинги активно залучають капітал через випуск і розміщення акцій на фондових біржах за кордоном, чого не можуть собі дозволити інші форми агробізнесу. Завдяки агро-індустріальній вертикальній інтеграції, агрохолдинги, як правило, є ефективними бізнес-проектами з преференційним доступом до капіталу, ринків, політичної допомоги та інновацій.

Інтегруючи всі елементи агро-індустріального виробництва і продовольчого маркетингу у своїй структурі, конкурентна перевага досягається завдяки застосуванню нових технологій у сільському господарстві, обробці, логістиці, контролю якості та продажу кінцевого продукту. Варто звернути увагу, що агрохолдинги, як правило, – це чисто бізнесові проекти, основною метою яких є примноження капіталу їхніх засновників. Підтримка і розвиток сільської інфраструктури за визначенням не є функцією агрохолдингів. Засновники агрохолдингів проживають зовсім в іншому місці і ні вони, ні члени їх сімей не користуються сільською інфраструктурою.

Проведенні дослідження дали змогу нам дійти висновку, що аграрне підприємництво має низку особливостей, які відрізняють його від інших сфер підприємницької діяльності. З-поміж них виділено такі:

- вплив природно-географічних умов;
- особливість виробничої структури;
- забезпечення населення основними продуктами харчування;

- сезонний характер виробництва; особливості відтворення і використання робочої сили; обмеженість землі та залежність виробництва від неї;
- нееластичність попиту на сільськогосподарську продукцію;
- особливості бухгалтерського обліку на підприємствах аграрної сфери тощо[20].

Системний аналіз становлення аграрного підприємства у незалежній Україні дає підстави для твердження про його унікальність, яка виявляється в тому, що здійснюється воно у п'яти напрямках:

- 1) земельна реформа;
- 2) господарська реформа;
- 3) формування аграрного ринку замість старої розподільної системи збуту;
- 4) фінансова стабілізація;
- 5) соціальний розвиток.

Водночас, варто акцентувати увагу на тому, що жоден зі згаданих напрямів дотепер нереалізований, а це призвело до кризових явищ в аграрній сфері, формування напівкримінального аграрного підприємництва [20, с. 100].

Враховуючи вище зазначене, сутність «аграрного підприємництва» необхідно розглядати у контексті багатоукладності аграрної сфери та складності врахування змін інституційного середовища. Тому досить важливим у визначенні поняття є врахування таких особливостей, як правових, економічних, соціально-культурних, екологічних та інших, а також засад його функціонування у сучасних умовах.

Отже, узагальнюючи існуючі точки зору, під аграрним підприємництвом пропонуємо розуміти сукупність всіх операцій по виробництву сільськогосподарських товарів, надання послуг в сфері виробництва, зберігання, переробки, постачання, реклами, дослідження ринку і реалізації. Аграрне підприємництво, на нашу думку, це визначальний ринковий інститут, який здійснює суттєвий вплив на розвиток аграрного

сектора економіки країни, що сприяє відродженню села як визначального чинника економічної, політичної та соціальної стабільності у державі.

1.2 Суть, види і значення бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва

Принципово важливим фактором для розвитку аграрного підприємництва є ефективність та функціонування його бізнес-інфраструктури, яка повинна відповідати потребам аграрного сектору економіки на сучасному етапі розвитку України. Сучасна бізнес-інфраструктура – невід'ємний компонент ділових стосунків. Завдяки їй бізнес є цивілізованою формою відносин між людьми. Важливо, що інфраструктура є породженням ділових стосунків. Вона сформувалася в результаті тривалої еволюції ділових стосунків і є сукупністю організаційно-правових форм, що опосередковують рух ділових відносин і пов'язують їх (при всій їх різноманітності та різносуб'єктивності) в єдине ціле.

Саме з цієї причини досить актуальним у науковому плані є дослідження феномена бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва, її різновиди та значення, з метою активізації розвитку аграрного підприємництва.

Визначення бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва є дещо проблематичним, насамперед, з причини значної кількості специфічних рис її складових та елементів. Для визначення теоретичних засад функціонування бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва необхідно розглянути ряд термінів і понять.

Термін «інфраструктура» (з лат. «*infra*»- «нижче, під» + «*structura*»- «будова, розташування») спочатку використовувався у військовому лексиконі та означав комплекс допоміжних споруд, які забезпечують дії збройних сил (склади боєприпасів та інших військових матеріалів, ракетні бази, полігони, майданчики для запуску ракет, військові аеродроми та ін.).

В економічній літературі цей термін з'явився в працях зарубіжних вчених наприкінці 1940-х років та характеризувався як сукупність галузей, підприємств і організацій, що входять у ці галузі, діяльність яких спрямована на створення умов для нормального функціонування виробництва та обігу товарів, а також життєдіяльності людей [28]. Вони надають послуги для здійснення необхідних виробничих, економічних, організаційних зв'язків між складовими частинами господарства, забезпечують гідні умови життя населення. В ринкових умовах інфраструктуру має кожна галузь економіки.

З часом цей термін став широко використовуватися для вивчення економічного життя. Важливим моментом у трактуванні «інфраструктура» стало не просто матеріально-технічне її втілення, але й оцінка людьми, населенням її якості, в чому вони розуміли ступінь задоволення своїх потреб.

П. Розенштейн-Родан був першим хто ввів термін «інфраструктура» в економічну літературу. На його думку, під інфраструктурою варто розглядати умови навколишнього суспільного середовища, необхідні для того, щоб приватна промисловість була в змозі зробити перший ривок. Поняття інфраструктури він відносить не тільки до шосейних доріг, дамб і залізниць, але також до каналізації і інших підприємств комунального господарства [29].

За твердженням П. Самуельсона інфраструктура виступає як сукупність інститутів, підприємств, що обслуговують ринок та виконують функції з забезпечення його стабільного функціонування [30].

В.А. Жамін [31], пропонує розглядати інфраструктуру як інтегральний елемент виробничих сил, що охоплює допоміжні та додаткові галузі, види виробництв або діяльності, які обслуговують безпосередньо основне виробництво (виробнича інфраструктура), а також галузі та підгалузі невиробничої сфери, що непрямо пов'язані з процесом виробництва і виконують чисельні функції обслуговування всього процесу господарювання.

В «Економічній енциклопедії» [32 С.704], під інфраструктурою трактують: «сукупність підприємств, установ, організацій, які забезпечують стабільний розвиток і функціонування ринкового механізму регулювання економіки, безперервний рух товарів та послуг у різних сферах суспільного відтворення».

Більш в узагальненій формі поняття інфраструктура подано в Великому енциклопедичному словнику [33], де зазначено, що інфраструктура походить від лат. *infra* – нижче, під, і *structura* – побудова, розташування, сукупність споруд, будинків, систем і служб, необхідних для функціонування галузей матеріального виробництва й забезпечення умов життєдіяльності суспільства.

З точки зору А.С. Новоселова інфраструктура – це форма спеціалізації суспільного виробництва, що виникає в результаті безперервного історичного процесу його усупільнення, при цьому форма особливого роду, адже від неї залежить функціонування всього процесу відтворення [34].

З його точки зору Л. М. Кузьменко інфраструктура представляє собою інтегральний елемент продуктивних сил, включаючи допоміжні, додаткові галузі, види виробництв, які обслуговують безпосередньо основне виробництво, а також такі галузі, підгалузі невиробничої сфери, які опосередковано пов'язані з процесом виробництва [34]. На думку автора, до інфраструктури, яка обслуговує основне виробництво варто віднести освіту та культуру, охорону здоров'я, систему закладів відпочинку та туризму, готельні комплекси тощо.

Отже, термін «інфраструктура» означає основа, внутрішня будова економічної системи, що включає комплекс так званих інфраструктурних галузей господарства (транспорт, зв'язок, освіта, охорона здоров'я й ін).

Дослідження наукової літератури засвідчило, що розглядаючи сутність інфраструктури, можна виділити наступні підходи [36, 37]:

– хронологічний підхід полягає у виявленні хронології використання поняття «інфраструктура» стосовно економічного явища, має суто

формальний характер. Одна група вчених пов'язують свої дослідження поняття «інфраструктура» з аналізом і викладанням теоретичних проблем економічного розвитку колоній, що отримували незалежність, зокрема з обґрунтуванням необхідності значних державних інвестицій на розвиток інфраструктури з обґрунтуванням необхідності значних державних інвестицій на розвиток інфраструктури. Інші, переконані в тому, що вперше поняття (термін) «інфраструктура» ввів в економічну науку в 1955 р. американець П. Розенштейн-Родан, який використовував його по відношенню до «всіх умов оточуючого суспільного середовища, необхідних для того, щоб приватна промисловість була в змозі зробити перший ривок» [30];

– генеалогічний підхід. Одні вчені вбачають «коріння» терміну у військовій справі, де він використовувався для визначення комплексу військових побутових споруд, що забезпечували безперервність дій військових підрозділів і винесли звітти уявлення щодо неосновної, підпорядкованої ролі інфраструктури по відношенню до основних базових галузей виробництва. Другі запозичили термін «інфраструктура» у будівництві, де він означає фундамент, «безперервний цикл» будівель. Відповідно акцент робиться на ролі основи, фізичних елементів – об'єктів інфраструктури [38];

– структурно-логічний підхід – ґрунтується на визначенні місця і ролі інфраструктури в структурі суспільного виробництва. Інфраструктура перш за все, відповідає цілям найбільш повного задоволення матеріальних і культурних потреб всіх членів суспільства [31, С.13];

– функціональний підхід розкриває сутність поняття «інфраструктура» в найбільшій мірі функціями, що виконуються певною складовою економіки, та її місцем в економіці. Визначення функції відображає специфіку діяльності будь-якої складової економіки, є відправною точкою при вичлененні галузі інфраструктури з сукупності інших галузей господарства країни. При цьому автори наведеного твердження мають на увазі функцію і

як вид діяльності, що певною мірою розвиває чіткість аргументації прибічників функціонального підходу до розкриття сутності поняття інфраструктури [39, С.9].

Саме у розгляді сутності інфраструктури справджується концепція функціонального підходу, сформульована Р. Мертоном, в якій зазначено необхідність виконання наступних умов [40]:

- 1) функціональної єдності цілого (узгоджене функціонування всіх його частин);
- 2) універсального функціоналізму (функціональність зумовлює корисність соціально-економічних явищ);
- 3) постулат функціональної необхідності.

Р. Мертон [40] зазначає, що зміст інфраструктури не можна трактувати як щось постійне, статичне. Хоча їй притаманні чітко встановлені просторові та часові обмеження, котрі у розрізі історичної взаємозалежності не мають тенденції істотно змінюватись, вона все ж трансформується адекватно до потреб відтворювального процесу на національному, регіональному та міжнародному рівнях.

З вище викладеного можна зробити теоретичні узагальнення щодо поняття «інфраструктура», як у вітчизняній, так і у зарубіжній економічній науці, не дано повного і чіткого уявлення щодо її сутності, ролі і місця в економіці і залишаються дискусійними. Сказане свідчить про необхідність досягнення більшої чіткого та зрозумілого позиціонування кожного елемента будь-якої сукупності [36].

Варто зазначити, що бізнес – це сукупність ділових відносин підприємців у цілях задоволення потреб споживачів та отримання прибутку.

Бізнес може здійснюватися приватними особами, підприємствами або організаціями з вилучення природних благ, виробництва або придбання та продажу товарів або надання послуг в обмін на інші товари, послуги або гроші. Бізнес являє собою систему, що охоплює всіх бізнесменів й інтегрує їх діяльність в єдине ціле. Взаємовідносини між підприємцями, найманими

працівниками, споживачами пов'язані численними проміжними ланцюгами, через які встановлюються ці відносини, і тим самим допомагають вказаним суб'єктам реалізувати свої ділові інтереси [43].

З цієї точки зору, бізнес-інфраструктуру варто розглядати, як сукупність державних, приватних та громадських інститутів (організацій, установ і об'єднань), що обслуговують інтереси суб'єктів підприємницької діяльності й забезпечують їхню господарську діяльність та сприяють підвищенню її ефективності [44].

Адже, виходячи із трактування інфраструктури в економічній теорії, основним її завданням є забезпечення ефективного функціонування ринкового механізму на основі спрощення обміну товарів, налагодження безперервних товарно-грошових потоків, постачання на ринок достатньої кількості виробничих і трудових ресурсів, гарантування безпечних умов для ведення бізнесу тощо.

Враховуючи особливості функціонування підприємств в ринковій економіці Біленький П.Ю. бізнес-інфраструктуру, розглядає як сукупність організацій, які опосередковують взаємодію між кінцевими учасниками ділових зв'язків, а також сукупність процесів з участю даних організацій [45].

У дослідженнях А. Гриценко та В. Соболева у зміст поняття бізнес-інфраструктури покладено майже все, що якоюсь мірою може забезпечити успішний взаємозв'язок об'єктів і суб'єктів ринкових відноси [46 С. 35-44]. На нашу думку, вказане визначення є загальним трактуванням бізнес-інфраструктури. В той же час головна роль бізнес-інфраструктури із вищевказаного визначення полягає в забезпеченні умов для функціонування галузей економіки, а саме аграрного сектору економіки.

Бізнес-інфраструктура аграрного підприємництва поступово перетворюється на самостійну галузь, до якої варто віднести галузі «матеріального» виробництва, «базові» галузі (або ж ті що виробляють засоби виробництва) і навіть ті, що виробляють предмети споживання.

Останнім часом дієва бізнес-інфраструктура розглядається як важлива та необхідна умова розвитку аграрного підприємництва.

В аграрному секторі економіки до галузей інфраструктури включено всі галузі транспорту, зв'язку, матеріально-технічного постачання, заготівлі, реалізації, складського, холодильного, елеваторного і тарного (пакувального) господарства, меліоративні та іригаційні споруди, мережа наукових та інформаційних, обслуговуючих підприємств.

У межах досліджуваного поняття науковці [36,46,47] розглядають бізнес-інфраструктуру аграрного підприємництва, як один із підвидів інфраструктури ринку, адже вона представляє собою сукупність установ і організацій, норм і правил, що створюють умови для розвитку суб'єктів аграрного підприємництва, їх інвестиційної та інноваційної активності з метою просування виробленою ними аграрної продукції, робіт і послуг на внутрішній та зовнішні ринки.

На нашу думку, бізнес-інфраструктура аграрного підприємництва являє собою сукупність елементів, що забезпечують вільний обмін і перелив різного роду ресурсів (фінансових, товарних, трудових, інформаційних т. д.) і пов'язують цей рух в єдине ціле, забезпечуючи його успішне функціонування. Більш узагальнено, під бізнес-інфраструктурою аграрного підприємництва ми розуміємо комплекс виробничих та невиробничих галузей, що забезпечують умови відтворення аграрного виробництва.

При розгляді суті бізнес-інфраструктури одним із важливих моментів є визначення місця і встановлення її функцій в аграрному підприємстві. Так, підприємцям щоб почати свою справу, потрібно мати можливість купити сировину, техніку, необхідне обладнання, притому зовсім не обов'язково у тих, хто їх виробляє. Тому, між виробником і споживачем товару виникає особливий ланцюжок фірм, які здійснюють посередницьку діяльність по відношенню до виробників і споживачів товарів і, тим самим, які опосередковують взаємодію між ними.

Саме з визначенням посередницької ролі суб'єктів бізнесу у встановленні і розвитку ділових зв'язків пов'язане поняття бізнес-інфраструктури (рис.1.5).

Рисунок 1.5 – Місце бізнес-інфраструктури в ринковій економіці

Таким чином, особливістю у визначеннях бізнес-інфраструктури є те, що вона надає послуги, або обслуговує ринок, а не виробляє продукт у матеріально-речовій формі, тобто лише створює необхідні умови для його виробництва. Сам процес формування бізнес-інфраструктури для підприємницької діяльності безперервний, має спрямованість на спеціалізацію послуг, розширення їх номенклатури, підвищенні якості. Чим повніше інфраструктура, тим кращі умови, в яких підприємництво, зокрема аграрне розвивається найбільш оптимально. Тож, бізнес-інфраструктури, на нашу думку варто розглядати як певну обслуговуючу систему.

Щодо визначення видів бізнес-інфраструктури доцільно з'ясувати різницю між такими поняттями, як: «види інфраструктури», «елементи інфраструктури», «складові інфраструктури» тощо.

Згідно тлумачного словника «вид» – це поняття, яким позначається ряд предметів, явищ із однаковими ознаками, що входять до більш загального поняття, різновид, тип тощо [48]. Тому під «видом інфраструктури» будемо розуміти більш загальну класифікацію – за галузями народного господарства (соціальна, ринкова, підприємництва тощо). Елемент – це складова частина цілого; деяка частина у складі чогось [48]. Відповідно до цього в межах

«виду інфраструктури» будемо розглядати її «елементи», тобто складові частини. «Елементи інфраструктури» будемо вважати тотожними поняттю «складові інфраструктури».

Подальша розробка проблем інфраструктури поступово призвели до того, що в науковій літературі утверджується розподіл інфраструктури на виробничу (та, що обслуговує виробництво) і соціальну (як така, що забезпечує життєдіяльність населення).

Виробнича інфраструктура містить у собі галузі або господарські самостійні ланки, що не входять до складу виробничих підрозділів. Цими ланками є: транспортно-постачальницька; водно-енергетична; інформаційна, екологічна (природно-охоронна); ділове обслуговування; заготівельно-торгівельна; іригаційно-меліоративна; магістрально-комунікаційна.

Соціальна інфраструктура створює умови відтворення та життєдіяльності населення за допомогою задоволення його потреб в різних послугах невиробничого характеру з метою підвищення рівня життя і всебічного розвитку. Вона включає такі галузі [49] як торгівля, охорона здоров'я, освіта і культура, пасажирський транспорт і зв'язок, що обслуговують населення, а також комунікаційні споруди, готельне господарство, громадське харчування, систему установ відпочинку і туризму та інші підрозділи невиробничої сфери.

В.М. Ємельянов і Т.Б. Топольницька в межах виробничої інфраструктури виокремлювати інформаційну [50 с. 103] та інституційну [51, с. 199] інфраструктуру. Інституційна інфраструктура – це урядові, науково-дослідні, проектно-конструкторські установи, за винятком органів і закладів безпосереднього управління виробництвом, а також конструкторських бюро, проектних і науково-дослідних закладів, які беруть безпосередню участь у виробництві.

Погоджуємося з авторами [52,53,54], які виробничу та соціальну інфраструктуру доповнюють: підприємницькою (забезпечує підтримку та розвиток підприємництва), інституційною (забезпечує управління

економікою), інформаційною (забезпечує функціонування та розвиток інформаційного середовища), інноваційною (обслуговує та забезпечує реалізацію інноваційної діяльності), екологічною (необхідною для охорони та покращання навколишнього середовища), туристичною (забезпечує потреби туристів у відпочинку та пізнавальній діяльності) тощо.

Д. К. Семенда, О. І. Здоровцов, П. С. Котик та інші, пропонують класифікувати інфраструктури за галузевим поділом: міжгалузєва, що обслуговує багато галузей економіки – транспортна, електрогазозабезпечення, зв'язок тощо; внутрішньогалузєва, що обслуговує конкретну галузь (наприклад, у рослинництві обов'язковим інфраструктурним підрозділом є сортове насінництво тощо) [54].

Також інфраструктуру класифікують і за рядом інших ознак: територіальною (локальна, регіональна, національна, міждержавна, галузєва); розміром підприємництва тощо. З розвитком світової торгівлі стала формуватися міждержавна інфраструктура (транспортна, інформаційна, торговельна та ін.).

В процесі дослідження було встановлено, що основою ділових зв'язків між виробниками і споживачами продукції (аграрної продукції) є різноманітні процеси, що протікають в сфері торгівлі, на грошовому ринку, в області руху інформації, на ринку робочої сили, експертних і консультаційних послуг і в інших секторах. В результаті чого варто розрізняти інституціональну та мобільну бізнес-інфраструктуру.

Сукупність організацій, які опосередковують ділові зв'язки між суб'єктами бізнесу, може бути визначена як інституціональна бізнес-інфраструктура. Сукупність процесів, що розгортаються за участю цих організацій – як мобільна бізнес-інфраструктура. Тому, скажімо банківська справа або торгівля виступають як мобільна бізнес-інфраструктура виробничого і споживчого підприємництва, а в свою чергу комерційні банки і магазини – як елементи їх інституційної бізнес-інфраструктури.

Слід зазначити, що без наявності мобільної бізнес-інфраструктури сучасне підприємництво не може ефективно розвиватися, в ньому не можуть належним чином проявлятися інтегративні тенденції.

Детальний аналіз різних сфер економіки дозволяє виділити наступні види інфраструктури, яка виконує властиву їй роль: виробничу; соціальну; інституціональну; екологічну; організаційну; інформаційну; інфраструктуру товарного ринку.

Складність бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва як системи зумовлена різноманітністю функцій, які виконують її складові елементи. На основі складових бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва вона спрямована на виконання наступних функцій:

- організаційне оформлення ділових відносин;
- підвищення оперативності й ефективності роботи різних суб'єктів аграрного підприємництва на основі диференціації заповнюваних ними ринкових ніш;
- полегшення різних форм юридичного та економічного контролю;
- сприяння суб'єктам аграрного підприємництва в фінансовому обслуговуванні тощо.

Враховуючи, що основа роль бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва це надання різного роду посередницьких послуг споживачам, підприємцям, підприємствам, установам і організаціям, нами виділено такі функції, як:

- доведення аграрної продукції до безпосереднього споживача. Інститути бізнес-інфраструктури допомагають продукції знайти свого споживача. Спеціалізація на посередницьких операціях дозволяє скоротити час на реалізацію продукції, зменшити витрати на обіг, прискорити оборотність фондів підприємства, максимально врахувати потреби споживачів;
- забезпечення зворотного зв'язку між виробництвом і споживанням;
- перерозподіл ресурсів між різними галузями і всередині них;

– акумулювання тимчасово вільних коштів, регулювання грошового обігу.

Розглядаючи функції бізнес-інфраструктури доцільно звернути увагу на праці Е.Г.Русскової, в яких вона виділяє [55, с.50]:

– цільову функцію – є інтегрованою, бо включає ряд інших функцій, що спрямовані на створення умов для забезпечення функціонування взаємозв'язків між елементами самої системи, життєдіяльності людей, відтворення економіки, підтримки екологічної рівноваги та комплексного соціально-економічного та еколого-культурного розвитку території в цілях забезпечення розвитку економіки країни;

– забезпечувальну функцію – потребує спеціальних, інколи неринкових механізмів її розвитку, дольової участі зацікавлених суб'єктів;

– регулюючу функцію – для досягнення поставленої мети визначається елементний склад інфраструктури, що має необхідний набір функцій;

– інтеграційну функцію – інтеграція між галузями, регіонами та країнами (транспорт, зв'язок, енергетичні системи, інформаційні мережі, як правило передбачені для виконання функцій в декількох галузях та носять міжгалузевий характер).

Слід резюмувати, що ключова функція бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва полягає в забезпеченні функціонування та підвищенні ефективності взаємозв'язків між елементами бізнес-середовища країни, регіону та представниками інших держав.

Отже, з вище викладеного можна зробити висновок, що бізнес-інфраструктура виступає як механізм функціонування аграрного підприємства. Отримуючи вироблену аграрну продукцію, організовує укладання контрактів на постачання, просуває товарні потоки по галузях і регіонах, регулює збут і обслуговування економічної системи. Тому ефективність функціонування ринкової економіки в першу чергу залежить від комплексності й ефективності її бізнес-інфраструктури.

Відмінною рисою всіх інститутів бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва є їх приналежність до сфери нематеріального виробництва, адже їх спеціалізацією є надання різноманітних послуг (торговельно-посередницьких, консультаційних, інформаційних тощо).

1.3 Узагальнення класифікацій складових бізнес-інфраструктури

Аграрне підприємництво – це сукупність політичних, соціальних, економічних та екологічних відносин між суспільством і його членами, що виникають у процесі володіння, користування та розпорядження землею на рівні суспільства, регіону, місцевої громади з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання аграрної продукції. Характерною ознакою аграрного підприємництва є наявність капіталу (земельномайнових комплексів) і мотивація – отримання прибутку. В аграрній сфері цей процес здійснюється повільніше, ніж в інших галузях.

Одним із пріоритетних векторів розвитку економіки України є підвищення конкурентоздатності аграрного підприємництва. Досяжність цієї мети значною мірою залежить від ефективної підтримки, зокрема через елементи бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва.

За час реформування агропромислового комплексу в Україні склалася диверсифікована структура господарських суб'єктів, зокрема за розмірами господарств, організаційно-правовими формами тощо. У зв'язку з цим виникла потреба в наданні широкого спектра як загально ринкових, так і специфічних послуг (торговельно-посередницьких, зовнішньоекономічних, інформаційних, фінансово-кредитних та ін.) і створенні спеціалізованих підприємств і організацій, що надають ці послуги. Розвиток організаційних, правових, фінансових, інформаційних, інноваційних та інших складових бізнес-інфраструктури підприємництва дозволяє прискорити та підвищити ефективність взаємодії всіх суб'єктів підприємництва в Україні.

Слід відмітити, що в економічній літературі відсутній єдиний погляд на систематизацію складових бізнес-інфраструктури. Кожен з дослідників останньої вирішує самотійно з точки зору якого підходу аналізувати бізнес-інфраструктуру – галузевий, макроекономічний, інституціональний підхід та ін.

Н. М. Внукова в своїх дослідженнях звертає нашу увагу на те, що до складу бізнес-інфраструктури маємо включати лише види діяльності та підприємства різних організаційно-правових форм [56].

Здійснивши семантичний аналіз складових, які були визначені шляхом аналізу структурного складу різних визначень: елементи, інститути, державні, комерційні, приватні підприємства, галузі, служби, суспільні об'єднання, організації тощо. Н. М. Внукова [56] відмічає, що "... таке досить рідко виділяємо поняття як інститут може бути опущене...". На нашу думку, з точки зору інституціонального підходу, виключити зі складу бізнес-інфраструктури інститути зовсім неможливо. А також, ми вважаємо, що неможливо замінити категорію «інститут» та її сутність лише на «види діяльності та підприємства».

Е.Муханова виділяє чотири блоки складових інфраструктури, що пов'язані з факторами виробництва: виробнича, соціальна, фінансово-кредитна та управлінська [57].

Ми погоджуємося з думкою Н.Н.Курочкиної, що всі елементи інфраструктури слід поділити на такі три функціональні блоки [58 с.39-40]:

– інститути загального призначення – виконують певну функцію на всіх ринках: інформаційні організації (рекламні агентства, інформцентри, ЗМІ); організації сфери послуг (консалтингові, юридичні, аудиторські); організації з праце забезпечення (служби зайнятості, заклади професійної освіти, підготовки, перепідготовки кадрів);

– інститути спеціального призначення орієнтовані на взаємодію з грошовими потоками (біржі, банки, страхові компанії, пенсійні фонди, позабанківські фінансово-кредитні організації);

– інститути, що забезпечують інформаційну складову (інформаційні мережі, потоки, та інститути, що забезпечують їх існування).

В рамках макроекономічного підходу В.М.Соболев [59] до елементів інфраструктури пропонує додати нормоутворення та законоприйняття, ментальність, відокремити інформаційні мережі та інститути, що їх забезпечують. На нашу думку, саме за цією класифікацією складові бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва, слід розрізняти, як інститути загальні, спеціального характеру та приватні; інститути, що взаємодіють з товарними, грошовими потоками чи ринком праці та ін..

I. Козельська зосереджує свою увагу виключно на посередниках, які потрібні ринку для того аби: сприяти рівновазі товарних та фінансових ринків, вирівнюванню попиту та пропозиції, встановленню рівноважних цін; збільшувати ліквідність ринків; брати участь в перерозподілі ризиків [60].

В останні роки переважна більшість учених [51,56,61], що займаються проблемами бізнес-інфраструктури, вважають, що критерієм віднесення галузі до її складу є функціональна роль бізнес-інфраструктури в процесі відтворення. А саме: це галузі, що відіграють допоміжну, обслуговуючу роль основних галузей економіки регіону, а функцією цих галузей є створення загальних умов нормальної виробничої діяльності господарюючих суб'єктів і здійснення процесу відтворення в цілому.

У межах поняття бізнес-інфраструктура аграрного підприємництва найчастіше розглядають такі складові [53,С.281-276]

– фінансово-кредитну (фінансові установи, які здійснюють пільгове кредитування, гарантійні фонди, кредитні спілки, венчурні фонди і страхові компанії, державна підтримка у вигляді спрощеної системи оподаткування, надання пільг тощо);

– організаційно-інформаційну (бізнес-центри, бізнес-інкубатори, Інтернет-центри, консультаційні та молодіжні центри тощо);

– організаційно-правову (спектр дій органів державної влади, спеціалізованих установ та організацій, органів місцевого самоврядування).

На увагу заслуговує класифікація складових бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва, запропоновану О. В. Лядовою [62] з позиції процесного підходу:

- стартова інфраструктура (ділові центри, бізнес-інкубатори, технопарки, центри комерційної інформації, центри зайнятості, комерційні банки, мікрофінансові та лізингові організації, товариства загального кредитування, венчурні фонди, бізнес-ангели);
- інфраструктура розвитку (підприємницькі об'єднання, торгово-промислові палати, центри підготовки та перепідготовки кадрів, комерційні банки, маркетингові організації, консалтингові фірми);
- інфраструктура, спрямована на підтримку стабільності (товарні біржі, підприємства оптової і роздрібною торгівлі, аукціони, ярмарки, торгові дома, агенції з підтримки експорту, маркетингові центри, бізнес-школи, фонди сприяння кредитуванню, асоціації);
- інфраструктура реструктуризації (консалтингові агенції, центри підтримки субпідряду, торговопромислові палати, центри й агенції з розвитку підприємництва).

На нашу думку, основною класифікаційною ознакою елементів бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва має бути вид послуг, що ними надаються. Дана класифікація базується на основних функціях бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва, а саме [52, С.12-17]:

- забезпечуючої (банки, кредитні установи, ресурсні центри);
- підтримуючої (фонди підтримки підприємництва, асоціації, комітети, бізнес-інкубатори тощо);
- контролюючої (податкові та митні органи, відділи реєстрації тощо).

Слід зазначити, що даний розподіл елементів бізнес-інфраструктури, передбачає відповідну спеціалізацію.

Потреба в різній інфраструктурі викликана відмінністю підприємницьких структур у: кількості ресурсів, що споживаються; обсягах кінцевої продукції, що реалізується; масштабі інформації, яка

використовується під час роботи підприємства тощо. У зв'язку з цим Е. В. Лядова [62] виділяє:

- загальну інфраструктуру, яка підрозділяється на: виробничу, соціальну, інституційну;
- спеціальну інфраструктуру, що створюється спеціально для малих і середніх підприємств. Її необхідність обумовлена обмеженими можливостями цих суб'єктів (фінансовими, майново-технологічними, у сфері підготовки кадрів, організації збуту продукції, отримання інформації), специфікою окупності інфраструктурних об'єктів, потребами в інформації тощо.

В працях О. Кужель, А. Кінаха і В. Костецького запропонована класифікація інфраструктури підприємництва, яка є найбільш доцільною для застосування в наших дослідженнях. Автори пропонують класифікувати відповідно за видами діяльності:

- дорадчі органи (регіональні громадські колегії, координаційні ради (комітети) з питань розвитку підприємництва);
- консалтингові установи (бізнес-центри, організації);
- інформаційні (громадські приймальні, юридичні клініки, «гарячі лінії»);
- інноваційні утворення (технологічні та наукові парки, бізнес-інкубатори) [63 с. 103].

Кожна класифікація бізнес-інфраструктури здійснюється на основі ряду ознак, які дозволяють визначити сукупність складових (елементів), що забезпечують вирішення певних потреб підприємництва та відповідають тим чи іншим вимогам і завданням здійснення його практичної діяльності.

Вдалою є класифікація елементів інфраструктури за способом заснування, запропонована М. Пивоваровим, а саме автор виділяє [64,65,66]:

- державну (регіональні та місцеві (районні) органи виконавчої влади, Державний фонд розвитку тощо),

- недержавну (ресурсні центри регіонального та місцевого розвитку, вітчизняні та іноземні фонди, агентства розвитку малого підприємництва);
- громадську (громадські організації, бізнес-асоціації, громадські колегії тощо) інфраструктуру.

На нашу думку, громадська інфраструктура також входить до приватної, тому доцільно розглядати тільки: державну та приватну.

В умовах євроінтеграції важливо розрізняти складові бізнес-інфраструктури за просторовим критерієм, запропонованим Р. Данілейчуком і Д. Семенда, відповідно до якого виокремлюють: всеукраїнську (охоплює діяльність державних органів влади, всеукраїнських організацій, асоціацій, спілок, фондів підтримки підприємництва тощо); регіональну (регіональні органи влади та фонди підтримки підприємництва, регіональні палати, спілки); місцеву (місцеві асоціації, біржі, філії банків, виставкові центри тощо) [66, с. 19–21; 65, с. 179–181].

Проведений аналіз теоретико-методологічних підходів щодо класифікації елементів інфраструктури, дозволяє запропонувати узагальнену класифікацію складових бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва (рис.1.6) за:

- формою власності (державні, приватні, громадські складові бізнес-інфраструктури та виявляє джерела фінансування, ступінь впливу, наявність зацікавленості з боку аграрних підприємців);
- видом діяльності (дозволяє якісно оцінити напрям впливу інфраструктурного елемента на діяльність суб'єктів підприємництва (дорадчі органи, консалтингові структури, інформаційні центри, інвестиційні та інноваційні компанії, освітні заклади тощо));
- ознакою відповідності елементу бізнес-інфраструктури до чинного законодавства (бізнес-центри, бізнес-інкубатори, інноваційні бізнес-інкубатори, науково-технологічні центри, технологічні парки, фонди підтримки підприємництва, фінансові установи, інноваційні та інвестиційні фонди і компанії, лізингові компанії, консультативні центри та ін.).

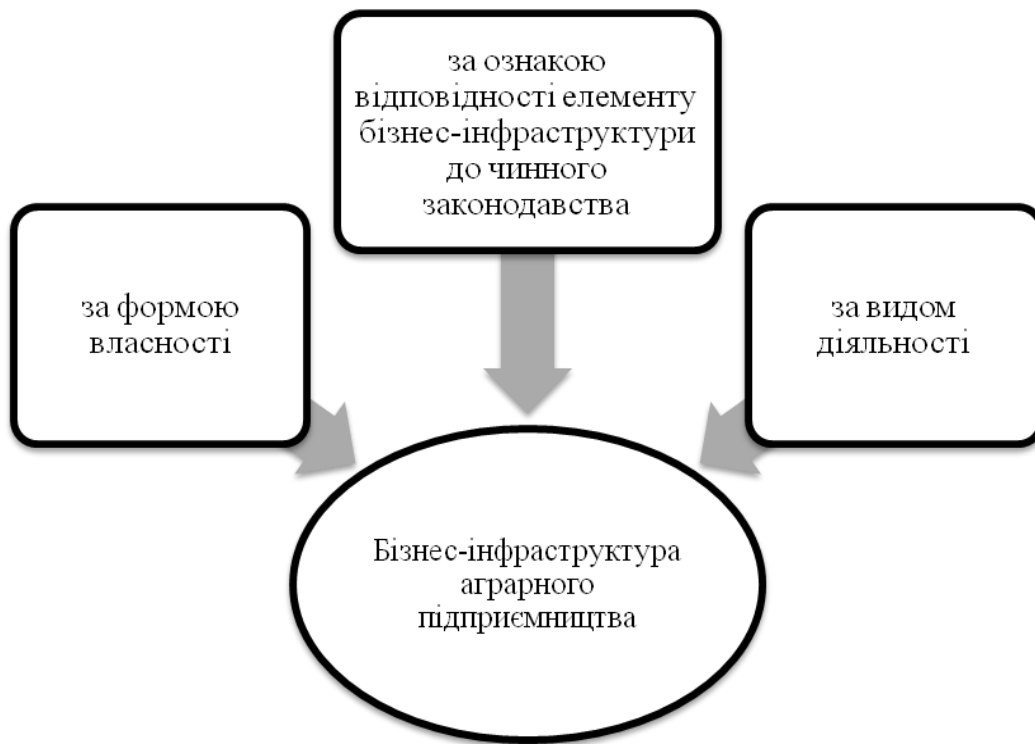

Рисунок 1.6 – Ознаки складових бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва

Параметри зазначених складових бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва мають бути диференційовані. Адже, складові підприємницького середовища аграрного сектора започатковуються і по - різному координуються на основі інтеграційних зв'язків сільського господарства з іншими сферами народногосподарського комплексу.

Проведене дослідження окремих складових бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва підтверджує певний рівень їх теоретичної і практичної розробленості. Слід відмітити, що в аграрному секторі економіки основою підприємницького середовища є зовнішнє підприємницьке середовище, яке формується законодавчо і є відносно сталим з незначними відхиленнями в галузевому розрізі під впливом ринкових важелів, і внутрішнє середовище, що формується безпосередньо за участю підприємців.

Отже, складові бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва повинні породжуватися потребами ринку, діловими відносинами, а інтеграція України в ЄС потребує розвитку галузей, які б забезпечували нормальне функціонування усіх сфер економіки.

Висновки до розділу 1

Проведене узагальнення та системний аналіз теоретичних аспектів бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва дозволило сформулювати наукові висновки, зокрема:

1. Виходячи із тематики дослідження, у дисертаційній роботі наводиться генезис теоретичних досліджень зарубіжних і вітчизняних вчених стосовно понятійного змісту категорії «підприємництво» наголошується, що сутність поняття варто розглядати з декількох аспектів, зокрема як: форма економічної активності; відповідний стиль і тип поведінки підприємця; економічна функція.

2. Позиціонування категорії «аграрне підприємництво» в науковій літературі ототожнюють з підприємцями усіх форм власності та легальних організаційно-правових форм господарювання, які є основними виробниками продуктів харчування сировини і продовольства рослинного і тваринного (в тому числі водного й мисливського) походження. Змістовне розуміння «аграрного підприємництва» як процесу натикається на різні підходи до його розуміння серед науковців і практиків, проте узагальнюючим підсумком слугує визначення як сукупність всіх операцій по виробництву сільськогосподарських товарів, надання послуг в сфері виробництва, зберігання, переробки, постачання, реклами, дослідження ринку і реалізації.

3. Становлення підприємницьких формувань різних організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі економіки здійснюється відповідно до існуючих інституційних умов, які можуть як сприяти їх розвитку, так і суттєво обмежувати. Аграрне підприємництво, на нашу

думку, є визначальним інститутом ринку, який здійснює суттєвий вплив на розвиток аграрного сектора економіки країни.

4. Виходячи із трактування інфраструктури в економічній теорії, встановлено, що основним її завданням є забезпечення ефективного функціонування ринкового механізму на основі спрощення обміну товарів, налагодження безперебійних товарно-грошових потоків, постачання на ринок достатньої кількості виробничих і трудових ресурсів, гарантування безпечних умов для ведення бізнесу тощо.

5. Обґрунтовано зміст дефініції «бізнес-інфраструктура аграрного підприємництва» (як комплекс виробничих та невиробничих галузей, що забезпечують умови відтворення аграрного виробництва).

6. Визначені класифікаційні ознаки елементів бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва (форма власності, що передбачає наявність державних, приватних, громадських елементів бізнес-інфраструктури та виявляє джерела фінансування, ступінь впливу, наявність зацікавленості з боку аграрних підприємців; вид діяльності, що дозволяє якісно оцінити напрям впливу інфраструктурного елемента на діяльність суб'єктів підприємництва; елементи бізнес-інфраструктури відповідно до чинного законодавства: бізнес-центри, бізнес-інкубатори, інноваційні бізнес-інкубатори, науково-технологічні центри, технологічні парки, фонди підтримки підприємництва, фінансові установи, інноваційні та інвестиційні фонди і компанії, лізингові компанії, консультативні центри та ін);

Основні результати дослідження за даним розділом опубліковано у працях [2,6-9,13].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЯ ОЦІНКИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ЙОГО БІЗНЕС-ІНФРАСТРУКТУРИ

2.1. Методологічні підходи та фактори формування та розвитку бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва

Методологічний підхід є одним із головних компонентів парадигми і розглядається нами як сукупність взаємозалежних наукових методів. Методологічний підхід містить у собі різноманітні взаємопов'язані між собою методи, серед яких один або декілька є головними, а всі інші підпорядковані їм, залежні від них, мають допоміжний характер.

Проведені теоретичні та методологічні дослідження дозволили визначити, обґрунтувати і охарактеризувати сутність загальних методологічних підходів щодо розвитку бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва. До них відносять такі: історичний; термінологічний; герменевтичний; порівняльний; ціннісний; системний; синергетичний; поведінковий (біхевіористський); інституціональний; структурний; функціональний; комплексний (рис.2.1)

В подальшому нашому дослідженні охарактеризуємо кожен з них.

Історичний підхід дає можливість дослідити виникнення, формування і розвиток бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва у хронологічній послідовності з метою визначення зв'язків між її елементами.

Термінологічний передбачає вивчення термінів «бізнес-інфраструктура», «аграрне підприємництво», уточнення змісту поняття «бізнес-інфраструктура аграрного підприємництва».

Герменевтичний підхід – ґрунтується на дослідженні наукової літератури та сукупності законодавчих актів щодо розвитку аграрного підприємництва та функціонування елементів його бізнес-інфраструктури.

Порівняльний підхід – спрямований на виявлення подібних і відмінних ознак між розвитком бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва різних країн, її елементів.

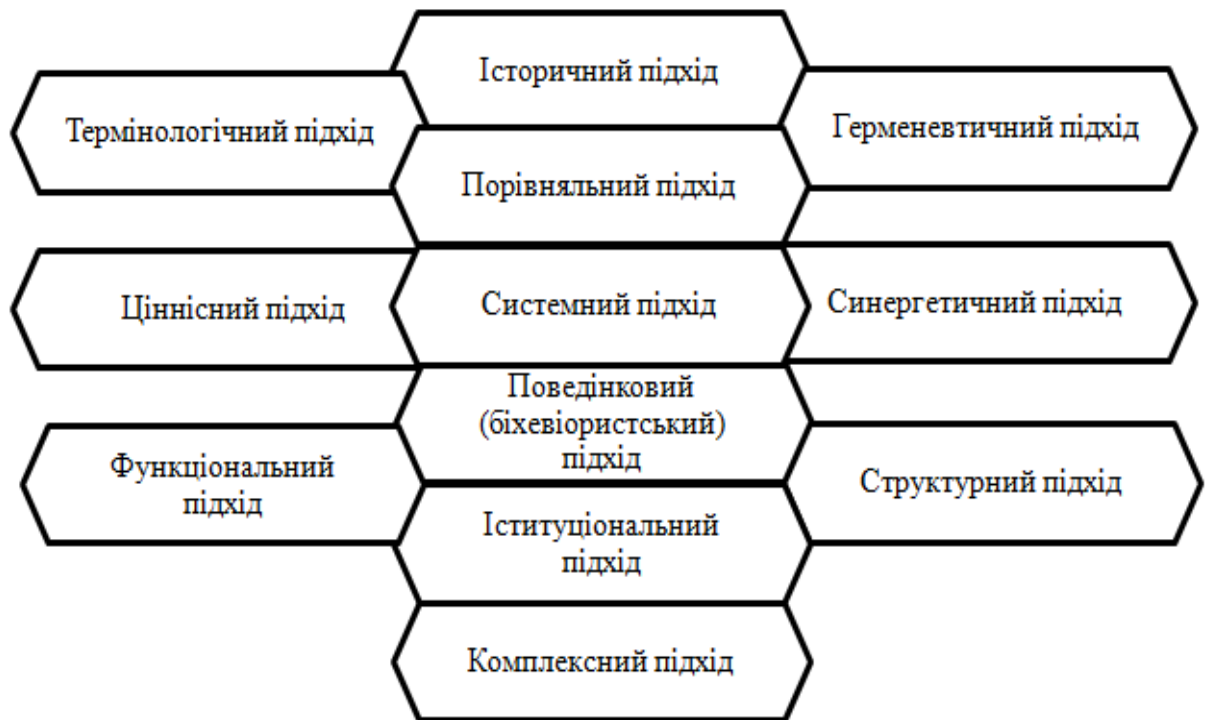

Рисунок 2.1 Методологічні підходи розвитку бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва

Ціннісний підхід – ґрунтується на визначенні впливу того чи іншого елемента бізнес- інфраструктури на розвиток аграрного підприємництва.

Системний підхід – бізнес-інфраструктура розглядається як сукупність елементів (складових частин), що взаємодіють між собою і впливають на розвиток аграрного підприємництва. Нами визначено ознаки системного підходу: цілісність, ієрархічність, структуризація, множинність, системність.

Синергетичний підхід наголошує на тому, що ціле має такі властивості, які відсутні в окремих його частинах. Тобто, бізнес-інфраструктура має ряд властивостей, які не притаманні окремій її складовій.

Поведінковий (біхевіористський) підхід акцентує увагу на дослідженні елементів бізнес-інфраструктури з позицій значення їх впливу на розвиток аграрного підприємництва.

Інституціональний підхід орієнтований на вивчення державних інституцій як складових бізнес інфраструктури аграрного підприємництва.

Структурний підхід – головним об'єктом є структура державних і недержавних складових бізнес-інфраструктури, а також їх елементів. За його допомогою досліджуються залежність розвитку аграрного підприємництва від складових його бізнес-інфраструктури.

Функціональний підхід – визначення функцій елементів бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва.

Комплексний підхід – методологічні підходи не ізольовані один від одного і можуть мати взаємообумовлений (інтегративний) характер, що викликає появу похідних (повторних, синтезованих) підходів.

Вважаємо, що суттєву роль у формуванні бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва відіграють і психологічні підходи. Проведений нами аналіз показав, що основними підходами, в цьому напрямі є: особистісний, поведінковий та когнітивний підходи.

Перший підхід – особистісний – вивчає особистісні характеристики чи риси підприємця, що дозволяють зрозуміти та пояснити його підприємницьку діяльність. Враховуючи, що цей підхід було побудовано на припущенні, що підприємець має унікальну особистість. Саме ці унікальні риси особистості допомагають підприємцю сформувати інфраструктурне забезпечення розвитку підприємницької діяльності.

Другий підхід – поведінковий – розглядає підприємництво як поведінковий феномен. Підприємництво – це послідовність вчинків, що можуть змінюватись з часом, а відповідно буде змінюватися й інфраструктурне забезпечення.

У рамках третього, когнітивного, підходу підприємців розглядаються як такі, що шукають та створюють нові продукти, уявляють майбутнє,

оцінюють ризик та шляхи отримання вигоди, сприймають та впізнають можливості – тобто використовують ті властивості, що називаються мисленням [95]. Останнє, на нашу думку, суттєво впливає на формування бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва.

Слід також наголосити, що бізнес-інфраструктура аграрного підприємництва формується під впливом ряду факторів. На нашу думку, найбільш прийнятним з точки зору якнайповнішого охоплення переліку всіх можливих факторів є їх розгляд у розрізі мега-, макро-, мезо- та мікрофакторів.

Основні індикатори мега-факторів структуровано у такі три основні групи, як: глобалізація, інформатизація, міжнародна кооперація та спеціалізація.

Макро-фактори впливу на формування та розвиток бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва окреслюються на загальнодержавному рівні. Основними факторами є: правовий; політичний; економічний; соціально-культурний; інноваційний; міжнародний. Ці фактори діють одночасно, є взаємозалежними та взаємообумовленими. Тому не завжди вдається визначити рівень впливу кожного із факторів окремо, виявити можливі межі його впливу.

Правове середовище – закони, державне і суспільне регулювання. Організації, які займаються бізнесом, змушені рахуватися з безліччю локальних нормативів, що належать до питань оподаткування, ціноутворення, експортно-імпортних операцій, звітності перед державними органами, реклами, просування товару і т. ін.

Стабільність політичної ситуації частково гарантує економічну і фінансову стабільність. Даний фактор суттєво впливає на формування бізнес-інфраструктури суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності, адже міжнародний ринок перебуває під впливом внутрішньої і зовнішньої політики держав-учасниць. Політична і соціальна напруженість у взаєминах можуть ускладнювати процеси закупівлі, виробництва, доставки,

дистрибуції, просування і збуту або взагалі унеможливити їх. Часто економічні санкції застосовуються як політичні важелі тиску на ті або інші держави.

Економічні умови господарювання – це стабільність національної валюти, рівень інфляції, інвестиційний клімат, фінансово-кредитна та страхова політика, стан та рівень розвитку ринкової інфраструктури аграрного сектору економіки; кон'юнктури аграрного ринку.

Соціально-культурне середовище – довіра підприємців до інститутів бізнес інфраструктури, рівень економічної культури населення та освіти.

Інноваційне середовище – розробка інноваційних та інформаційно-комунікаційних технологій, інформаційно-ресурсне та технологічне забезпечення процесу управління виробничим процесом в аграрній сфері; розвиток національної інформаційної інфраструктури; формування і розвиток пізнавальної економіки; впровадження ІКТ в усі сфери діяльності людини; накопичення інформації; цифрова нерівність; інформаційна безпека держави; науково-технічний потенціал.

Міжнародне середовище – участь у програмах міжнародного співробітництва, зокрема співробітництво України з Європейським Союзом в аграрній сфері; обсяги зовнішніх запозичень та іноземних інвестицій; діяльність міжнародних фінансових організацій; світова фінансово-економічна криза, допомога уряду інших держав.

Варто зазначити, що особливості впливу факторів мезорівня багато в чому збігаються із впливом факторів макрорівня. Це передусім пояснюється тим, що групи факторів є однорідні, хоча просторовий вимір їх формування та прояву є зовсім іншим [96. с. 155.]. На особливу увагу заслуговують фактори державного впливу, оскільки вплив органів місцевої влади на формування та розвиток бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва регіону є значно слабшим, ніж органів загальнодержавного рівня. Проте чітка їх взаємодія у цьому процесі дає змогу досягнути бажаного результату і

сформувати бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва з певними, регіональними особливостями.

Розглянемо тепер особливості впливу факторів на формування та розвиток бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва, що виникають на рівні самих її елементів. Це такі групи мікрофакторів, як спеціалізація підприємства, структура управління, фінансово-економічна діяльність, комерційні та технологічні фактори, соціальна відповідальність.

Отже, у ході проведеного дослідження визначено ряд методологічних підходів формування і розвитку бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва (історичний; термінологічний; герменевтичний; порівняльний; ціннісний; системний; синергетичний; поведінковий (біхевіористський); інституціональний; структурний; функціональний; комплексний). Вперше визначено, що на формування бізнес - інфраструктури аграрного підприємництва відіграють психологічні підходи (особистісний, поведінковий та когнітивний).

Доведено, що у сучасних умовах господарювання на формування та розвиток бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва впливає чимало факторів. До них відносять як внутрішні чинники макrorівня, обумовлені розвитком аграрного виробництва та елементами інфраструктури, мезорівня й макrorівня, тобто рівень регіону і держави та здійснювана ними аграрна політика, так і зовнішні фактори, обумовлені процесами в світовій економіці загалом (мегарівень). Усі вони, незалежно від свого характеру дії (позитивний чи негативний вплив), утворюють суцільне середовище, в якому функціонують та взаємодіють агровиробники з складовими бізнес-інфраструктури.

2.2. Принципи організації бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва

Слід зазначити, що науковцями не досліджувалось питання принципів бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва. Для того, щоб з'ясувати останнє, спочатку розглянемо принципи аграрного підприємництва.

Згідно ст. 5 Закону України «Про підприємництво» та ст.44 Господарського Кодексу України основними принципами підприємницької діяльності є [97]:

- вільний вибір видів діяльності;
- залучення на добровільних засадах до здійснення підприємницької діяльності майна та коштів юридичних осіб і громадян;
- самостійне формування програми діяльності та вибір постачальників і споживачів вироблюваної продукції, встановлення цін відповідно до законодавства;
- вільний найм працівників;
- залучення і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, природних та інших видів ресурсів, використання яких не заборонено або не обмежено законодавством;
- вільне розпорядження прибутком, що залишається після внесення платежів, установлених законодавством;
- самостійне здійснення підприємцем – юридичною особою зовнішньоекономічної діяльності, використання будь-яким підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд.

Враховуючи активізацію процесу євроінтеграції та підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС в частині поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВ ЗВТ), вважаємо, що зазначені принципи слід доповнити наступними:

- законності (регулювання діяльності тільки законами України; заборона застосування підзаконних актів та актів управління місцевих

органів, що у будь-який спосіб створюють для суб'єктів підприємництва умови менш сприятливі, ніж ті, які встановлені законами України);

– юридичної рівності і недискримінації (рівності перед законом всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, незалежно від форм власності, в тому числі держави, при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності; забороні будь-яких дій держави, результатом яких є обмеження прав і дискримінація суб'єктів підприємництва);

– захист інтересів суб'єктів підприємницької діяльності, який полягає у тому, що Україна як держава забезпечує:

✓ рівний захист інтересів всіх суб'єктів підприємництва та іноземних суб'єктів господарської діяльності на її території згідно з законами України;

✓ рівний захист всіх суб'єктів підприємницької діяльності України за межами України згідно з нормами міжнародного права.

Для України особливий інтерес становлять принципи організації підприємницької діяльності у Європейському Союзі (ЄС). Вони містяться в так званій Білій книзі (1985 р.).

Біла книга ЄС книга під назвою «Формування внутрішнього ринку», прийнята Комісією ЄС у 1985 р. з метою відродити рух за економічний союз європейських країн. Біла книга містить 300 рекомендацій для ліквідації наявних бар'єрів. Ці рекомендації згруповано у три категорії: фізичні, технічні та фіскальні.

Біла книга виділяє п'ять принципів ефективного врядування: відкритість; участь; підзвітність; ефективність; злагожденість. Кожен із принципів є важливим сам по собі. Але вони не можуть бути застосовані шляхом виконання окремих розрізнених дій. Політика вже не може бути ефективною, якщо вона не була підготовлена та впроваджена у найбільш інклюзивний спосіб.

Вибір рівня, на якому вживатимуться заходи (від рівня ЄС до місцевого) та інструментів повинні знаходитися у відповідності до визначених цілей. Це означає, що перед тим, як запроваджувати ініціативу,

важливо систематично перевірити чи: дійсно необхідно втручання; обрані заходи відповідають цим завданням.

Транспортна система є частиною складної ефективної системи транспортних коридорів у європейській економіці, тобто тією системою, яка повинна безперервно забезпечувати міжнародний рух товарів, послуг, виробничих, фінансових і трудових ресурсів. Слід відмітити, що багато європейських країн є світовими лідерами в інфраструктурі, логістиці, системах організації перевезень та виробництві транспортного обладнання.

Очевидно, стає те, що при організації бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва варто враховувати принципи державної транспортної політики, що ґрунтуються на демократизації, єдиної державної політики, децентралізації, загальнодоступності транспортних послуг, оптимального поєднання територіального та галузевого управління, державної координації ділового партнерства, забезпечення державою єдності керуючої та керованої систем (визначені Транспортною стратегією України до 2020 р. [98]. (табл.2.1).

Слід зазначити, що підприємець є основною фігурою підприємництва, покликаний відповідати за весь процес в цілому – від зародження ідеї, втілення в процес виробництва – і до пошуків засобів втілення її в життя, об'єднання всіх чинників виробництва в єдиний господарський процес.

Виходячи з сутності підприємництва, слід виділити основні принципи його функціонування:

- саморегулювання, передбачає знаходження механізмів боротьби з нечесними підприємцями, виробництвом недоброякісної продукції тощо;
- «диктат споживача» – означає, що за допомогою маркетингових досліджень спочатку необхідно знайти покупця продукції і лише потім перейти до її виготовлення;
- контактності передбачає, що практично кожна купівля-продаж між споживачами і виробниками контролюється контрактом, який має юридичну силу;

Таблиця 2.1 Принципи транспортної політики України

Принципи:	
соціальні	
<ul style="list-style-type: none"> – сприяння соціально-економічному розвитку регіонів; – забезпечення свободи мобільності людей (у тому числі з обмеженими фізичними можливостями) та у виборі виду транспорту на основі раціональної цінової політики, яка відображає економічну вартість транспорту; – створення умов для надання транспортних послуг, які є безпечними і доступними для всіх верств населення; – узгодження планування розбудови об'єктів транспортної інфраструктури з генеральною схемою планування території України, довгостроковими планами використання земельних ресурсів і розміщення продуктивних сил; – зміцнення партнерських відносин між центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, транспортними підприємствами, профспілками та громадськими організаціями в процесі реалізації. 	
економічні	
<ul style="list-style-type: none"> – забезпечення сприятливої ділової кон'юнктури для всіх фізичних і юридичних осіб, які діють на ринку транспортних послуг, незалежно від форми власності, формування однорідного конкурентного середовища між видами транспорту і в межах кожного виду; – забезпечення випереджаючого розвитку транспортної інфраструктури; – необхідність проведення жорсткої антимонопольної політики, а за наявності конкуренції – введення вільного ціноутворення; – залучення інвестицій і заохочення участі приватного сектору на засадах справедливості, прозорості та стабільності; – прозорість регулювання транспортної системи; – використання ресурсів транспорту відповідно до ринкового попиту. 	
фінансові	
<ul style="list-style-type: none"> – концентрація фінансових ресурсів на основі визначення пріоритетів відповідно до сформульованих цілей і вимог до економічної ефективності їх використання; – функціонування транспортних підприємств на засадах самоокупності; – спільное фінансування транспортної інфраструктури через загальне оподаткування або через призначені для користувача платежі (збори); – фінансування інвестиційних проектів на основі доходу або потоку прибутків від реалізації проекту; – компенсація витрат на перевезення пільгових категорій пасажирів на маршрутах соціального значення для того, щоб транспорт міг повноцінно працювати у майбутньому. 	
екологічні	
<ul style="list-style-type: none"> – пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість додержання екологічних стандартів і нормативів у транспортній діяльності; – запобігання забрудненню довкілля та негативному впливу на людське здоров'я внаслідок інтенсивного розвитку автомобільного транспорту; – введення в дію економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності на основі принципу «забруднювач платить»; – прийняття та виконання міжнародного законодавства щодо перевезення небезпечних вантажів та запровадження системи навчання працівників суб'єктів перевезення небезпечних вантажів; – стимулювання пріоритетного розвитку енергозберігаючих і екологічно безпечних видів транспорту та інтермодальних технологій. 	

– внутріфірмове планування – передбачає складання попередніх планів виробництва, забезпечення його сировиною, устаткуванням, робочою силою, фінансами, а також планами проведення наукових досліджень і використання отриманих результатів на виробництві;

– прогнозування – вказує на можливість складання надійних прогнозів споживчого попиту на конкретні види товарів і послуг внаслідок інформатизації суспільства і виробництва;

– конкурентоспроможності – підприємницька діяльність неможлива без конкуренції і вимагає збереження двох умов: зниження витрат на виробництво і відповідно цін, підвищення якості продукції;

– інноваційності – використання нової техніки і технологій, а їх впровадження вимагає необхідної ефективної організації виробництва, пошук своєї ринкової „ніші”, високого рівня спеціальної підготовки підприємців і володіння навиками інтуїції, фантазії, витримки, рішучості, ініціативності.

Найбільш важливим принципом підприємницької діяльності є формування такої культури, яка є комплексом взаємодіючих чинників, що включають структурні перебудови, інноваційні сучасні погляди керівників, правила і норми господарської поведінки конкретної фірми або підприємства. Це означає, що кожна фірма повинна розробляти і вводити кодекс ділової культури організації.

Ринкові умови господарювання в Україні вимагають в аграрній сфері розробки нових підходів до стратегії аграрної політики, спрямованої на:

формування продовольчої безпеки країни;

пріоритетність розвитку сільського господарства;

докорінну перебудову економічних, соціальних та правових відносин в аграрній сфері;

свободу підприємництва та конкуренції.

Дослідження показують, що основоположними принципами вільного розвитку аграрного підприємництва є: використання різних форм власності,

господарювання і розмірів підприємств; переважний розвиток малого підприємництва, збереження та раціональне використання наявної матеріально-технічної бази виробництва продовольства та інфраструктури.

Водночас, інфраструктура через вагоме функціональне значення в ринкових умовах забезпечує синтез, взаємозв'язок і взаємодію процесів організації і самоорганізації в сукупності органів і інститутів, що організаційно і матеріально забезпечують основні ринкові процеси: взаємний пошук один одним продавця і покупця, товаропросування, обмін товарів на гроші, а також господарсько-економічну і фінансову діяльність ринкових структур.

Серед принципів формування бізнес-інфраструктури підприємництва можна визначити:

- наявність ефективної системи інфраструктурного забезпечення, яка визначає господарські взаємозв'язки між суб'єктами господарювання та регулює потоки товарів, послуг, фінансів, робочої сили, є обов'язковою умовою успішного функціонування ринкової системи господарювання;

- реформи, які відбуваються в Україні, мають на меті створення збалансованої ринкової економіки і одночасно сприяти розвитку усіх складових ринкової інфраструктури;

- принцип стабільності, який передбачає забезпечення стабільності не тільки функціонування основних елементів інфраструктури, але і їх законодавчого забезпечення (податкового, фінансово-кредитного, валютного тощо);

- кожний елемент ринкової інфраструктури повинен відзначатися чіткою цільовою спрямованістю на ефективний розвиток економіки, гнучкістю до умов ринкового середовища, максимально задовольняти потреби суб'єктів господарювання та відповідати міжнародним і державним стандартам якості обслуговування, взаємодії і керування;

- при формуванні бізнес-інфраструктури необхідно враховувати всезростаючу інтеграцію економіки України у світові економічні та

інформаційні системи при обов'язковому дотриманні національних інтересів [99].

При формуванні бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва слід акцентувати увагу на систему конкурентної розвідки, яка базується на таких принципах [100]: цільової спрямованості; повноти; достовірності; прогнозованості; постійності; змінності; розумної достатності; спільності; доступності; пізнаванності; урахування особливостей; поступовості; своєчасності. зменшеною цінності (корисності).

Таким чином бізнес-інфраструктура у загальному розумінні задовольняє умови виходячи із принципів її формування (рис.2.2).

Рисунок 2.2 –Принципи формування та розвитку бізнес-інфраструктури

– принцип стійкості інфраструктури. Володіючи характеристиками системного утворення із власною взаємопов'язаною структурою реагуючи на вплив зовнішніх умов, інфраструктуру із притаманними їй чітко встановленими просторовими та часовими обмеженнями, котрі не мають можливостей суттєво змінюватись, слід розглядати як стійку систему із

внутрішніми взаємозв'язками, котрі відіграють чи не найважливішу роль у відтворювальному процесі на національному, регіональному та міжнародному рівні.

Суттєвим недоліком у даному випадку є часто неможливість проведення прогресивних просторових перетворень, тому що докорінна реконструкція інфраструктури призведе до значних витрат. Хоча дане поняття слід розглядати як сталу величину, слід не забувати про безперервність її зміни, поліпшення, збільшення, структурною перебудовою із новими складовими, адаптацію існуючих об'єктів інфраструктур під задоволення інших цілей з метою пристосування до змінних умов ринкових відносин. Так поява первинної інфраструктури була зумовлена зростанням виробництва на зміну котрій прийшла нова ера інформатизації котра витіснила одні інфраструктурні елементи та здійснила заміну іншими. Незважаючи на зміну умов здійснення народногосподарської діяльності, нерівномірність розвитку інфраструктури залишається актуальною адже її розміщення безперечно тяжіє до центрів, котрі в минулому були промисловими гігантами;

– принцип цілісності інфраструктури виходить із твердження М. Й. Хорунжия [101] котрий під інфраструктурою розуміє сукупність елементів продуктивних сил у вигляді галузей, виробництв і видів діяльності, які надають цілісного характеру як усій національній економіці, так і окремим сферам та комплексам, функціональне призначення яких полягає по-перше: у створенні загальних умов, що забезпечують ефективне функціонування основного виробництва і по-друге: у забезпеченні відтворення робочої сили;

– принцип функціональної необхідності. Наявність інфраструктури є безумовною необхідністю забезпечення здійснення будь-якого соціально-економічних процесу;

– принцип взаємодоповнення. Впродовж історії розвитку світового господарства чітко простежується закономірність, що з появою одного інфраструктурного елементу виникає необхідність, котра чітко витікає із економічної доцільності, створення іншого. Комплексне використання

складових інфраструктури забезпечує синергічний ефект та сприяє розвитку не лише туризму, а й інших галузей народного господарства [102,103].

Безперечно, в Україні сформовано принципи функціонування підприємництва, зокрема аграрного, а також прийнято ряд нормативно-правових та законодавчих актів, які регулюють діяльність учасників аграрного ринку, проте все ж таки результати його діяльності не задовольняють основних учасників та суспільство, а, як наслідок, ефективність функціонування є низькою. Таким чином, для того щоб сформувати відповідну бізнес-інфраструктуру аграрного підприємництва необхідно дотримувати основних принципів формування підприємництва, його інфраструктури, та потрібно використовувати як науковий, так і практичний досвід, що, приведе до утворення сприятливих умов для агробізнесу.

2.3 Система показників та чинників ефективного розвитку аграрного підприємництва та його бізнес-інфраструктури

Сучасні умови господарювання надають вітчизняним аграрним підприємствам широке поле діяльності в організації високорентабельного конкурентоспроможного товарного виробництва сільськогосподарської продукції. За цих умов забезпечення ефективного функціонування та розвитку аграрного підприємництва вимагає постійних еволюційних зусиль в напрямку вдосконалення структури управління, розширення ринків збуту, підвищення якості продукції та послуг, розробки інвестиційної та інноваційної політики, за умов врахування максимальної кількості чинників мікро- та макросередовища.

Для дослідження та визначення системи показників та чинників ефективного розвитку аграрного підприємництва, звернемо увагу на саме поняття «система».

Поняття системи, так само як і поняття інформації, відноситься до числа фундаментальних наукових понять. Так само як і для інформації, для системи немає єдиного загальноприйнятого визначення. У той же час це поняття часто використовується нами в побутовому мовленні, вживається в науковій термінології.

Ось низка прикладів вживання поняття «система»: система освіти, транспортна система, система зв'язку, Сонячна система, нервова система, Періодична система хімічних елементів, система числення, операційна система, інформаційна система.

Узагальнюючи всі наведені вище приклади, дамо таке попереднє визначення. Система – це сукупність елементів (матеріальних або ідеальних), що володіє певною цілісністю. Склад системи – це сукупність вхідних у неї частин (елементів).

Система — множина взаємопов'язаних елементів, що утворюють єдине ціле, взаємодіють із середовищем та між собою, і мають мету.

За своєю суттю методологія – це «вчення про структуру, логічну організацію, методи та засоби діяльності». З цього приводу підкреслюємо, що основним у методології економічних досліджень є правильний підбір методів аналізу й оцінки з метою найбільш повного розкриття природи та сутності об'єкту, що вивчається.

Методика дослідження ефективного розвитку діяльності підприємств передбачає комплексне використання загальнонаукових і специфічних методів дослідження, що дає змогу в першому випадку, опрацювати джерела економічної літератури, систематизувати дані й узагальнити їх, правильно сформулювати висновки, а у другому випадку – виявити певні тенденції розвитку й закономірності, отримати результати, що є науково обґрунтованими та аргументованими. Тому загальнонаукові методи застосовують протягом всього дослідження, а специфічні – на етапі діагностики стану та розвитку об'єкта, проведення економічних розрахунків та на завершальному етапі дослідження [67, с. 35].

Оскільки, аграрне підприємництво являє собою сукупність всіх операцій з виробництва сільськогосподарських товарів, наданню послуг, зберігання, переробки, постачання, реклами, дослідження ринку та реалізації, проблему його ефективності можна розглядати з позицій різних зацікавлених сторін.

У результаті опрацювання широкого кола питань сучасного методичного забезпечення оцінки ефективного розвитку аграрного підприємництва, виділено чотири групи методів, а саме:

I група – балансові методи, які базуються на принципах двохсторонності та структурно-компонентності. Використання даних методів надає можливість вирівнювати величину балансу при використанні наявних і потенційних ресурсів з метою придбання продукції, послуг;

II група методів – історичні, що дозволяють отримати дані про способи ведення господарства жителями сільської місцевості та використовувані форми підприємницької діяльності в різні періоди;

III група методів – статистико – економічні (статистичне групування, графічний та економіко-аналітичні методи). Сукупність даних методів дозволяє виокремити типи та групи підприємницької діяльності, здійснити оцінку візуальним способом всієї сукупності даних і сформуванати загальну картину про явище чи процес, виявити та визначити причини зміни розвитку явища відповідно до форми підприємницької діяльності;

IV група методів – монографічні, що дозволяють здійснити порівняння виробництва і споживання продукції з нормами, прогнозами, планами на типових підприємствах різних організаційно – правових форм [67, с. 49].

Слід відзначити специфіку аграрного виробництва, якому притаманні певні особливості та чинники впливу, нехтування якими призведе до зниження рівня економічної ефективності підприємств. Зосередити увагу доречно на порівняльній ефективності діяльності підприємств сільського господарства в розрізі форм власності та розміру підприємств. Зокрема, державна статистика також виокремлює ряд показників за розміром

підприємств, групуючи великі і середні підприємства, а не середні і малі. Зокрема, це стосується рентабельності операційної діяльності, показників балансу, власного капіталу, оборотних і необоротних активів.

Для оцінювання розвитку ефективності різних форм підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки доречно використати методичний підхід побудований на інструментах статистичної теорії і який широко використовується у практиці інших країн, зокрема Польщі. Суть цього підходу полягає – для порівняння показників виробництва валової продукції на одиницю сільгоспугідь, використовуваних господарствами населення і підприємствами, слід взяти за основу розрахунок вартості кінцевої продукції нетто, яка дорівнює вартості валової продукції за мінусом вартості виробничо-спожитої сільськогосподарської продукції, що надійшла в господарство ззовні [68, с. 100].

Будь-яка система оцінки розвитку аграрного підприємництва вимагає інформаційної повноти та адекватності. З цією метою дослідження розвитку підприємництва доцільно проводити за такими методами дослідження: симплекс методом; двоїстості; критерієм Ходжена – Лемана; матрицею альтернатив результативності; кореляційно – регресійним аналізом; системою масового обслуговування; методом стохастичного програмування; динамічним програмування. Ефективність методів дослідження проявляється у їх комплексному застосуванні, в результаті чого здійснюється різностороння оцінка діяльності аграрних підприємств. А це в свою чергу забезпечує ефективну реалізацію стратегії розвитку аграрного сектора економіки держави.

Усі форми господарювання є ваговою складовою сучасного сільського господарства, а співвідношення між ними визначають модель його розвитку. Перспективи розвитку тієї чи іншої форми визначаються змістом державної політики в аграрній сфері. У зв'язку з цим нам методи виділено наступні методичні підходи: кількісна оцінка рівня державної підтримки і оцінка ефективності державного регулювання в плані її дієвості (якісний аспект).

Так, для кількісної оцінки міри державного втручання в аграрний сектор економіки пропонується цілий ряд показників. Враховуючи, що загальні принципи подібних оцінок схожі, згадаємо лише два з них:

перший – показник еквівалент субсидування виробників, за допомогою якого визначають величину трансфертів, що направляються сільгоспвиробникам від споживачів їх продукції і платників податків в результаті реалізації заходів у рамках аграрної політики. Цей показник виражається у відсотках і дорівнює частці сумарної величини цих трансфертів у валовому доході виробників;

другий – агрегований розмір підтримки, який є лише дещо модифікованим варіантом показника еквівалентності субсидування виробників, визнаний як основний в розрахунках Світової організації торгівлі.

Розгляд проблеми ефективності під різними кутами зору й оцінка її для різних цілей і користувачів інформації зумовлюють багатоваріантність підходів до визначення ефективності розвитку аграрного підприємництва.

Ефективність – основна проблема економічної теорії та практики, а оцінка та аналіз ефективності – найважливіший інструмент господарської політики, управлінської практики і база для розробки стратегії розвитку суб'єкта аграрної сфери. Підвищення ефективності – головне завдання для кожного підприємства. З цією метою необхідно найповніше використовувати наявні виробничі ресурси кожного підприємства і розширювати його виробничі потужності з меншими питомими капітальними затратами, підвищувати рівень розвитку матеріального виробництва [69, с.16].

Варто зазначити, що для характеристики діяльності аграрного підприємництва використовується понад п'ятдесяти показників.

Тож, економічна ефективність аграрного підприємництва оцінюється за допомогою економічних показників, кожен з яких відображає кількісну і якісну характеристику економічних явищ і процесів, простого і розширеного відтворення, числовим виразом окремих категорій і понять. Частина

показників, використовуваних в діяльності аграрного підприємства, регламентуються державними законами і прийнятої державною статистичною звітністю, інші – вводяться в ході діяльності підприємства.

На думку Д.І. Рижманя та інших вчених, основними показниками визначення ефективності діяльності аграрного підприємства є [69, с.28]:

- виробничі ресурси аграрного підприємства (земля, засоби виробництва і працівники, які приводять у рух засоби виробництва, використовують землю і виробляють необхідні для суспільства матеріальні блага);

- валова продукція аграрного підприємства (обсяг виробленої за певний період продукції сільськогосподарськими галузями, промисловими і підсобними виробництвом);

- товарна продукція (реалізована на сторону та використана для громадського харчування в господарстві);

- річна фондвіддача основних фондів, сільськогосподарського призначення (відношення валової продукції галузей сільського господарства до вартості основних фондів сільськогосподарського призначення);

- виробництво аграрної продукції на 1 грн виробничих витрат (відношення валової продукції сільського господарства до відповідних виробничих витрат);

- продуктивність праці (працевдатність робітників аграрного підприємства);

- валовий дохід (грошовий вираз вартості знову створеного працею продукту в господарстві. Складається з чистого доходу і оплати праці);

- чистий дохід (грошовий вираз суми валового доходу за мінусом оплати праці);

- прибуток (різниця між грошовими надходженнями від реалізації сільськогосподарської продукції (робіт і послуг) та повною собівартістю реалізованої продукції);

- прибуток на 1 ц продукції (різниця між ціною і повною собівартістю);
- собівартість 1 ц продукції (грошово-матеріальні затрати на виробництво і реалізацію одиниці продукції (робіт і послуг));
- рентабельність (процентне відношення прибутку до собівартості, що характеризує економічну ефективність виробництва, за якої підприємство за рахунок грошової виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) повністю відшкодовує витрати на її виробництво й одержує прибуток як головне джерело розширеного відтворення);
- урожайність основних сільськогосподарських культур (відношення валового збору в центнерах до посівної площі);
- продуктивність тварин [69, с.28].

Більшість вітчизняних вчених акцентували увагу на результативних показниках діяльності аграрного підприємництва, зокрема на прибутку. На їх думку він є основним спонукальним мотивом будь-якого бізнесу [70,71,72,73]. Так О.Онищенко вважає, що прибутки аграрного підприємництва формуються за результатами реалізації виробленої продукції, продуктів її переробки та іншої промислової продукції власного виробництва, а також надання різних послуг і здійснення іншої не забороненої законодавчо діяльності (зокрема, невиробничої) [74].

Прибуток, як економічна категорія є грошовим вираженням вартості реалізованого чистого доходу, основною формою грошових накопичень суб'єктів господарювання. Він формується в результаті операційної, фінансової, інвестиційної, позареалізаційної діяльності [75].

З прийняттям стандарту бухгалтерського обліку «Звіт про фінансові результати» підприємства, в тому числі й аграрні, визначають прибуток на різних стадіях його формування, а саме: валовий прибуток; операційний прибуток; прибуток від звичайної діяльності до оподаткування; прибуток від звичайної діяльності після оподаткування; чистий прибуток [68]. Як правило, у якості дослідження прибутку аграрного підприємництва варто віддавати

перевагу оцінюванню динаміки його складу і структури, тобто вертикальному і горизонтальному аналізу на підставі даних фінансової звітності [76,77].

Наступним узагальнюючим показником ефективного розвитку аграрного підприємництва вважається показник рентабельності, який розраховується шляхом зіставлення валового доходу або прибутку з витратами чи ресурсами, що використовуються. Показники рентабельності являються відносними характеристиками фінансових результатів та ефективності діяльності аграрного підприємництва. Вони вимірюють дохідність підприємства з різних позицій і групуються у відповідності з інтересами учасників економічного процесу ринкового обміну та дозволяють оцінювати результативність вкладених ресурсів. У вітчизняній практиці аграрного підприємництва найбільш поширеним є показник рівня рентабельності, який представляє собою відношення суми прибутку від реалізації сільськогосподарської продукції до її повної собівартості помножене на 100%. Саме показники рентабельності свідчать про прибутковість підприємницької діяльності, оскільки характеризують рівень віддачі витрат і ступінь використання ресурсного потенціалу підприємства в процесі господарювання.

В економічній літературі найчастіше зустрічається таке групування показників рентабельності, як: показники рентабельності продукції; показники рентабельності капіталу (активів); показники, розраховані на основі потоків грошових коштів [78,79,80]. У фінансовій практиці виокремлюють такі основні групи показників рентабельності: рентабельність підприємства; рентабельність продукції; рентабельність капіталу (активів) підприємства.

Методика обчислення показників рентабельності підприємства полягає у відношенні чистого прибутку до наступних показників: виручки від реалізації (рентабельність продукції); загальної суми майна (рентабельність майна); власного капіталу (рентабельність власного капіталу); затрат на

виробництво реалізованої продукції (рентабельність операційної діяльності). Окремим показником в оцінці рентабельності виступає період окупності власного капіталу, який визначається як відношення середньої величини власного капіталу до чистого прибутку [74, с.5]. Вивчення системи показників рентабельності аграрного підприємництва варто проводити в динаміці і, якщо можливо, у порівнянні з показниками інших аналогічних підприємств.

С. П. Азізов, П. К. Кенійський, В. М. Скупий вважають, що для оцінки ефективності розвитку аграрного підприємництва необхідно застосовувати систему наступних показників [79]:

- ✓ виробництво валової продукції на 1 га сільськогосподарських угідь, на середньорічного працівника, на 1 люд-год, на 1 грн основних виробничих фондів і оборотних засобів;

- ✓ розмір поточних витрат виробництва на 1 грн валової продукції;

- ✓ розмір валового і чистого доходу (прибутку) на 1 га сільськогосподарських угідь, на середньорічного працівника, на 1 люд-год, на 1 грн основних виробничих фондів і оборотних засобів;

- ✓ рівень рентабельності й норма прибутку (чистого доходу) сільськогосподарського виробництва.

Отже, прибуток і рентабельність в умовах формування ринкової економіки є найважливішими показниками ефективного розвитку аграрного підприємництва. Сума та рівень прибутку формуються під впливом великої кількості різних факторів, що здійснюють на них як позитивний, так і негативний вплив.

Для визначення економічного розвитку аграрного підприємництва пропонується орієнтуватися на систему часткових та узагальнюючих показників. До часткових відносяться показники, що характеризують ефективність використання основного та оборотного капіталу, робочої сили, які формуються під впливом операційної, фінансової та інвестиційної діяльності. До узагальнюючих показників ефективності розвитку аграрного

підприємництва відносять показники формування засобів та їх джерел, сукупного, власного і позикового капіталу, фінансового стану, прибутку, рентабельності продукції та капіталу, реалізації продукції, аналіз якості, ритмічності й асортименту виробленої продукції (робіт, послуг) [6, с.10-12].

В науковій літературі усі методики, які підходять для оцінки ефективності господарської діяльності, можна розподілити наступним чином:

- методики оцінки фінансового стану на основі нормативних значень фінансових коефіцієнтів;
- діагностика кризового стану підприємств із застосуванням комплексних багатофакторних моделей прогнозування загрози настання банкрутства на основі нормативних значень єдиного інтегрального показника;
- якісна оцінка кризових явищ в діяльності підприємств на основі бальної системи оцінювання.

На нашу думку, для того щоб оцінити та передбачити фінансову перспективу економічного розвитку аграрного підприємництва насамперед потрібно проаналізувати такі показники:

- суму господарських коштів, що має підприємство у своєму розпорядженні. Цей показник дає загальну оцінку активів, які перебувають на балансі підприємства. Зростання його свідчить про збільшення майнового потенціалу;
- платоспроможність (підприємство вважається платоспроможним, коли продаж його активів дозволяє повернути всі борги, тобто розрахуватися за всіма зобов'язаннями, а коли зобов'язання перевищує активи, то підприємство є банкрутом).

Враховуючи специфіку сільськогосподарського виробництва, доцільно розрізняти такі види ефективності: технологічну; економічну; організаційну; соціальну; матеріально-технічну. Останнім часом у зв'язку із загостренням протиріч між господарською діяльністю та збереженням навколишнього

середовища все більш актуальними стають показники визначення екологічності діяльності підприємства. Тому для оцінювання розвитку аграрного підприємництва пропонуємо систему показників за складовими економічного ефекту:

– технологічна – включає в себе результат взаємодії факторів виробництва, що характеризує досягнуту продуктивність живих організмів, які використовуються в сільському господарстві як засоби виробництва [73]. В результаті чого, в рослинництві показниками технологічної ефективності є врожайність культур з одиниці посівної площі та основні параметри якості рослинницької продукції (вміст цукру в цукрових буряках, олії — в насінні соняшнику, білка — в зерні тощо). У тваринництві технологічними показниками ефективності є продуктивність худоби і птиці, а також основні параметри якості тваринницької продукції;

– економічна – полягає в розширенні сфери споживачів, збільшенні частки ринку, підвищенні фінансових показників діяльності тощо [67, с.10]. Визначається як різниця між вартісною оцінкою отриманих результатів і сукупних витрат використаних ресурсів. Складовими економічного ефекту є: прибуток від виробничої діяльності; зниження собівартості за рахунок економії матеріально-технічних ресурсів; приріст обсягу продажу; підвищення рівня використання виробничих потужностей тощо. Економічний ефект може бути потенційним або фактичним (реальним, комерційним);

– організаційна – включає організаційне забезпечення (ресурси організаційної структури управління, форми, методи управління і організації виробництва), а також зорієнтована на розвиток окремого працівника, групи, вдосконалення системи та процесів управління тощо. Враховуючи, що підприємство є відкритою системою, яка взаємодіє із зовнішнім середовищем, то оцінювання ефективності управління підприємством має проводитися на основі оцінок зовнішньої та внутрішньої ефективності управління. Оцінювання внутрішньої ефективності управління

підприємством має ґрунтуватися на узагальненій оцінці ефективності за окремими елементами, що складають цілісну систему управління підприємством. Елементом вартісно-орієнтованого підходу до управління підприємством є аналіз його зовнішнього і внутрішнього середовища;

- матеріально-технічна поєднує розширення матеріально-технічної бази (відповідні матеріальні і технічні ресурси) та технологічне забезпечення (технології, форми, методи, способи виробництва). Показниками оцінки матеріально-технічної складової є:

- показники ефективності стану та відтворення матеріально-технічної бази;

- показники ефективності використання матеріально-технічної бази (узагальнюючі показники та коефіцієнти використання устаткування та виробничих площ);

- соціальна – поняття, що пов'язане із соціальним захистом працівників (утворенням або відновленням робочих місць, підвищенням рівня зайнятості населення, збільшенням заробітної плати й доходів, забезпеченням безпеки життєдіяльності, задоволенням соціальних і духовних потреб, підвищенням кваліфікації робітників, зростанням якості та тривалості життя людини тощо. Соціальна складова ефективного розвитку оцінюється переважно якісними показниками;

- екологічна – передбачає впровадження сучасних технологій і методів господарювання, що здатні забезпечити необхідний обсяг і якість продукції при мінімальній витраті матеріальних ресурсів та мінімальному впливові на довкілля. Ґрунтуючись на міжнародних стандартах з екологічного менеджменту ISO 14000, для оцінки екологічної складової розвитку аграрного підприємництва, на нашу думку, потрібно використовувати три групи показників:

- перша – показники ефективності функціонування системи екологічного управління (використовують для визначення екологічної ефективності технологічних об'єктів та устаткування). Вони охоплюють: вхідні

матеріальні потоки, енергію; поставки для функціонування організації; функціонування і технічне обслуговування обладнання, будівель; вихідні потоки: продукцію, відходи (тверді, рідкі, небезпечні, безпечні, придатні до відновлення, повторного використання), викиди/скиди (викиди в атмосферу, скиди в воду або землю, шум, вібрації, тепло, радіація та ін.);

друга – показники ефективності управління (передбачають наявність інформації про виконання вимог законодавства, ефективність використання ресурсів, фінансові показники, регулювання витрат на управління навколишнім середовищем);

третья – показники стану навколишнього середовища (використання природних ресурсів – вплив на атмосферу, водні ресурси, використання земель та ін., розміщення відходів, вплив на людину (зростання захворюваності, смертності та ін.) [14].

Для оцінки бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва пропонуємо використовувати, наступні показники (рис.2.1):

✓ *інституційний аспект:*

– доходи регіонального бюджету; бюджетна забезпеченість (доходи на душу населення);

– показники фінансового забезпечення розвитку аграрного підприємництва;

– наявність регіонального законодавства:

– ефективність дії регіональних інститутів розвитку;

– різноманітність методів та інструментів державного впливу на економіку (зокрема аграрний сектор);

– рівень корупції.

✓ *виробничий аспект:*

– показники обсягу робіт (обсяги виробленої продукції в натурі та її вартість; нормативи, що характеризують необхідний рівень розвитку системи виробничого обслуговування);

- показники розвитку матеріально-технічної бази галузевої системи виробничого обслуговування, рівня розвитку активної частини основних засобів і розвитку пасивної частини основних засобів;
- показники якості матеріально-технічної бази інфраструктури;
- показники виробничих ресурсів системи виробничого обслуговування: кількість зайнятих працівників і якісний склад зайнятих, наявність основних засобів і їх якісні структурні характеристики;

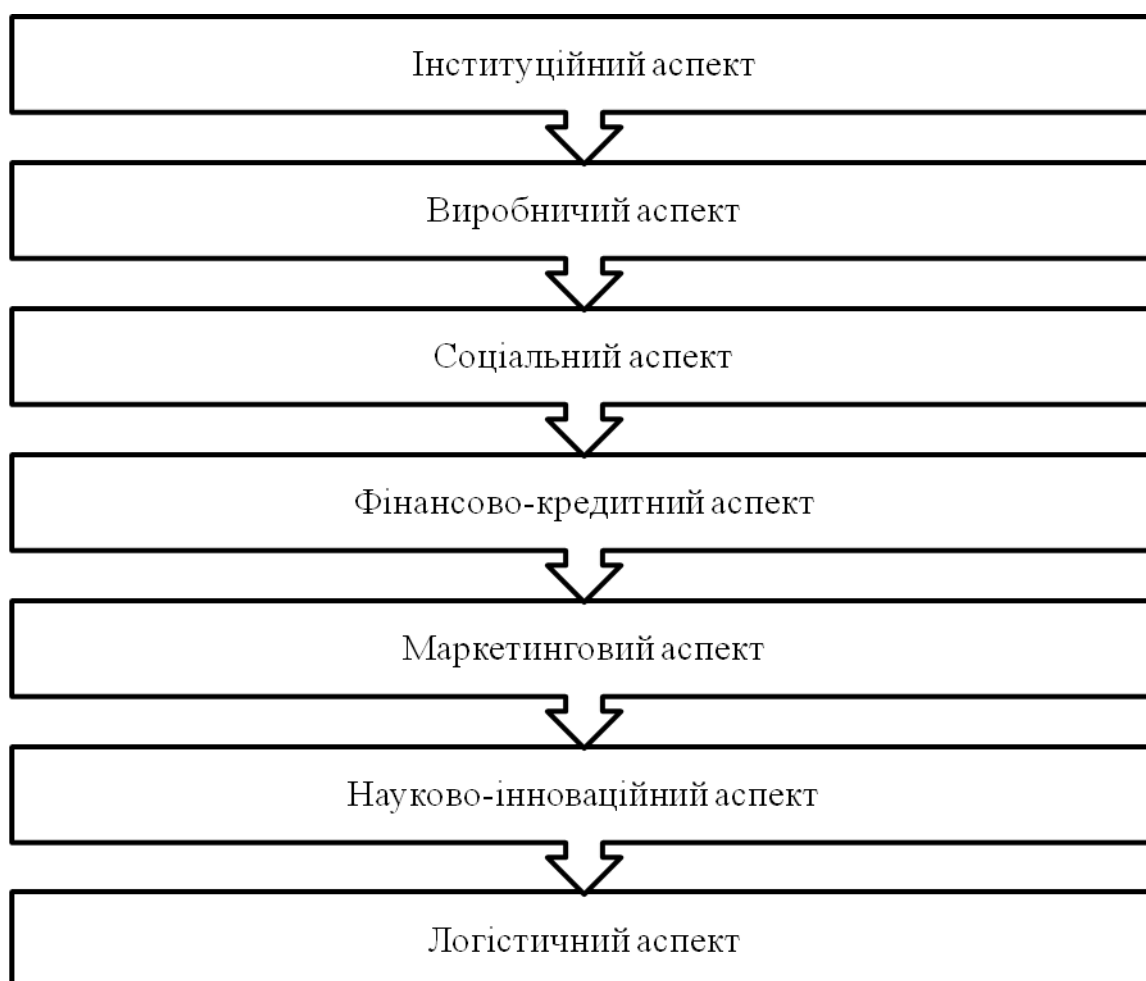

Рисунок 2.1 – Аспекти оцінки бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва

- показники ступеня використання матеріально-технічної бази у часі та за потужністю;
- показники результатів діяльності системи виробничого обслуговування у вартісному і натуральному вираженні;

- показники ефективності використання праці в системі виробничого обслуговування у вартісному і натуральному вираженні;

- економічні показники динаміки системи виробничого обслуговування;

- показники зв'язку інфраструктури з іншими господарськими комплексами – по лініях попиту на її послуги та матеріального забезпечення її розвитку.

✓ *фінансово-кредитний аспект:*

- стійкість, ліквідність, платоспроможність фінансових інститутів;

- рівень насиченості фінансовими послугами економіки та території країни;

- кількість кредитних організацій;

- частка кредитів банків у складі джерел фінансування інвестицій в основний капітал;

- обсяг прямих іноземних інвестицій;

аналіз кон'юнктури на ринку кредитів і депозитів та аналіз розподілу грошей в економіці між інституційними секторами та за видами валют тощо.

✓ *науково-інноваційний аспект:*

- розвиток та рівень фінансування науково-технічної сфери;

- кількість організацій, які виконують наукові і науково-технічні роботи, одиниць;

- частка зайнятих дослідницькою діяльністю – індикатор забезпеченості науковими кадрами: відношення чисельності фахівців, які виконують наукові і науково-технічні роботи, до чисельності зайнятого населення;

- впровадження прогресивних технологічних процесів у аграрний сектор, од;

- показники розвитку виробничо-технологічної структури (технопарки, інноваційно-технологічні центри та бізнес інкубатори);

- кількість закладів з підготовки та перепідготовки кадрів у галузі технологічного менеджменту;
 - аналіз системи експертизи (центри, спроможні зробити експертні висновки для виробників, інвесторів, страхових служб тощо);
 - об'єкти патентування, ліцензування й консалтингу;
 - система сертифікації, стандартизації та акредитації.
- ✓ *маркетинговий аспект:*
- оцінка розвиненості дилерських мереж у регіоні, наявності служб сервісу й інститутів, що забезпечують права споживачів;
 - оцінка потенціалу рекламної діяльності, консалтингової діяльності, її розвитку і доступності;
 - дослідження зовнішніх умов, що визначають організацію збутової діяльності суб'єктами аграрного підприємництва;
 - аналіз об'єктів інформаційної системи (аналітичні, статистичні центри, інформаційні бази та мережі);
 - фінансові структури (фонди бюджетні, позабюджетні, венчурні, страхові);
 - розвиток торгової мережі і можливих варіантів здійснення угоди;
 - аналіз ефективності функціонування ринків, бірж, магазинів співвідносно з чисельністю їхніх споживачів.
- ✓ *логістичний аспект:*
- дослідження рівня та пропорцій розвитку окремих видів транспорту та технології їх розвитку;
 - структура розвитку перевезення;
 - показники функціонування системи контейнерних перевезень вантажів;
 - показники обсягів перевезень вантажів і пасажирів;
 - показники розвитку окремих видів транспорту та дорожньою мережею;
 - наявність логістичних термінальних комплексів.

✓ *соціальний аспект:*

- введення в експлуатацію житла та інших об'єктів соціальної сфери;
- наявність закладів охорони здоров'я, культури і спорту, туризму;
- дослідження бюджетного забезпечення галузей соціальної сфери;
- дослідження міграційної рухливості трудових ресурсів;
- дослідження матеріально-технічного стану, рівня забезпечення та

використання населенням об'єктів соціальної інфраструктури.

В процесі дослідження приходимо до висновку, що будь який суб'єкт підприємництва завжди розвивається у певному соціально-економічному та історичному середовищі. Середовище, в свою чергу, це сукупність усього, що впливає (або може впливати) на об'єкт, який досліджується. Вивчаючи середовище, його умовно поділяють на окремі чинники. Чинники – це умова, рушійна сила, ресурс чи причина будь-якого процесу, що визначає його характер або одну з основних рис [81, С. 326].

Одна з найважливіших класифікацій чинників – їх поділ на ресурси й умови (рис.2.3). Основна відмінність між ресурсами та умовами полягає у вичерпності.

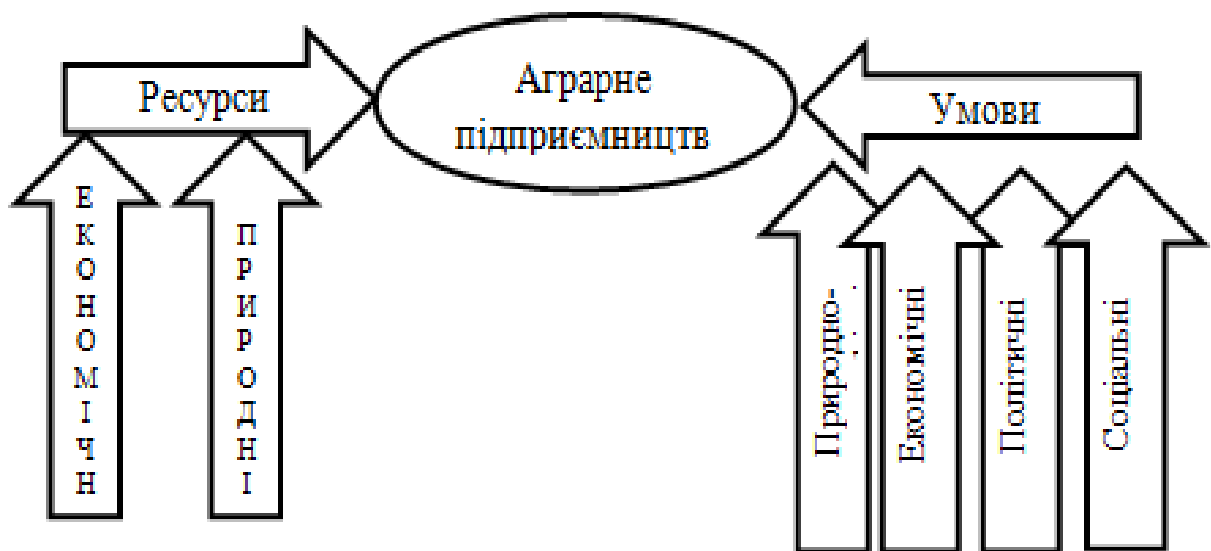

Рисунок 2.3 – Чинники розвитку аграрного підприємництва

Ресурси підприємництва – це чинники, які використовуються в процесі діяльності (виробництва), і внаслідок чого ресурси можуть вичерпатися, скінчитися або стати недоступними для інших структурних підрозділів. В цьому випадку, на нашу думку, ресурси підприємництва, можна поділити на дві групи:

- ✓ економічні ресурси – сукупність засобів, за допомогою яких суб'єкт господарювання може досягти мети й одержати очікуваний результат;
- ✓ природні ресурси – принципово придатні для застосування у виробництві природні сили і речовини, серед яких розрізняють «невичерпні» і «вичерпні» (а в останніх – «поновлювані» і «не поновлювані»).

Розглянемо більш детально вищезгадані групи ресурсів. До складу економічних ресурсів звичайно включають:

- трудові ресурси – це працездатна частина населення, яка, володіючи фізичними й інтелектуальними здібностями, здатна виробляти матеріальні блага, надавати послуги і виконувати роботу. Вона є головним ресурсом будь-якого підприємства, від кваліфікації і продуктивності праці яких залежать багато в чому результати господарської діяльності, досягнення поставлених цілей, здатність підприємства вигравати в конкурентній боротьбі;
- фінансові ресурси – це кошти, які формуються при утворенні підприємства і поповнюються в результаті господарської діяльності за рахунок продажу товарів, виконання робіт і надання послуг, а також шляхом залучення зовнішніх джерел фінансування. Для формування фінансових ресурсів усі джерела коштів на підприємстві поділяються на власні (кошти формуються в момент створення підприємства, а також у процесі його діяльності) та позикові (кошти які виникають в процесі діяльності);
- матеріальні ресурси, які складаються з основних фондів (засобів) і оборотних активів. До основних фондів відносять частину майна підприємства, використовувану як засоби праці при виробництві продукції (виконанні робіт, наданні послуг) або для управлінських потреб протягом

періоду, що перевищує 365 днів, і вартість яких поступово зменшується. Оборотні активи – це активи, що обслуговують господарський процес і забезпечують його неперервність;

- нематеріальні ресурси – це частина потенціалу підприємства, яка дає економічну вигоду протягом тривалого періоду та має нематеріальну основу отримання доходів, до яких належать об'єкти промислової та інтелектуальної власності а також інші ресурси нематеріального походження;

- інформаційні ресурси – сукупність внутрішньої і зовнішньої інформації, яка необхідна керівництву підприємства, а також усім його службам і підрозділам для досягнення поставленої мети й очікуваних результатів [82].

До природних ресурсів входять сонячна енергія, атмосфера, гідросфера, наземна рослинність, ґрунт, тваринний світ, ландшафт, корисні копалини. Основний напрям освоєння природних ресурсів — їх комплексне використання [83].

Умови – це чинники, що впливають на підприємництво, але не вичерпуються. До умов, на нашу думку варто віднести, природно-географічні, економічні, політичні та соціальні.

Природно-географічні умови розвитку аграрного підприємництва, варто розглядати з точки зору двох складових:

- ✓ природні умови – це сукупність складових частин географічної оболонки (клімат, рельєф, ґрунти, характер стоку річок), що визначають умови та особливості функціонування підприємництва;

- ✓ географічні умови – розміщення певної території чи об'єкта на земній поверхні по відношенню до інших територій чи об'єктів.

Економічними умовами розвитку аграрного підприємництва є:

- ✓ наявність різних форм власності, які визначені чинним законодавством рівноправними і можуть конкурувати між собою за ринки збуту і сфери прикладання капіталу;

- ✓ стабільна, науково обґрунтована економічна політика держави щодо підтримки аграрного підприємництва;
- ✓ розвинута інфраструктура підготовки і підтримки аграрного підприємництва;
- ✓ раціональна внутрішня і зовнішня економічна державна політика захисту вітчизняного агротоваровиробника;
- ✓ ефективне державне регулювання національної економіки.

Політичними умовами розвитку аграрного підприємництва є:

- ✓ стабільна політична ситуація в державі;
- ✓ стабільна законодавча база;
- ✓ наявність антимонопольного законодавства і можливість його практичної реалізації;
- ✓ наявність законів, які захищають інтелектуальну власність;
- ✓ проста процедура реєстрації підприємств і форм звітності та контролю за їх діяльністю;
- ✓ відсутність свавілля чиновників і хабарництва;
- ✓ ефективне податкове законодавство.

Соціальні умови розвитку аграрного підприємництва полягають у соціальній стабільності суспільства, рівні гостроти суперечностей, стані соціального захисту населення. До цієї групи умов належить і культурне середовище (рівень освіченості населення, естетичні смаки різних соціальних груп тощо). Від них значною мірою залежать стимули підприємницької діяльності.

Отже, кожен суб'єкт аграрного підприємництва потребує певного набору ресурсів і може ефективно розвиватися тільки там, де всі ці ресурси наявні. Крім того, кожен суб'єкт аграрного підприємництва може функціонувати лише в певних межах важливих для нього умов.

Процес розвитку аграрного підприємництва відбувається під впливом чинників різного характеру, разом з тим система має постійно функціонувати, щоб зберегти умови свого існування.

У науковій літературі вчені виділяють різні фактори розвитку підприємництва, групуючи їх за різними критеріями та ознаками.

Так В.О. Данильченко чинники розвитку підприємництва поділяє на дві групи, а саме:

- зовнішні – загальноекономічні, законодавчі, чинники конкурентного середовища, соціально-політичні тощо;
- внутрішні – організаційно-управлінські, соціальні, ресурсні (фінансові, трудові, матеріальні, інформаційні) тощо.

На думку автора, саме загальноекономічні чинники впливають безпосередньо на показники, що відображають рівень та динаміку інфляції, обсяги виробництва товарів народного споживання, інвестицій в основний капітал, чисельності й доходів населення [84, с. 133-143].

Поділ чинників розвитку підприємництва на дві групи: зовнішні та внутрішні, підтримують Н.С. Довгаль [85, С. 42-45], В.Є. Качуровський [86, С. 123-129] та А.А. Малицький [87]. На їх погляд, до зовнішніх факторів варто віднести: ринкові; галузеві; макроекономічні; соціальні; політико-правові. До внутрішніх факторів: ресурсний потенціал, систему організації та управління підприємствами.

О.М. Вишнеvsька [88] сукупність факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, які впливають на розвиток аграрного підприємства, поділяє на такі групи:

- ✓ фінансово-економічні (умови ведення бізнесу, параметри конгруентного та ринкового середовища, забезпеченість підприємства фінансовими ресурсами);
- ✓ організаційно-трудоу (умови організаційного розвитку та забезпеченість підприємства трудовими ресурсами);
- ✓ матеріально-технічні (рівень матеріально-технічної бази та забезпеченість підприємства основними засобами, іншими групами необоротних активів).

Кожна група факторів передбачає наявність певних параметрів, якими описуються процеси фінансово-господарської діяльності підприємства.

У процесі сільськогосподарського виробництва здійснюється споживання земельних, людських та матеріально-технічних ресурсів, раціональне використання яких передбачає отримання певних економічних результатів з метою забезпечення розширеного відтворення та задоволення відповідних потреб людей. Тобто будь-який виробничий процес передбачає витрати ресурсів й одержання певних результатів.

У ході дослідження економічної літератури та враховуючи особливості сільськогосподарського виробництва, нами було встановлено, що всі чинники ефективності аграрного підприємництва можна класифікувати за трьома ознаками:

- видами витрат виробництва та ресурсів (джерелами підвищення);
- напрямками розвитку й удосконалення виробництва;
- місцем реалізації чинників у системі управління діяльністю.

Класифікація чинників за ресурсами та затратами уможливорює чітке уявлення про джерела підвищення ефективності. Тут є відповідь на запитання, за рахунок яких ресурсів або затрат можна досягти економії суспільної праці.

Відповідно до класифікації, основними чинниками зростання економічної ефективності першої ознаки є: зростання продуктивності праці й зниження платомісткості продукції; зниження фондомісткості та матеріаломісткості виробництва; раціональне використання природних ресурсів.

До другої ознаки класифікації чинників ефективності аграрного підприємництва відносять: запровадження прогресивних технологій виробництва; раціональну спеціалізацію і концентрацію виробництва; вдосконалення організації й оплати праці; запровадження досягнень науково-технічного прогресу та передового досвіду; вдосконалення структури виробництва і системи управління; підвищення якості й

конкурентоспроможності продукції; всебічний розвиток і вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

Найважливіша, третя ознака – за місцем реалізації чинників у системі управління діяльністю підприємства. Чинники, котрі вона об'єднує, поділяють на зовнішні й внутрішні [91].

До чинників внутрішнього середовища належать наявні на аграрному підприємстві ресурси та потенційні можливості обумовлені рівнем організації процесу управління, ефективність якого визначає конкурентоспроможність підприємства по відношенню до інших суб'єктів господарювання, що випускають подібну продукцію чи послуги у аграрній сфері, та забезпечує інвестиційну привабливість підприємства для потенційних інвесторів.

Зовнішнє середовище формують чинники безпосереднього впливу на діяльність аграрного підприємництва, зокрема це наявні та потенційні конкуренти, конкуренти, що пропонують товари-замінники, покупці та постачальники. Однак, зважаючи на специфіку діяльності аграрного підприємництва та особливості, пов'язані з рівнем розвитку вітчизняної економіки, доцільно поповнити чинниками, такими як рівень розвитку фінансових інститутів та можливості іноземних інвесторів, діяльністю держави у сфері розвитку аграрного сектора економіки, сільських територій та інвестиційного законодавства [92].

В.Г. Андрійчук виділяє макро-, мікро- та мезоекономічні чинники ефективності діяльності аграрних підприємств.

До макроекономічних чинників автор відносить: платоспроможний попит, інфляцію, відсоткові ставки, обмінний курс національної валюти, динаміку цін, урядові видатки і дефіцит державного бюджету, безробіття, обсяги інвестицій.

До мікроекономічних чинників ефективності виправдано відносити чинники внутрішнього середовища підприємства.

Найбільш важливими мезоекономічними чинниками є внутрішня будова ринку сільськогосподарської продукції та продовольства і характер побудови агропромислових інтеграційних зв'язків [82, с.206].

Непрямий вплив на розвиток аграрного підприємництва здійснюють групи фактори так званого макросередовища. До них слід віднести політичні, екологічні, соціокультурні, демографічні, макроекономічні, науково-технічні.

В. Ю. Ільїн виокремлює виключно чинники, які негативно впливають на виробничу діяльність суб'єктів господарювання. На думку, автора до цієї категорії чинників варто віднести саме чинники зовнішнього середовища: стихійні лиха, забруднене повітря, води та земля, низька родючість ґрунтів, урбанізація, міграція сільського населення, дефіцит ресурсів, застарілі засоби виробництва, відсутність високотехнологічного обладнання, відсутність високотехнологічного обладнання, низька купівельна спроможність населення, низький науково-технічний потенціал, корупція [90].

Питання дослідження чинників ефективності розвитку аграрного бізнесу активно обговорюється в економічній літературі, що дозволяє чітко визначити як спрямованість, так і силу впливу чинника на результати діяльності суб'єктів аграрного підприємництва. Так за результатами наукових досліджень, серед усієї сукупності найбільший вплив на розвиток аграрного підприємництва мають наступні чинники:

– зовнішні (загроза продовольчої кризи, зростання кількості населення світу та промислового попиту на сільськогосподарську продукцію, сприятливі кліматичні умови для вирощування аграрних культур, зростання попиту на продукцію рослинного походження, урожайність культур, якість і ціна вихідної сировини тощо);

– галузеві (висока рентабельність виробництва, незначна кількість виробників, наявність інтеграційних відносин з виробниками сільськогосподарської продукції, невисокі бар'єри входження в галузь, експортне мито на аграрну продукцію, розвиток технологій екстракції тощо);

– внутрішні (технічний рівень забезпечення виробництва, наявність договірних відносин з постачальниками сировини, кваліфікація персоналу, якість продукції, наявність власної логістики тощо).

Слід визначити, що розробка та удосконалення стратегій ефективного розвитку аграрного підприємництва передбачають здійснення діагностики чинників зовнішнього (конкурентного) середовища з метою постійного моніторингу місця та положення аграрних підприємств на ринку; визначення напрямків удосконалення управління та недопущення виникнення кризових ситуацій. Це в свою чергу, передбачає застосування різних видів діагностики, які у сукупності складаються з напрямків аналізу та оцінок, а саме: галузевого та конкурентного аналізу; аналізу зовнішнього середовища; ситуаційного аналізу; оцінки бізнесу; оцінки потенціалу підприємства, тощо.

Міжнародна практика засвідчує, що для аналізу та оцінки впливу чинників на ефективний розвиток господарської діяльності використовують PEST – аналіз, основною метою якого є виявлення чинників зовнішнього середовища, що найбільше впливають на підприємство, а також передбачити діагностику їх впливу. Зазначимо, що чітке визначення індикаторів зовнішніх та внутрішніх чинників, їх аналіз і оцінка дозволяють розробити адекватні управлінські стратегічні і тактичні рішення [93 с.10].

На нашу думку, вплив окремих чинників на розвиток аграрного підприємництва варто оцінювати за допомогою факторного аналізу, реалізація якого передбачає виконання таких стадій: постановка мети аналізу, вибір факторних показників; визначення типу залежності; побудова факторної моделі; вибір методу факторного аналізу; формування висновків і рекомендацій.

Чинники зовнішнього та внутрішнього середовища аграрного підприємництва знаходяться у взаємодії, формуючи при цьому певні об'єктивні умови його розвитку [94]. Сформувати постійнодіючу систему показників та чинників ефективного розвитку аграрного підприємництва неможливо. У міру того, як змінюються зовнішні умови та пріоритети, по

мірі внутрішнього розвитку аграрного підприємництва, використовувані показники та чинники та їх відносна пріоритетність також змінюються.

На основі теоретичних досліджень нами виокремлено систему чинників впливу на розвиток аграрного підприємництва, а саме:

- за місцем здійснення впливу :

- ✓ зовнішні чинники, основними з яких є: соціальні, економічні, технологічні та політичні (STEP- фактори).

Соціальні чинники розвитку аграрного підприємництва визначаються, на наш погляд, демографічними характеристиками населення, рівнем його зайнятості, доходами та структурою витрат.

Характер впливу економічних факторів на розвиток аграрного підприємництва традиційно визначається дослідженням рівня ВВП на душу населення, умовами оподаткування, доступністю кредитування, стабільністю національної валюти.

Група технологічних факторів характеризує рівень техніко-технологічного розвитку, що чинить обмежуючий або стимулюючий вплив.

Політичні чинники це, в першу чергу, формування державою єдиної раціональної, обґрунтованої аграрної політики, розробка схем і засобів її реалізації на практиці, дотримання наміченого курсу аграрних перетворень, організація дієвої системи фінансової підтримки розвитку аграрного підприємництва, тощо. Іншими словами забезпечення державно-правового регулювання аграрного підприємництва в інтересах суспільства;

- ✓ внутрішні чинники передбачають наявні на підприємстві ресурси та потенційні можливості обумовлені рівнем організації процесу управління, ефективність якого визначає конкурентоспроможність підприємства по відношенню до інших суб'єктів господарювання, що випускають подібну продукцію чи послуги в аграрному секторі економіки, та забезпечує інвестиційну привабливість підприємства для потенційних інвесторів.

- за характером впливу:

✓ прямого (кількість і якість трудових та природних ресурсів; обсяг основного капіталу; технологія та організація виробництва; рівень розвитку підприємницьких здібностей в суспільстві);

✓ непрямого впливу – дозволяють реалізувати наявні у підприємства можливості до економічного зростання. Такі умови створюються факторами попиту і розподілу: зниженням ступеня монополізації ринку; податковим кліматом в економіці; ефективністю кредитно-банківської системи; зростанням споживчих, інвестиційних та державних витрат; розширенням експортних поставок; можливостями перерозподілу виробничих ресурсів в економіці; діючою системою розподілу доходів.

- за дією на результати розвитку аграрного підприємництва мають бути:

✓ позитивні – чинники, які сприяють поліпшенню результативних показників розвитку підприємництва;

✓ негативні – чинники, які ведуть до погіршення результативних показників розвитку підприємництва;

Беручи до уваги сезонність сільськогосподарського виробництва варто виокремити групу чинників розвитку аграрного підприємництва, які різняться за часом дії.

- за часом дії впливу:

✓ постійні – здійснюють вплив на досліджуване явище безперервно протягом усього часу;

✓ тимчасові – їх вплив відбувається періодично (наприклад, освоєння нової техніки та технології виробництва тощо).

В ході дослідження встановлено, що формуючи систему показників та чинників ефективного розвитку аграрного підприємства, доцільно забезпечити органічний взаємозв'язок критерію та системи конкретних показників ефективності діяльності. Ця система показників ефективності має бути орієнтована на складові економічного ефекту та бізнес-інфраструктури, а саме: технологічну, економічну, організаційну, матеріально-технічну,

соціальну та екологічну складові. Систему чинників, які здійснюють як позитивний так і негативний вплив на ефективний розвиток аграрного підприємництва варто поділити за наступними ознаками: характером впливу, за місцем здійснення, за дією на результати розвитку та за часом дії.

Об'єктивна система показників та чинників ефективного розвитку аграрного підприємництва може бути отримана лише на основі поглибленого аналізу конкретної ситуації і врахування великої кількості обставин.

Висновки до розділу 2

1. Сформовано методологічні підходи формування і розвитку бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва:

історичний – дає можливість дослідити виникнення, формування і розвиток бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва у хронологічній послідовності з метою визначення зв'язків між її елементами;

термінологічний – передбачає вивчення термінів «бізнес-інфраструктура», «аграрне підприємництво», уточнення змісту поняття «бізнес-інфраструктура аграрного підприємництва»;

герменевтичний – ґрунтується на дослідженні наукової літератури та сукупності законодавчих актів щодо розвитку аграрного підприємництва та функціонування елементів його бізнес-інфраструктури;

порівняльний – спрямований на виявлення подібних і відмінних ознак між розвитком бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва різних країн, її елементів;

ціннісний – ґрунтується на визначенні впливу того чи іншого елемента бізнес - інфраструктури на розвиток аграрного підприємництва;

системний – бізнес-інфраструктура розглядається як сукупність елементів (домінант), що взаємодіють між собою і впливають на розвиток аграрного підприємництва. Нами визначено ознаки системного підходу (цілісність, ієрархічність, структуризація, множинність, системність);

синергетичний – бізнес-інфраструктура має ряд властивостей, які не притаманні окремій її складовій;

поведінковий (біхевіористський) – акцентує увагу на дослідженні елементів бізнес-інфраструктури з позицій значення їх впливу на розвиток аграрного підприємництва;

інституціональний підхід – орієнтований на вивчення державних інституцій як складових бізнес інфраструктури аграрного підприємництва;

структурний підхід - головним об'єктом є структура державних і недержавних складових бізнес-інфраструктури, а також їх елементів. За допомогою структурного і взаємозалежних із ним методів досліджуються залежність розвитку аграрного підприємництва від складових його бізнес-інфраструктури;

функціональний – визначення функцій елементів бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва;

комплексний – методологічні підходи не ізольовані один від одного і можуть мати взаємообумовлений (інтегративний) характер, що викликає появу похідних (повторних, синтезованих) підходів.

2. Доведено, що суттєву роль у формуванні бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва відіграють і психологічні підходи. Проведений нами аналіз показав, що основними підходами, в цьому напрямі є:

– особистісний – вивчає особистісні характеристики чи риси підприємця, що дозволяють зрозуміти та пояснити його підприємницьку діяльність. Враховуючи, що цей підхід було побудовано на припущенні, що підприємець має унікальну особистість. Саме ці унікальні риси особистості допомагають підприємцю сформулювати інфраструктурне забезпечення розвитку підприємницької діяльності;

– поведінковий – розглядає підприємництво як поведінковий феномен. Підприємництво – це послідовність вчинків, що можуть змінюватись з часом, а відповідно буде змінюватися й інфраструктурне забезпечення;

– когнітивний – підприємці розглядаються як такі, що шукають та створюють нові продукти, уявляють майбутнє, оцінюють ризик та шляхи отримання вигоди, сприймають та впізнають можливості – тобто використовують ті властивості, що називаються мисленням. Останнє, на нашу думку, суттєво впливає на формування бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва.

3. У сучасних умовах господарювання на формування та розвиток бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва впливає чимало факторів мегарівня, макrorівня та мезорівня. Макро-фактори впливу на формування та розвиток бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва окреслюються на загальнодержавному рівні. Основними факторами є: правовий, політичний, економічний, соціально-культурний, інноваційний тощо.

Варто зазначити, що особливості впливу факторів мезорівня багато в чому збігаються із впливом факторів макrorівня. Це передусім пояснюється тим, що групи факторів є однорідні, хоча просторовий вимір їх формування та прояву є зовсім іншим. На особливу увагу заслуговують фактори державного впливу, оскільки вплив органів місцевої влади на формування та розвиток бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва регіону є значно слабшим, ніж органів загальнодержавного рівня. Проте чітка їх взаємодія у цьому процесі дає змогу досягнути бажаного результату і сформуванню бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва з певними, регіональними особливостями. Фактори мікро-рівня виникають на рівні самих її елементів. Це такі групи, як спеціалізація підприємства, структура управління, фінансово-економічна діяльність, комерційні та технологічні фактори, соціальна відповідальність.

4. Виокремлено, основні принципи формування бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва:

принцип стійкості інфраструктури. Володіючи характеристиками системного утворення із власною взаємопов'язаною структурою реагуючи на вплив зовнішніх умов, інфраструктуру із притаманними їй чітко

встановленими просторовими та часовими обмеженнями, котрі у розрізі взаємозалежності не мають можливостей суттєво змінюватись, слід розглядати як стійку систему із внутрішніми взаємозв'язками, котрі відіграють чи не найважливішу роль у відтворювальному процесі на національному, регіональному та міжнародному рівні;

принцип цілісності інфраструктури, яка розглядається як сукупність елементів продуктивних сил у вигляді галузей, виробництв і видів діяльності, які надають цілісного характеру як усій національній економіці, так і окремим сферам та комплексам, функціональне призначення яких полягає, по-перше, у створенні загальних умов, що забезпечують ефективне функціонування основного виробництва і, по-друге, – у забезпеченні відтворення робочої сили;

принцип функціональної необхідності. Наявність інфраструктури є безумовною необхідністю забезпечення здійснення будь-якого соціально-економічного процесу;

принцип взаємодоповнення. Впродовж історії розвитку світового господарства чітко простежується закономірність, що з появою одного інфраструктурного елементу виникає створення іншого. Комплексне використання складових інфраструктури забезпечує синергетичний ефект та сприяє розвитку аграрного сектору та економіки в цілому.

5. Зроблено висновок, що система показників ефективності має бути орієнтована на складові ефекту та бізнес-інфраструктури, а саме: технологічну; економічну; організаційну; матеріально-технічну; соціальну; екологічну. Обґрунтовано концептуальні засади формування методики оцінки бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва у розрізі аспектів.

Основні результати дослідження за даним розділом опубліковано у працях [6,7,8,13].

РОЗДІЛ 3

РОЗВИТОК АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ЙОГО ІНФРАСТРУКТУРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

3.1. Тенденції та ефективність розвитку аграрного підприємництва в Україні

Ефективний розвиток аграрного підприємництва, підвищення його конкурентоспроможності є ключовими пріоритетами реформування національної економіки. Без високоефективного і конкурентоспроможного аграрного підприємництва неможливо вирішити також стратегічні завдання розвитку соціально орієнтованої економіки країни, формування цивілізованого аграрного ринку, входження країни у світовий економічний простір. Зауважимо, що Україна має значні можливості для розвитку аграрного сектора та перетворення його у високоефективну сферу економіки [104].

У процесі аграрного виробництва здійснюється споживання земельних, людських та матеріально-технічних ресурсів, раціональне використання яких передбачає отримання певних економічних результатів з метою забезпечення розширеного відтворення та задоволення відповідних потреб людей. Тобто будь-який виробничий процес передбачає витрати ресурсів й одержання певних результатів. Однак за однієї й тієї самої кількості витрачених ресурсів підприємства одержують не однакові за розміром результати, а отже, виробничий процес здійснюється з різною ефективністю [105]. Результативність аграрного підприємництва у значній мірі обумовлюється оптимальним співвідношенням наявності основних елементів виробничо-ресурсного потенціалу та обсягами виробництва та реалізації окремих видів сільськогосподарської продукції в аграрних підприємствах різних організаційно-правових форм господарювання.

У процесі змін економічних, фінансових і правових умов господарювання на рівноправній основі в Україні, набувають подальшого розвитку різні господарські структури ринкового типу, які різняться формою власності на засоби виробництва і виготовлену продукцію, розташуванням, розмірами, структурою виробництва. Розвиток активності підприємницької діяльності в Україні відбувається в умовах девальвації національної грошової одиниці та політичної невизначеності. Станом на 31 грудня 2016 р. в Україні діють 1865631 суб'єктів підприємницької діяльності, кількість яких у порівнянні з аналогічним періодом 2015 р. зменшилась на 5,5%, що становить 108808 суб'єктів підприємницької діяльності (табл.3.1).

Як свідчать дані таблиці 3.1, за період 2011-2016 рр. кількість суб'єктів господарювання дещо збільшилась – на 9,6% або на 163834 одиниць. Починаючи з 2012р., кількість підприємств щороку зростає. Найбільше збільшення припало на 2015 р. і склало 16,0%, що в кількісному вираженні становить 1974439 одиниць. Проте, у звітному 2016 р. порівняно з попереднім, кількість підприємств зменшилась на 5,5% або на 108808 одиниць. У 2016р. кількість підприємств у сфері «Сільське, лісове та рибне господарство» порівняно з 2011 р. збільшилась на 21,4%, але в порівнянні з 2015 р. спостерігається їх зменшення на 5,9%.

Незважаючи на зниження підприємницької активності протягом 2016р., не у всіх галузях спостерігається зменшення кількості підприємств. Так, зростання кількості суб'єктів господарювання відбувається у сферах «Інформація та телекомунікації» (на 11,7 % або на 13568 підприємств), а також «Освіта» (на 1,9% або на 204 підприємства).

Як бачимо з таблиці 3.1 економічна стагнація торкнулась майже всіх галузей економіки України, що являється масовим та комплексним явищем, яке системно руйнує вітчизняний економічний потенціал. Практично у всіх галузях відбувається зменшення кількості суб'єктів господарювання.

Таблиця 3.1 Динаміка кількості суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності України, од

Види діяльності	Роки						2016 р. у % до	
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2011р.	2015р.
Сільське, лісове та рибне господарство	61488	68497	71058	75666	79284	74620	121,4	94,1
Промисловість	122255	114028	121244	131491	135149	127069	103,9	94,0
Будівництво	59197	50830	52983	52189	55128	50208	84,8	91,1
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	921491	843075	890658	988694	989064	910413	98,8	92,1
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	99951	87252	92366	111807	119037	109334	109,4	91,9
Тимчасове розміщення й організація харчування	42850	44085	52077	57553	58436	57696	134,7	98,8
Інформація та телекомунікації	54239	66568	86377	114355	116136	129704	239,1	111,7
Фінансова та страхова діяльність	11367	10519	11250	12052	12381	11865	104,4	95,8
Операції з нерухомим майном	48153	81726	92013	97794	94077	90921	188,8	96,7
Професійна, наукова та технічна діяльність	93493	87431	97052	115123	131035	12133	13,2	9,3
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	56359	38769	40191	44144	47361	45988	81,6	97,1
Освіта	7785	7317	8467	10117	10873	11077	142,3	101,9
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	16453	16479	18048	21114	21683	21583	131,2	99,5
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	9657	9238	11620	13523	14887	13873	143,7	93,2
Надання інших видів послуг	97059	74490	76847	86709	89908	86147	88,8	95,8
Всього	1701797	1600304	1722251	1932325	1974439	1865631	109,6	94,5

Реформування аграрного сектору економіки дозволило створити сприятливі умови для встановлення і розвитку різних форм господарювання як за формою власності, так і за організаційно - правовою основою. Цей процес став можливий завдяки прийнятті низки законів, зокрема, «Про власність», «Про селянське (фермерське) господарство», «Про господарські товариства». Зокрема, у Законі України «Про основні засади державної

аграрної політики на період до 2015 року» вказано, що державна підтримка розвитку конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва на основі кооперації є одним із основних пріоритетів державної аграрної політики [106].

Протягом останніх років частка суб'єктів господарювання у сільському господарстві складала близько 4% від загальної кількості суб'єктів, при чому протягом досліджуваного періоду 2011-2016 рр. левову частку з них становлять саме підприємства. Варто зауважити, що у звітному 2016 р. близько 39,7% від загальної кількості суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки припадає на фізичних осіб-підприємців.

Суб'єкти господарювання існують у певній організаційно-правовій формі в межах норм чинного законодавства, що регламентують їх ділові стосунки з контрагентами і державою. Організаційно-правова форма суб'єктів господарювання є визначальною при встановленні майнової і фінансової відповідальності та правомочності засновників, структури управління, способів формування капіталу, розподілу доходів, взаємовідносин з бюджетом. З даних табл. 3.2 можна ознайомитись з організаційними формами, які є найпоширенішими серед суб'єктів аграрного підприємництва України.

Аналізуючи дані в таблиці 3.2 можна зробити висновок, що найбільша частка в структурі суб'єктів аграрного підприємництва країни протягом 2013-2016рр. припадала на фермерські господарства (від 69,7% до 70,6%), на другому місці – господарські товариства (від 16,8% до 18,2%), а на третьому – приватні підприємства (від 8,3 до 7,9%), частка, кооперативів та підприємств інших форм господарювання відповідно коливається від 1,6% до 1,5% та 3,0% до 1,3% відповідно. Незначна частка протягом досліджуваного періоду припадає і на держані підприємства [107].

Таблиця 3.2 Кількість суб'єктів аграрного підприємництва за організаційними формами господарювання в Україні

Форми господарювання	2013 р.		2014 р.		2015 р.		2016 р.		2016р. у % до 2015р.
	Всього, од	%	Всього, од	%	Всього, од	%	Всього, од	%	
Господарські товариства	8245	16,8	7750	16,8	7721	17	8700	18,2	112,7
Приватні підприємства	4095	8,3	3772	8,2	3627	8	3752	7,9	103,5
Кооперативи	809	1,6	674	1,4	596	1,3	738	1,5	123,8
Фермерські господарства	34168	69,7	33084	71,6	32303	71,2	33682	70,6	104,3
Державні підприємства	269	0,6	228	0,5	241	0,5	222	0,5	92,1
Підприємства інших форм господарювання	1460	3,0	691	1,5	891	2,0	603	1,3	67,7
Усього	49046	100	46199	100	45379	100	47697	100	105,1

Детальний аналіз кількості суб'єктів аграрного підприємництва за організаційними формами господарювання в Україні, засвідчив незначне збільшення загальної кількості аграрних підприємств в 2016 р. по відношенню до 2015 р. на 5,1 відсотки. Зокрема, позитивну кількісну динаміку у 2016 р. демонструють кооперативи (23,8%), господарські товариства (12,7%), фермерські господарства та приватні підприємства (4,3% і 3,4 відсотки). Поряд з цим, варто звернути увагу на зменшення кількості таких форм господарювання як державні підприємства та підприємства інших форм господарювання на 7,9% та 32,3% відповідно.

Аналіз кількості суб'єктів аграрного підприємництва за регіонами засвідчив, що перше місце посіла Одеська область в якій зареєстровано 5107 аграрних підприємств, у тому числі 3966 – фермерських господарств. Друге місце зайняла Дніпропетровська область – 4111 аграрних підприємств, з яких 3194 фермерські господарства. В Миколаївській області зареєстровано в 2016 р. було 4040 аграрних підприємств, у тому числі 3373 фермерські господарства, в результаті чого область зайняла третю сходинку. Поряд з цим, найменшу кількість суб'єктів аграрного підприємництва, які здійснювали сільськогосподарську діяльність в 2016 р. було відмічено в:

Рівненській (629 аграрних підприємств, у т. ч. фермерських господарств – 371) Івано-Франківській (759 аграрних підприємств, у т. ч. фермерських господарств – 507); Чернівецькій (832 аграрних підприємств, у т. ч. фермерських господарств – 596) областях.

Згідно з нашими припущеннями, більшість з них змінили організаційно-правову форму на господарські товариства або кооперативи. Ці підприємства різняться не тільки за організаційною формою, але за розмірами землекористування і спеціалізацією, способами організації виробництва та праці, пріоритетами розвитку та ефективністю сільськогосподарського виробництва. Водночас вони формують єдину структуру цього виробництва і виконують свою роль у наповненні продовольчого кошика держави. Це є наслідком реформи аграрного сектора економіки, зокрема, щодо розвитку виробничих кооперативів у аграрній галузі, як таких, де процеси реформування виробничих відносин та форм власності не закінчилися. Таким чином, пошук найбільш конкурентоспроможних та ефективних організаційно-правових форм господарювання триває й досі.

В економіці України аграрний сектор залишається винятково важливою ланкою, яка визначає соціально-економічний стан суспільства та продовольчу безпеку держави. Аграрне підприємництво є одним із потужних важелів подальшого економічного розвитку нашої держави. За попередніми розрахунками, у 2016 р. частка аграрного сектора економіки у загальному обсязі валової доданої вартості всіх галузей економіки склала 13,7% (у 2012р. – 5,2%), а обсяг агровиробництва у фактичних цінах становив 277,2 млрд грн (табл.3.3).

У виробництві валової доданої вартості країни домінує промисловість (добувна, переробна промисловість, виробництво та розподілення електроенергії, газу й води), частка якої у 2016 р. склала 24,7 % і збільшилася на 1,4 відсоткових пункти в порівнянні з попереднім аналогічним періодом. У 2016 р. збільшення обсягу валової доданої вартості спостерігалось майже у

всіх видах економічної діяльності, найбільше – у таких, як будівництво (28,1%), оптова торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (21,1 %). Приріст валової доданої вартості створеної у сільському господарстві країни у 2016 р. в порівнянні з 2015 р. становить 15,6%, що є найнижчим значенням за видами економічної діяльності.

Таблиця 3.3 Валова додана вартість за видами економічної діяльності України, у фактичних цінах, млн грн

Види економічної діяльності	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2016 р. до	
						% до загального підсумку	у % 2015 р.
Сільське, лісове та рибне господарство	113245	132354	161145	239806	277197	13,7	115,6
Промисловість	313565	303086	325242	393142	497949	24,7	126,7
Будівництво	40500	38450	36876	38928	49871	2,5	128,1
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	210232	222789	233702	273989	331832	16,4	121,1
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	1003869	110085	100889	134978	156333	7,7	115,8
Тимчасове розміщення й організація харчування	11459	11540	9927	11946	13849	0,7	115,9
Інші види економічної діяльності	469287	518060	514938	596598	693408	34,3	116,2

Слід відмітити, що частка яку займає сільське господарство у загальній сумі валової доданої вартості країни, свідчить про те, що сільське господарство потребує запровадження у виробництво інтенсивних ресурсощадних технологій для збільшення частки доданої вартості у готовому продукті, а це і відповідна заробітна плата і необхідний для розвитку аграрного підприємництва прибуток.

Аграрний сектор економіки – один з найбільших галузей народного господарства, що залучає природні ресурси в економічний обіг. Українські

сільськогосподарські угіддя становлять 0,8% площі сільськогосподарських земель світу [108]. Територія України характеризується незвичайно високим показником сільськогосподарського освоєння, оскільки землі сільськогосподарського призначення складають 71 % від загальної площі держави.

Після розпаду Радянського союзу, коли Україна здобула незалежність, однією з перших реформ стала земельна реформа. Проведене реформування відносин власності в аграрній сфері було спрямовано на формування ефективного сільськогосподарського землекористувача.

З 1991 р. по 2002 р. відбулися значні переміни у структурі власності на землю. Землі в межах населеного пункту визнавалися комунальною власністю, землі і майно колективних підприємств були розподілені (розпайовані) між працівниками та передані в їх приватну власність, а всі інші землі були визнані державною власністю. За результатами реформи близько 27,5 млн га сільськогосподарських земель було передано у приватну власність близько семи мільйонам громадян (6,92 млн). Отримані земельні ділянки іменувалися паями, середня площа яких по Україні склала 3,6 – 4 гектари за різними даними.

В результаті цього держава втратила монопольне право власності на земельні ділянки. Так, якщо в Україні на початок 2003 р. державна власність складала 100 % земельного фонду, то у 2016 р. вона зменшилась до мінімуму.

На цей період державна власність у земельному фонді України становила усього 2,9 % або 937 тис.га (рис. 3.1).

Розподіл земельного фонду України за приведеними категоріями землевласників і землекористувачів станом на 2016 р. приведений на рисунку 3.1 засвідчив, що 46,4 знаходиться у власності і користуванні сільськогосподарських недержавних підприємств, 36,8% – громадян та 14,7% – користувачів інших категорій (які мають у користуванні незначні площі сільськогосподарських земель).

Найбільш розповсюджена організаційно-правова форма господарювання в аграрному секторі економіки є фермерські господарства за якими закріплено на 1 листопада 2016р. сільськогосподарських угідь 4437,9 тис.га, з яких рілля займає 4297,7 тис. гектарів.

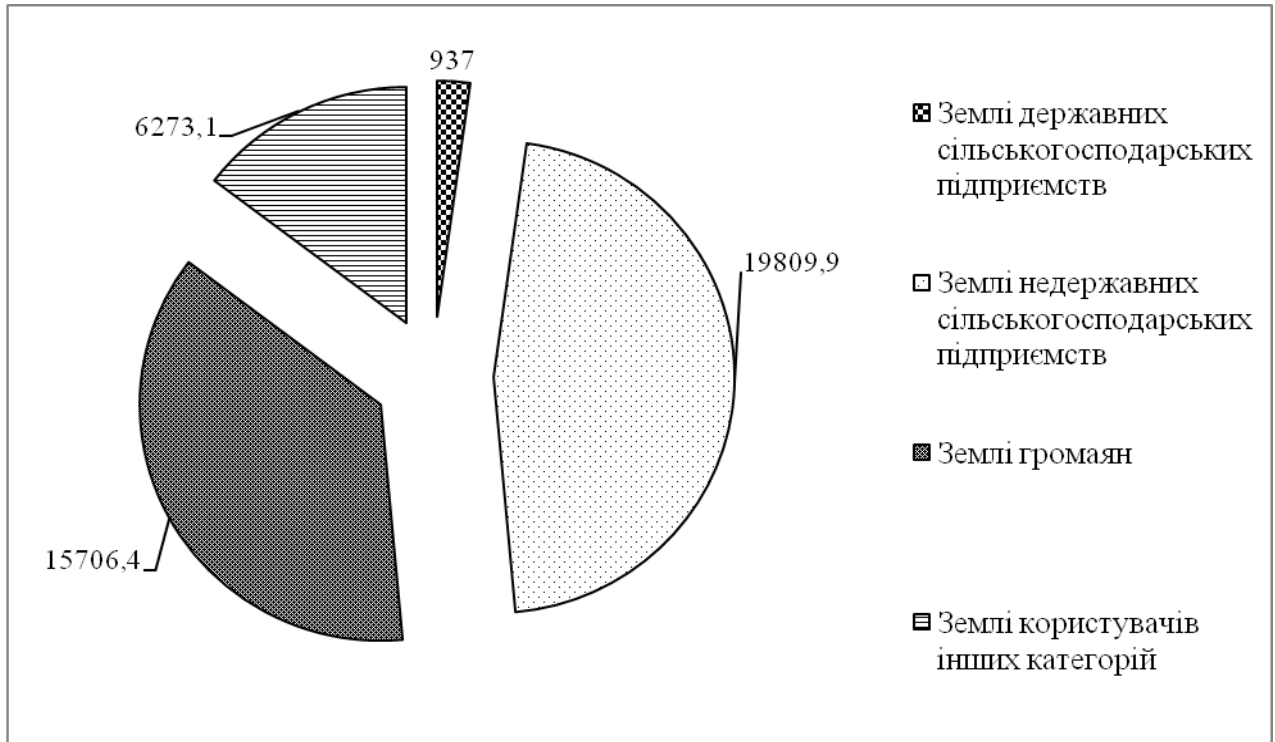

Рисунок 3.1 – Розподіл земельного фонду України у 2016 році, тис.га

Обіг земель сільськогосподарського призначення в Україні є доволі статичним, через діючу заборону на відчуження земель сільськогосподарського призначення (так званий «мораторій»), що був встановлений ще у 2002 році.

Через діючий в Україні мораторій заборонено продавати, дарувати, передавати в заставу або іншим способом відчужувати 96% всіх земель сільськогосподарського призначення, що перебувають в приватній власності, а також всі державні та комунальні землі. Винятком для мораторію є лише землі надані для особистого селянського господарювання, отримані шляхом приватизації державних сільськогосподарських підприємств, індивідуального

садівництва і т. д. Таких земель налічується близько 1,7 мільйонів гектарів, тобто 4% від всіх сільськогосподарських земель. Попередньо мораторій мав діяти до 2005 р. з метою прийняття відповідного законодавства та налагодження інфраструктури ринку землі, однак з того часу ВРУ продовжувала дію мораторію 8 разів, і останнього разу мораторій продовжено до 1 січня 2019 року.

Протягом останніх десяти років в Україні відбувся процес консолідації землекористування, що призвело до появи великих, вертикально інтегрованих агрохолдингів. Вплив цих підприємств на розвиток аграрного сектора економіки важко недооцінити. Саме вони дають левову частку ВВП країни, створюють робочі місця, регулюють ціни на продукти харчування.

За статистичними даними в Україні існує значна кількість агрохолдингів. До першої п'ятірки входять такі Kernel, UkrLandFarming, Group, агрохолдинг "Мрія", Миронівський хлібопродукт, Українські аграрні інвестиції. В Україні продовжує зростати і кількість агрохолдингів та їх земельний банк (рис. 3.2).

У 2017 р. налічувалося 93 сільськогосподарських підприємств, які обробляють понад 10 тис. га. Загальний земельний банк в обробці агрохолдингами за 5 років збільшився з 5,6 млн га до 5,95 млн га в 2017 р.

Збільшення сільгоспугідь у користуванні агрохолдингів склав 6,3%. Лідерами по земельному банку залишаються «Кернел» — 600 тис. га, UkrLandFarming — 570 тис. га, «Агропросперис» (NCH) — 410 тис. га). Найбільша кількість агрохолдингів в 2017 р. перебувало у Київській (32), Чернігівській (28) і Полтавській (26) областях.

Рисунок 3.2 – Земельний банк найбільших агрохолдингів України в 2017 р., тис га

Конкуентоспроможність та ефективність розвитку аграрного підприємництва країни тісно пов'язані з наявною матеріально-виробничою базою, технічними можливостями і підготовленими висококваліфікованими людськими ресурсами. У масштабі України в аграрному секторі економіки зайнято близько 17,6% усього зайнятого населення (табл. 3.4).

Таблиця 3.4 Питома вага аграрного підприємництва в економіці України, %

Показники	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2016 р. (+,-) до	
						2012 р.	2015 р.
Частка аграрного сектора економіки в загальному обсязі валового внутрішнього продукту (у фактичних цінах)	15,39	16,8	15,84	12,0	10,68	-4,71	-1,32
Частка аграрного сектора економіки в загальному обсязі валової доданої вартості (у фактичних цінах)	9,0	9,9	11,7	14,2	13,7	+4,7	-0,5
Частка основних засобів аграрного сектора економіки	1,5	1,5	1,2	2,8	3,3	+1,8	+0,5
Частка найманих працівників аграрного сектора економіки	9,2	9,0	9,6	9,9	10,2	+1,0	+0,3

Аналізуючи дані можемо, зробити висновок, що аграрне підприємництво займає чільне місце в економіці України. Максимального рівня його частка у валовому внутрішньому продукті сягала у 2013р. і становила 16,8 %, мінімального у 2016 р. – 10,7 відсотки. Починаючи з 2014р відмічається негативна тенденція до зниження частки аграрного сектора економіки в обсязі ВВП країни, яка супроводжується загостренням низки соціально-економічних проблем.

Питома вага основних засобів сільськогосподарського призначення складає в 2016 р. 3,3% від наявних в країні основних засобів. Частка найманих працівників в аграрному секторі економіки мала найвищий показник в 2016 р. – 10,2 відсотки. В 2013 р. простежується їх зменшення до 9,0 %, що вказує на певні упущення та прорахунки в діяльності аграрного сектора економіки.

При цьому у довгостроковому плані простежується позитивна динаміка щодо покращення розвитку аграрного підприємництва, хоча в окремі роки з несприятливими погодними умовами мають місце значні коливання в

обсягах виробництва аграрної продукції. Продукція сільського господарства є ресурсною складовою виробництва у різних галузях національного господарства, а у харчовій промисловості – її основою. Від ступеня насичення ринку продовольчими товарами сільськогосподарської переробки, їхньої якості та ціни (доступності) залежить забезпечення населення продуктами харчування, що в свою чергу є однією з основних задач виробництва.

Традиційно більшість української агропродукції – товари рослинництва. Рослинництво – це цілий комплекс взаємозв'язаних галузей, який залежно від засобів виробництва, які застосовуються в рослинництві і культу, які вирощують, поділяється на більш вузькі галузі та їх групи. Господарства України вирощують понад 400 різних сільськогосподарських культур, які об'єднуються в окремі групи (зернові, технічні, городні, кормові, плодові та інші). Для переробки кожного виду рослинницької продукції розвиваються різні галузі промисловості, формуються різні галузеві рослинницько-промислові комплекси. Кожний із них представляє собою своєрідну структурну зернову систему, в якій в одному виробничому циклі ув'язується вирощування і переробка певних видів сільськогосподарської продукції [109].

Для того, щоб зрозуміти основні тенденції зміни складу та структури валової продукції в розрізі галузі, розглянемо цей показник по Україні в цілому за період 2012 – 2016 роки (табл. 3.5).

Загальний обсяг виробництва валової продукції сільського господарства у 2016 р. збільшився відносно 2012 р. – на 14,06%, а відносно попереднього року на 6,3%, у тому числі продукції рослинництва – збільшився проти 2012 р. на 24,0%, натомість в 2016р. відбулося зменшення виробництва продукції тваринництва проти 2012 р. на 6,0 відсотки. Індекс продукції рослинництва в 2016 р. порівняно із 2015 р. становив 109,7%, у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах – 113,7%, у господарствах населення – 103,9 відсотки.

Таблиця 3.5 Валова продукція сільського господарства України у порівнянних цінах 2010 р., млн. грн

Показники	2012р.	2013р.	2014р.	2015р.	2016р.	2016р. у % до 2012р.,
Продукція сільського господарства	223254,8	252859,0	251427,2	239467,3	254640,5	114,1
Сільськогосподарські підприємства, у т.ч.	113082,3	136590,9	139058,4	131918,6	145119,0	128,3
Господарства населення	110172,5	116268,1	112368,8	107548,7	109521,5	99,4
Продукція рослинництва, всього	149233,4	175895,2	177707,9	168439,0	185052,1	124,0
Сільськогосподарські підприємства, у т.ч.	82130,2	103127,8	105529,5	99584,7	113392,6	138,1
Господарства населення	67103,2	72767,4	72178,4	68854,3	71659,5	106,8
Продукція тваринництва, всього	74021,4	76963,8	73719,3	71028,3	69588,4	94,0
Сільськогосподарські підприємства, у т.ч.	30952,1	33463,1	33528,9	32333,9	31726,4	102,5
Господарства населення	43069,3	43500,7	40190,4	38694,4	37862,0	87,9
Питома вага суб'єктів аграрного підприємництва в загальному обсязі, %						
Сільськогосподарські підприємства, у т.ч.	50,7	54,0	55,3	55,1	57,0	6,3
Господарства населення	49,4	46,0	44,7	44,9	43,0	-6,3

Розглядаючи виробництво валової продукції за категоріями господарств варто відмітити значну питому вагу сільськогосподарських підприємств у структурі вартості валової продукції. Їх частка за аналізований період коливається від 50 % у 2012 р. до 57 % у 2016 р. по Україні. Обсяг виробництва продукції рослинництва в даній категорії господарств збільшився проти 2012 р. на 38%, в порівнянні з 2015 р. на 13,8%, виробництво продукції тваринництва проти 2012 р. збільшилося лише на 2,5%, проте в порівнянні з попереднім роком зменшилося майже на 2,0 відсотки.

Господарствами населення у 2016 р. вироблено, відповідно, 43,0%, у тому числі продукції рослинництва – 38,7% та продукції тваринництва – 5,4 відсотки. Це відбулось за рахунок подальшої ліквідації тваринництва як галузі, що характерно для України в цілому. Дана тенденція не може

вважатись позитивною, адже ефективність виробництва в господарствах населення є низькою через переважання ручної праці.

У структурі валової продукції за сільськогосподарськими підприємствами у 2016 р. найбільший відсоток належав недержавним сільськогосподарським підприємствам – 56,1%, з них на фермерські господарства припало – 8,7%, господарства населення – 43,0%, найменша частка належить державним сільськогосподарським підприємствам – 0,9 відсотки.

Виробництво валової продукції сільського господарства з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь у 2016 р. в Україні становило 715,7 тис грн і збільшилося відносно попереднього року на 6,2 відсотки. В свою чергу, у розрахунку на одну особу в усіх категоріях господарств у 2016 р. вироблено валової продукції на суму 5967 грн, що на 6,8% більше ніж у 2015 р. та 94,3% більше 2012 р.

У структурі продукції сільського господарства переважаючою є частка рослинницької продукції. Так, у 2016 р. в аграрних підприємствах вона становила 72,67%, а галузь тваринництва – 27,33%, що свідчить про пріоритетний розвиток галузі рослинництва в аграрному секторі економіки.

Отже, дослідивши галузеве співвідношення рослинництва та тваринництва в складі валової продукції сільського господарства України за 2012 – 2016 рр., то можна зробити такі висновки: галузь рослинництва є домінантною над галуззю тваринництва (навіть цей відсоток у складі валової продукції сільського господарства зростає з кожним роком, відсоток галузі тваринництва з кожним роком відповідно зменшувався); реалізуючи товарну частину виробленої продукції, власники селянських господарств істотно впливають на кон'юнктуру продовольчого ринку, рівень ринкових цін, і по суті, саме цей сектор формує поточні ціни на окремі продовольчі товари з боку пропозиції.

Як бачимо, більше половини фонду споживання основних продуктів харчування формується за рахунок рослинницької галузі. Вона вважається

провідною галуззю аграрного сектору економіки, бо крім продуктів харчування і сировини для промисловості, воно виробляє корми для домашніх тварин. Основною галуззю рослинництва є зернове господарство.

За статистичними даними, обсяг виробництва сільськогосподарської продукції за категоріями господарств в 2016 р. свідчить про закономірне, хоч подекуди і нестабільне, збільшення виробництва зернових та зернобобових культур, насіння соняшнику, овочів відкритого ґрунту. З метою виключення впливу аграрного підприємництва та представлення більш об'єктивних даних, доцільніше провести аналіз динаміки виробництва основних видів сільськогосподарської продукції в натуральних одиницях (табл.3.6).

З даних таблиці 3.6 можемо зробити висновок, що у 2016 р. зібрано рекордний урожай зернових і зернобобових культур – 66,0 млн.т (у вазі після доробки), що на 9,7% (на 5,9 млн.т) більше порівняно з 2015р. Середня врожайність зерна становила 46,1 ц з 1 га (на 12,2% більше). Протягом досліджуваного періоду 2012-2016 рр. найменший обсяг зернових та зернобобових культур було зібрано в 2012 р. – 46216,2 тис.т.

В розрізі категорій, то варто відмітити, що в сільськогосподарських підприємствах виробництво зернових та зернобобових культур збільшилося на 11,9% та склало 52,02 млн.тон. Серед господарств населення можемо відмітити збільшення виробництва зернових та зернобобових на 3,3%, що в кількісному вираженні становить 14,06 млн тон. Питома вага виробництва цього виду продукції сільськогосподарськими підприємствами становить 78,7%, господарствами населення – 21,3% від загального обсягу вироблених зернових та зернобобових культур.

Таблиця 3.6 Виробництво сільськогосподарських культур за категоріями господарств України, тис. тонн

Види культур	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2016 р. у % до	
						2012р.	2015р.
Господарства усіх категорій							
Культури зернові та зернобобові	46216,2	63051,3	63859,3	60125,8	66088,0	143,0	109,9
Буряк цукровий фабричний	18438,9	10789,4	15734,1	10330,8	14011,3	76,0	135,6
Соняшник	8387,1	11050,5	10133,8	11181,1	13626,9	162,5	121,9
Картопля	23250,2	22258,6	23693,4	20839,3	21750,3	93,6	104,4
Культури овочеві	10016,7	9872,6	9637,5	9214,0	9414,5	94,0	102,2
Культури плодові та ягідні	2008,7	2295,3	1999,1	2152,8	2007,3	99,9	93,2
Сільськогосподарські підприємства							
Культури зернові та зернобобові	36075,0	49659,0	49902,6	46506,6	52022,2	144,2	111,9
Буряк цукровий фабричний	16837,7	9100,8	14599,4	9553,8	13348,9	79,3	139,7
Соняшник	7131,1	9445,8	8681,7	9549,2	11730,1	164,5	122,8
Картопля	757,0	659,4	758,9	456,0	468,2	61,9	102,7
Культури овочеві	1433,9	1158,7	1340,3	1281,7	1322,9	92,3	103,2
Культури плодові та ягідні	369,0	444,2	332,0	411,7	370,5	100,4	90,0
Господарства населення							
Культури зернові та зернобобові	10141,2	13392,3	13956,7	13619,2	14065,8	138,7	103,3
Буряк цукровий фабричний	1601,2	1688,6	1134,7	777,0	662,4	41,37	85,3
Соняшник	1256,0	1604,7	1452,1	1631,9	1896,8	151,02	116,2
Картопля	22493,2	21599,2	22934,5	20383,3	21282,1	94,6	104,4
Культури овочеві	8582,8	8713,9	8297,2	7932,3	8091,6	94,3	102,0
Культури плодові та ягідні	1639,7	1851,1	1667,1	1741,1	1636,8	99,8	94,0

Суттєвим джерелом грошових надходжень і підтримки фінансового стану аграрного підприємництва є виробництво технічних культур. Серед технічних культур в Україні цукрові буряки займають особливе місце і одне з провідних, що забезпечує цукрову промисловість сировиною. Забезпечивши гідну рентабельність на рівні 26,9% за підсумками 2015 р, посівні площі під врожай цукрових буряків 2016 р. було збільшено на 23,2 відсотки. В результаті чого, обсяг виробництва цукрових буряків в 2016 р. становив майже 14,0 млн тон, що на 35% більше ніж обсягу виробництва в

попередньому сезоні. Сільськогосподарськими підприємствами цукрових буряків було вирощено більше на 39,7%, натомість господарствами населення врожай цукрових буряків зменшився на 114,6 тис.тон або на 14,8% проти попереднього 2015 року. Найбільш врожайним роком з вирощування цукрових буряків в сільськогосподарських підприємствах був 2012р, коли було отримано 16837,7тис.т, та 2013р. серед господарств населення - 1688,6 тис тонн. Отже, виробництво цукрових буряків для промислової переробки збільшилося за рахунок як розширення площі збирання на 21,5%, так і зростання урожайності на 10,7% (зібрано по 482,4 ц з 1 га).

Провідною технічною культурою залишається соняшник, який є одним із найліквідніших видів сільськогосподарської продукції, але разом з тим культурою, яка суттєво виснажує ґрунт. Він займає близько 15-16% всіх українських сільгоспземель. Сприятливі погодні умови в 2016 р. дозволили зібрати рекордний урожай соняшнику в усіх категоріях господарств (13,6 млн.т у вазі після доробки), що на 21,9% більше ніж 2015р., а в порівнянні з 2012 р. збільшення відбулося на рівні 62,5відсотки. Виробництво соняшнику в сільськогосподарських підприємствах збільшилося на 22,8%, а в господарствах населення на 16,2%, його виробництво збільшився насамперед за рахунок розширення площ збирання (на 17,6%) та зростання середньої врожайності (на 3,7% більше), що склала 22,4 ц з 1 га.

При цьому рівень рентабельності виробництва насіння соняшника у сільгосп підприємствах склав 41,3відсотки. Найвищою рентабельність виробництва соняшника була у сільгосп підприємствах, зареєстрованих у м. Києві — 68,1відсотки. У Вінницькій, Миколаївській та Тернопільській областях вона перевищувала 50 відсотки. Водночас у Київській області цей показник склав лише 17,4%, а у Закарпатській області виробництво соняшника взагалі було збитковим (-7,2%). Висока рентабельність виробництва насіння соняшника є основним чинником, що визначає зацікавленість аграрного підприємництва у цій сільгоспкультурі, а, отже, зберігатиметься й надалі.

Виробництво картоплі є одним із найбільш перспективних напрямів економічної діяльності для аграрного підприємництва, адже гарантує високий дохід з 1 га земельних угідь за досить стабільного платоспроможного внутрішнього попиту на цю продукцію.

За результатами аналізу статистичних даних у 2016 р. усіма категоріями господарств було вирощено 21,7 млн т картоплі, що понад 4,4% більше попереднього року. Традиційно товарним вирощуванням бульби здебільшого займаються господарства населення, ним цієї культури в 2016р вирощено на 4,4% більше ніж попереднього року. Господарства населення забезпечили 97,8% усього виробництва картоплі. Поряд з цим, сільськогосподарські підприємства у 2016 р. виробили картоплі на 2,7% більше ніж у 2015 р., що є результатом підвищення середньої урожайності з 12,16 т/га у 2000 р. до 16,78 т/га у 2016 р. При цьому різниця у показниках між середньою урожайністю в сільськогосподарських підприємствах і господарствах населення, за даними 2016/17 МР, становить 7,19 т/га, або в 1,4 разу є вищою у першій категорії господарств, ніж у другій.

Слід відмітити, що останніми роками середній рівень споживання картоплі з розрахунку на одну особу становить близько 140–148 кг у рік. На основі аналізу інформації Державної служби статистики за 2016 р. нами було встановлено, що найвищий показник споживання картоплі є в Івано-Франківській (189,6 кг), Житомирській (184,6 кг), Вінницькій (184,4 кг), Волинській (183 кг) і Львівській (181 кг) областях. Найменшим вказаний показник споживання картоплі є у Донецькій (98,2 кг), Запорізькій (107,2 кг), Луганській (109 кг), Одеській (111 кг) і Миколаївській (116,4 кг).

У поточному сезоні Україна, як і у попередні роки, повністю забезпечила себе овочами – близько 9,4 млн тон овочів при споживанні у 6,7 млн т, або 160,2 кг на одну особу. Тоді як у 2015 р. овочів було одержано 9,2 млн. тон. Основне виробництво овочів зосереджено в господарствах населення з вирощеного врожаю в 2016 р., цією категорією господарств

вироблено 8,0 млн тон. Таким чином, частка дрібнотоварного виробництва у загальних обсягах вирощеної продукції становить понад 86 відсотки.

Разом з тим, упродовж 2016 р. у сільськогосподарських підприємствах спостерігається зростання виробництва овочів на 3,2%, що дало їм можливість виробити 1,3 млн.т овочів. Сільськогосподарські підприємства мали вищу урожайність порівняно з господарствами населення. Якщо торік середня урожайність на площах населення сягала 192,6 ц/га, то за промислового виробництва цей показник дорівнює 363,1 ц/га. Цього вдалося досягнути за рахунок вищого рівня організації технологічних процесів.

Разом з тим, 2016 р. у зборі овочевих культур не став рекордним — зібрано лише на 2,2% більше, ніж минулого року. Також характерною ознакою овочівництва є скорочення площ, дане явище викликане відсутністю достатніх потужностей для зберігання, низькою ринковою ціною на продукцію та зміною демографічної ситуації (скорочується частка сільського населення і відповідно скорочуються масив земель, які вони обробляють).

До п'ятірки більш популярних овочевих культур, крім томатів, потрапили капуста, цибуля, огірки та морква. Найбільші площі під овочами розташовані у Херсонській (41,5 тис. га), Дніпропетровській (35,1 тис. га), Харківській (30,6 тис. га), Одеській (30,1 тис. га) областях.

Галузь виробництва і переробки фруктів та ягід в Україні зберігає високий потенціал економічного зростання, зумовлений національною багатотою гастрономічною культурою, зростаючим попитом на міжнародному ринку, а також наявним агрокліматичним ресурсом. За інформацією Державної служби статистики України, у 2016 р. у всіх категоріях господарств зібрано плодів та ягід – 2,0 млн. тон (або 93,24% від врожаю 2015 року). Господарствами населення у 2016 р. вироблено 81,5% плодів і ягід, частка валових зборів плодів і ягід у сільськогосподарських підприємствах дорівнює 18,5 відсотків.

За даними регіонів лідерство станом на серпень 2017 р. за зростанням обсягів сільськогосподарського виробництва тримають Херсонська,

Дніпропетровська, Донецька, Миколаївська, Харківська, Одеська, Запорізька, Рівненська та Чернівецька області (рис. 3.3).

Рисунок 3.3 – Топ-9 регіонів України за збільшенням обсягів виробництва продукції сільського господарства [110].

Тваринницька галузь є не менш важливим елементом розвитку аграрного підприємництва. Це – друга галузь сільського господарства, значення якої неможливо переоцінити. Рівень розвитку тваринництва визначає ступінь насичення ринку висококалорійними продуктами харчування – м'ясом, молочними і іншими продуктами. З розвитком тваринництва безпосередньо пов'язане виробництво вовняних тканин, шкіряно-взуттєвих виробів і інші. Основними галузями тваринництва є: свинарство; птахівництво; вівчарство; клітинне звірівництво; бджільництво; конярство; ставкове рибництво; шовківництво.

Тваринництво (30% випуску сільськогосподарської продукції) представлене вирощуванням худоби та птиці (14,1%), виробництвом молока

(11,5%) та яєць (3,6%). Індекс виробництва продукції тваринництва у 2016 р. порівняно з 2015р. становив 97,4%, у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах – 97,8%, господарствах населення – 97,1 відсотків. За попередніми підсумками, виробництво основних видів тваринницької продукції характеризується даними, які представлені в таблиці 3.7.

Таблиця 3.7 Виробництво основних видів тваринницької продукції за категоріями господарств в Україні, тис. тон

Види продукції	2012р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2016 р. у % до	
						2012 р.	2015 р.
Господарства усіх категорій							
М'ясо (реалізації худоби та птиці на забій у живій масі), тис. тонн	2209,6	2389,4	2359,6	2322,6	2323,6	105,2	100,0
Молоко тис. тонн	11377,6	11488,2	11132,8	10615,4	10381,5	91,3	97,8
Яйця, млн..шт	19110,5	19614,8	19587,3	16782,9	15100,4	79,0	90,0
Вовна, т	3724	3520	2602	2270	2072	55,6	91,3
Мед, т	70134	73713	66521	63615	59294	84,5	93,2
Сільськогосподарські підприємства							
М'ясо (реалізації худоби та птиці на забій у живій масі), тис. тонн	1271,2	1441,3	1451,8	1463,4	1489,9	117,2	101,8
Молоко, тис. тонн	2535,3	2582,5	2647,5	2669,2	2705,6	106,7	101,4
Яйця, млн. шт.	11977,4	12234,2	12536,2	9762,2	8067,6	67,4	82,6
Вовна, т	556	470	379	314	266	47,8	84,7
Мед, т	1417	1323	982	918	901	63,6	98,2
Господарства населення							
М'ясо (реалізації худоби та птиці на забій у живій масі), тис. тонн	938,4	948,1	907,7	859,2	833,7	88,8	97,0
Молоко, тис. тонн	8842,3	8905,7	8485,3	7946,2	7675,9	86,8	96,6
Яйця, млн.шт.	7133,1	7380,6	7051,1	7020,7	7032,8	98,6	100,2
Вовна, т	3168	3050	2223	1956	1806	57,0	92,3
Мед, т	68717	72390	65539	62697	58393	85,0	93,1

Отже, незважаючи на скорочення поголів'я корів, викликане труднощами 2015 р., сільгосп підприємствам вдалося утримати виробництво на рівні попереднього року. Так у 2016 р. порівняно з 2012 р. виробництво м'яса (у забійній вазі) в господарствах усіх категорій збільшилося на 4,2% а проти 2015р. лише на 0,04 відсотки. Частка м'яса у забійній вазі вироблена сільськогосподарськими підприємствами за 2016 р. в порівнянні з 2012 р. в загальному збільшилася на 6,6 в.п і становить у 2016 р. 64,12 відсотки. Відбулося це, в основному за рахунок різкого зменшення обсягів виробництва цього виду продукції сільськогосподарськими підприємствами.

В господарствах населення протягом досліджуваного періоду 2012-2016 рр. відбувається спад виробництва м'яса (реалізації худоби та птиці на забій у живій масі), з 938,4 тис т до 833,7 тис тон.

Аналіз в розрізі регіонів засвідчив, що загальні обсяги виробництва м'яса (реалізації худоби та птиці на забій у живій масі) збільшено у 12 областях, з них найсуттєвіше – у Чернігівській (на 6%), Вінницькій (на 5%), Дніпропетровській, Черкаській, Полтавській (на 4%), Волинській (на 3%) областях. Натомість, найбільше скорочення обсягів виробництва м'яса відбулося в Херсонській (на 14%), Запорізькій (на 10%), Луганській, Івано-Франківській (на 6%) областях.

Варто відмітити, що останні декілька років для м'ясної галузі були буремними, адже закриття російського ринку для вітчизняних виробників тваринницької продукції призвели до суттєвого зниження експорту та до надлишкової пропозиції на внутрішньому ринку. Виробництво м'яса в Україні в більшості випадків є збитковим та компенсується виробництвом зернових чи олійних.

Аналіз стану виробництва молока за категоріями свідчить, що основними виробниками цього продукту були господарства населення, на частку яких припадало в 2016 р. понад 74% загального обсягу. Така ситуація спричиняє проблему якості молока, адже у господарствах населення вона значно нижча.

За 2016 р. в Україні було вироблено порядку 10,3 млн т молока, що на 2,2% нижче ніж за минулий рік. Зниження виробництва спостерігалось в домогосподарствах населення на 3,4%, в той час як виробництво в сільськогосподарських підприємствах продемонструвало ріст на 1,4 відсотки.

У 2016 р. найбільші обсяги виробництва молока характеризували Вінницьку та Полтавську області. Однак, якщо у першій з двох такого показника досягнуто за рахунок господарств населення, то у Полтавській області співвідношення виробництва молока більш менш однакове: сільськогосподарські підприємства – 53,8%, господарства населення – 46,2 відсотки. Більше всього сільськогосподарські підприємства виробили молока у Полтавській, Черкаській, Харківській і Київській областях, що свідчить про більш високу інвестиційну привабливість даного «поясу» [111].

Динаміка виробництва молока за категоріями господарств свідчить про значне (більше ніж удвічі) скорочення валового виробництва. Такий спад відбувся за рахунок втрати виробничих потужностей у категорії сільськогосподарських підприємств, частка яких у загальному обсязі виробництва молока у 1990 р. досягала майже 76%, а у 2016 р. скоротилася до 26 відсотків.

Птахівництво є одним з найперспективніших напрямів діяльності аграрного підприємництва не лише в Україні, а й у світі, оскільки продукція птахівництва як м'ясного, так і яєчного напрямку спрямована на забезпечення харчових потреб населення та продовольчої безпеки держави [112].

Виробництво яєць в Україні упродовж 2016 р. продовжує знижуватися – до 15,1 млрд шт., що на 10,03% менше порівняно з аналогічним періодом 2015 року.

З урахуванням категорій виробників сільськогосподарськими підприємствами було отримано близько 8,06 млрд шт яєць, що на 17,4% нижче показників 2015 р. В умовах загальної негативної тенденції

відбувається незначне збільшення виробництва яєць у господарствах населення – до 7,03 млрд шт (+0,17% до 2015 р.).

За даними Держстатистики, у трійку лідерів щодо виробництва яєць у господарствах усіх категорій в 2016 р. було віднесено: Київську область – 2832,5 млн шт. (-0,3% до минулого року); Хмельницьку – 1308,4 млн шт. (+27,5%); Херсонську – 1024,9 млн шт (-0,4 відсотки). Найсуттєвіше скорочення виробництва яєць спостерігається у Івано-Франківській (на 14,9%), Тернопільській (на 10,5%), Луганській (на 10,1%) областях.

Загальне поголів'я овець в Україні скоротилося майже в 10 разів до 743,9 тис. Настриг вовни є основним показником вовнової продуктивності овець та кіз. Збитковість виробництва продукції галузі останніми роками становить: баранини – 29,4%, вовни – 61,9 відсотків. Це зумовлено передусім низькими цінами на вовну та високою собівартістю, яка у сільськогосподарських підприємствах зросла до 35,4 грн, а ціна реалізації залежно від виду вовни становить 15–45 грн за 1 кг [112].

У 2016 р. виробництво вовни в усіх господарствах країни склало 2072 т, що порівняно з 2015 р. скоротилося на 8,7 відсотки. Зменшення сталось за рахунок скорочення виробництва вовни сільськогосподарськими підприємствами (2016 р. –15,3%) та господарствами населення – на 7,7 відсотки.

Сьогодні вітчизняне бджільництво є тією сферою аграрного підприємництва, що забезпечує не лише зайнятість населення, але й дозволяє при наявності бажання, певних знань і вільного часу започаткувати власну справу в цьому виді агробізнесу без суттєвих перепон адміністративно-дозвільного характеру. Також цей напрям не потребує обов'язкового створення юридичної особи та може бути цілком віднесений до підсобних видів діяльності господарств населення.

Галузь бджільництва характеризується недостатньо розвиненою інфраструктурою та низьким рівнем переробки і фасування продукції.

Бджільництво України має запилювально-медовий напрям. В усіх категоріях господарств налічується близько 2,6 млн бджолиних сімей, найбільша кількість яких знаходиться у Хмельницькій, Житомирській та Вінницькій областях. Щорічне виробництво меду в середньому становить 65–70 тис. тон.

Загальне виробництво меду в усіх категоріях господарств України за останні 15 років зросло на 14,1 тис. т і становило в 2016 р. майже 60 тис. тонн.

Торік близько 98,5 % виробництва меду в країні належало господарствам населення і лише 1,5 % — сільськогосподарським підприємствам. Порівняно з базовим періодом 2012 р. обсяги виробництва меду сільськогосподарськими підприємствами знизилася на 36,4%, що пояснюється загальною тенденцією відмови цієї категорії господарств від трудомістких видів сільськогосподарської діяльності та зосередженні їх на зерно-олійному напрямі спеціалізації.

Розподіл виробництва меду серед регіонів є досить нерівномірним. Значну частку у виробництві меду в 2016 р. займали такі регіони, як Житомирська (13,6%), Донецька (10,1%), Миколаївська (9,2 %), Вінницька (7,8 %), Запорізька (7,7 %), Дніпропетровська (7,2 %), тоді як решту (44,8%) інші області.

На сучасному етапі економічного розвитку України в умовах самостійності суб'єктів господарювання все більшого значення набуває реалізація принципів самоокупності та самофінансування. Це є можливим лише при здійсненні суб'єктами підприємницької діяльності в аграрному секторі ефективної виробничої, фінансової та збутової діяльності.

Функціонування аграрних підприємств тісно пов'язане з ризикованістю, тому в економічній теорії і наголошується, що прибуток є платою за ризик [113, с. 172.]. В економічних реаліях сьогодення прибуток є чи не єдиним джерелом фінансування розвитку аграрного підприємництва, вдосконалення його матеріальної та технічної бази. Фінансовий результат діяльності аграрного підприємства, який може виступати як у формі

прибутку, так і у формі збитку, відображає ефективність операційної, фінансової та інвестиційної діяльності суб'єкта підприємництва. А також є основним критерієм ефективності фінансової стратегії підприємства. Основна діяльність підприємства спрямовується на те, щоб забезпечити зростання прибутку або принаймні його стабілізацію на певному рівні.

Проведемо поглиблений аналіз фінансових результатів діяльності підприємств України до оподаткування у сільському, лісовому та рибному господарстві у період з 2010 по 2016 роки (табл. 3.8).

Таблиця 3.8 Основні показники діяльності господарюючих суб'єктів підприємництва аграрного сектора економіки України до оподаткування

Показники	Роки					2016 р.у (+,-) до	
	2012	2013	2014	2015	2016	2012 р.	2016 р.
Чистий прибуток (збиток), млн грн	26787,2	14984,5	21481,3	102849,1	90613,2	63826	- 12235,9
Підприємства, які одержали чистий прибуток у % до заг-ої кількості	78,2	79,8	84,1	88,4	87,8	9,6 в.п	-0,6 в.п
фінансовий результат, млн грн	33731,6	26356,3	51982,4	128592,3	103459,8	69728,2	- 25132,5
Підприємства, які одержали збиток у % до загальної кількості	21,8	20,2	15,9	11,6	12,3	-9,5 в.п	0,7 в.п
фінансовий результат, млн грн	6944,4	11371,8	30501,1	25743,2	12846,6	5902,2	- 12896,6
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	15,6	8,0	8,9	29,5	24,7	9,1 в.п	- 4,8 в.п
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	21,7	11,3	20,6	41,7	32,4	10,7 в.п	-9,3 в.п

Проаналізувавши дані таблиці 3.8 констатуємо, що впродовж досліджуваного періоду окремі підприємства мали як прибутки, так і збитки. Оцінка ефективності діяльності суб'єктів підприємництва аграрного сектора України засвідчила про зниження чистого прибутку на 12235,9 млн. грн в

2016 р., проти 2015р., що в грошовому вираженні склало 90613,2 млн. гривень.

Розглянувши кількість прибуткових та збиткових підприємств в Україні в період з 2012 по 2016 р. підкреслимо, що частка підприємств, які отримали прибуток більша, ніж частка підприємств, які отримали збиток. Також спостерігаємо позитивну тенденцію до зменшення збиткових підприємств з 2012 р. по 2015 р., натомість 2016 р. характеризується збільшенням збиткових підприємств на 0,7 відсоткових пунктів, та зменшенням на 0,6 в.п. підприємств, які отримали чистий прибуток.

Поряд з цим, в останні роки дослідження спостерігається найвищий відсоток прибуткових підприємств (у 2015 рр. – 88,4%, у 2016 р. – 87,8%) від загальної кількості суб'єктів господарювання. У 2016 р. загальний фінансовий результат досліджуваних підприємств був додатнім, тобто вони отримали прибуток у сумі 103459,8 млн. гривень. Частка підприємств, які отримали збиток складала 12,3% на суму 12846,6 млн грн, що на 49,9% менше ніж попереднього року. Тобто спостерігається позитивна тенденція до зменшення обсягів збитків підприємств у 2016 році.

Протягом останніх двох років рівень рентабельності суб'єктів підприємництва аграрного сектора України до оподаткування є найвищою і становила від всієї діяльності в 2015р – 29,5%, 2016р – 24,7%, від операційної діяльності 41,7% та 32,4% відповідно. В той же час 2016 р. порівняно з минулим роком ефективність (рентабельність) від всієї діяльності знизилась з 29,5% до 24,7%, від операційної діяльності з 41,4% до 32,4 відсотки.

Показник рентабельності аграрного підприємництва має особливо істотну роль в сучасних, ринкових умовах, коли керівництву підприємства потрібно регулярно приймати ряд неординарних рішень для забезпечення прибутковості, а, отже, економічної стабільності компанії або фірми. Низький рівень рентабельності суб'єктів підприємницької діяльності

аграрного сектора є головною причиною в даний час низької привабливості галузі для вкладення інвестицій.

Основні напрямки підвищення рівня рентабельності суб'єктів аграрного підприємництва є: проведення серйозних маркетингових досліджень та прогнозування кон'юнктури ринку, визначення своєї ніші на ринку і споживачів своєї продукції і послуг, збільшення виручки аграрних підприємств, яка має великий вплив на прибуток.

Формування економічних відносин в аграрному секторі економіки на сучасному етапі переходить на новий рівень свого розвитку, що перш за все пов'язано з активними ринковими перетвореннями (які не завжди є прогресивними) та новими інтеграційними зв'язками. Одним із результатів цих процесів є домінування великого капіталу в аграрній сфері, який призвів до активізації діяльності нових організаційно-правових форм господарювання – агрохолдингів. Аграрні холдинги концентрують значні фінансові ресурси під своїм контролем, мають вихід на експортні ринки, доступ до технологій та політичний вплив на місцевому та національному рівнях. Крім того, досить часто серед акціонерів таких підприємств представлені потужні міжнародні компанії, що надає їм додаткових переваг у лобіюванні на міжнародному рівні.

Якщо говорити в цілому про фінансові показники агрохолдингів, то за минулий рік ситуація у сегменті українських публічних аграрних компаній покращилася вперше з початку кризи 2014 р., пов'язаної з анексією Кримського півострова Росією та початком воєнних дій на Сході. Таких результатів вдалося досягти завдяки довірливих відносин з міжнародними інвесторами і хорошою макроекономічною ситуації.

Українські аграрні компанії, у тому числі і публічні, втратили свої активи у 2014 році. З аналізу їх фінансової звітності видно, що для більшості публічних компаній, чиї акції котируються на світових біржах, 2014 р. виявився навіть складнішим. Слід відмітити, що протягом усього 2015 р.

вартість українських компаній продовжувала падати через негативні очікування інвесторів та макроекономічну дестабілізацію країни.

Так, наведенні на рисунку 3.3 найбільші агрохолдинги України 9 з 12 компаній в 2014 р. зафіксували збитковість своєї діяльності, натомість 3 агрохолдинги покращили свої результати. Найбільш збитковою у 2014 р. була компанія KSG Agro маржу прибутку (рентабельність) зафіксували на рівні (-202 відсотки). За підсумками 2014 р. компанія "Овостар юніон" отримала 29 млн дол чистого прибутку, в результаті маржинальність показника склала 34% в порівнянні з аналогічним періодом роком раніше.

ЕВІТДА – дорівнює прибутку компанії до вирахування витрат за відсотками по кредитах, сплати податків, а також амортизаційних відрахувань.

Маржа прибутку — це коефіцієнт прибутковості, що розраховується як чистий прибуток, поділений на дохід.

Приміром, у 2017 р. середній показник ЕВІТДА серед холдингів вперше за кілька років почав зростати — 84,07 млн. дол. США. В 2016 р. ця цифра становила 77,31 млн. дол. США. Найменша ЕВІТДА серед публічних компаній у 2017 р. дорівнювала 6,54 млн дол США (у 2015 р. мінімальне значення було 69,47 млн дол. США).

Є серед українських аграрних емітентів і такі, що, будучи збитковими, наростили збиток. Успішно провівши реструктуризацію довгострокових боргів на початку 2015 р., у 2016 р. AgroGeneration продовжувала скорочувати боргові зобов'язання. Компанія AgroGeneration за підсумками 2017 р. отримала 7 млн євро чистого збитку в порівнянні з 24 млн євро у 2014 році. Також відзначається, що завдяки контролю загальні витрати на продаж і адміністративні витрати скоротилися на 1,4 млн євро до 11,8 млн євро в 2016 році.

Що стосується валового виробництва аграрних холдингів, за 2017 р. воно склало 55,9 млрд грн, або 22% від загального обсягу по країні. У 2016 р.

частка агрохолдингів в загальному виробництві сільськогосподарської продукції була дещо вищою і становила 23 відсотки.

	2014		2017	
	 509	 -29%	 411	 +17%
	 384	 +0.6%	 319	 +8%
	 141	 -19%	 144	 +13%
	 56	 -34%	 39	 +14%
	 29	 +34%	 26	 +23%
	 20	 -30%	 12	 -5%
	 6	 -202%	 12	 +3%
	 105	 -6%	 11	 -9%
	 23	 -136%	 10	 +16%
	 24	 -35%	 7	 -24%
	 4	 +17%	 7	 +23%
	 20	 -25%	 6	 +11%

Рисунок 3.3 – EBITDA (млн. дол. США) та маржа прибутку публічних аграрних компаній України [114]

Звичайно, окремі компанії все ще перебувають у скрутному становищі, намагаючись подолати наслідки кризи 2014 року. Публічні компанії за своєю природою є найбільш відкритими та чутливими до змін у бізнес-середовищі.

Новітні позитивні тенденції фінансових показників у сегменті публічних агрохолдингів свідчать про три важливі тренди. Відбувається покращення макроекономічної та політичної ситуації в Україні загалом. Поступово відновлюється довіра міжнародних інвесторів до українського агросектору. Українські топ-менеджери в агросекторі засвідчили своє ефективне вміння адаптуватися та працювати на результат у кризових умовах.

Реалії сьогодення диктують необхідність встановлення тісних взаємовигідних зв'язків України з іншими державами, активного включення у процеси міжнародної економічної інтеграції і глобалізації, проведення такої міжнародної та внутрішньої політики, яка дозволить уникнути або зменшити рівень негативного впливу глобалізаційних процесів на національну економіку країни.

За даними Державної служби статистики України, експорт товарів аграрної галузі в 2016 р. становив 15,2 млрд дол. США, що на 4 млрд дол. США більше, ніж у 2015 році. Частка сільськогосподарської продукції в загальному експорті країни сягнула 42% (рис. 3.4), проте варто зазначити, що основу аграрного експорту все ще становить експорт сировини, а саме продукція рослинного походження – пшениця, кукурудза, ячмінь та соєві боби. Частка цієї продукції в структурі становить порядку 55 відсотків.

Відзначається, що найбільше зростання експорту спостерігалось у зовнішніх постачаннях жирів та олії тваринного або рослинного походження — на 20% у порівнянні із попереднім періодом. Абсолютний показник за цією категорією склав майже 4 млрд дол. США. Найбільше у грошовому еквіваленті було експортовано продуктів рослинного походження — на понад 8 млрд дол США. У тому числі, експорт зернових культур склав 6 млрд дол США.

Окрім того, у 2016 р. було поставлено за кордон готових харчових продуктів на 2,45 млрд дол США та живих тварин з продуктами тваринного походження на 0,78 млрд дол. США.

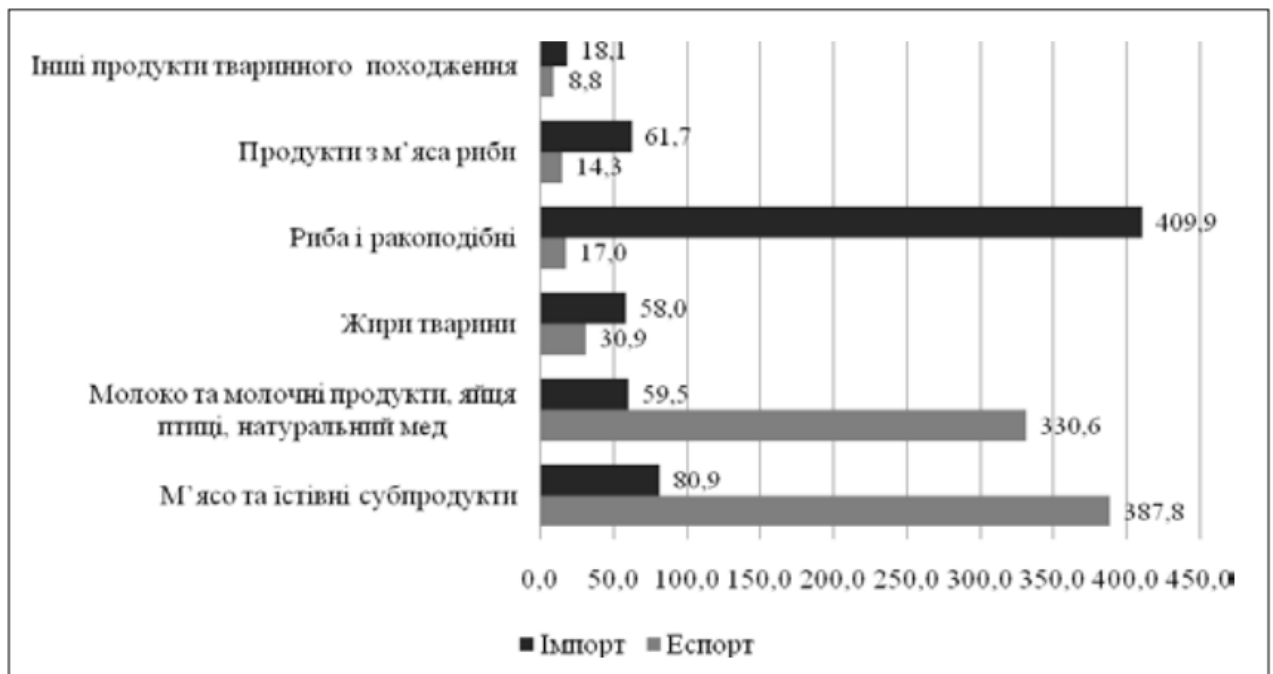

Рисунок 3.4 – Структура експорту та імпорту аграрної продукції підприємствами України, 2016 р.

За той самий період до України було імпортовано аграрної продукції на 3,89 млрд дол США, що більше у 2015 р. на 0,59 млрд дол. США. Зокрема, було імпортовано:

- живих тварин та продуктів тваринного походження на 0,62 млрд дол США;
 - продуктів рослинного походження на 1,3 млрд дол США;
 - жирів та олії тваринного або рослинного походження на 0,25 млрд дол США;
 - готових харчових продуктів на 1,7 млрд дол США.
- Відтак, у 2016 р. сформовано позитивне зовнішньоторговельне сальдо за товарами сільськогосподарської галузі у 11,4 млрд дол США.

Таким високим темпам експорту країна зобов'язана додаткового попиту з боку Індії, куди вже було відправлено понад 3 млн т зернових.

Лідерами з імпорту українського зерна стали Єгипет, який закупив 5,8 млн тонн, Індія - 3 млн тонн, Іспанія - 2,9 млн тонн. У першу п'ятірку також потрапили Нідерланди з 2,4 млн тонн і Саудівська Аравія з 2,3 млн тонн. Подальші місця рейтингу розподілилися наступним чином: Іран - 2,2 млн тонн, Італія - 2 млн тонн, Бангладеш - 1,8 млн тонн, Туніс і Південна Корея - по 1,7 млн тонн.

Зазначимо, що у 2015/2016 маркетинговому році, як і в попередні роки, Єгипет був лідером із закупівлі українського зерна. Тоді африканська країна придбала 4,7 млн тон. Друге місце посіла Іспанія (3,9 млн тон), третє – Китай (3 млн тонн). Інші місця в рейтингу також розподілилися інакше: Саудівська Аравія - 2,3 млн тон, Таїланд - 2,2 млн тон, Італія - 2,1 млн тон, Індонезія - 1,7 млн тон, Нідерланди та Бангладеш - 1,4 млн тон, Ізраїль - 1,3 млн тон.

Порівняно з 2016 р. у 2017р. поставки з України до Індії зросли на +374 млн дол США. Натомість найбільше вдалося наростити поставки до Нідерландів, їх частка в структурі експорту агарної продукції склала 7%, а обсяги нарощення закупки продукції з України становили +570 млн дол США. На третьому місці – Іспанія, з часткою в 6% і нарощенням закупок на 320 млн дол США.(рис.3.5)

Найбільше у 2017 р. скоротилися поставки до Таїланду (-174 млн дол. США до 141 млн дол США), головну роль у скороченні поставок зіграло зменшення закупок пшениці Таїландом. Також прослідковується тенденція до скорочення поставок сільськогосподарської продукції до Ірану (-150 млн дол США до 528 млн дол США), за рахунок зменшення поставок з України соняшникової олії і кукурудзи. Трійку країн по скороченню експорту закриває Корея (-110 млн дол США до 169 млн дол США), зменшення закупок української пшениці і кукурудзи.

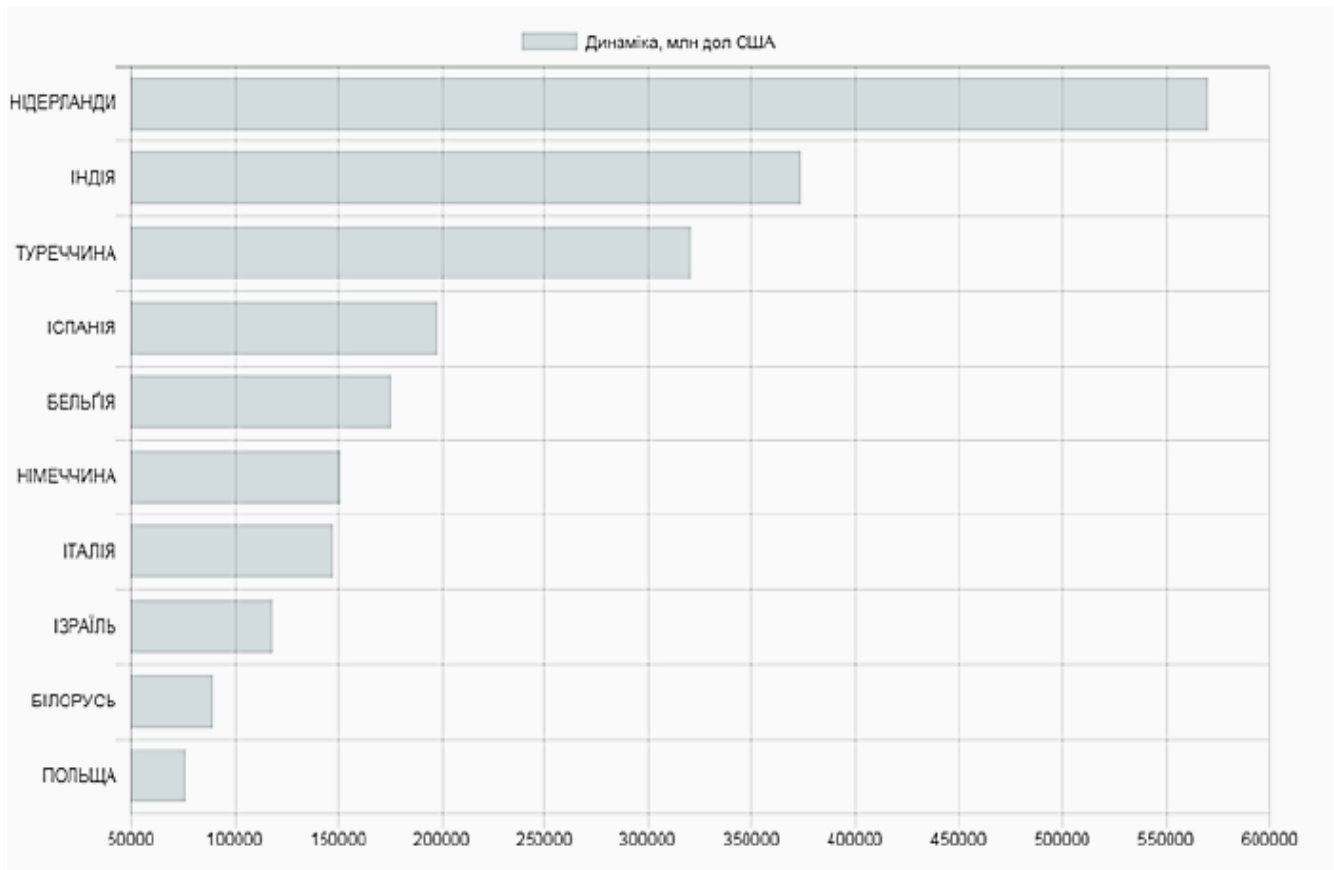

Рисунок 3.5 – Топ-10 країн з нарощення експорту у 2017 р. порівняно з 2016 р., млн дол США

Імпорт, після кризових 2012/13 років також демонстрував спад. Проте починаючи з 2016 р. спостерігається нарощення імпорتنих закупок Україною, як всієї продукції так і агропродовольчої. У 2017 р. імпорт аграрної продукції зріс на 10,5% порівняно з 2016 р. і досяг 4,3 млрд дол США. Натомість загальний імпорт всієї продукції у першому півріччі 2017 р. порівняно з попереднім роком зріс на +27,6 відсотки. У 2017 р. порівняно з 2016 р. найбільше зріс імпорт алкогольних напоїв, на +83,3 млн дол США, за рахунок нарощення закупок етилового не денатурованого спирту і виноградних вин. Також збільшились закупки риби і ракоподібних на + 45,5 млн дол США, а саме завдяки охолодженій і мороженій рибі.

За результатами 2017 р. на -27,4 млн дол. США зменшився імпорт групи тютюн і промислові заміники тютюну, за рахунок зменшення

поставок цигарок, сигар і сигарил, а також тютюнової сировини. Також на 8,6 млн дол США зменшився імпорту цукру і кондитерських виробів з цукру.

Основною групою країн-постачальників агропродовольчої продукції до України є країни ЄС, котрі наростили свою частку в українському імпорті на +2% у 2017 р. порівняно з 2016 р. і склали 46 відсотків (рис.3.6).

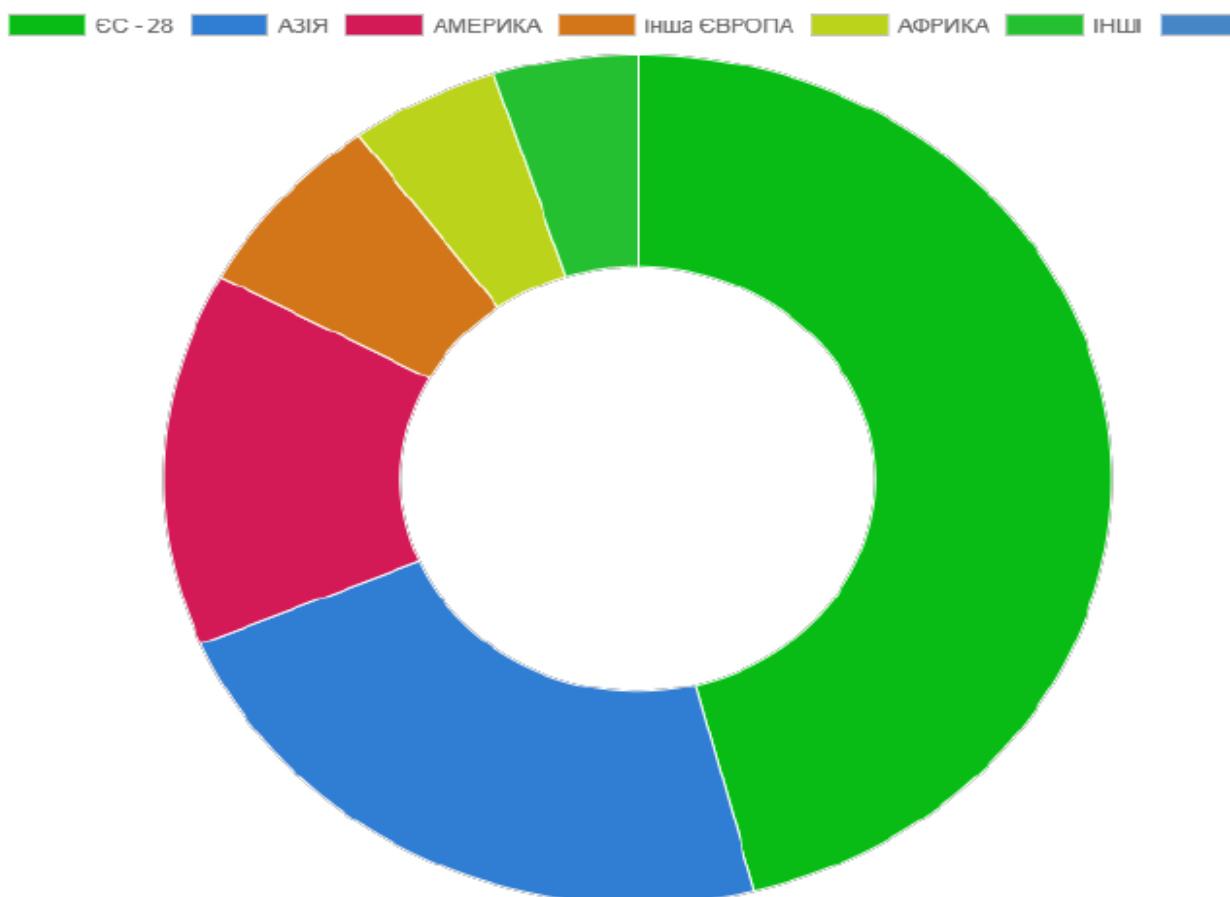

Рисунок 3.6 – Географічна структура імпорту України, 2017 р., %

Основними європейськими країнами-постачальниками виступають Польща, Німеччина і Франція. Частка країн Азії (в основному мова йде про Туреччину, Індонезію, Індію та Китай) склала 23%, а країн Америки (США, Еквадор і Бразилія) – 14 відсотки.

Україна нарощує імпорту з Польщі. Так, у 2017 р. закупки із зазначеної країни збільшились на +65,5 млн дол США. Польща виступає одним з основних постачальників яблук, шоколаду і м'яса птиці. Також активно нарощується імпорту з Німеччини (+61,6 млн дол. США) і Італії (+43,6 млн

дол. США). Німеччина поставляє до України в основному екстракти кави і етиловий спирт, а Франція – насіння соняшнику і продукти для годівлі тварин.

40% експорту України становить сільгосппродукція, а це результати роботи агрохолдингів та інших фермерських господарств. На рис 3.7 представлено рейтинг найбільших трейдерів української пшениці, складений на підставі даних аналітичної платформи YouControl про зовнішньоекономічну діяльність компаній України.

1		НИБУЛОН ПОДРОБНЕЕ ...	5413 млн грн
2		Кернел ПОДРОБНЕЕ ...	5154 млн грн
3		ГПЗКУ ПОДРОБНЕЕ ...	4318 млн грн
4		Каргилл ПОДРОБНЕЕ ...	3987 млн грн
5		Сантрейд ПОДРОБНЕЕ ...	2758 млн грн

Рисунок 3.7 – Топ -5 найбільших трейдерів пшениці України, 2016 р.

Отже, в цілому ж можна відзначити основні тенденції розвитку експорту аграрної продукції в Україні:

- нарощування обсягів виробництва аграрної продукції забезпечили ріст обсягів експорту;
- формування та розвиток міжнародних відносин із країнами ЄС та США та деякими країнами Азії у сфері торгівлі продовжують зростати; – позитивне зовнішньоторговельне сальдо є свідченням формування ефективної стратегії розвитку зовнішньої торгівлі та експортних операцій у тому числі.

Сучасний агросектор зазнає кількісних і якісних змін, про що свідчить аналіз даних основних показників діяльності суб'єктів аграрного підприємництва за їх розмірами, які розраховано за критеріями великих, середніх, малих та мікропідприємств, визначеними у Господарському кодексі України. Відповідно до зазначеної методології Державна служба статистики України окремо виділяє:

- ✓ мікропідприємствам – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми і власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 млн євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

- ✓ малі підприємства – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми і власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 млн євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

- ✓ великі підприємства – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми і власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 млн євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

- ✓ середні підприємства – інші суб'єкти господарювання.

Корпоративний аграрний сектор представлений суб'єктами аграрного підприємництва різних організаційно-правових форм, у тому числі включеними в облік органами державної статистики фермерськими господарствами, які традиційно суттєво диференційовані за розмірами землекористування (табл. 3.9).

Таблиця 3.9 Розподіл суб'єктів аграрного підприємництва України за розміром сільськогосподарських угідь (станом на 1 листопада 2016 р.)

Показники	Всього підприємств		Площа сільськогосподарських угідь	
	од	у % до всього	тис. га	у % до всього
У тому числі з площею сільськогосподарських угідь, га	41826	87,7	19821,2	100
до 5,0	3619	7,6	11,5	0,1
5,1 – 10,0	2937	6,2	23,1	0,1
10,1 – 20,0	4088	8,6	63,5	0,3
20,1 – 50,0	11838	24,8	447,8	2,3
50,1 – 100,0	4888	10,2	354,2	1,8
100,1 – 500,0	7053	14,9	1723,1	8,7
500,1 – 1000,0	2548	5,3	1816,1	9,2
1000,1 – 2000,0	2433	5,1	3491,6	17,6
2000,1 – 3000,0	1103	2,3	2686,2	13,6
3000,1 – 4000,0	480	1,0	1658,0	8,4
4000,1 – 5000,0	277	0,6	1236,6	6,2
5000,1 – 7000,0	260	0,5	1526,2	7,7
7000,1- 10000,0	152	0,3	1268,2	6,4
Більше 10000,0	150	0,3	3515,1	17,6
Не мають сільгоспугідь	581	12,3	х	х

Досліджуючи дані можемо констатувати, що із 41826 суб'єктів аграрного підприємництва найбільшу і досить вагому питому частку у землекористуванні займають дві групи: із розміром більше 10000 га (17,6% до загальної площі сільськогосподарських угідь і 0,3% від загальної кількості підприємств) і 1000,1–2000,0 га (відповідно 17,6% та 5,1%). Водночас, якщо аналізувати окремі підприємства у відсотках до загальної кількості діючих

суб'єктів аграрного підприємництва, то досить значна частина з них, а саме — 24,8% має у користуванні 20,1–50,0 га сільськогосподарських угідь.

Загальна площа сільськогосподарських угідь цієї категорії становить 447,8 тис.га або 2,3% до загальної площі сільськогосподарських угідь. Здебільшого у цю групу входять фермерські господарства, які згідно з чинною методологією статистичного спостереження також обліковуються і в складі всіх сільськогосподарських підприємств, що звітують до державної статистики. Поряд з цим, кожне п'яте має у користуванні 100,1–500,0 га сільськогосподарських угідь.

Такі розміри сільськогосподарських підприємств вважаються великими як для умов розвинених європейських країн, але вони у кілька разів менші від розмірів колишніх колгоспів і радгоспів. Оскільки у всьому світі відбувається процес укрупнення розмірів сільськогосподарських підприємств, очевидно, що аналогічні процеси відбуватимуться і у вітчизняному сільському господарстві.

За даними таблиці 3.10 визначимо місце аграрного підприємництва в розвитку економіки країни [115].

Отже, у сільській місцевості України проживає майже третя частина її постійного населення (31,1 відсотки). На 01.01.2017 р. сільське населення України становило 13,1 млн осіб, з яких 7,7 млн. є працездатним у віці 16-59 років, або 59,2 відсотки. На тлі загального скорочення кількості зайнятого населення за досліджуваний період на 9,9% було відмічено скорочення цього показника в сільському господарстві на 7,3 відсотки.

В результаті скорочення кількості зайнятого населення, було відмічено зростання питомої ваги на 0,5 відсоткових пунктів, кількості зайнятого населення в сільському господарстві. У структурі доданої вартості за видами економічної діяльності частка сільського господарства в 2016р. становить 13,7 % і склала 2020439 млн грн, а це на 2 відсоткових пунктів більше ніж в 2014 році.

Таблиця 3.10 Місце аграрного підприємництва в економіці України*

Показники	2014р.	2015 р.	2016 р.	2016 р. у % до 2014р
Кількість зайнятого населення, тис осіб				
Усього зайнято	18073,3	16443,2	16276,9	90,1
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибальство, рибництво	3091,4	2870,6	2866,5	92,7
Питома вага, %	17,1	17,5	17,6	+ 0,5
Кількість найманих працівників, тис. осіб				
Усього	6193,0	5778,1	5673,6	91,6
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибальство, рибництво	596,0	569,4	578,1	96,9
Питома вага, %	9,6	9,9	10,2	+ 0,6
Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників, грн				
Усього	3480	4195	5183	148,9
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибальство, рибництво	2556	3309	4195	164,2
Питома вага, %	73,4	78,9	80,9	+ 7,5
Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності, у факт. цінах, млн. грн				
Усього	219420	273116	359216	163,7
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибальство, рибництво	18796	30155	50484	268,6
Питома вага, %	8,6	11,0	14,1	+5,5
Прямі іноземні інвестиції за видами економічної діяльності, на кінець року, млн. дол. США				
Усього	53704,0	40725,4	36154,5	67,3
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибальство, рибництво	776,9	617,0	502,2	64,6
Питома вага, %	1,5	1,4	1,3	-0,2
Валова додана вартість за видами економічної діяльності, у фактичних цінах, млн. грн				
Усього	1382719	1689387	2020439	146,1
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибальство, рибництво	161145	239806	277197	172,0
Питома вага, %	11,7	14,2	13,7	+2
Фінансовий результат підприємств до оподаткування, тис. грн				
Усього	-523587,0	-340126	-22875,0	-
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибальство, рибництво	21677,4	103137,6	90661,0	418,2
Питома вага, %	-	-	-	-

* складено [115]

Крім цього відбулися збільшення на 64,2% середньомісячної заробітної плати зайнятих в сільському господарстві працівників. Загальна частка інвестицій в сільське господарство становить 14,1% у структурі загальних капітальних інвестицій до економіки країни. Поряд з цим, загальний обсяг

капітальних інвестицій в сільське господарство у 2016 р. становило близько 50,4 млрд грн, що на 168,6% більше, ніж за аналогічний період минулого року [115].

Розвиток економіки України пов'язаний із фінансовим станом суб'єктів господарювання, який, в свою чергу, залежить від ефективності їх діяльності. Протягом аналізованого періоду підприємства України були збитковими. У 2016 р. загальний фінансовий результат підприємств був від'ємним, тобто підприємства отримали збиток у сумі 228750 млн грн, хоча частка підприємств, які отримали прибуток, була більша, ніж частка підприємств, яка отримала збиток. Це свідчить про те, що суми збитків були значно більшими за прибутки.

Такими чином, можна зробити висновок, що нинішній етап розвитку аграрного підприємництва України за несприятливих соціально-економічних проблем демонструє прийнятні темпи розвитку. Водночас, нові виклики вимагають від держави, аграрної науки і практики своєчасної реакції на зміни [116].

Отже, проведено дослідження стану та тенденцій розвитку аграрного підприємництва за такими напрямками: оцінка кількості суб'єктів господарювання, оцінка та аналіз кількісних показників розвитку аграрного підприємництва, аналіз структурних змін за масштабами та видами діяльності, за організаційно-правовими формами. Застосування такого підходу дозволило виявити сучасні тенденції розвитку аграрного підприємництва в Україні.

Останнім часом спостерігається поступове покращення позицій України в сфері аграрного підприємництва. Обсяг валової продукції сільського господарства в Україні формується двома основними групами виробників, а саме сільськогосподарськими підприємствами і домогосподарствами. Аналіз основних тенденцій розвитку аграрного підприємництва України показав, що фундаментальні реформи в аграрній

сфері ще далеко не завершені, і тому залишається чимало простору для дискусій.

3.2 Оцінка організаційно-правової складової інфраструктурного забезпечення розвитку аграрного підприємництва

Важливою умовою для розвитку аграрного підприємництва в країні є наявність і розвиненість інфраструктури, що забезпечує обраний вид підприємництва. Сучасне підприємництво не може замикатися саме на собі, йому необхідно відповідне забезпечення, кооперація з іншими виробництвами та організаціями, іншими словами, повинна бути розвинена інфраструктура підприємництва. Саме, інфраструктура визначає швидкість та якість взаємодії представників аграрного підприємництва, забезпечує координацію, розвиток і створення сприятливого підприємницького середовища.

Відомо, що інфраструктура являє собою сукупність організаційно-правових форм, які позначають рух ділових відносин і які ув'язують ці відношення при всьому їхньому різноманітті в одне ціле.

Раніше ми зазначали (п.1.3), що у межах поняття інфраструктура підприємництва (або інфраструктура підтримки підприємництва) найчастіше розглядають такі складові:

- фінансово-кредитні (фінансові установи, які здійснюють пільгове кредитування, гарантійні фонди, кредитні спілки, венчурні фонди і страхові компанії, державна підтримка у вигляді спрощеної системи оподаткування, надання пільг тощо);

- маркетингові або організаційно-інформаційні складові інфраструктурного забезпечення (торгово-промислові палати, товарні біржі, підприємства оптової і роздрібною торгівлі, аукціони, ярмарки, торгові дома, бізнес-центри, бізнес-інкубатори, Інтернет-центри, консультаційні центри, тощо);

– організаційно-правові (спектр дій органів державної влади, спеціалізованих установ та організацій, органів місцевого самоврядування).

Тож наступним кроком нашого дослідження є розгляд сучасного стану інфраструктурного забезпечення розвитку аграрного підприємництва в розрізі цих складових.

Незважаючи на наявність нормативно-правового забезпечення розвитку інфраструктури аграрного ринку, в Україні її функціонування ще не забезпечує вільний прозорий рух сільськогосподарської продукції, а відсутність чіткої схеми реалізації «виробник – оптова торгівля – роздрібна торгівля – споживач» негативно впливає на цінову ситуацію на аграрному ринку та не дає виробнику можливості отримати достатній дохід з вирощеної продукції.

Організаційно-правова складова інфраструктури аграрного підприємництва передбачає створення сприятливих умов для його розвитку шляхом забезпечення комплексної та адресної підтримки аграрних підприємств в різних напрямках на підставі регіональної стратегії розвитку підприємництва.

Інтенсивність розвитку аграрного підприємництва залежить від ефективності функціонування суб'єктів господарювання, діяльності державних органів влади, місцевого самоврядування, науки, системи підготовки кадрів та інфраструктури підтримки аграрного підприємництва. Організаційно-правова інфраструктура включає: законодавче регулювання ринкових відносин; біржі праці (служби зайнятості); ліцензування; оподаткування; митну систему; державні фонди сприяння ділової активності тощо.

Саме організаційно-правова інфраструктура визначає швидкість та якість взаємодії представників малого, середнього та великого бізнесу, забезпечує координацію, розвиток і створення сприятливого підприємницького середовища.

Розглянемо контролюючі елементи функціональної класифікації інфраструктури аграрного підприємництва.

Профільним контролюючим органом виконавчої влади, що формує та реалізує державну аграрну політику, зокрема розвитку підприємництва, Міністерство аграрної політики та продовольства України. До його компетенції входить державна політика у сферах:

- ✓ сільського господарства; продовольчої безпеки держави; охорони прав на сорти рослин; тваринництва;
- ✓ насінництва та розсадництва;
- ✓ рибного господарства та рибної промисловості;
- ✓ охорони, використання та відтворення водних біоресурсів; лісового та мисливського господарства;
- ✓ ветеринарної медицини, безпечності та окремих показників якості харчових продуктів; карантину та захисту рослин;
- ✓ топографо-геодезичної і картографічної діяльності; земельних відносин.

Вказані функції виконуються через центральні органи виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується Міністром аграрної політики та продовольства. Органами, що здійснюють контроль та нагляд у сфері сільського господарства, є Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів та Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру.

Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (Держпродспоживслужба) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України та який реалізує державну політику у галузі ветеринарної медицини, сферах безпечності та окремих показників якості харчових продуктів, карантину та захисту рослин, ідентифікації та реєстрації тварин, санітарного законодавства, попередження та зменшення вживання тютюнових виробів та їх шкідливого впливу на здоров'я населення,

метрологічного нагляду, ринкового нагляду в межах сфери своєї відповідальності, насінництва та розсадництва (в частині сертифікації насіння і садивного матеріалу, охорони прав на сорти рослин), державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів і рекламу в цій сфері.

Координується Держпродспоживслужба через Міністерство аграрної політики та продовольства. Крім ветеринарної та фітосанітарної функцій, даний орган виконує функції із захисту прав споживачів та регулювання цін, до того ж, вказана служба проводить ліцензування деяких видів господарської діяльності відповідно до закону та здійснює державний контроль за додержанням ліцензіатами ліцензійних умов.

До функцій Держпродспоживслужби також належить пробірний контроль, а також контроль і нагляд в сфері санітарно-епідеміологічного благополуччя населення. Так, 08 грудня 2017р. в Умані Черкаська область, відкрили першу національну лабораторію з контролю якості молока. Лабораторія контролю якості молока та продуктивності тварин створена Асоціацією виробників молока в рамках грантової підтримки проекту Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Підтримка аграрного і сільського розвитку». Лабораторія оснащена сучасним обладнанням для визначення ключових фізико-хімічних показників молока, виявлення вмісту домішок й інгібіторів; а також для ідентифікації збудників маститу та інших бактеріальних і грибкових захворювань і їх чутливості до антибіотиків.

Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру (Держгеокадастр) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністерство аграрної політики та продовольства і який реалізує державну політику у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності, земельних відносин, землеустрою, у сфері Державного земельного кадастру, державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі в частині

дотримання земельного законодавства, використання та охорони земель усіх категорій і форм власності, родючості ґрунтів.

Основними завданнями Держгеокадастру є:

– реалізація державної політики у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності, земельних відносин, землеустрою, у сфері Державного земельного кадастру, державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі в частині дотримання земельного законодавства, використання та охорони земель усіх категорій і форм власності, родючості ґрунтів;

– надання адміністративних послуг згідно із законом у відповідній сфері.

Повноваження контролюючих органів державної влади України у сфері аграрного підприємництва наведені в таблиці 3.11.

Потягом останніх років вітчизняна державна підтримка аграрного сектору економіки в Україні зазнала значних змін. Державна підтримка сільського господарства характеризувалась невеликими обсягами прямої державної підтримки та пільговим режимом сплати ПДВ, що було доволі значною за обсягами преференцією. Однак, було прийнято рішення про відміну цієї норми (спецрежму сплати ПДВ) з 1 січня 2017 року.

Держава здійснює регулювання гуртових цін окремих видів сільськогосподарської продукції, встановлюючи мінімальні та максимальні інтервенційні ціни, а також застосовуючи інші заходи, визначені Законом «Про державну підтримку сільського господарства», при дотриманні правил антимонопольного законодавства та правил добросовісної конкуренції.

Зміст державного цінового регулювання полягає у здійсненні Аграрним фондом державних інтервенцій в обсягах, що дозволяють встановити ціну рівноваги (фіксінг) на рівні, не нижчому за мінімальну інтервенційну ціну та не вищому за максимальну інтервенційну ціну. Держава не здійснює цінове регулювання за межами організованого аграрного ринку України.

Таблиця 3.11 Повноваження контролюючих органів державної влади України у сфері аграрного підприємництва

Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачі	Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру
Контроль у галузі ветеринарної медицини, сферах безпечності та окремих показників якості харчових продуктів та кормів, державного нагляду (контролю) за дотриманням санітарного законодавства, карантину та захисту рослин, пестицидів та агрохімікатів	Здійснює міжнародне співробітництво у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності
Контроль у сфері насінництва та розсадництва	Контроль за дотриманням земельного законодавства, використанням та охороною земель усіх категорій і форм власності
Контроль у сфері охорони прав на сорти рослин	Контроль за веденням державного обліку і реєстрацією земель, достовірністю інформації про наявність та використання земель
Здійснення державного нагляду (контролю) за дотримання законодавства про захист прав споживачів	Контроль за виконанням умов зняття, збереження і використання родючого шару ґрунту
Контроль у сфері здійснення державного ринкового нагляду	Контроль за дотриманням вимог земельного законодавства в процесі укладання цивільно-правових договорів, передачі у власність, надання у користування, в тому числі в оренду, вилучення (викупу) земельних ділянок
Контроль у сфері здійснення метрологічного нагляду	Контроль за дотриманням правил, встановленого режиму експлуатації протиерозійних, гідротехнічних споруд, збереженням захисних насаджень і межових знаків
Контроль у сфері дотримання вимог щодо формування, встановлення та застосування державних регульованих цін	Контроль за використанням земельних ділянок відповідно до цільового призначення
Нагляд (контроль) у системі інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу	Контроль за зміною показників якісного стану ґрунтів у результаті проведення господарської діяльності на землях сільськогосподарського призначення
Контроль за якістю зерна та продуктів його переробки	
Державний нагляд (контроль) за додержанням заходів біологічної і генетичної безпеки щодо сільськогосподарських рослин під час створення, дослідження та практичного використання генетично модифікованих організмів	
Контроль у сфері виробництва та обігу органічної продукції (сировини)	

Об'єктами державного цінового регулювання є такі види сільськогосподарської продукції (товарів): пшениця тверда; ячмінь; овес; шишки хмелю; олія соняшникова; жито озиме; молоко сухе; зерно суміші пшениці та жита (меслин); жито ярове; насіння соняшнику; кукурудза; горох; насіння ріпаку; просо; гречка; насіння льону; соя; цукор-пісок (буряковий); масло вершкове; борошно пшеничне; борошно житнє; пшениця м'яка; м'ясо та субпродукти забійних тварин та птиці. На кожний вид вказаної продукції (товар) встановлюються мінімальні або максимальні інтервенційні ціни. Цінове регулювання здійснюється з використанням інструментів, що зосереджені на рисунку 3.8.

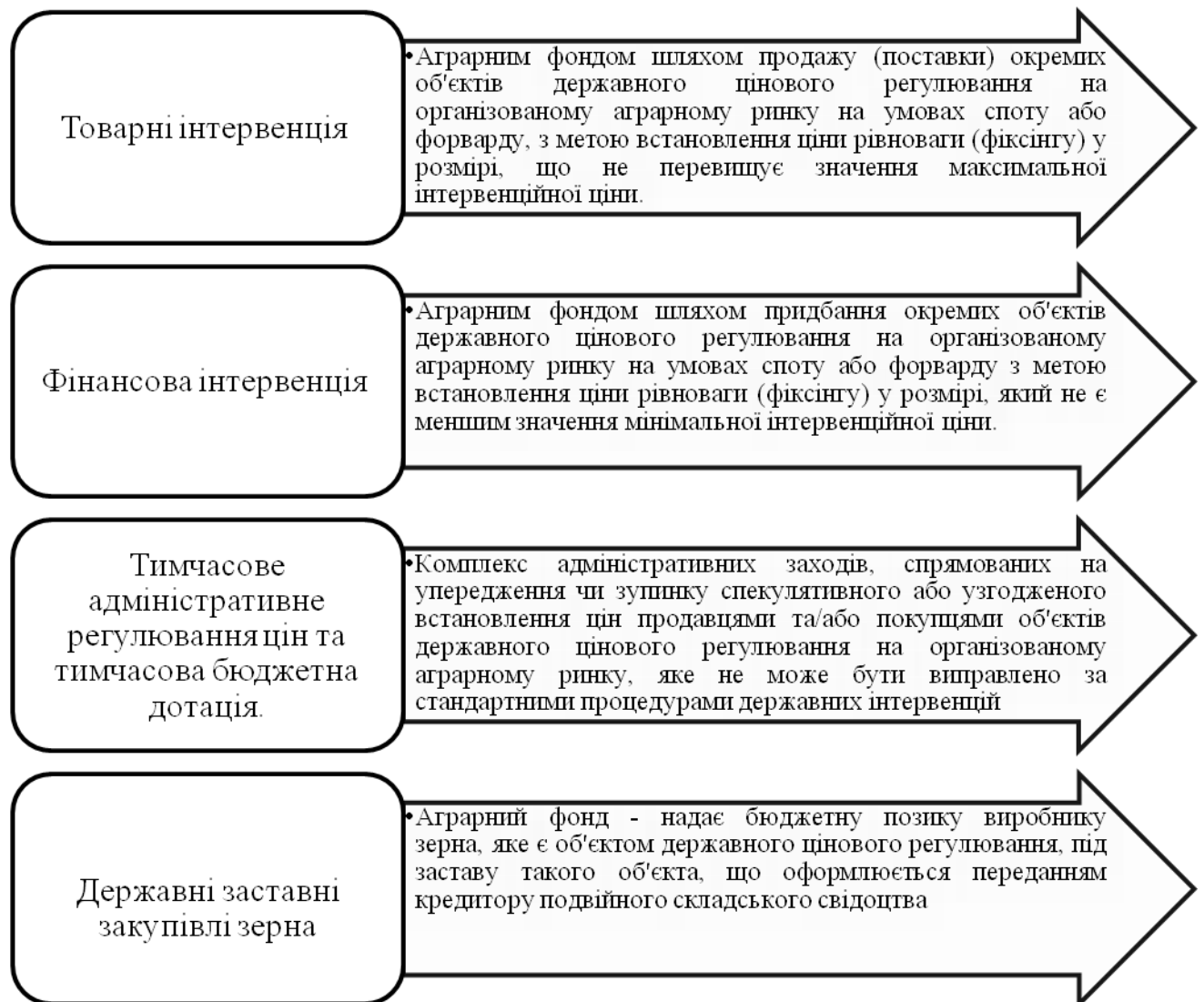

Рисунок 3.8 – Інструменти державного регулювання цін на аграрну продукцію

Здійснює цінове регулювання в Україні Аграрний фонд, який є державною спеціалізованою установою, уповноваженою Кабінетом Міністрів України провадити цінову політику в агропромисловій галузі економіки України.

Фінансова підтримка суб'єктів господарювання через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів. Здешевлення кредитів здійснюється в режимі кредитної субсидії та полягає у субсидуванні частини плати (процентів) за використання кредитів, наданих банками в національній та іноземній валюті. Компенсація лізингових платежів полягає у частковому відшкодуванні сплачених суб'єктами господарювання агропромислового комплексу лізингових платежів за придбані техніку та/або обладнання для агропромислового комплексу на умовах фінансового лізингу.

Підтримка галузі тваринництва, на яку в 2018 р. виділено найбільшу суму з усіх програм – 4 млрд грн, направлена на створення основи для зростання галузі тваринництва, яка може генерувати продукцію з високою доданою вартістю. Дана програма передбачає фінансування ряду напрямів, які сприятимуть зростання поголів'я ВРХ, свиней та інших видів тварин, та стимулювання будівництва тваринницьких комплексів.

Згідно розпорядження Кабінету Міністрів України розподіл коштів, передбачених у державному бюджеті за програмою «Державна підтримка галузі тваринництва» на 2018 р. здійснено за напрямками, представленими в таблиці 3.12.

Наступним напрямом підтримки розвитку аграрного підприємництва є надання аграріям бюджетних дотацій для стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції.

Сільськогосподарський товаровиробник, основною діяльністю якого є постачання сільськогосподарських товарів, вироблених ним на власних або орендованих основних засобах, причому питома вага вартості сільськогосподарських товарів становить не менше 75 % вартості всіх товарів, поставлених ним протягом попередніх дванадцяти послідовних

звітних податкових періодів сукупно, має право на бюджетну дотацію для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції після його внесення контролюючим органом до Реєстру отримувачів бюджетної дотації.

Таблиця 3.12 Напрями видатків з державного бюджету за програмою державної підтримки галузі тваринництва у 2018 р., тис. грн

№ п/п	Напрями підтримки	Сума коштів
1.	Часткова компенсація відсоткової ставки за банківськими кредитами, залученими для покриття витрат, пов'язаних із провадженням діяльності у галузях: вівчарство, козівництво, бджільництво, звірівництво, кролівництво, шовківництво та аквакультура	200 000,0
2.	Часткова компенсація вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, доїльних залів, підприємств з переробки сільськогосподарської продукції в частині витрат, профінансованих за рахунок банківських кредитів	1 100 000,0
3.	Спеціальна бюджетна дотація за утримання корів молочного, молочно-м'ясного та м'ясного напрямку продуктивності	500 000,0
4.	Спеціальна бюджетна дотація за вирощування молодняка великої рогатої худоби, який народився в господарствах фізичних осіб	700 000,0
5.	Часткове відшкодування вартості закуплених для подальшого відтворення племінних тварин, а саме телиць, нетелей, корів молочного, молочно-м'ясного та м'ясного напрямку продуктивності, свинок та кнурців, вівцематок, баранів, ярка і сперми бугаїв та ембріонів великої рогатої худоби, які мають племінну (генетичну) цінність	300 000,0
6.	Часткове відшкодування вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, доїльних залів, підприємств з переробки сільськогосподарської продукції	1 200 000,0

Слід зазначити, що останнім часом на державному рівні здійснено суттєві кроки на шляху вдосконалення підприємницького середовища в

країні. Так, прийнято чимало нових нормативних актів стосовно дерегулювання (скорочення кількості бланків суворої звітності, скасування майже третини обов'язкових нотаріальних послуг та низки платних адмінпослуг і ліквідації комерційних структур, які надавали їх в інтересах держустанов, введення штрафів для чиновників, що затягують із видачею ліцензій і інших дозвільних документів).

Мінекономрозвитку докладає усіх можливих зусиль для того, щоб бізнес ефективно та динамічно розвивався. Починаючи з 2015 р. до законодавства України було внесено важливі зміни щодо дерегуляції в господарській сфері, що спрощує ведення бізнесу у багатьох галузях економіки через скасування засобів державного регулювання, зменшення адміністративного навантаження на підприємства, імплементація та поєднання законодавства з нормами ЄС, а також зниження корупційних ризиків у існуючих процедурах.

Зокрема скасовано необхідність отримання ліцензії на:

- торгівлю пестицидами;
- проведення фумігації;
- операцій з імпорту ЗЗР;
- на торгівлю племінними ресурсами;
- промисловий вилов риби у внутрішніх водоймах та річках.

Знято обмеження щодо масштабу тваринницьких ферм та комплексів, які можуть претендувати на часткове відшкодування вартості будівництва та реконструкції – малі виробники можуть стати адресатами цієї підтримки. Скасовано ветеринарні свідоцтва та свідоцтво виробника про якість, яким супроводжується кожна партія. Скорочено термін видачі карантинного сертифіката до 24 годин.

Законом також ліквідується інститут Дозвільних центрів та державних адміністраторів. Надання адміністративних послуг з видачі документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності здійснюється через Центри надання адміністративних послуг, що дозволяє

оптимізувати бюджетні видатки на утримання місцевих органів виконавчої влади.

Іншим спеціалізованим законом щодо дерегуляції в аграрному секторі економіки передбачено скасування 22 з 110 дозвільних процедур, а також обмеження повноважень окремих державних органів з контролю для скорочення адміністративних витрат фермерів і зниження ризиків корупції в державних органах.

Також спрощена процедура оформлення водокористування для аграріїв, передбачено спрощення обороту добрив і засобів захисту рослин, а також скасування карантинного дозволу на їх імпорт.

Зокрема скасовано:

1) ліцензії на:

- поведення з особливо небезпечними речовинами та відходами;
- виробництво особливо небезпечних хімічних речовин.

2) обов'язкову державну атестацію:

- (переатестацію) суб'єктів племінної справи у тваринництві;
- плідників та атестації працівників, які виконують спеціальні роботи, пов'язані з племінними (генетичними) ресурсами.

- свідоцтва про допуск до відтворення плідників для племінного використання.

2) встановлено принцип добровільності щодо виготовлення:

- міжнародних ветеринарних сертифікатів (для країн СНД - ветеринарні свідоцтва форми № 1, № 2 та № 3) – при переміщенні за межі України;

- ветеринарних свідоцтв (для України — форми № 1, № 2) – при переміщенні за межі території Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, районів, міст (крім харчових продуктів тваринного походження для споживання людиною);

- ветеринарних довідок при переміщенні в межах району (крім харчових продуктів тваринного походження для споживання людиною).

У червні 2015 р. набрав чинності Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII «Про ліцензування видів господарської діяльності». Даним Законом передбачається спрощення порядку отримання ліцензій, зменшення кількості видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, розширення повноважень експертно-апеляційної ради з питань ліцензування. З набранням чинності цим Законом повноваження з ліцензування окремих видів господарської діяльності в повному обсязі втратили 14 центральних органів виконавчої влади.

Закон передбачає:

- скорочення ліцензій з 56 до 30;
- усунення подвійного регулювання;
- приведення законодавства до норм та стандартів ЄС.

Однією із пріоритетних реформ Уряду є створення сприятливих умов для ведення бізнесу. Легкість ведення бізнесу – це шлях для залучення інвестицій в економіку (як іноземних, так і внутрішніх) та поштовх для відповідного зростання внутрішнього валового продукту. Зусилля Мінекономрозвитку у цій сфері спрямовані на підвищення позиції України у рейтингу Doing Business.

Заходи щодо підвищення позицій України в рейтингу Doing Business здійснюються в рамках виконання плану дій щодо імплементації кращих практик якісного та ефективного регулювання, відображених Групою Світового банку у методології рейтингу "Ведення бізнесу" (далі – План дій), затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 № 1406.

Мінекономрозвитку спільно з Офісом ефективного регулювання (BRDO) розробило бізнес-кейси для бажаючих відкрити власний бізнес. Бізнес-кейси – це покрокові інструкції, що розповідають, які дозвільні документи будуть потрібні для відкриття того чи іншого бізнесу. За допомогою цього електронного інструменту, відповідаючи на декілька уточнюючих питань, у результаті можна отримати свій власний check-list

завдань, а саме: які документи потрібно зібрати, скільки часу займе кожна процедура, куди звертатися та інше.

Мінекономрозвитку та Офіс ефективного регулювання (BRDO) розробили «онлайн АРВ» – унікальний інструмент, що дозволяє державним службовцям та бізнесу проводити аналіз регуляторного впливу нормативно-правових актів не лише якісно та ефективно, а й значно скоротити часові витрати на його проведення. Крім того, на платформі ефективного регулювання розміщені допоміжні інструменти: онлайн-калькулятори, М-Тест, методичні матеріали, каталоги з питань державного адміністрування, статистичні дані тощо.

Постанова Кабінету Міністрів України № 44 від 31.01.2018р. «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 5 жовтня 2011р. № 1031 і від 25 травня 2016р. №364» набула чинності 02 лютого 2018р. Цим рішенням Уряд вніс зміни до постанов, якими було запроваджено функціонування механізму «єдиного вікна» на митниці. Зокрема постанова скасовує обов'язковість використання цього принципу для суб'єктів ЗЕД та органів державної влади, яке планувалося запровадити з 1 лютого 2018 р. відповідно до постанови КМУ від 22.11.2017р. №878 «Про внесення змін до постанови КМУ № 364».

Відповідними змінами Уряд запровадив диференційований підхід до обов'язковості застосування «єдиного вікна» в залежності від тих чи інших факторів. Фактично, постанова дозволяє підприємствам до 31 січня 2019 р. на власний розсуд визначати необхідність механізму «єдиного вікна» (встановлені випадки). В усіх інших випадках, зокрема і в режимі імпорту, використання механізму є обов'язковим. Також встановлений час для інспектування товарів при експорті – не пізніше 12 робочих годин від моменту, запропонованого підприємством декларантом.

Щодо санітарно-епідеміологічного контролю, змінами встановлено, що товари, які експортуються за межі митної території України підлягають санітарно-епідеміологічному контролю у разі, коли цього вимагає країна-

імпортер. Радіологічний контроль товарів вважатиметься завершеним у тому випадку, якщо у пунктах пропуску через державний кордон України, забезпечено функціонування комплексів автоматизованого контролю за переміщенням радіоактивних речовин та ядерних матеріалів.

Також варто звернути увагу, що Кабмін планує відмінити понад 300 нормативних актів, що дозволить зменшити кількість перевірок підприємців. Планується змінити підхід щодо державного нагляду за роботою бізнесу, щоб зменшити кількість штрафних санкцій та можливості для корупційного вирішення питання.

Таким чином, проблемі формуванню бізнес-інфраструктури підприємництва на державному рівні нині приділяється достатня увага, але, разом із тим, відсутня належна підтримка на регіональному рівні, що спричинено недостатньою її координацією та фінансуванням, незацікавленістю приватних організацій у розвитку інфраструктури. Скасовуючи регуляторні обмеження та неефективні процедури Мінекономрозвитку не тільки зменшує адміністративний тиск на бізнес та бореться з корупцією, але й дає бізнесу можливість сконцентруватися на своїй основній діяльності.

Найбільш ефективними є об'єкти інфраструктури, що створюються приватними та громадськими організаціями за участі місцевих органів влади та самоврядування. Послуги в таких установах є більш кваліфікованими, а їх вартість адаптується до попиту та можливостей підприємництва.

До найважливіших функцій, які виконують громадські організації в своїй діяльності, на нашу думку, належать:

- об'єднання людей для реалізації суспільних інтересів у визначеній сфері, галузі чи секторі діяльності;
- лобіювання адаптованого для України законодавства з метою ефективного розвитку підприємництва;
- інформаційна;
- реалізація наукових досліджень;

- соціально-культурна;
- представницька;
- налагодження міжнародних зв'язків тощо.

Оскільки переважна частина виробленої продукції в аграрному секторі економіки припадає саме на малі форми господарювання, то одним із найважливіших заходів громадських організацій є саме підтримка та сприяння розвитку особистих селянських та фермерських господарств.

Державна підтримка фермерських господарств здійснюється через Український державний фонд підтримки фермерських господарств (скорочена назва – Укрдержфонд), який є державною бюджетною установою та виконує функції з реалізації державної політики щодо фінансової підтримки становлення і розвитку фермерських господарств.

Укрдержфонд має регіональні відділення в 24 областях (далі — регіональні відділення), які не мають статусу юридичної особи, мають окремі баланси, відокремлене майно, реєстраційні рахунки в органах Державного казначейства, печатку з ідентифікаційним кодом, бланки з власною назвою і діють на підставі положення, затвердженого Укрдержфондом.

Основним завданням Укрдержфонду є виконання функції з реалізації державної політики щодо становлення і розвитку фермерських господарств в установленому законодавством порядку. Основні напрями діяльності Укрдержфонду представлені на рисунку 3.9.

Кошти державного бюджету надаються в установленому законодавством порядку на безповоротній та на конкурсних засадах на поворотній основі. Протягом 1995-2015рр. Укрдержфондом було надано безповоротної фінансової підтримки на суму 182,049 млн грн (рис.3.10)

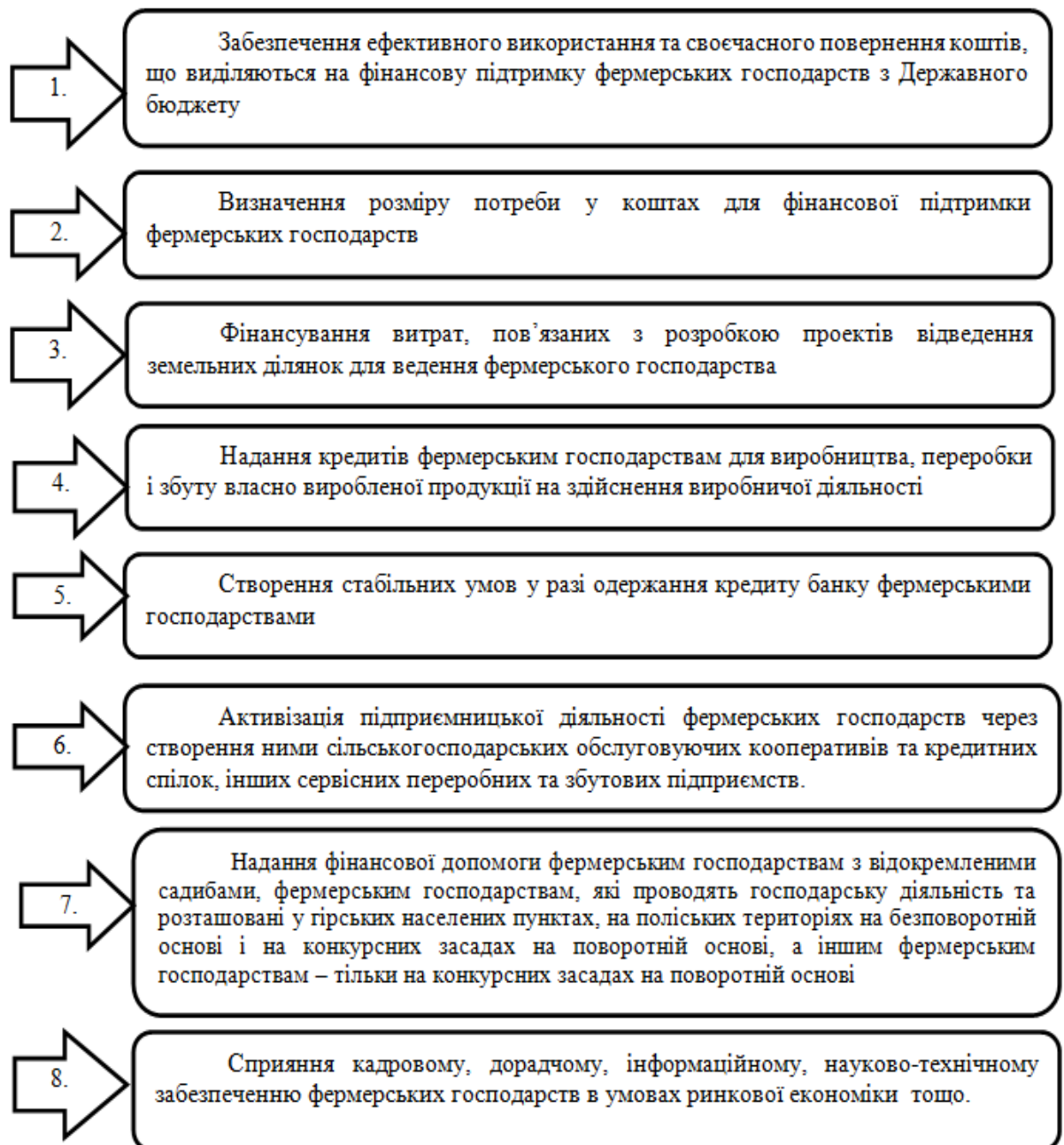

Рисунок 3.9 – Напрямами діяльності Українського державного фонду підтримки фермерських господарств

У 2018 р. відповідно до Закону України про Державний бюджет України держава збільшило фінансову підтримку розвитку фермерських господарств до 1 млрд грн з наданням максимального розміру безвідсоткового кредиту до 1 млн грн. Таку допомогу можуть отримати усі фермерські господарства на конкурсних засадах, які не мають заборгованості

перед Укрдержфондом. В цілому, на державну підтримку сільськогосподарської галузі у 2018 р. відповідно до Бюджетного Кодексу України планується направити 1% від ВВП аграрного сектору економіки.

Занепад громадської діяльності в галузі бджільництва та бездіяльність Співки пасічників спонукали до необхідності створення нової громадської організації всеукраїнського рівня, яка візьме на себе весь тягар організаційної та координуючої діяльності по об'єднанню індивідуальних та розрізнених пасічників у організовану громаду, здатну не тільки, як завжди раніше формально представляти галузь, але захищати спільні інтереси пасічників.

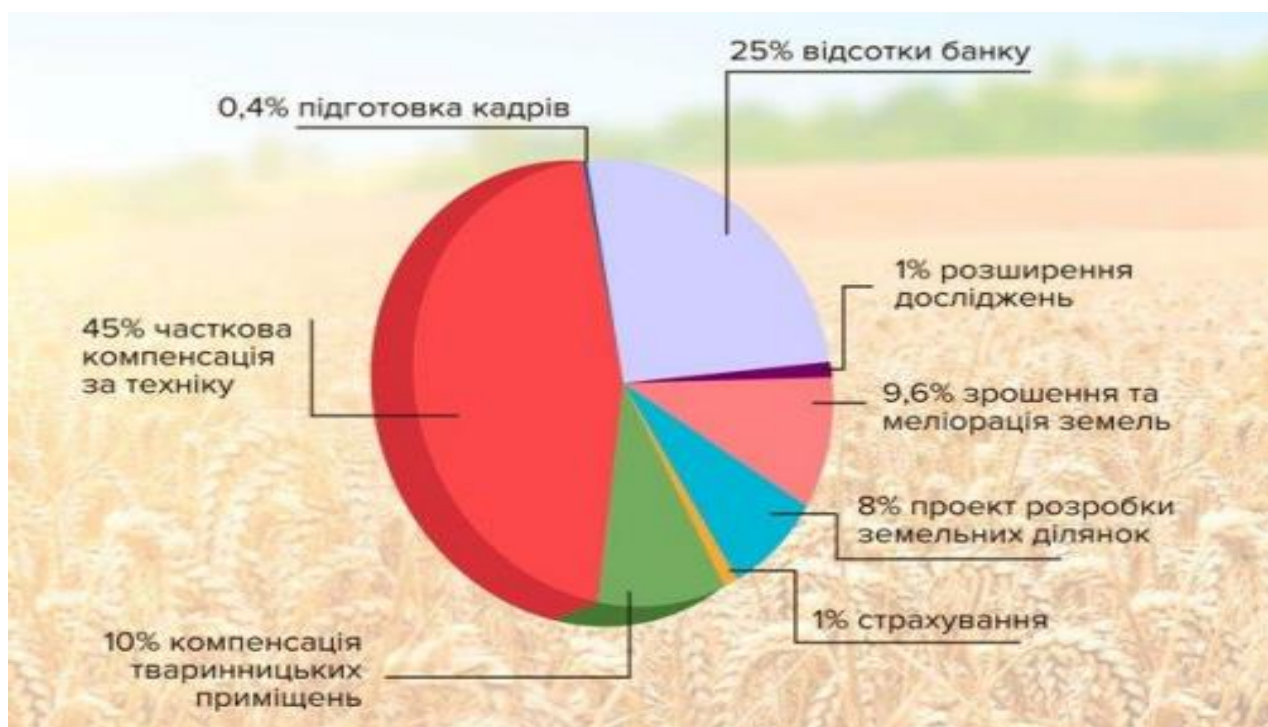

Рисунок 3.10 – Напрями використання коштів Українським державним фондом підтримки фермерських господарств

Тож, 14 травня 2005 р. була створена Всеукраїнська громадська організація «Братство бджолярів України». У Раді об'єднання обрані відомі фахівці галузі бджільництва, науковці, державні та громадські діячі.

Структурні підрозділи ВГО «Братство бджолярів України» нараховують 55 тисяч бджолярів з загальною кількістю бджолосімей понад 700 000.

Основними завданнями Всеукраїнської громадської організації «Братство бджолярів України» є:

- надавати поштовх громадській активності у спільноті українського бджільництва;
- співпрацювати з лідерами та учасниками громадського життя спільноти пасічників;
- створити систему переваг спільної діяльності, яка стане привабливою для всіх;
- виробити загальний напрямок діяльності.

Метою ВГО «Братство бджолярів України» є прагнення підвищення росту свідомості кожного члена організації та створення системного підходу до розвитку громадської діяльності, виявлення взаємозв'язків і взаємовідносин цільової аудиторії з іншими учасниками суспільного життя. Це сприятиме впливу організації на рішення проблем не тільки спільноти пасічників, але і оздоровлення нації продукцією бджільництва, відродження традицій та культурологічної спадщини українського бджільництва, підтримки демократичних перетворень у державі.

ВГО «Всеукраїнське Братство Бджолярів України» працює щодо становлення законодавчої бази у бджільництві. Тільки побудова законодавчо грамотної політики у бджільництві дасть можливість якісно відповідати на наведені виклики і сформувати український бджільницький сектор, як цілісну працюючу успішну систему у сільському господарстві.

Бджільництво України як галузь випало з поля зору законодавчої і виконавчої влади. Бджільництво не ідентифіковане в Міністерстві аграрної політики та продовольства України.

Всеукраїнська громадська організація «Братство бджолярів України» прагне розвивати співпрацю з громадськими бджолярськими організаціями різних країн в питаннях освіти та підвищення фахового рівня пасічників,

обміну інформацією, культурологічним та духовним надбанням традицій у бджільництві країн світу.

В форматі міжнародних зв'язків Всеукраїнська громадська організація «Братство бджолярів України» ініціює проведення в Україні Форуму представників бджільницьких асоціацій світового рівня.

В процесі поетапного розвитку організація проводитиме принципи консолідації суспільства, сприяє руйнації мислення пасічників, що відрізняються стійкими ознаками минулих часів і пов'язаних з цим стереотипів ієрархічного створення громадської діяльності, на зміну яких пропонує систему координації спільних дій з визначенням пріоритетів, головних і локальних завдань.

На сьогодні не прийняті поправки і зміни до основного галузевого Закону України «Про бджільництво», які ВГО разом з науковцями розробили і подали до профільного Міністерства аграрної політики та продовольства України. Внутрішній і зовнішній ринки меду не сформовані — бджоляр не може самостійно бути оператором внутрішнього і зовнішнього ринків, а змушений продавати мед трейдеру.

Бджолярі потребують ґрунтовного перегляду всіх законодавчих актів і підзаконних актів, що стосуються використання аграріями пестицидів, токсичних для бджіл. Ветеринарне обслуговування пасік практично відсутнє, адже непідконтрольним є ринок ветеринарних препаратів. ДСТУ по «меду натуральному» є добровільний, а внутрішній ринок меду не захищений від ввезення в Україну неякісного продукту і фальсифікату. Медоносна база України суттєва зменшується, а ґрунти забруднюються отрутохімікатами.

Отже, для реформування галузі бджільництва потрібна підтримка держави для виробника — пасічника і в першу чергу на законодавчому рівні. Відтак, активна діяльність громадських організацій й повноцінне використання ними своїх функцій сприяє ефективному розвитку аграрного підприємництва в Україні.

Таким чином, після проведених досліджень можемо констатувати, що метою формування інфраструктури аграрного підприємництва є створення сприятливих умов для його розвитку шляхом забезпечення комплексної й адресної підтримки суб'єктів бізнесу в різних напрямках: інформаційному; консультаційному; навчальному; прогнозно-аналітичному; науково-технічному; технологічному; фінансовому; майновому; у наданні підприємцям широкого спектра ділових послуг. Через об'єкти бізнес – інфраструктури відбувається налагодження ділових контактів підприємців, що сприяє самоорганізації малого бізнесу.

Крім того, інфраструктура підприємництва покликана забезпечити надання додаткових можливостей для суб'єктів малого бізнесу, що сприяють подоланню специфічних труднощів і проблем, які об'єктивно виникають перед ними, особливо перед підприємцями початківцями.

3.3. Аналіз фінансово-кредитних та маркетингових складових інфраструктурного забезпечення розвитку аграрного підприємництва

Фінансово-кредитні установи свою діяльність у сфері кредитування сільськогосподарських підприємств практично не проводять у зв'язку з частими випадками банкрутства, відсутністю застави та необхідністю зібрання великої кількості документації для одержання кредиту підприємством.

Аспекти забезпечення фінансової стабільності господарської діяльності підприємств завжди залишаються важливими, як для корпоративного сектору, так і для аграрного підприємництва. Широкий спектр різноманітних факторів ризику у сільському господарстві формує додаткову вартість зовнішніх фінансових ресурсів для аграріїв. Враховуючи різноманітність агрокліматичних ризиків у сільському господарстві, підприємці та управлінці надають значної уваги питанню залучення фінансових ресурсів.

2017 р. залишив за собою значні виклики найближчої перспективи, зокрема для аграрного підприємництва. Хоча загальна політична та макроекономічна ситуація в країні мала помірне поліпшення в порівнянні з минулим сезоном, однак контекст значного боргового навантаження, здатності позичальників працювати ефективно із зобов'язаннями перед партнерами не втрачає актуальності [117].

Сільські підприємницькі для формування та розвитку власного бізнесу мають реальну змогу отримати кредитні кошти тільки в тих установах, де існують відкриті лінії кредитування. В 2017 р. аграрні виробники мали можливість залучити фінансування завдяки наступним інструментам: банківське кредитування; інвестиції; аграрні розписки; товарні кредити; вексельне фінансування.

Станом на початок 2018 р. кількість банків, які мають ліцензію, склала 82 організації, з яких 18 з іноземним капіталом, 26 банківські організації з українським капіталом та відповідно 38 з українським та іноземним капіталом. Так, в порівнянні до середини минулого року, з української банківської системи було виведено 8 банків. Це є результатом санації банківської системи, що її проводить НБУ.

На ринку банківських кредитів для аграрного підприємництва найбільш поширеними брендами є:

✓ Креді Агріколь Банк – це сучасний універсальний банк та найстарший іноземний банк в Україні. Власником банку є одна з найбільших фінансових груп світу – Credit Agricole (Франція). Регіональна мережа банку охоплює всі області України і налічує 150 відділень. Власна банкоматна мережа Креді Агріколь Банку складається з 300 банкоматів. Креді Агріколь Банк увійшов у ТОП-3 найприбутковіших банків України за фінансовими результатами 2017 року.

Понад 300 000 активних клієнтів-фізичних осіб та близько 18 000 корпоративних клієнтів (серед яких понад 1000 міжнародних корпорацій та великих локальних компаній, більш ніж 1500 середніх компаній та понад

15000 представників малого та середнього бізнесу) довірили свої фінансові справи Креді Агріколь Банку. Це свідчить про надійність і відмінну ділову репутацію Креді Агріколь Банку.

Банк надає повний спектр послуг бізнесу, приділяючи особливу увагу співробітництву з компаніями агропромислового комплексу. Як стратегічний партнер для агробізнесу, Креді Агріколь Банк пропонує своїм клієнтам поєднання аграрної та фінансової експертизи, а також інноваційні рішення для українського ринку;

✓ UKRSIBBANK BNP Paribas Group – банк позитивних змін. Він працює на ринку України з 1990 року. Банк пропонує своїм клієнтам якісне фінансове обслуговування у найкращих європейських фінансових традиціях. 60% акцій банку належать одній з найбільших у світі фінансових Груп BNP Paribas, 40% – ЄБРР.

Банку довіряють понад 2 млн клієнтів, понад 169 тис компаній СМБ та 2,3 тис великих корпоративних компаній – лідери вітчизняної економіки та міжнародні корпорації. До послуг наших партнерів 300 відділень та 1000 банкоматів по всій Україні;

✓ «Райффайзен Банк Аваль» (скорочена назва — АТ «Райффайзен Банк Аваль») зареєстровано 27 березня 1992 року. Із жовтня 2005 року банк став частиною банківської групи Райффайзен Інтернаціональ Банк-Холдинг АГ, Австрія (із жовтня 2010 р. — Райффайзен Банк Інтернаціональ АГ). Станом на 31 грудня 2017 р. Група РБІ володіла 68,28% акцій українського банку, Європейський банк реконструкції та розвитку — 30% акцій.

Широкий перелік стандартних та новітніх банківських послуг надаються більш ніж 2,5 млн клієнтам Райффайзен Банку Аваль через загальнонаціональну мережу, до якої станом на кінець 2017 р. входили 500 відділень по всій Україні. Райффайзен Банк Аваль залишається лідером із якості обслуговування в українському банківському секторі;

✓ «Піреус Банк в Україні» (офіційна назва – Публічне акціонерне товариство «Піреус Банк МКБ») є частиною міжнародної банківської Групи

Піреус Банку (Piraeus Bank Group). Головний офіс знаходиться в Афінах, Греції, нараховуючи понад 19 тис. співробітників в 8 країнах присутності.

Група Піреус Банку пропонує повний спектр фінансових послуг і сервісів 5,6 млн. клієнтам. Загальні активи Групи Піреус Банку складають 82,2 млрд. євро, кредитний портфель становить 48,3 млрд. євро, а обсяг депозитів клієнтів досяг 39,3 млрд. євро (станом на кінець вересня 2016 р.). В Україні Група Піреус Банку почала свою діяльність у вересні 2007 р. після придбання Міжнародного Комерційного Банку (МКБ).

АТ «Піреус Банк МКБ» є правонаступником ВАТ «Міжнародний комерційний банк». Регіональна мережа Піреус Банк в Україні охоплює Дніпропетровську, Донецьку, Київську, Львівську, Одеську, Харківську та Черкаську області. Банк уповноважений Пенсійним фондом України здійснювати виплату пенсій і грошової допомоги, а також є учасником Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Піреус Банк є членом Форуму провідних міжнародних фінансових установ (FLIFI). Починаючи з березня 2009 р., Піреус Банк зберігає найвищий рейтинг надійності депозитів (оцінка «5»), присвоєний рейтинговим агентством «Кредит-Рейтинг», що характеризує здатність банку вчасно та в повному обсязі здійснювати виплати закладами.

Кредитний рейтинг Піреус Банку в Україні за національною шкалою – uaA (стабільний) з червня 2008 року. Піреус Банк в Україні постійно посідає одні із лідируючих позицій у різноманітних рейтингах;

✓ «Агропросперіс Банк» – це єдиний в Україні банк, який фінансує тільки малих і середніх агровиробників. Банк надає кредити під заставу майбутнього урожаю або аграрних розписок, спрощуючи доступ до фінансування виробникам, які не мають достатньо застави для отримання класичного кредиту в потрібному обсязі.

Агропросперіс Банк став першим в Україні банком, який кредитує під аграрні розписки і вже третій рік системно використовує даний інструмент. Агропросперіс Банк надає фінансування аграріям в 14 областях України

(Вінницькій, Хмельницькій, Полтавській, Харківській, Сумській, Чернігівській, Київській, Житомирській, Черкаській, Кіровоградській, Тернопільській, Львівській, Рівненській і Волинській).

Агропросперіс Банк – це єдиний в Україні банк, який фінансує тільки малих і середніх агровиробників. Банк надає кредити під заставу майбутнього урожаю або аграрних розписок, спрощуючи доступ до фінансування виробникам, які не мають достатньо застави для отримання класичного кредиту в потрібному обсязі;

✓ «Альфа-Банк» — український банк, заснований в 1993 р., з головним офісом у Києві. За розмірами активів та часткою на роздрібному ринку входить в десятку найбільших банків України. Загальні активи Альфа-Банку, на кінець 2015 року, становили понад 42 мільярди гривень. Роздрібна мережа обслуговування включає в себе близько 100 відділень та 200 банкоматів. Банком емітовано понад 1 мільйон платіжних карток.

У 2015 р. Альфа-Банк зазнав збитків на суму 2,5 млрд гривень. Кінцевими власниками Альфа-Банку, через холдингові компанії АВН UkraineLimited (Кіпр) та АВНHoldingsS.A. (Люксембург), є п'ять фізичних осіб та один благодійний фонд. За період 2008—2011 рр. капітал Банку був збільшений на 559 млн дол. США, а також надано субординовані кредити на суму 248 млн дол. США. Частка ринку по обслуговуванню підприємств великого корпоративного сегменту — 7 %;

✓ «АТ «ОТП БАНК» – один з найбільших вітчизняних банків, визнаний лідер фінансового сектора України. На українському ринку він представлений з 1998 р., має стійку репутацію соціально відповідальної, надійної і стабільної структури, що пропонує споживачам сервіси європейської якості. На сьогодні міжнародна група ОТП Group, як ключовий гравець ринку Угорщини та Центральної і Східної Європи, пропонує високоякісні фінансові рішення для забезпечення потреб понад 12,5 млн клієнтів у 9-ти країнах, які обслуговуються через банківські відділення і філії

дочірніх компаній, АТМ і точки продажів, розвинену партнерську мережу та засобами електронного банкінгу;

Загальним трендом у банківському кредитуванні аграрної галузі є фінансування оборотного капіталу, наприклад для закупівлі ЗЗР, насіння, добрив, або паливно-мастильних матеріалів. Банкіри більш відкриті до співпраці з виробниками орієнтованими на виробництво зернових та олійних культур, найбільш поширених в Україні.

На рис. 3.11 представлена інформація про присутність іноземного капіталу в банківській системі України.

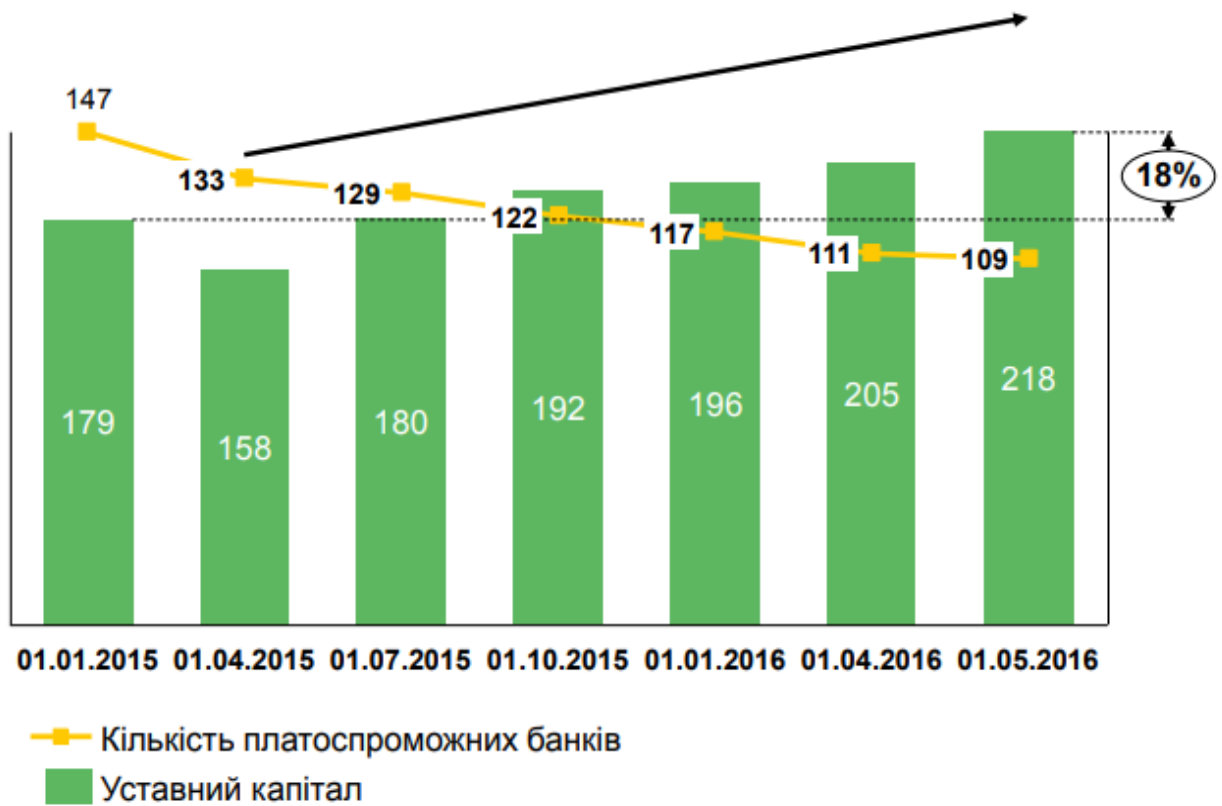

Рисунок 3.11 – Розмір уставного капіталу та кількість платоспроможних банків, млрд. грн

Динаміка цих показників представлена на графіку свідчить, що останнім часом кількість діючих банків зменшується, на фоні виведення банків з ринку зростання загального капіталу склало 39 млрд. грн (18 відсотків).

Перехід Приватбанку в державну власність наприкінці грудня 2016 р. суттєво змінив структуру банківського сектору: частка державних банків у чистих активах збільшилася до 51,3% (з 28.1% на початку 2016 р.), за депозитами населення – майже утричі, до 59,5 відсотків. Протягом 2016 р. 17 банків було оголошено неплатоспроможними, ще 4 було ліквідовано за рішенням акціонерів. Відтак концентрація зросла – частка 20 найбільших банків у чистих активах за рік збільшилася на 3,0 в.п. до 89,4 відсотки.

Розвиток платіжної інфраструктури банками-лідерами компенсував втрати від виведення фінустанов із ринку. Кількість банкоматів зросла незначно до 33,8 тис. одиниць.

У другій половині 2016 р. державні та іноземні банки відновили кредитування бізнесу у гривнях та конвертували валютні кредити у гривневі. Кредитний портфель державних та іноземних банків у гривнях за рік збільшився на 15,1% та 9,1% відповідно. Іноземні та приватні банки відновлюють кредитування фізичних осіб. У 2016 р. динаміка кредитів більшості галузей була нерівномірною (рис.3.12).

Протягом досліджуваного періоду 2013-2016 рр, як в іноземній, так і в національній валюті найбільше кредитів припало на будівництво та нерухомість. За видами економічної діяльності найбільше зросла прострочка за кредитами для представників аграрного бізнесу – на 25 відсотків.

Загальна сума кредитів наданих сільськогосподарським підприємствам зберігає сезонну динаміку в перерахунку в національну валюту. Так, в листопаді 2017 р. вартість кредитів в галузі зросла в порівнянні до липня 2017 р. на 2,8% до 57,8 млрд грн, що залишається в притаманних цьому періоду тренді і позитивно характеризує ринок. Простежувалося значне нарощення кредитів восени 2017 р., що зумовлено сезонністю українського сільського господарства.

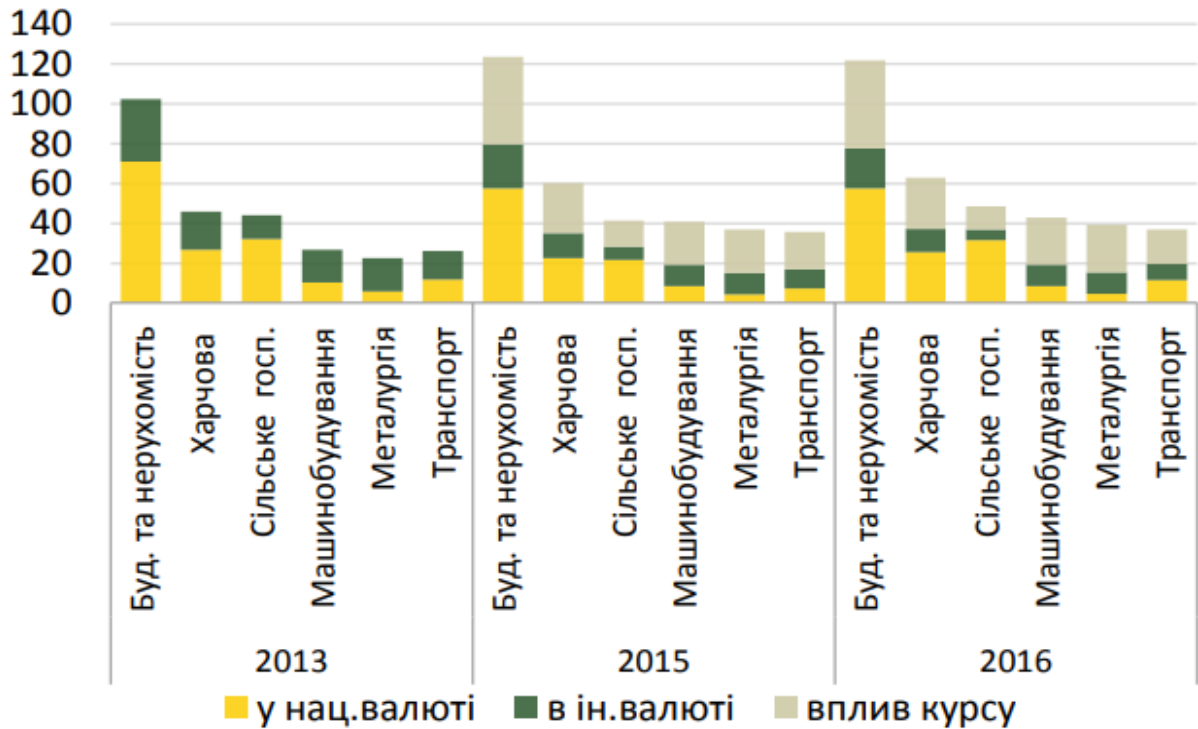

Рисунок 3.12 – Залишки кредитів підприємств України за окремими видами економічної та промислової діяльності, млрд. грн

У той час як, обсяги кредитів виданих сільськогосподарським підприємствам у національній валюті залишається на рівні початку 2017 р., після значного падіння спровокованого в першу чергу девальвацією національної валюти та подальшою високою волатильністю, вартість кредитів в іноземній валюті зростала протягом всього 2017 року.

Отже, сучасний розвиток фінансової інфраструктури не можна вважати достатнім, не тільки через малу кількість працюючих фінансових установ, у тому числі банківських підрозділів, а й через відсутність належного якісного рівня їх розвитку. Фінансова підтримка підприємництва здійснюється через державні установи та організації, серед яких успішно функціонують: Український фонд підтримки підприємництва, Державний інноваційний фонд та Фонд підтримки фермерських господарств та ін.

Банківські установи України можуть, безперечно, кредитувати оновлення основних фондів без застави, очевидно, збільшуючи тим самим список своїх безнадійних боржників. Тому особливо актуальними в

кредитуванні сільських підприємницьких формувань стали лізингові компанії.

Як зазначається в літературі, усі лізингові компанії, що нині формують лізинговий ринок України, можна поділити на такі групи:

– компанії, створені виробниками основних засобів, постачальниками та дилерами (Ілта Лізинг, Порше Лізинг Україна);

– компанії, створені банківськими установами (ВТБ Лізинг Україна, Райффайзен Лізинг Аваль, ІНГ Лізинг Україна, Унікредіт Лізинг Україна, ОТП Лізинг, Віейбі Лізинг, Укіо Банк Лізинг, Ерсте груп Імморент Україна);

– незалежні компанії (Українська Лізингова компанія, ВФС Україна, Перша Лізингова Компанія, Адванс-Лізинг);

– державні лізингові компанії («Украгролізинг») [118].

За 9 місяців 2017 р. компаніями-учасниками Асоціації «Українське об'єднання лізингодавців» надано в лізинг техніки та обладнання більше, ніж за весь 2016 рік. Протягом трьох кварталів 2017 р. обсяг нового бізнесу склав 6,89 млрд грн (без врахування плати за користування предметом лізингу), що вдвічі перевищує обсяги 9 місяців 2016 р. (+103%) та на 8% більше, ніж було профінансовано за весь 2016 р..

Лідерами за обсягами нового бізнесу в звітному періоді стали:

- «ОТП-Лізинг» (2,964 млрд грн);
- «УЛФ-Фінанс» (1,047 млрд грн);
- «Теком-Лізинг» (758 млн грн).

При цьому найкращі темпи зростання обсягів фінансування нового бізнесу за три квартали 2017 р. в порівнянні з аналогічним періодом минулого року показали такі компанії як:

- «Теком-Лізинг» (+250%);
- «Ленд Ліз» (торгова марка «Альфа-лізинг») (+37%);
- «ОТП-Лізинг» (+6%).

В Україні поки що лізинговий ринок набагато менший за розмірами ніж в європейських країнах. Його об'єм у 2016 р., згідно інформації

Нацкомфінпослуг, був еквівалентним лише 0,4 млрд дол США, а за підсумками трьох кварталів 2017 р. – 0,35 млрд дол США. Офіційно за перші 9 місяців минулого року, за даними галузевого регулятора, договорів фінансового лізингу було укладено на суму 9,3 млрд грн. Загальна вартість діючих лізингових договорів станом на 30.09.2017р. становила 24,1 млрд грн. І лише 6,5 млрд грн з них перепадає на сільське господарство (тобто всього 0,24 млрд дол США за офіційним курсом валют на звітну дату).

Покращенню ситуації на ринку лізингових послуг деякою мірою сприяє і розширення джерел фондування лізингових компаній. Так, зокрема, в третьому кварталі 2017 р. Європейським банком реструктуризації і розвитку вперше за його історію було надано кредит в розмірі 550 млн грн одній із учасниць асоціації для фінансування потреб малого та середнього бізнесу в Україні.

Лідерами по приросту лізингового портфелю стали компанії:

- «Ленд Ліз» (торгова марка «Альфа-лізинг») (+62% по відношенню до загального обсягу лізингового портфелю станом на кінець 2016 року);
- «Теком-Лізинг» (+38%);
- «ОТП-Лізинг» (+28%).

На фоні зростання фінансування українського бізнесу через інструменти фінансового лізингу можна помітити зворотну тенденцію в обсягах банківського кредитування. Так, за 9 місяців 2017 року обсяг банківських кредитів, наданих суб'єктам господарювання, зменшився на 14,540 млрд грн (-1,7%).

Більшість лізингових угод укладених в I кварталі 2018 р. передбачали фінансування автомобільного транспорту та сільськогосподарської техніки. Крім того, все більшої популярності набуває лізинг вживаних авто – понад 500 вживаних автомобілів було надано в лізинг учасниками Асоціації.

Станом на кінець 2017 р. вони сукупно збільшили на 2% техніки переданій в лізинг, що збільшило їхній парк до 3415 одиниць машин (рис.3.13).

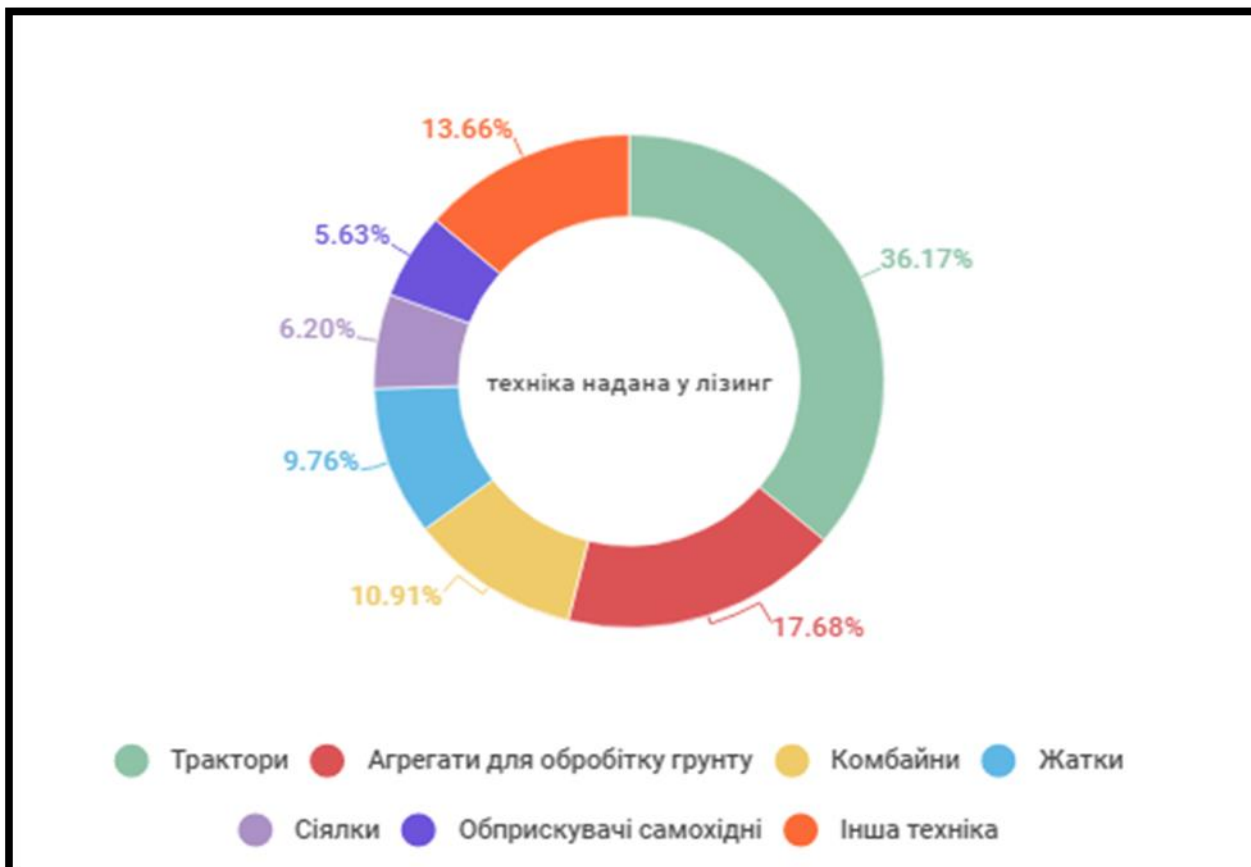

Рисунок 3.13 – Структура сільгосптехніки, наданої у лізинг членами «Українського об'єднання лізингодавців» у 2017 р. за типами, од

З рисунку 3.13 можемо зробити висновок, що аграріями в 2017р. із всієї сільгосптехніки наданої асоціацією «Українське об'єднання лізингодавців» в лізинг, найбільше було взято тракторів понад 36,2% та агрегатів для обробітку ґрунту – 17,7% відповідно.

З 76 наданих в лізинг нових тракторів найбільшим попитом користувалися (Case 16, NewHolland та Беларус по 13). Всього в I кварталі було надано в лізинг 222 об'єкти сільськогосподарського призначення [119].

У підсумку маємо, на жаль, мікроскопічний рівень проникнення такої перспективної фінансової послуги як лізинг у сільське господарство рідної

країни. Зокрема, лише 0,2% сільгосптехніки, що є в наявності зараз у всіх українських аграріїв, знаходиться у лізингу. З приблизно 2 мільйонів одиниць тракторів, комбайнів, сіялок, культиваторів та іншої сільгосптехніки, лише біля 4 тисяч агрегатів, придбаних по лізинговій схемі.

Отже, з проведених досліджень діяльності лізингових компаній в Україні можна зробити висновок, що у сучасних умовах господарювання одним з найпривабливіших джерел оновлення капіталу є лізинг. Але для сільськогосподарських підприємств, у зв'язку з низькою платоспроможністю, використання даного альтернативного способу фінансування стає практично неможливим.

Ефективність і продуктивність аграрного підприємництва багато в чому залежить від рівня інфраструктурного забезпечення аграрного ринку, складовими елементами якого є страховий ринок. Досвід багатьох аграрних країн світу (США, Канади, Бразилії, Німеччини, Іспанії) показує, що страхування розглядається як невід'ємний інструмент захисту фінансово-економічних інтересів селян у процесі виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції.

Функціонування ринку аграрного страхування створює умови для розподілу та перерозподілу ризиків (природно-кліматичних, технологічних, екологічних, фінансово-економічних та ін.) між учасниками страхового процесу з метою відтворення безперервного та беззбиткового процесу аграрного виробництва.

Незважаючи на те, що ризики аграрного виробництва несуть катастрофічний характер, аграрії продовжують страхувати в основному на вимогу кредиторів та інших державних установ, які надають їм доступ до фінансових ресурсів.

Проте у 2016 р. андеррайтинговому році спостерігається поживлення страхового ринку, зокрема зросли зібрані страхові премії, страхові зобов'язання, а також середні ставки премій.

Станом на початок 2016 р. страхування сільськогосподарських ризиків здійснює приблизно п'ята частина від усіх компаній, що отримали ліцензію на цей вид страхування. Ринок використовує невеликий набір страхових продуктів, відсутнє повноцінне ризикове страхування на весняно-літній період, зокрема, не покривається такий системний ризик, як посуха. В загальному ринок агрострахування потребує посилення системних зусиль уряду щодо його розвитку, зокрема, вдосконалення регулювання та надання системної підтримки цьому сектору.

Середня ставка премій у 2016 р. зросла у порівнянні з 2015 р. і склала 2,7 відсотки. Це сталося тому, що об'єм страхових премій зростав швидшими темпами, ніж загальний об'єм страхових зобов'язань. У 2016 р. страхові компанії уклали 787 договорів страхування, зокрема, 317 — на зимовий та 470 — на весняно-літній період. До того ж загальна страхова сума за договорами страхування сільськогосподарських культур включно з багаторічними насадженнями склала 5,809 млн грн, що на 46,3% більше, ніж за минулий період, при цьому було застраховано на загальну площу 675,6 тис. га.

Згідно даних (табл. 3.13), можемо проаналізувати розміри страхових премій отриманих по страхуванню сільськогосподарських культур протягом 2016 року.

Аналізуючи наведенні данні можна чітко констатувати, що найбільше договорів у сільськогосподарському страхуванні укладено Українською аграрно-страховою компанією, яка є лідером у страхуванні ризиків сільськогосподарського виробництва в Україні. Розмір страхової премії одержаний від цієї страхової компанії складає 15846,44 тис. гривень. Визначальним для цієї компанії є страхування ризиків аграрного виробництва. В страховій компанії «Українська аграрно-страхова компанія» розроблено та впроваджено унікальну систему управління ризиками, яка дозволяє попередити і вчасно компенсувати збитки сільгоспвиробника.

Таблиця 3.13 Топ-10 страхових компаній по сільськогосподарському страхуванню протягом 2016 р.

№ п/п	Страхова компанія	Премії, тис грн	Частина на ринку, %	Кількість договорів, шт	Застрахована площа, га
1	«Українська аграрнострахова компанія»	15 846,44	32,9	100	136 965,25
2	СК «Оранта»	8 635,25	18,0	88	18 796,35
3	СК «Уніка»	5 625,38	11,7	58	15 635,23
4	Страхова група «ТАС»	5 421,95	11,3	32	5 125,69
5	«Українська пожарнострахова компанія»	3 625,14	7,5	78	6 123,42
6	СК «Провідна»	2 865,12	6,0	36	4 695,23
7	СК «Глобус»	2 564,15	5,3	30	2 138,45
8	«ІНГО Україна»	1 325,18	2,8	56	24 465,12
9	СК «Аска»	965,15	2,0	32	20 854,36
10	СК «Гарантія»	695,12	1,4	25	5 431,78

Меншу частку страхових премій порівняно з Українською аграрно – страховою компанією має страхова компанія «Оранта» – 8635,25 тис грн, вона надає відповідний перелік послуг для сільськогосподарських підприємств, який відрізняється від послуг, які надають інші страхові компанії. Страхові премії в страхових компаніях «Уніка» та СК «ТАС» становлять 5625,38 тис грн та 5421,95 тис грн, відповідно. Найменше страхових премій отримано від таких страхових компаній, як СК «Гарантія», «Київський страховий дім». Розмір страхових премій отриманих по страхуванню сільськогосподарських ризиків становить 695,12 тис грн та 535,64 тис грн від кожної з цих компаній [120].

Беззаперечним лідером страхування у 2016 р. є Хмельницька область, де було укладено 95 договорів на площах 115,2 тис га. За нею йдуть Полтавська, Херсонська, Дніпропетровська та Тернопільська області.

За даними дослідження, найбільшою популярністю на ринку користуються договори страхування від повної загибелі на зимовий період та

договори від поіменованих ризиків на весняно-літній період. Другими у рейтингу популярності серед фермерів є договори мультиризикового страхування врожаю або посівів.

Також варто відзначити, що у 2016 році страхові компанії застрахували 16 сільськогосподарських культур. Найбільше договорів було укладено на страхування озимої пшениці, соняшнику, кукурудзи, озимого ріпаку та ячменю.

Отже, дослідивши ринок агострашування в Україні, як елемента інфраструктурного забезпечення розвитку аграрного підприємництва, можемо зазначити, що 2016 р. є роком відновлення зростання ринку за грошовим показником. У 2016 р. обсяг зібраних страхових премій в гривнях зрівнявся з рівнем 2008 р., обсяг премій в доларах подвоївся в порівнянні з попереднім роком — до 6 млн.дол США.

Водночас, попри певне пожвавлення ринку, ініціатива аграріїв добровільно страхуватись мала, досить часто страхування є вимушеним. Суб'єкти аграрного підприємництва хочуть співпрацювати за форвардними контактами з такими державними компаніями, як «Аграрний фонд» та ПАТ «Державна продовольчо-зернова корпорація України». Ці договори й надалі займають лівову частку у загальному портфелі агострашування. Слід зазначити, що ринок аграрного страхування дуже вузький і кожна з компаній має стале коло незмінних клієнтів. До того ж 50% аграрного страхового портфелю компаній складає Аграрний фонд.

Реалізація потенційних можливостей розвитку аграрного підприємництва має передбачати створення і функціонування сучасного ринку аграрного страхування з відповідними інноваційними страховими продуктами, які за своїми кількісними й якісними параметрами будуть задовольняти майнові інтереси аграріїв у страховому захисті.

Далі розглянемо організаційно-інформаційну складову інфраструктури аграрного підприємництва. Головною її функцією є пошук оптимальних способів зберігання, перевезення та споживання продукції, з урахуванням

таких чинників, як ціна, обсяг і швидкість доставки, збереження якості й уникнення ризиків. Кожний елемент організаційно-інформаційної складової впливає на збільшення споживчої цінності товару.

Характерною особливістю процесу реалізації сільськогосподарської продукції в Україні є невелика ємність первинного ринку сільськогосподарської продукції, тобто поставок продукції товаровиробниками безпосередньо переробним підприємствам, і зростаючий із року в рік обсяг вторинного ринку – посередництва. При цьому спрямування товаропотоків до комерційних каналів збуту з непрозорими умовами купівлі-продажу, визначення якості продукції та цін призводить до значних фінансових втрат виробників [121].

Частка сільськогосподарської продукції, що реалізується сільськогосподарськими підприємствами переробним, зменшується, тоді як за іншими напрямками – зростає, зокрема із реалізації зернових культур (табл.3.14).

Таблиця 3.14 Структура реалізації зернових культур підприємствами України за всіма напрямками, у % до загального обсягу продаж

Напрями збуту	Роки					2015 р. у (+,-) до	
	2011	2012	2013	2014	2015	2011р.	2014р.
Переробним підприємствам	3,6	3,7	4,0	3,3	3,3	- 0,3	-
Населенню в рахунок оплати праці	0,5	0,3	0,2	0,2	0,2	-0,3	-
Пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнових паїв	8,3	6,0	5,6	4,7	3,8	-4,5	-0,9
На ринку	4,9	3,7	3,4	3,1	2,2	-2,7	-0,9
За іншими напрямками	82,7	86,3	86,8	88,7	90,5	7,8	1,8

Так, в 2015 р. у структурі продажу зернових культур за напрямками реалізації і надалі залишалася найбільш значною частка продажу іншим господарюючим суб'єктам, крім тих, що здійснюють перероблення

сільгосппродукції, яка становила 90,5% загального обсягу, і яка в порівняно з 2015 р. збільшилася на 1,8 в.п.

Частка продукції, проданої переробним підприємствам, становила 3,3 відсотки. Протягом 2015 р. переробні підприємства зберегли свої позиції у закупівлях зернових культур в порівнянні з 2014 р. Від реалізації на ринку, через власні магазини, палатки сільськогосподарськими підприємствами в 2015 р. отримано 2,2% усіх грошових надходжень, що на 0,9 в.п. менше ніж попереднього року.

Натомість протягом останніх трьох років в рахунок оплати праці аграрними підприємствами було видано власно вирощеної продукції 2,2% від загального обсягу реалізації. З пайовиками розплачувалися зерном, частка якого у вартості виплаченого за цим напрямом становила 89,5%. За угодами оренди земельних та майнових паїв агроформування торік видали селянам 17,4 млн. т зерна, що становило 3,8% від загального обсягу його реалізації, що в порівнянні з 2014р на 0,9 в.п. менше.

Для багатьох суб'єктів аграрного підприємництва ефективний збут сільськогосподарської продукції на сьогодні є найбільш проблемним сегментом у їх діяльності. Особливо проблемним питанням є організація збуту молока, м'яса та плодоовочевої продукції, яка виробляється малими фермерськими та особистими селянськими господарствами.

По-перше, це технологічна складова зазначених видів продукції. Зокрема, дрібні виробники сільськогосподарської продукції, особливо плодоовочевої, яка, в основному, вирощується на невеликих площах із використанням ручної праці, не можуть застосовувати сучасні технології, не можуть об'єднатись та домовитись вирощувати однакові види/сорти продукції, що своєю чергою унеможливорює формування однорідних товарних партій продукції та вихід на організований ринок. Окрім того, дрібні виробники не мають фінансових ресурсів та можливостей для будівництва сучасних овоче- та фруктосховищ. Як результат, значну частину продукції вони змушені продавати за безцінь з «поля» перекупникам, або

зберігати вирощену продукцію у непристосованих приміщеннях (корівниках, гаражах і т.д) та нести втрати від її псування, які досягають 50 % і більше.

По-друге, це економічний характер функціонування фермерських та особистих селянських господарств. На сьогодні найбільшою та ключовою проблемою є дискримінаційне податкове законодавство в частині оподаткування податком на додану вартість продукції, яка виробляється фізичними особами – особистими селянськими господарствами та збувається офіційними каналами. Особисті селянські господарства при збуті продукції офіційними каналами - переробним підприємствам, закладам торгівлі тощо втрачають від 10 до 20 % виручки від збуту продукції. Саме тому значна частина продукції продається за тіньовими каналами, так званий продаж «з поля» за готівку без документального оформлення. Від такої практики несуть фінансові втрати як виробники продукції, так і держава, адже ця продукція не потрапляє до податкового поля, а дохід отримують лише перекупники.

Основними інфраструктурними складовими зі збуту сільськогосподарської продукції, є сільськогосподарські ринки, продовольчі ринки. Динаміка кількості ринків зі збуту продукції наведена на рисунку 3.14.

З наведених даних на рисунку 3.11 можна зробити висновок, що протягом досліджуваного періоду відбувається негативна тенденція, щодо зменшення кількості таких суб'єктів аграрного ринку. Тільки протягом 2012–2016 рр. кількість сільськогосподарських ринків скоротилась з 229 до 172, а продовольчих ринків стало менше на 115 одиниць. Порівняння з 2015 р. відбувається незначне покращення результатів: кількість сільськогосподарських ринків збільшилася на 4 одиниці, що становила 172, а продовольчих на один ринок стало більше ніж попереднього року.

Рисунок 3.14 – Кількість суб'єктів інфраструктури аграрного ринку в Україні, на 01січня

Отже, не дивлячись на збільшення кількості ринків в поточному році, загальна картина свідчить про наявність негативної тенденції до скорочення кількості суб'єктів інфраструктури аграрного ринку, що ускладнює процеси реалізації сільськогосподарської продукції, об'єктивно сприяє зростанню транзакційних витрат суб'єктів господарювання, погіршуючи умови підприємницької діяльності.

Ефективний розвиток ринку аграрної продукції можливий лише при взаємодії та взаємному доповненні всіх складових його інфраструктури, які залишаються самостійними і мають власну функціональну спрямованість. Необхідність побудови і функціонування оптових ринків сільськогосподарської продукції (ОРСП) в Україні є незаперечною і як доконаний факт підтверджується низкою законодавчих актів та урядових постанов, зокрема, законом України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» (2009 р.). В ланцюгу просування товару «виробник – оптовик – роздрібний продавець – споживач» друга ланка

(оптовик) в аграрному секторі економіки практично не розвинена. Її місце займає найчастіше посередник ціллю якого є одержання максимального прибутку, що не обмежується об'єктивною суспільною нормою додаткових реалізаційних витрат на продукцію.

Постановою Кабінету міністрів України від 03.06.2009 р. №562 була затверджена державна цільова програма створення оптових ринків сільськогосподарської продукції (ОРСП), що передбачає побудову 25 ОРСП. Всі ОРСП обладнані та функціонують з урахуванням успішного досвіду закордонних ринків. Тут здійснюються приймання, зберігання, мийка, калібрування, фасування, формування уніфікованих товарних партій і підготовка продукції до подальшого транспортування. ОРСП працюють в єдиному інформаційному просторі.

Таким чином відбувається постійний обмін інформацією стосовно попиту та пропозицій на кожен товарну позицію, що реалізується на ринку. Зараз статус ОРСП отримало 12 юридичних осіб, які реалізують проекти з будівництва їх інфраструктури у Львівській, Київській, Запорізькій, Одеській, Харківській, Рівненській, Луганській, Миколаївській областях і по два ринки у Херсонській та Донецькій областях (табл.3.15).

Найбільш розвиненими можна вважати оптові ринки: «Шувар» у м. Львові; «Столичний» у м. Києві; «Господар» у м. Донецьку та єдиний в Україні оптовий ринок живої худоби «Чародій» у м. Жашкові Черкаської області.

Перший в Україні і наймасштабніший в Західному регіоні є оптовий ринок сільськогосподарської продукції «Шувар». Засновано торгове підприємство «Шувар» на базі роздрібного магазину у м. Львів на вул. Чукаріна, 6. Оптовий ринок розміщено на 20 гектарах облаштованої спеціалізованої території, та 4 основні зони:

Таблиця 3.15 Перелік юридичних осіб, що отримали статус оптового ринку сільськогосподарської продукції в Україні

№ за/п	Найменування юридичної особи	Дата та № наказу міністерства, яким надано статус
Львівська область		
1	ТОВ "Ринок сільськогосподарської продукції «Шувар»	наказ Мінагрополітики України від 15.09.2010 р. № 560
Київська область		
2	ТОВ "Ринок сільськогосподарської продукції «Столичний»	наказ Мінагрополітики України від 07.10.2010 р. № 625
Запорізька область		
3	ТОВ «Агробізнес/Запоріжжя»	наказ Мінагрополітики України від 02.11. 2010 р. № 706
Донецька область		
4	ТОВ «Ясинуватський Агросервіс»	наказ Мінагрополітики України від 03.11.2010 р. № 710
5	ТОВ «Гранд Терра Інвест»(м. Маріуполь)	наказ Мінагрополітики України від 25.11.2011 р. № 659
Херсонська область		
6	ТОВ «Херсонський оптовий ринок»	наказ Мінагрополітики України від 14.07.2011 р. № 340
7	ТОВ «Багатопрофільна виробнича фірма "Нежданна»	наказ Мінагрополітики України від 04.11.2013 р. № 649
Одеська область		
8	ТОВ «Ринок сільськогосподарської продукції "Гектар»	наказ Мінагрополітики України від 12.08. 2011 р. № 404
Харківська область		
9	ТОВ «Ринок сільськогосподарської продукції "Лелека»	наказ Мінагрополітики України від 18.01. 2012 р. № 23
Рівненська область		
10	ТОВ «Рівненський регіональний ринок сільськогосподарської продукції «Шелен»»	наказ Мінагрополітики України від 18.01.2012 р. № 24
Луганська область		
11	ТОВ «Агропол-Луганськ»	наказ Мінагрополітики України від 02.04.2012 р. № 158
Миколаївська область		
12	ТОВ «Ринок Миколаївський»	наказ Мінагрополітики України від 02.04. 2012 р. № 159

– майданчик для торгівлі автомобілями, 40000 м² – спеціально обладнана та освітлена територія з дорожнім покриттям для 650 автомобілів, який працює цілодобово;

– зона дрібногуртової торгівлі, 28000 м² – спеціалізовані термінали («М'ясо та м'ясопродукти», «Риба та морепродукти»), павільйон «Овочі та фрукти», Квітковий ринок, Бакалія та супутні товари;

- крупноскладська зона, 2600 м²;
- офісно-сервісний центр, 10000 м²

Загальна площа професійних комерційних площ становить 41000 м².

У 2017 р. ОР «Шувар» вдалося втримати лідируючі позиції за обсягами реалізації товарної продукції у Західному регіоні України та досягнути при цьому таких показників: збільшити частку ринку Львівської області з реалізації картоплі на 5%, овочів – 8%, фруктів -6%, м'яса та м'ясопродуктів – 6,3%, риби та морепродуктів – 5 відсотки. Зокрема, на ринку реалізується понад 640 тис тонн продукції, щороку.

З набуттям статусу оптового ринку сільськогосподарської продукції зазначені суб'єкти мають право на отримання державної фінансової підтримки відповідно до механізму, визначеного постановою КМУ «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті, для надання фінансової підтримки для створення оптових ринків сільськогосподарської продукції» від 29.09.2010 р. № 893.

Юридичними особами в будівництво ОРСП залучено понад 1 млрд гривень. У порядку надання державної фінансової підтримки ОРСП за період 2010 – 2013 рр. із Державного бюджету України спрямовано компенсації на суму 280 млн. гривень.

Розбудова оптових ринків сільськогосподарської продукції в Україні триває і понині, так 20 вересня 2017р. уряд погодив зміну цільового призначення земельних ділянок державної форми власності (землі запасу) лісогосподарського призначення площею 152,6895 га та 89,8234 га категорії земель лісогосподарського призначення на категорію земель сільськогосподарського призначення. Планується, що зазначені землі, які розташовані на території Олешківського району Херсонської області, в подальшому будуть передані в оренду ТОВ «Багатопрофільна виробнича фірма «Нежданна» для розміщення інфраструктури оптового ринку сільськогосподарської продукції.

Отже, інфраструктура оптових продовольчих ринків, фруктів та овочів, живої худоби також практично не розвинута. Це стосується не лише фізичних ринків, а також інфраструктури маркетингової інформації. Ця проблема є особливо актуальною для дрібних фермерів і домогосподарств. Створення мережі оптових ринків сільськогосподарської продукції не лише гарантуватиме наявність якісних і доступних продуктів харчування, а й забезпечить стабільний розвиток аграрного підприємництва.

Інфраструктура сучасного ринку сільськогосподарської продукції характеризується тим, що сільськогосподарські товаровиробники в переважній більшості не займаються заготівлею і переробкою сільськогосподарської продукції (якщо займаються, то в незначних обсягах), а реалізують її посередникам.

Посередники, диктуючи сільськогосподарським товаровиробникам умови збуту і реалізації продукції, перш за все, встановлюють ціни на неї (завищення роздрібних цін на сільськогосподарську продукцію, значні її коливання та диспропорції), що призводить до недоотримання виробниками частини доходу. До посередників, що впливає на розвиток аграрного підприємництва, крім оптових ринків, насамперед належать агроторгові дома, обслуговуючі кооперативи, виставки та ярмарки, аграрні біржі, мережа елеваторів і складів.

Необхідною умовою для розвитку аграрного підприємництва є ефективне функціонування біржової торгівлі. За офіційною інформацією, на початок 2015 р. в Україні було зареєстровано 555 біржі, серед яких універсальних – 104, товарних і товарно-сировинних – 391, агропромислових – 24, інших, у тому числі фондових бірж та їх філій – 36 (рис. 3.15).

Варто відмітити, що в 1995 р. в Україні було зареєстровано 74 біржі, серед яких універсальних – 19, товарних і товарно-сировинних – 25, агропромислових – 9, інших, у тому числі фондових бірж та їх філій – 21.

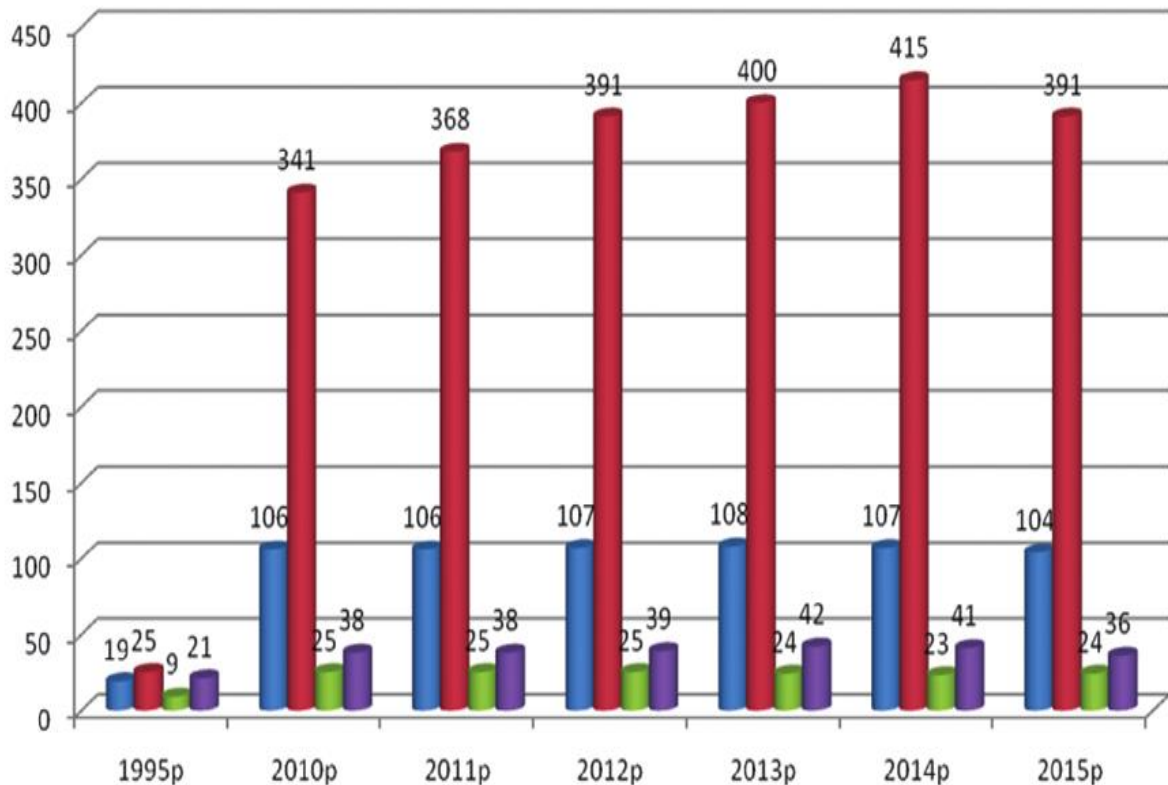

Рисунок 3.15 – Кількість бірж аграрної сфери України (на 01.01)

Аналіз тенденцій розвитку біржової торгівлі в аграрній сфері України на основі даних, представлених на рисунку 3.8, свідчить про суперечливий характер їх розвитку. Так, упродовж 2015 р. спостерігаємо зменшення кількості товарних і товарно-сировинних бірж на 24 біржі або на 5,8 відстки. Така тенденція пов'язана, перш за все, із тим, що офіційна статистика при проведенні спостереження не враховувала дані тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції, що суттєво вплинуло на загальну динаміку. Натомість, упродовж 2015 р. відбулося збільшення кількості агропромислових бірж в Україні на 1 біржу або на 4,3%, слід зазначити, що і від всіх зареєстрованих бірж працюють менше половини. Варто відмітити, що в 1995р в Україні було зареєстровано 74 біржі, серед яких універсальних – 19, товарних і товарно-сировинних – 25, агропромислових – 9, інших, у тому числі фондових бірж та їх філій, – 21.

Однак у 2015 р. через біржовий ринок сільськогосподарськими товаровиробниками реалізовано менше на 7,4% продукції. Обсяг укладених на біржах угод представлений на рисунку 3.16.

Рисунок 3.16 – Обсяг укладених угод на біржах аграрного сектору економіки України, млн. грн

Обсяг укладених угод різко скоротився в 2013 р. та продовжив падати у 2014 р. після тривалого стабільного зростання. При цьому особливо драматичним є скорочення торгівлі саме сільськогосподарською продукцією з 77889,6 млн грн в 2012 р. до 12830,2 млн грн. в 2015 р., або майже в 6 раз. Нині, згідно з даними Держкомстату, майже 52,4% операцій на біржовому ринку складає саме сільгосппродукція. Вартість цих контрактів на початок 2015 р. склала 12,8 млрд грн – це найвищий показник серед інших груп товарів.

Проаналізувати структуру укладених угод з реалізації сільськогосподарської продукції на акредитованих товарних біржах України в 2014 р. можна за інформацією, поданою на рис. 3.17.

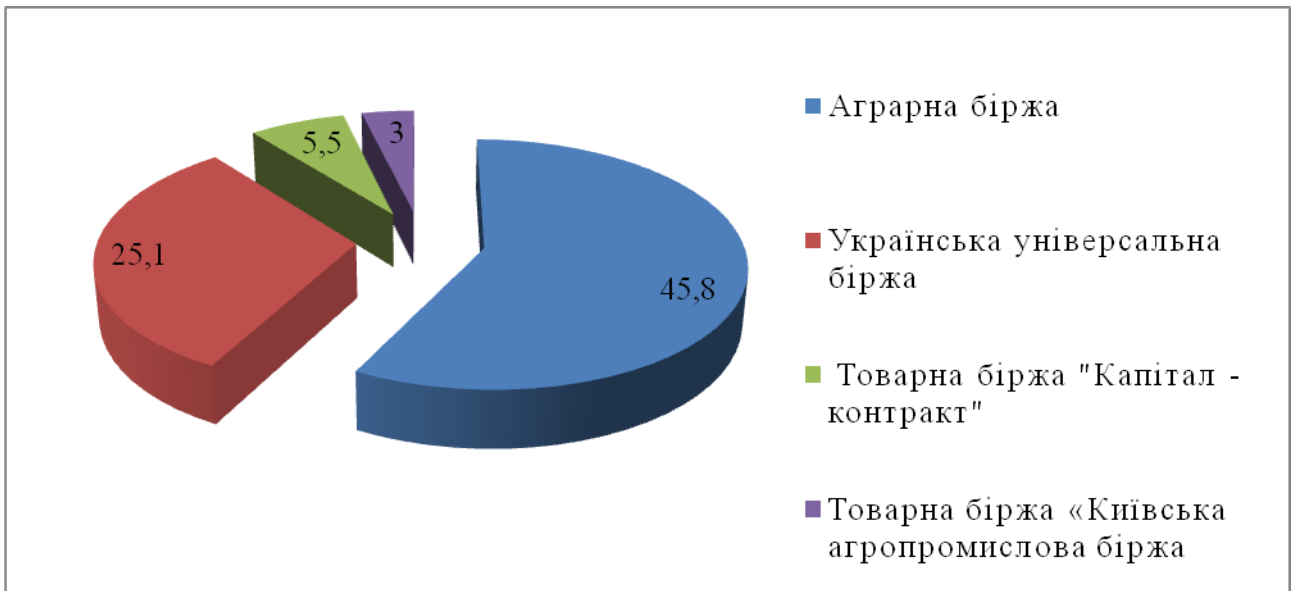

Рисунок 3.17 – Питома вага укладених угод з реалізації сільськогосподарської продукції на провідних біржах України у 2014 р., %

Біржова діяльність поширена в усіх регіонах України. При цьому спостерігається концентрація капіталу на чотирьох високоліквідних біржах, частка яких становила 79,4 % від загальної вартості укладених у 2014 р. угод. За період 2010–2014 рр. на біржах, що діють у 5 регіонах України, було укладено майже 90 % усіх біржових угод. Це свідчить про локалізовану концентрацію біржового товарообігу [122].

Біржова торгівля сільськогосподарською продукцією в Україні представлена в основному спотовими угодами, тобто на біржовому ринку укладаються угоди на реальний товар з негайною поставкою.

Незначні об'єми біржових угод не здатні суттєво вплинути на рівень цін на сільськогосподарську продукцію, так як за допомогою біржі реалізовується менше 2% товарного зерна. При тому, що ціна на біржі є вищою ніж середньоринкова і встановлюється відповідно до кон'юнктури на аграрному ринку та найбільше відповідає принципам ціноутворення в ринкових умовах [123, с. 344]. Слід зазначити, що більшість сільськогосподарських виробників не є членами біржі та користуються послугами посередників.

Таким біржовим посередником може виступати районний агроторговий дім. Агроторговим домам легше здійснювати товарно-грошові розрахунки враховуючи інтереси товаровиробників і споживачів сільськогосподарської продукції. Однак, ефективність функціонування агроторгових домів через недосконалість нормативно-правової бази та не відпрацьованість економічного механізму їх діяльності призводить до недовіри товаровиробників до цієї структури і небажання реалізувати їм свою продукцію.

Основними завданнями агроторгових домів виступають:

- організація аграрних ринків у зоні дії агроторгових домів та забезпечення їх взаємодії з міжрегіональними ринками сільськогосподарської продукції;

- координація дій товаровиробників регіону (району) по накопиченню та реалізації сільськогосподарської продукції через систему аграрних бірж України, формування лотів сільськогосподарської продукції і переробки, що виставляються на торги;

- сприяння товаровиробникам в одержанні максимальних прибутків від реалізації сільськогосподарської продукції, сировини та продукції їх переробки [124].

Дослідивши збут сільськогосподарської продукції з використанням торгових агродомів або товарних бірж АПК цілком можна назвати суто паперовим, оскільки на практиці цей канал збуту не дієвий, а для дрібних фермерів (або господарств населення) і поготів. З огляду на це формування інфраструктури має відбуватися через створення та розширення маркетингової мережі збуту сільськогосподарської продукції від виробника до споживача. Саме інфраструктура, вдосконалюючи взаємовідносини і взаємозв'язки, створює умови для переходу аграрного підприємництва на якісно вищий організаційний рівень розвитку.

Суб'єкти аграрного підприємництва, що спеціалізуються на вирощуванні зернових, отримуючи високі врожаї мають проблеми щодо

забезпечення їх складськими приміщеннями, елеваторами, транспортуванням продукції в порти для її подальшої реалізації на експорт. Елеватори за таких умов необґрунтовано збільшують ціни на свої послуги. Обслуговування високих врожаїв зернових, потребує значних інвестицій для будівництва нових потужних елеваторів, здатних забезпечити їх збереження.

Згідно висновків експертів інформаційного агентства «АПК-Інформ» в Україні спостерігається дефіцит сучасних елеваторних потужностей, так в 2017 р. налічувалося понад 1150 елеваторів різного класу, які розраховані на зберігання та первинну обробку більш ніж 36 млн т зерна і насіння олійних культур. З них станом на кінець минулого маркетингового року 898 елеваторів були підключені до Основного реєстру і мали право видавати складські документи на зерно.

Згідно Рейтингу областей України з елеваторними потужностями-2016, перше місце займає Полтавська область. Замикає рейтинг — Закарпатський регіон (табл.3.16).

Таблиця 3.16 Топ-10 областей України з елеваторними потужностями-2016

№ п/п	Область	Загальна територія області	Елеваторні потужності
1	Полтавська область	28,748 км ²	4 000 600 т
2	Одеська область	33,310 км ²	3 888 970 т
3	Кіровоградська область	24588 км ²	3 200 000 т
4	Миколаївська область	24,598 км ²	2 819 600 т
5	Вінницька область	26513 км ²	2 784 340 т
6	Харківська область	31,415 км ²	2 359 310 т
7	Дніпропетровська область	31,914 км ²	2 200 300 т
8	Хмельницька область	20,645 км ²	2 165 150 т
9	Черкаська область	20,900 км ²	2 162 260 т
10	Сумська область	23,834 км ²	2 084 000 т

До всього, за даними моніторингу агентства, після 2010 р. в Україні були введені в експлуатацію сучасні елеватори сумарною потужністю

близько 13 млн тон. При цьому 35 підприємств з цієї кількості, які забезпечують 3 мільйони тон потужностей – елеватори портового та припортового типу, які спеціалізуються на перевалці зерна.

Щоправда, безпосередньо у господарствах є певна кількість зерносховищ підлогового зберігання (так звані зерносховища в умовах сільгоспвиробників). Якщо врахувати ці об'єкти, то у пікові періоди навантаження український агросектор має у розпорядженні потужності для зберігання зернових і олійних на 47 млн т. Разом з тим, виходячи з минулорічного валового збору зернових і олійних, був наявний профіцит потужностей у Кіровоградській і Миколаївській областях, у Полтавській та Одеській областях ємність сховищ майже дорівнювала потребі. Але є області, де потреба в інвестиціях у елеватори вимірюється сотнями мільйонів доларів.

Ще кілька років тому агрохолдинги будували більшість елеваторів виключно для власного використання. Це пов'язано з тим, що компанії нарощували земельний банк, відповідно отримували зростаючі врожаї зерна, яке треба було зберегти до моменту продажу за найбільш вигідними цінами. Після скасування у 2014 р. норми із сертифікації зерносховищ темпи введення в дію нових елеваторів різко збільшилися, а мотивація змінилася: компанії планують не лише зберігати своє зерно, а й надавати послуги. На поточний період у будівництво елеваторів здебільшого інвестують агрохолдинги та середні за розміром господарства.

Найбільшими агрохолдингами України по елеваторним потужностям в 2016 р. є «Державна продовольчо-зернова корпорація» (ДПЗКУ), UkrLandFarming і «Кернел» (рис.3.18).

Трійка найбільших підприємств володіє потужностями для перевалки і зберігання 3,75 млн тонн, 2,66 млн тонн і 2,63 млн тонн зернових відповідно.

1		ГПЗКУ	3,75 млн т
2		UkrLandFarming	2,66 млн т
3		Кернел	2,63 млн т
4		НИБУЛОН	1,776 млн т
5		МХП	1,432 млн т

Рисунок 3.18 – Топ – 5 компаній України по елеваторним потужностям

Компанії «НІБУЛОН» і «Миронівський Хлібопродукт» мають потужності для зберігання 1,78 млн т і 1,43 млн т зерна. В 2016 р. великі елеваторні компанії не продемонстрували істотне збільшення своїх потужностей. Єдиним винятком стала група компаній «Прометей», яка придбала в минулому році відразу 9 елеваторів.

Україні є чимало ефективних компаній, що заробляють, надаючи фермерам послуги з дробки та зберігання зерна, або купують збіжжя за низькою ціною, доводять його до потрібної кондиції та продають за піковою ціною. Однак сам ринок елеваторних послуг почав активно розвиватися лише чотири роки тому.

Зараз найбільш затребувані елеваторні комплекси об'ємом від 5000 т до 50000 т одночасного зберігання. Вартість будівництва під ключ зерносховища від 50000 т зберігання на планову тону зберігання сягає 100–140 дол США. І чим більший комплекс, тим менша собівартість будівництва.

Термін окупності залежить від дуже багатьох чинників і становить від двох до семи років.

Одна з найдорожчих послуг на елеваторах — відвантаження на авто- та залізничний транспорт. За даними одного з агрохолдингів, розцінки на завантаження та відвантаження залежать від регіону, від того, свій чи найманий локомотив, і коливаються від 120 до 800 грн за тону. Деякі компанії збільшують тариф удвічі при відвантаженні зерна у вихідні, святкові дні та в нічний час. Однак високі ціни не роблять ці послуги найприбутковішими.

Високу рентабельність елеваторів забезпечує доробка зерна, а найприбутковішим є сушіння, хоча й одним з найбільш витратних для елеватора. Наприклад, у компанії «Прометей» вартість знімання одного тоно-процента вологи становить 44 грн з ПДВ. Середня вологість кукурудзи з поля у Хмельницькій, Вінницькій чи Тернопільській області — 24%, а прохідна — 14 відсотки. На сушінні 1 т зерна можна заробити 440 грн, маржинальність цієї послуги у елеваторів дуже висока. Для прискорення терміну окупності інвестицій необхідно встановлювати сучасні автоматизовані зерносушильні комплекси з максимальною енергоефективністю.

Зберігання зерна у порівнянні з іншими послугами найменш рентабельне. Наприклад, ціни на послуги на Новополтавському елеваторі на пшеницю третього класу становили: сушіння — 39 грн/т, очищення — 15,48 грн/т, зберігання — 1,32 грн/т на день. До того ж розцінки на послуги залежать від ринку та конкуренції.

Однак, високі ціни не роблять послуги, пов'язані з відвантаженням, найприбутковішими. Високу рентабельність елеваторів забезпечує підробіток. Найприбутковішим підробітком є сушіння зернових культур. Хоча ця послуга, як не парадоксально, в той же час одна з найбільш витратних для елеватора.

Топ-5 найбільш низьких цін на сушку кукурудзи (серед більш 60-ти елеваторів) виглядає так (рис.3.19): 10,20 грн за зниження вологості на 1

тонно-процент, 11,50 грн та 12,30 грн, 16,80 грн і 16,95 гривень. І найвищі ціни на сушку кукурудзи: 26,50 грн за зниження вологості на 1 тонно-процент, 27,00 грн, 28,35 грн, 34,25 грн і 45 гривень.

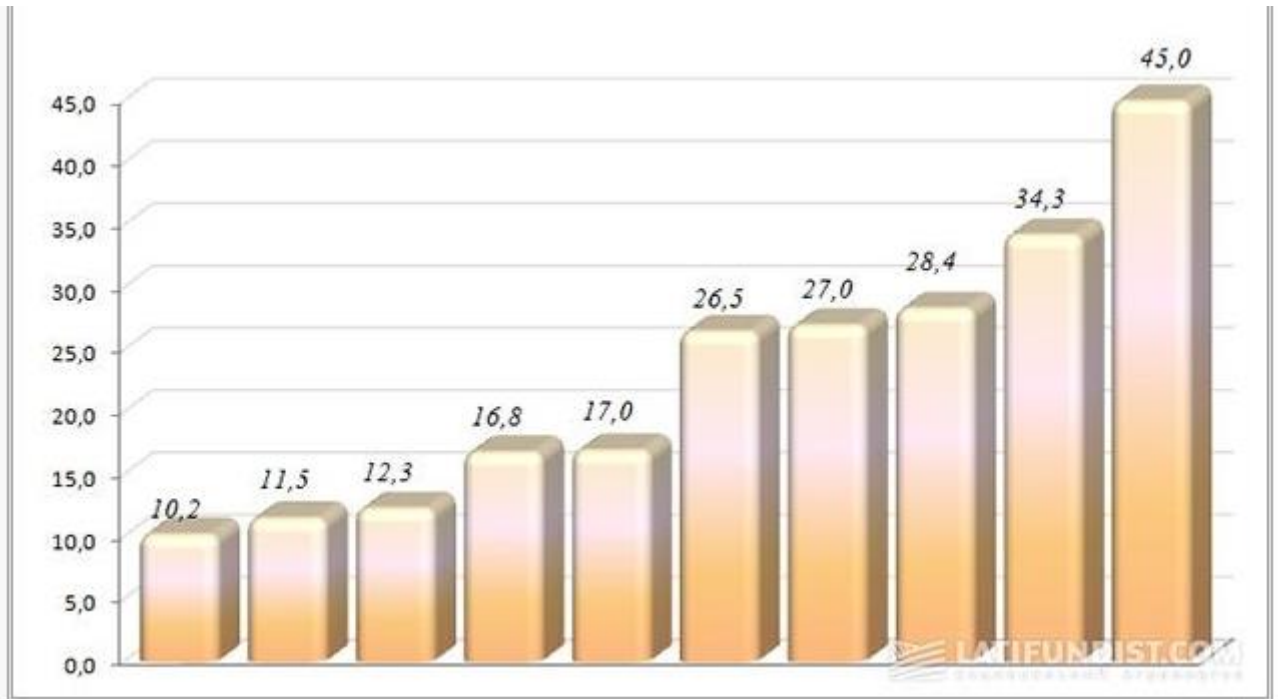

Рисунок 3.19 – Діапазон цін на сушіння 1т кукурудзи елеваторами України в 2016 р., грн

Зберігання зерна, порівняно з усіма іншими послугами елеватора, є менш рентабельним. Про це говорять багато представників зерносховищ. Найнижчі розцінки на зберігання кукурудзи наступні: 14,58 грн на місяць за 1 т зберігання кукурудзи, 17,50 грн на місяць, 18,25 грн, 19,10 грн та 20,05 гривень. Найвищими цінами на зберігання кукурудзи: 28,80 грн за 1 т зерна на місяць, 33,90 грн, 34,44 грн, 35,00 грн та 37,50 гривень.

Отже, власник елеватора більш зацікавлений в оборотності зерна, а не в довгостроковому зберіганні. Чим більше зерна пройде через елеваторні потужності, тим краще. У цьому русі і полягає прибутковість зерносховища.

Чим більше елеваторів у районі, тим жорсткіша конкуренція. Для зберігання слід вибирати культури з високим попитом на світовому ринку та з урахуванням тенденції до збільшення квот поставок українського зерна до Євросоюзу — такі як ріпак, соя та кукурудза. На міжнародному ринку

спостерігається стабільна тенденція до збільшення площ під бобовими культурами з високою маржинальністю: нут, сочевиця, квасоля тощо. Оскільки у великих елеваторів, що входять до складу агрохолдингів, інтерес до них невисокий, фермери можуть заробити, заповнивши ними свої «банки» у міжсезоння. Найбільш маржинальна культура для зберігання — соняшник. Його дефіцит на внутрішньому ринку в лютому-квітні призводить до істотного зростання цін. Чистий дохід на зберіганні від збору врожаю до максимальної вартості становить близько 30 дол США за 1 тону. Тоді як пшениця має мінімальну маржинальність в Україні. У світі спостерігається стабільна тенденція до скорочення площ під цією культурою.

Варто зазначити, що вартість послуг елеваторів, заявлених на новий сезон 2017–2018 роки показує, що в зв'язку з ростом вартості енергоносіїв тарифи українських зерносховищ виросли на 10% в порівнянні з попереднім сезоном. Відзначається зростання розцінок на основні послуги елеваторів, включаючи сушку, очистку, зберігання, а також відвантаження на автомобільний і залізничний транспорт.

Найбільше елеваторів та залізничних вузлів для перевалки зерна припадає на південні області України. Тому, аграріям Півночі не вистачає ані зерновозів, ані елеваторів, щоб зберегти свій врожай. Водночас, чим більшими є витрати на збирання, перевезення, зберігання, обробку, переробку і сертифікацію сільськогосподарської продукції на її шляху від сільськогосподарського підприємства до порту або мережі роздрібною торгівлі (в подальшому - логістичні витрати), тим меншою є частка світової або роздрібною ціни, яку отримують виробники сільськогосподарської продукції. Крім того, неефективна логістика призводить до того, що кінцевий споживач платить більше за товар в супермаркеті чи на ринку.

Світова спільнота для виміру ефективності результатів діяльності логістики використовує Logistics Performance Index (LPI) – Індекс Ефективності Логістики розроблений і запропонований Світовим Банком [126]. LPI дає змогу аналізувати і порівнювати логістичну діяльність у 155

країнах світу та визначати їх рейтинги за бальною шкалою від 1 (найгірше значення) до 5 (найкраще значення). LPI визначається за результатами опитувань понад 6 тис представників логістичного бізнесу, які оцінюють інфраструктуру 8 країн, з якими їхні компанії найчастіше здійснюють свою логістичну діяльність та надають послуги з перевезення.

Для складання Індексу використовується більше 5000 індивідуальних оцінок країн. Індекс розраховується як середнє зважене індикаторів, що характеризують сфери оцінки якості логістичної системи країни. Рейтинг LPI включає 5 критеріїв, за якими проведено дослідження: митні процедури; інфраструктура; міжнародна транспортування вантажів; логістична компетентність; відстеження вантажів; своєчасність доставки.

Неефективність української логістики та інфраструктури також відображена у низькій оцінці України за Індексом ефективності логістики (LPI) Світового банку – 2018 (2,83), що майже на 33% нижче за першу в рейтингу країну – Німеччину (4,20) – рис.3.20.

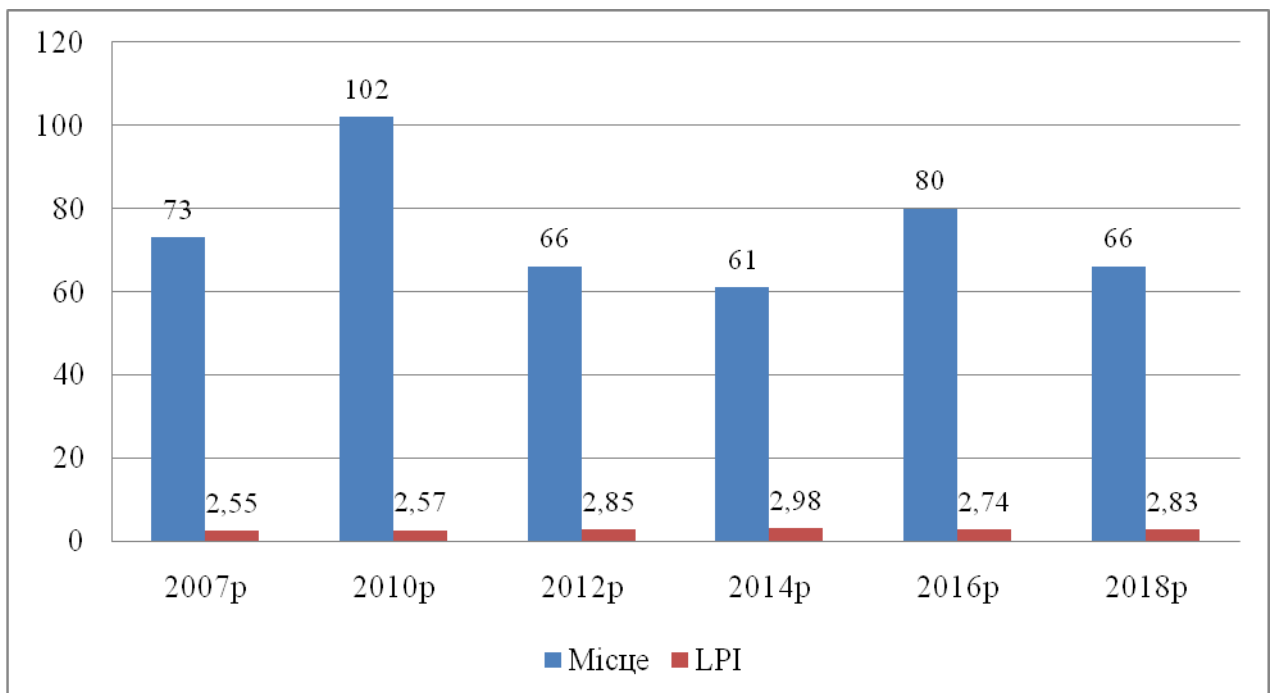

Рисунок 3.20 – Місце України за Індексом ефективності логістики (LPI)

Польща істотно випереджає Україну за всіма компонентами LPI, в 2018 р. вона посіла 28 місце (3,54), Угорщина – 31 (3,42), Словацька республіка – 53 (3,03), але є й такі країни, які посіли нижче місце Російська Федерація – 75 (2,76) та Молдова 116 (2,46).

Після введення повноцінної Зони Вільної Торгівлі (ЗВТ) з ЄС змінилися конкурентні умови для аграрного бізнесу, у тому числі і для виробників харчової продукції. Ринки країн ЄС стали відкритими, сформувалося більше можливостей для нових напрямків і нового продукту, виробленого в Україні. Девальвована національна валюта дещо пом'якшила конкурентну боротьбу для наших підприємств і дає можливість виходити на нові ринки (Китай, Індія, Іран, Єгипет, і ін.), підвищувати якість продукції та ефективність виробництва.

Всі наявні джерела свідчать про те, що логістичні витрати в Україні сьогодні є надзвичайно високими порівняно з її міжнародними конкурентами. Наприклад, у зерновому секторі України логістичні витрати складають 50-55 дол США на тону зерна, у той час як у Франції та Німеччині вони в середньому становлять лише 30 дол США на тону, в США - 34 дол США на тону. Ця різниця у 20 дол США є потенційним джерелом збільшення доходів та інвестицій у сільське господарство. Витрати на перевезення продукції в Україні на 40% вищі, аніж в США та Європі. Якщо в 2015 р. середня вартість доставки пшениці в порт складала близько 58 доларів за тону, то в 2016 р. витрати на логістику знизилися до 48 дол США, а в 2017 р. цей показник був ще меншим і становив 43 дол США. Це є результатом будівництва елеваторів в портах, збільшення потужностей перевалки та зниження вартості перевалки ціна доставки пшениці.

Таким чином вартість доставки вантажів в Україні наближається до світових показників. Однак, зазначають експерти галузі, з початку року витрати на логістику знову зросли. Передусім, це сталося через підвищення залізничних тарифів.

За даними Держстату, в 2017 р. відбулося зниження залізничних перевезень на 1,4% в порівнянні з 2016 роком. Варто відзначити, що з основних вантажів тільки перевезення будівельних матеріалів і зернових вантажів показало приріст. Завдяки високому врожаю сезону 2016/17 обсяг навантаження зернових залізничним транспортом в 2017 р. оновив рекорд і досяг показника, який на 11,9% більше, ніж в попередньому році. Частка перевезень зернових в загальній структурі залізничного транспортування продовжувала збільшуватися і в результаті зросла до 10,5 відсотків. Така тенденція збільшує важливість присутності зернових вантажів на залізниці й посилює необхідність враховувати інтереси відправників агропродукції.

«Укрзалізниця» за сім місяців 2018 р. збільшила на 3271 од власний парк хопер-зерновозів. Зараз він становить 18430 од, тоді як на початку 2017 р. — 15159 одиниць. Також збільшили свій парк зерновозів приватні власники рухомого складу. Тільки з початку року вони придбали у вітчизняних вагонобудівних заводів 1056 хопер-зерновозів, що на 26 од більше, ніж за весь 2017 р., наразі середня оборотність вагонів в ПАТ «Укрзалізниця» (УЗ) складає 11-15 днів. Середньомісячні обсяги навантаження зернових в 2017 р. зросли до 3 млн тон, в порівнянні з торішнім показником в 2,7 млн т, що було досягнуто через високі темпи експорту в першій половині року. При цьому трейдери все рівно скаржаться на проблеми із вивозом зерна до портів залізницею.

Офіційно зараз найпроблемніші – Одеська та Придніпровська залізниці. Їхня інфраструктура відчуває на собі найбільшу інтенсивність руху вантажних поїздів. Ними йдуть вантажі до/з морських портів України. Будь-яка зміна логістики та обсягів перевезень ставить інфраструктуру залізниці на межу колапсу.

Із збільшення навантажень на ділянку Комиш-Зоря – Волноваха, що сталося після початку бойових дій в зоні АТО, УЗ довелося модернізувати цю ділянку залізничної колії. Але після її реконструкції з'явилася нова проблемна ділянка, Магедово – Комиш-Зоря. Поки перегоном іде поїзд з/на

Комиш-Зорю, ні з Магедово, ні з Комиш-Зорі не надсилається жоден потяг. Для того щоб подолати таку відстань, а це 27 км, поїзду потрібно близько години.

Але справа не лише у пропускній здатності залізниці, а ще й у її загальному технічному стані, стані станцій, тягових підстанцій, колійної техніки тощо – у всіх об'єктів інфраструктури УЗ високий рівень зносу, а саме:

- 27% магістральних мереж з простроченим капітальним ремонтом;
- 78% колійної техніки з понаднормативним терміном служби;
- 67% тягових підстанцій зношені;
- 55% контактної мережі зношені.

УЗ – одна з найбільших залізниць на європейському континенті: протяжність колій складає понад 20000 км, але в її модернізацію і розвиток протягом 30 років майже не вкладали грошей. До проривних ініціатив можна віднести електрифікацію шляхів – за останні два десятиліття протяжність електрифікованих колій збільшилася майже на 25%. Зараз в «Укрзалізниці» електрифіковано трохи менше половини полотна, ним транспортується до 90% усіх вантажів.

Майже 90% зернових вантажів, які перевозить УЗ доставляються в порти.

Протягом 2017 р. 6 морських портів показали стабільну динаміку росту вантажообігу, а кількість морських портів з вантажообігом понад 1 млн тонн зросла до 10. Найбільше зростання вантажообігу продемонстрував морський порт Южний – на 2,591 млн тонн за 1 рік. Якщо в 2016 р. було оброблено 39,298 млн тон, то в 2017 р. – вже 41,889 млн тон (+6,6%). Найвищий показник зростання має обіг тарно-штучних вантажів – до 2,108 млн тон, що майже на 1 млн тон, або 88,1%, більше, ніж у 2016 році. Також майже вдвічі збільшився вантажообіг вугілля, досягнувши позначки в 7,15 млн тон.

Найвищий темп росту показав найменший за вантажообігом морський порт України – Усть-Дунайськ. За рік порт збільшив перевалку на 113,4% – з

25400 т до 54200 тон. Подвоєння вантажообігу було забезпечено перш за все збільшенням перевалки зерна з 13600 тон у 2016 р. до 33 000 т у 2017 р. (+142,7%), а також нафтопродуктів з 11800 т до 17 200 т (+45,8%).

На 5%, або 1,1 млн т, збільшився обсяг переробки вантажів у Миколаївському морському порту та досяг 23,533 млн тон. Найбільший приріст мала переробка хімічних мінеральних добрив (+109,8%).

Одеський порт у 2017 р. обробив 24,120 млн тонн вантажів. Хоча відбулося зниження цього показника (на 4,5%) порівняно з 2016 р., порт залишається в трійці найбільших портів країни. Ключовою в Одеському порту в 2017 р. була перевалка контейнерів, обсяг якої зріс на 8,1% і склав 519000 TEU. Морський порт Чорноморськ збільшив обсяг переробки вантажів на 10,6% – з 15,942 млн т у 2016 р. до 17,633 млн т у 2017 році.

При цьому збільшення показників перевалки відбулося практично по всій номенклатурі вантажів. Максимальне зростання на 178,7% показав вантажообіг будівельних матеріалів. Всього їх було оброблено 1,239 млн тонн, що на 795000 т більше, ніж у 2016 р., коли цей показник становив 444000 тон.

Спеціалізований морський порт Ольвія в 2017 р. обробив 6,88 млн т вантажів, що на 342000 т, або 5,2%, більше, ніж у 2016 році. По основному виду вантажів – суховантажних сипучих – приріст становив 868000 т, або +15,3%, у порівнянні з 2016 роком.

У 2017 р. Ренійський морський порт переробив 1,125 млн т вантажів, що на 15,7% більше, ніж у попередньому році (972370 т). Завдяки цьому Ренійський порт став десятим українським морським портом, чії річні показники вантажообігу перевищили 1 млн тон.

Загалом у 2017 р. морськими портами України було оброблено майже 133 млн т вантажів, що на 0,9% вище показників попереднього періоду.

В 2015-2016 маркетинговому році перевалка зерна в морських портах становила понад 39,4 млн тон. Переробку хлібних вантажів здійснюють

більше 20 терміналів. Левова частка експорту – 33,5 млн т йде через Миколаївський і Одеський МТП, порти Південний і Чорноморськ (рис.3.21).

Рисунок 3.21 –ТОП-5 морських портів України за обсягами перевалки зерна

Лідируючу позицію за потужностями зернових терміналів (але не за досягнутими обсягами) утримує порт Південний. Істотну частку зернового експорту країни забезпечують термінали TIS-Зерно і TIS-Міндобрива – у 2015-2016 маркетинговому році перевалка зернових вантажів на їх потужностях склав 5,52 і 1,91 млн т відповідно. Третій показник по перевалці зернових вантажів в порту Південний утримує компанія Бориваж – 1,83 млн тон. Це приватний термінал, побудований групою Приват.

Найбільшого результату з перевалки зерна в 2015-2016 маркетинговому році досяг Миколаївський морський порт. Крім національного агрохолдингу "Нібулон", розвиваючого власну транспортну інфраструктуру, збільшення термінальних потужностей активно інвестують транснаціональна корпорація Bunge і китайська корпорація COFCO. Остання відкрила в минулому році зерновий термінал, який встиг за півроку

перевалити майже стільки ж, скільки державний оператор, в особі Миколаївського портового елеватора (філія ДПЗКУ).

Значним запасом потужностей володіє приватний морський термінал МСП Ніка-Тера. Побудований холдингом OSTCHEM у співпраці з ATRO Corporation Ukraine здатний перевалювати до 6 млн тонн зернових вантажів на рік.

За результатами 2015-2016 маркетингового року, перевалка зерна в Одеському порту майже досягла обсягів переробки в Південному. Більшу частину зерна навантажила стивідорна компанія «Бруклін-Київ». Результат у 4,856 млн тон – другий по Україні.

Активно розвивається і термінал компанії «Олімпекс Купе Інт», що належить кіпрській GNT Olimpex Holding Ltd (встановлена друга судопогрузочна машина, побудована друга станція розвантаження автотранспорту.

Лідером у перевалці зернових вантажів в Одеському порту залишається державний оператор – філія ПАТ Державна продовольчо-зернова корпорація України, переробила понад 1,64 млн т зерна.

Щороку, з серпня по вересень, трейдери стикаються з проблемами поставки зернових до Одеського морського порту – переробна спроможність портових терміналів майже вдвічі перевищує пропускну здатність залізничної станції Одеса-Порт.

У порту Чорноморськ в минулому році активізувалася компанії Іллічівський зерновий термінал і Risoil Terminal, розширили свої експортні можливості. Сумарно вони перевершують потужності Трансбалктерминала. Порт Чорноморськ також знаходиться в руслі загальної галузевої тенденції до зростання перевалки зернових вантажопотоків, яку відрізняє інтенсифікація перевантажувальних процесів і збільшення обсягів складського зберігання зерна.

Спеціалізований морський порт «Ольвія» розташований в 25 км від Миколаєва на лівому березі Дніпро-Бузького лиману. Кількість вантажних

причалів — 7, довжина вантажного причального фронту – 1,53 км. Загальна площа забудови становить 1,7 га, гранична добова вивантаження — 60 вагонів і 100 автомобілів, обсяг одночасного зберігання — 35 тис. т кукурудзи, є сертифіковані склади і сертифікована лабораторія,

Аналіз сучасного стану аграрної логістики в Україні дозволяє нам дійти висновку, що основними перешкодами розвитку є:

- 1) відсутність урядової програми з розвитку агрологістики на належному рівні;
- 2) відсутність кваліфікованих логістичних кадрів у сільськогосподарських підприємствах;
- 3) відсутність коштів на впровадження логістичних підходів, оскільки програмні логістичні продукти є занадто дорогими для вітчизняних підприємств;
- 4) відсутність коштів на будівництво достатньої кількості сучасних складських приміщень;
- 5) відсутність коштів на закупівлю сучасних транспортних засобів;
- 6) низька якість дорожнього покриття, недосконале цифрове програмне GPS забезпечення українських доріг і відсутність мережі систем комунікацій для великогабаритного транспорту;
- 7) низька інвестиційна привабливість галузей сільського господарства в Україні, що в основному пояснюється недосконалою нормативно-правовою базою і нестабільною політичною ситуацією в країні;
- 8) корупційна складова.

Стримуючі фактори розвитку транспортної логістики зосереджені у табл.3.17.

Через неефективну логістику аграрії України втрачають близько 20 дол США на 1 т виготовленої продукції, що у річному еквіваленті при нинішніх оборотах українського експорту сягає 600 млн дол. США. На даний момент витрати на логістику в аграрному секторі економіки України на 30% перевищують даний показник у США і на 40% у країнах ЄС.

Таблиця 3.17 Стримуючі фактори розвитку транспортної логістики України

Автомобільні перевезення	Залізничні перевезення	Водні перевезення
<ul style="list-style-type: none"> - відносно висока вартість перевезень; - втрати часу за рахунок скупчення авто у портах у «пікові» періоди; - значний знос техніки і високі амортизаційні витрати через низьку якість доріг; - неефективність перевезень на великі відстані. 	<ul style="list-style-type: none"> - державна монополія на послуги і власність більшості вагонів; - критичний строк експлуатації вагонів–зерновозів; - низька пропускна здатність ж/д станцій у «пікові» періоди у портах - відсутність державних інвестиційних програм оновлення парку вагонів-зерновозів. 	<ul style="list-style-type: none"> - висока капіталоємність розвитку власних терміналів і флоту; - низька мобільність і оперативність перевезень, обмеженість районів транспортування; - обмеженість доступу до глибоководних участків при розміщенні терміналів.

Тому, оскільки Україна, як країна з великим аграрним потенціалом, планує нарощувати свій потенціал експорту зерна та іншої сільськогосподарської продукції вже у найближчому майбутньому, то приділяти слід особливу увагу дієвому розвитку агрологістики. Водночас, через неефективну логістику сільгоспвиробники отримують більш низькі закупівельні ціни, і, відповідно, недоотримавши прибуток, менше інвестують у виробництво, що в свою чергу негативно позначається на прибутку та обсягах виробництва продукції, яку згодом могли би перевезти трейдери.

На основі проведених досліджень, можемо зробити висновок, що логістика на сьогодні залишається все ще «проблемним» фактором у аграрному підприємстві. Це і дефіцит сучасних елеваторів, і низька якість дорожньої інфраструктури, недостатні інвестиції у модернізацію залізничного і автомобільного транспорту, тому практично по всіх ділянках процесу у нас є резерви для поліпшення показників, а значить - для

подальшого зростання. При цьому, понад рік зберігати зернові можуть тільки 44% з них, а модернізація відповідно до сучасних вимог необхідна 80% діючим елеваторам. Через недосконалість інфраструктури українські аграрії щорічно втрачають від 15% до 30% зібраного врожаю. Таким чином, потреба в нових площах зберігання залишається дуже великою, особливо з урахуванням планів уряду довести в недалекій перспективі валовий збір зернових і зернобобових до 100 млн тон.

На сьогодні реалізація сільськогосподарської продукції з метою отримання прибутку є необхідним завершальним етапом діяльності будь-якого сільськогосподарського товаровиробника. Саме тому досить широкого поширення зазнають виставки-ярмарки сільськогосподарської продукції, що являють собою рух товару та грошей: покупець отримує те, що йому потрібно, а продавець – матеріальну нагороду за виконану роботу, відшкодування витрат на виробництво та потрібні фінансові ресурси для наступного виробничого циклу (закупівлі насіння, оренди потрібної техніки тощо). Але якщо аукціони та товарні біржі є порівняно постійно діючими заходами та установами, то виставки та ярмарки проводяться рідше, але з чіткою періодичністю [127].

Серед виставок сільськогосподарської та агропромислової продукції основним та наймасштабнішим заходом є виставка «Агро- ...». Вона проводиться щорічно і надає змогу товаровиробникам реалізувати свою продукцію покупцям (оптові партії). Проте головна її мета – демонстрація досягнень народного господарства, налагодження контактів з іноземними партнерами, вирішення проблем галузі (під час виставки проводяться конференції, «круглі столи» з обговорення різних питань розвитку сільського господарства та агропромислового комплексу України, ринку агропромислової продукції). Ярмарки є в першу чергу розважально-туристичним заходом і в другу – торговельним. Тому успішне і регулярне проведення таких заходів не тільки є завершальною ланкою роботи сільського господарства та агропромислового комплексу України, а й

підіймає авторитет держави, дає можливість розвивати туристичні ресурси та культивувати патріотизм, зберігати старі добрі традиції народу і долучати до них молодь.

Наприкладі ТОВ „Сорочинський ярмарок” розглянемо вартість участі для представників агробізнесу (табл.3.18).

Таблиця 3.18 Перелік витрат участі у Національному Сорочинському ярмарку.

Статті витрат	Вартість, грн
Організаційний внесок кожного учасника	1 місце – 1500
Вартість необладнаної експозиційної площі на центральній алеї	загальна площа (21,0 м ²) – 2310; загальна площа (6,0 м ²) – 1500
Вартість необладнаної експозиційної площі на бокових алеях	загальна площа (21,0 м ²) – 1680
Вартість торгівлі з автомобіля (при наявності техпаспорта),	загальна площа (21,0 м ²) – 1680
Перепустка для автомобіля:	1 автомобіль - 20
Додаткові платні послуги: - рекламні; - екскурсії по Гоголівських місцях та оглядові екскурсії по області; - організація корпоративів (за окремим сценарієм); - індивідуальної охорони; - радіовузла; - розміщення інформації в каталозі	min 250

Для участі в ярмарку учаснику необхідно:

- оформити заявку-договір з організатором;
- перерахувати кошти протягом 3-х днів з моменту отримання рахунку; підписати та надати організатору Угоду;
- отримати картку учасника і перепустку на автомобіль.

Основними міжнародними заходами є:

– рибне господарство (Міжнародна виставка рибальства і рибного господарства 13th China (Xiamen) International Fisheries Expo – КНР, Виставка рибної індустрії «Nor-Fishin» – Норвегія);

– тваринництво (Міжнародна виставка і конференція по птахівництву та свинарству «AVICOLA-PORCINOS 2018» – Аргентина, Міжнародна виставка інтенсивного тваринництва International Trade Fair for Intensive Animal Production (VIV China) 2018 – КНР);

– техніка та обладнання (виставка сільськогосподарської техніки «TECHAGRO» – Чехія, Виставка сільськогосподарської техніки, обладнання для садоведення «Agrotech-Agropars» – Іран, 60-та ювілейна міжнародна машинобудівна виставка-ярмарок – Чехія, Міжнародна виставка обладнання для сільського господарства і садівництва «EIMA International» – Італія, Міжнародна виставка сільськогосподарського і фермерського інвентарю, інструменту, запчастин та інших продуктів матеріально технічного забезпечення сектору АПК «Implementex 2018» – Індія);

– харчова продукція (Виставка продуктів харчування та напоїв «Food & Drink Expo» – Великобританія, 24-та Азербайджанська Міжнародна виставка харчової промисловості «WorldFood Azerbaijan» – Азербайджан, Міжнародна виставка м'ясної промисловості «VIV Europe 2018» – Нідерланди, Міжнародна виставка харчової продукції «SIAL Paris» – Франція);

– нові технології (8-а Міжнародна спеціалізована виставка технологій харчової промисловості «Anuga FoodTec» – Німеччина, Міжнародна виставка рішень і машин у виробництві і упаковці харчових продуктів Africa Food Manufacturing 2018 – Єгипет, Міжнародна виставка та конференції технологій виробництва продуктів харчування «Food Technology Asia International Exhibition» – Пакистан);

– садівництво (Виставка флористики «International Horticulture Korea 2018» – Корея, Міжнародна виставка високоякісних сортів рису та елітного зерна The 12th China (Guangzhou) International High Quality Rice and Brand

Grains Exhibition (IRE China) 2018 – КНР, Міжнародна садівницька виставка «Beijing Expo 2019» (з 29 квітня 2019 р. по 7 жовтня 2019 р.) – КНР).

Міжнародні виставки і ярмарки мають велике значення для розвитку аграрного підприємництва, так як це є місце для зустрічей представників ділових кіл різних країн для підтримки ними безпосередніх зв'язків і встановлення нових особистих контактів. На сьогодні це також є однією з ефективних форм виходу на зовнішні ринки, формування та реалізації експортного потенціалу аграрного підприємництва. Разом з цим, вдале використання здобутих відомостей може з надлишком компенсувати витрати підприємства-експонента і значно підвищити їх прибутковість як на внутрішньому так і на зовнішньому ринка.

Важливим напрямом розбудови аграрного підприємництва є розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

За даними Мінагрополітики України, кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні станом на 01.01.2017 р. становила 1097 одиниць. Протягом 2010 – 2016 рр. їх кількість зросла на 448 одиниць. Із загальної кількості зареєстрованих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів реально здійснюють господарську діяльність лише 589 одиниці, зокрема: молочарські – 151, з обробітку землі та збирання врожаю – 152, м'ясні – 34, плодоовочеві – 76, зернові – 35 та з надання інших послуг – 141.

За видами діяльності 589 діючих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів розподілились на: переробні – 25, заготівельно-збутові – 149, постачальницькі – 16, з надання інших послуг – 101 та багатофункціональні – 298. Цими кооперативами станом на 01.01.2017 р. об'єднано 24,8 тис осіб, створено на селі 1636 постійних робочих місць, які утримують 21758 гол ВРХ, з яких: 16953 гол корів та 4188 – гол свиней, реалізовано 48,7 тис т молока, 2,8 тис т зерна, 0,2 тис т м'яса, 3,2 тис т плодоовочевої продукції, сплачено податків та зборів на суму 13981,6 тис. гривень [127].

Проте на сьогодні за обсягами та якістю надання послуг вони не задовольняють зростаючих потреб виробників сільськогосподарської продукції та її споживачів. Для успішної реалізації своїх функцій сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи мають стати складовими частинами інфраструктури аграрного ринку розбудова якого в Україні здійснюється досить повільними темпами.

Сучасне підприємницьке середовище, перебуваючи під впливом перенасичення інформацією, в умовах жорсткої конкуренції та інтеграційних процесів (утворення зон вільної торгівлі, митних союзів тощо), потребує переосмислення концептуальних підходів до подальшого розвитку, пошуку нових механізмів виходу на перспективні ринки товарів і послуг. Важливу роль в цих умовах посідає Торгово-промислова палата (Палати). Цьому сприяє діяльність Палати через низку своїх завдань, напрямів та надаючи широкий спектр послуг у сфері аграрного підприємництва.

Торгово-промислова палата в Україні є платформою для формування бізнес-зв'язків і комунікацій між членами та клієнтами, з одного боку, і національними та зарубіжними споживачами, бізнесом, владою – з іншого, за умов застосування унікальних інформаційних технологій та культури бізнес-комунікацій. Унікальна роль системи ТПП України для аграрного підприємництва представлена на рисунку 3.22.

Діяльність ТПП регламентується: Законом України від 2.12.1997 № 671/97-ВР «Про торгово-промислові палати в Україні»; Положенням Про порядок державної реєстрації торгово-промислових палат. Найголовнішим документом, окрім Закону України, яким керується палата є її Статут. Згідно із законом України «Про ТПП», торгово-промислова палата є недержавною неприбутковою самоврядною організацією, яка об'єднує юридичних осіб, які створені і діють відповідно до законодавства України, та громадян країни, зареєстрованих як підприємці, та їх об'єднання [129].

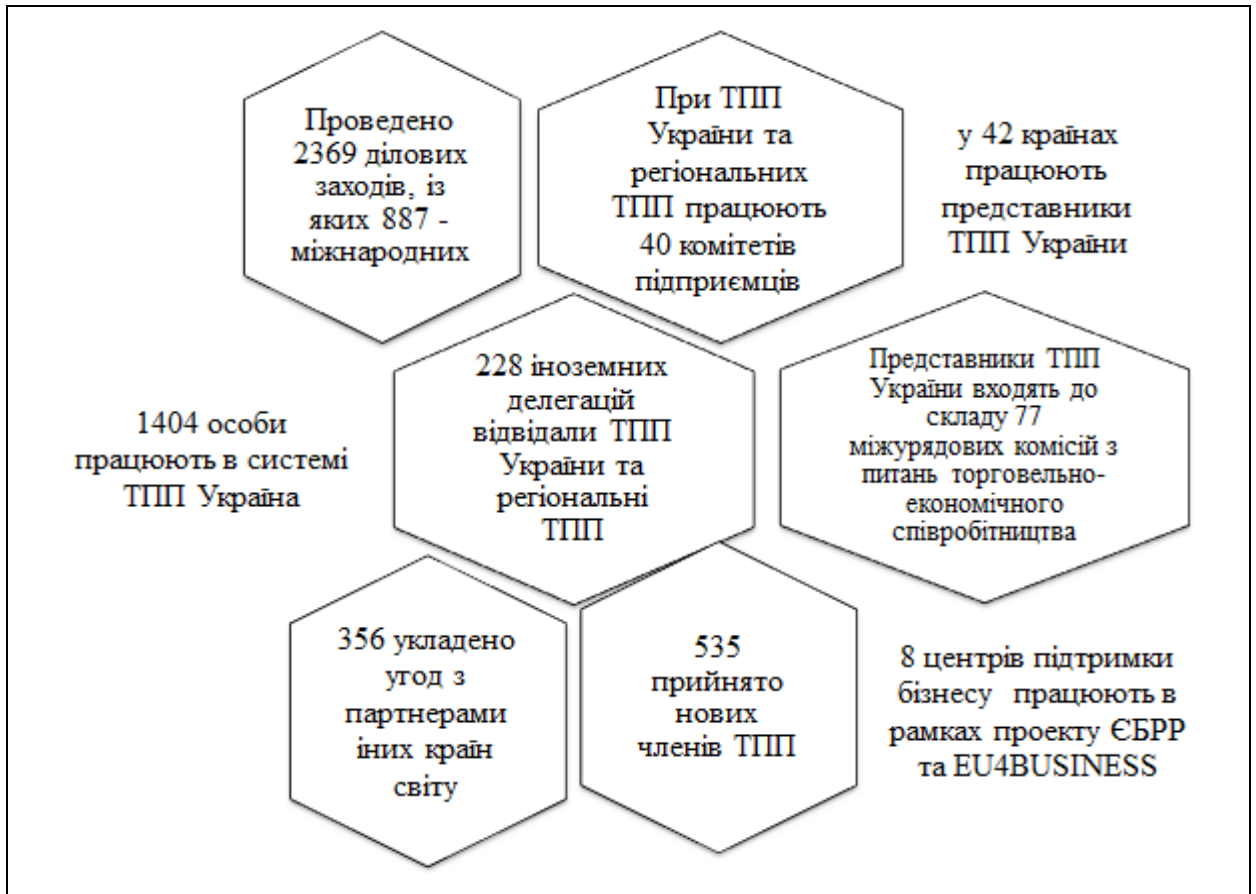

Рисунок 3.22 – Напрями діяльності Торгово-промислової палати України

За роки свого існування система торгово-промислових палат довела свою ефективність у підтримці бізнесу. До регіональної структури торгово-промислових палат входять центральна ТПП України та 25 регіональних ТПП. Сьогодні система Палат об'єднує в своїх рядах понад 8 тис членів (рис. 3.23).

ТПП України є членом Міжнародної торгової палати і Всесвітньої федерації палат, Асоціації торгово-промислових палат Європи.

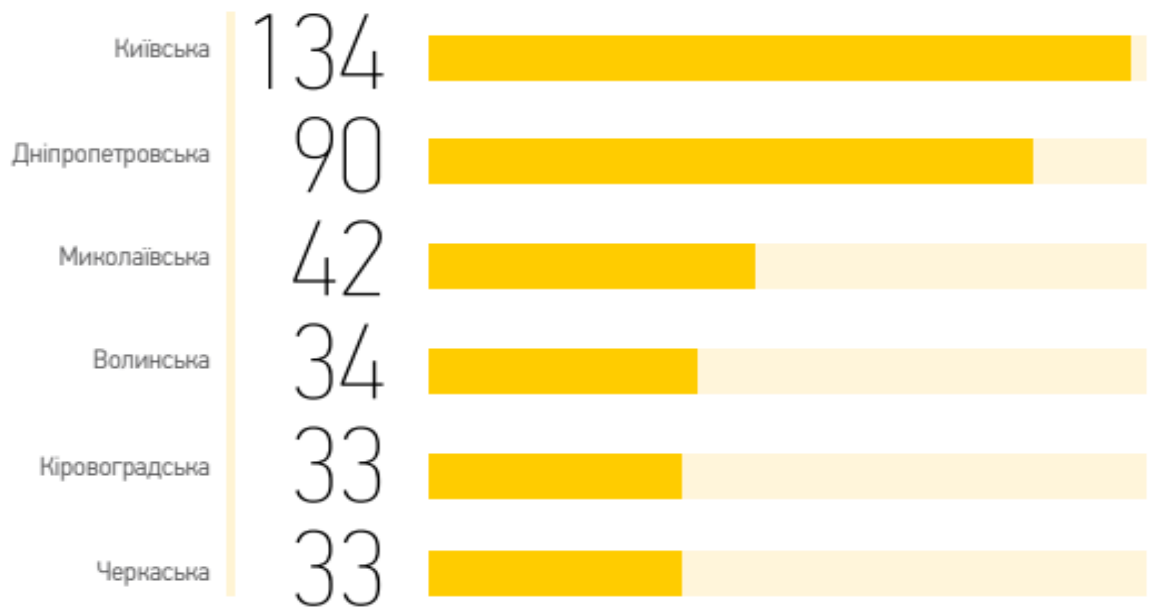

Рисунок 3.23 – Лідери по залученню нових членів до ТПП, 2016 р.

Палати надають практичну допомогу підприємцям у проведенні торговельно-економічних операцій на внутрішньому та зовнішньому ринках, сприяють розвитку експорту українських товарів та послуг, для чого надають своїм членам широкий спектр професійних послуг, в тому числі консультаційних з питань зовнішньої торгівлі та оцінки ринків, проводять незалежну експертизу товарів, здійснюють оцінку рухомого і нерухомого майна, нематеріальних активів, надають послуги з штрихового кодування товарів, патентно-ліцензійні послуги, оформляють документацію з метою забезпечення захисту прав на інтелектуальну власність тощо.

Палати надають українським та іноземним підприємцям ділову та юридичну інформацію, організують семінари, конференції, виставки в Україні і за кордоном, забезпечують ділові переговори з економічних питань.

Для сприяння розвитку підприємництва будь-якої галузі при Палаті діє 20 галузевих комітетів:

- агропромислового комплексу;
- у сфері енергоефективності;
- базових галузей промисловості;
- малого та середнього бізнесу;

- виробників будматеріалів та з питань будівництва;
- сфери транспорту;
- ринку фінансових послуг та з питань соціальної відповідальності бізнесу;
- легкої промисловості;
- туристично-готельної індустрії;
- у сфері зовнішньоекономічної діяльності;
- охорони здоров'я та фармації;
- у сфері житлового та комунального господарства;
- податковий;
- природокористування та охорони довкілля;
- промислового партнерства та науково-виробничої кооперації;
- з питань сприяння протидії корупції та корпоративної відповідальності;
- з електронних комунікацій;
- розвитку економічної конкуренції;
- промислової модернізації;
- авіаційний комітет;
- комісія з питань захисту від недобросовісної конкуренції.

Комітети підприємців успішно працюють при багатьох регіональних палатах, сприяють залученню підприємців у сферу своєї діяльності та посиленню їх впливу на створення сприятливих умов для підприємницької діяльності.

В системі торгово-промислових палат в Україні діє 16 Центрів підтримки експорту (ЦПЕ), основною метою створення та функціонування яких є ефективна інформаційно-сервісна підтримка торгово-промисловими палатами в Україні експортної діяльності підприємств України відповідно до чинного законодавства.

Основні послуги Координаційного ЦПЕ: проведення маркетингового дослідження ринку; побудова експортної стратегії підприємства;

класифікація продукту за кодом товару; перевірка надійності партнера; оцінка експортного потенціалу компанії; умови входу на ринок; аналіз конкурентів за кордоном; визначення унікальності товару на ринку; організація та проведення ділових заходів з питань зовнішньоекономічної діяльності.

Навчання експортерів у ТПП України передбачає:

- ✓ проведення сертифікаційної програми тренінгів для консультантів з експорту до ЄС (глибокий 98-годинний тренінг, створений за підтримки Посольства Нідерландів та Посольства Великобританії);
- ✓ проведення навчальних програм, семінарів, тренінгів з питань ведення зовнішньоекономічної діяльності.

Основними послугами Палати для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності є:

- ✓ допомога у формуванні комерційної пропозиції;
- ✓ пошук потенційних партнерів, формування списку контактів контрагентів;
- ✓ встановлення первинних контактів з контрагентами;
- ✓ ведення переговорів з контрагентами, надання презентаційних матеріалів замовника;
- ✓ сприяння в укладенні зовнішньоекономічних контрактів;
- ✓ проведення ділових зустрічей з представниками торгових мереж, приватних і державних підприємств;
- ✓ організація зустрічей з представниками державної влади за кордоном;
- ✓ розповсюдження матеріалів, що стосуються ведення зовнішньоекономічної діяльності експортерів (зміни в законодавстві, пропозиції від зарубіжних партнерів, зацікавлених у співробітництві з українськими підприємствами, щодо проведення навчання експортерів на території цих регіонів тощо.

У 2016 р. ТПП України за фінансової підтримки АТ «УкрСиббанк» було проведено 13 семінарів-тренінгів на тему: «Експортно-імпортна діяльність в умовах нових викликів і пріоритетів», які загалом відвідали понад 1670 компаній, 2200 учасників у 11 містах України (Київ, Дніпро, Запоріжжя, Черкаси, Кривий Ріг, Львів, Полтава, Харків, Одеса, Вінниця, Миколаїв).

ТПП сприяє встановленню ділового співробітництва, як між місцевими діловими колами, так і з іноземними партнерами. З метою розвитку зовнішньоекономічних зв'язків вони виступають ініціаторами створення змішаних торгових палат, відкривають свої представництва за кордоном.

Між ТПП України й іншими торгово-промисловими палатами і партнерськими організаціями з різних країн світу діє 148 угод. Представники Торгово-промислової палати України та регіональних торгово-промислових палат входять до складу 75 міжурядових комісій з питань торговельно-економічного співробітництва, підкомісій і робочих груп у складі цих комісій. З метою покращення позицій українських експортерів за кордоном та сприяння українським підприємствам у просуванні їх продукції на іноземні ринки у 31 країні світу працюють представники Торгово-промислової палати України та проведено 39 міжнародних ділових заходів.

Для покращення інвестиційної привабливості вітчизняного підприємництва Торгово-промислова палата України у 2016 р. здійснила запуск проекту EastInvest - європейський проект, який фінансується саме, Європейським Союзом, головною його метою є поліпшення інвестиційно-торговельного середовища країн Східного партнерства (Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Грузія, Республіка Молдова, Україна), які мають потенціал розвитку взаємного співробітництва та інвестиційних відносин з Європейським Союзом, за допомогою організацій по підтримці малого та середнього бізнесу.

Протягом 2016 р. системою торгово-промислових палат в Україні надано 22742 послуги з експертизи товарів; 295377 сертифікатів походження

різних форм (у т.ч. 86473 преференційних сертифікатів форми «А»); оформлено 66063 – висновків про походження товарів, виданих за замовленнями експортерів.

ТПП України постійно ініціює розгляд гострих питань із експорту українських товарів, що відправлялися вітчизняними підприємствами до різних країн світу, для вирішення яких проводилися заходи із залученням представників.

У звітному періоді здійснювалися підготовка, редагування та впровадження методичних матеріалів із експертизи товарів: підготовлені та затверджені зміни до «Методики проведення товарознавчої експертизи експертами торгово-промислових палат» СОУ 94.1-00016934-001:2005 ТПП України (розробник – ТПП України); підготовлені та затверджені «Тимчасові методичні рекомендації з оформлення експертних висновків експертизи лісопродукції».

Виступаючи сполучною ланкою між владою і бізнесом, торгові палати та бізнес-асоціації служать каналом, по якому підприємці доводять інформацію та рекомендації до влади, допомагають розвитку сприятливої ділової атмосфери в своїх країнах [129]. Вона має вагомий вплив на активізацію розвитку аграрного підприємництва, а саме через: співпрацю з іншими палатами; організацію семінарів, конференцій і виставок, а також проведення ділових зустрічей із зарубіжними партнерами, результатом яких є укладання договорів про співпрацю надання послуг; проведення зустрічей, виставок, презентацій та інші міжнародні заходи. При цьому здійснюється забезпечення зовнішньоекономічних контактів з метою розширення можливостей розвитку аграрного підприємництва.

Таким чином торгово-промислові палати є інструментом активізації розвитку аграрного підприємництва, які сприяють розвитку економічних і торговельних зв'язків з партнерами зарубіжних країн.

Отже, процес формування та функціонування організаційно-інформаційної складової інфраструктури розвитку аграрного підприємництва

стикається з перешкодами та недоліками інституційного характеру. Серед них, такі як: невиконання біржами своїх функцій по визначенню індикативних цін; відсутність облаштованих і доступних для сільських підприємців оптових ринків худоби та свіжої сільськогосподарської продукції, зокрема, картоплі, овочів, фруктів, риби, молочної продукції тощо; відсутність кооперативних центрів оптового збуту сільськогосподарської продукції.

Вважаємо, що вирішення окреслених проблем забезпечить ефективне функціонування аграрного підприємництва, оскільки сприятиме збільшенню обсягів реалізації сільськогосподарської продукції, зростанню кількості споживачів та підвищенню підприємницького іміджу товарів та підприємств як на внутрішньому так і на зовнішньому ринках.

Висновки до розділу 3

В результаті дослідження розвитку аграрного підприємництва в Україні та аналізу його інфраструктурного забезпечення нами було встановлено ряд закономірностей та обґрунтовано наступні висновки:

1. Аграрне підприємництво займає чільне місце в економіці України. Максимального рівня його частка у валовому внутрішньому продукті сягала у 2013р. і становила 16,8%, мінімального у 2016 р. – 10,7 відсотків. Починаючи з 2014 р. відмічається негативна тенденція до зниження частки аграрного сектора в обсязі ВВП країни, яка супроводжується загостренням низки соціально-економічних проблем.

2. дослідженнями доведено, що основним учасниками агробізнесу є агрохолдинги. Останні концентрують значні фінансові ресурси під своїм контролем, мають вихід на експортні ринки, доступ до технологій та політичний вплив на місцевому та національному рівнях. Крім того, досить часто серед акціонерів таких підприємств представлені потужні міжнародні

компанії, що надає їм додаткових переваг у лобіюванні на міжнародному рівні.

3. Продукція сільського господарства є ресурсною складовою виробництва у різних галузях національного господарства, а у харчовій промисловості – її основою. Від ступеня насичення ринку продовольчими товарами сільськогосподарської переробки, їхньої якості та ціни залежить забезпечення населення продуктами харчування, що в свою чергу є однією з основних задач виробництва.

4. Традиційно більшість агропродукції – товари рослинництва. Господарства України вирощують понад 400 різних сільськогосподарських культур, які об'єднуються в окремі групи (зернові, технічні, городні, кормові, плодові та інші). Станом на серпень 2017 р. за зростанням обсягів сільськогосподарського виробництва лідерство тримають Херсонська, Дніпропетровська, Донецька, Миколаївська, Харківська, Одеська, Запорізька, Рівненська та Чернівецька області

5. За даними Державної служби статистики України, експорт товарів аграрної галузі в 2016 р. становив 15,2 млрд дол США, що на 4 млрд дол США більше, ніж у 2015 р. Частка сільськогосподарської продукції в загальному експорті країни сягнула 42%, проте варто зазначити, що основу аграрного експорту все ще становить експорт сировини, а саме продукція рослинного походження – пшениця, кукурудза, ячмінь та соєві боби. Частка цієї продукції в структурі становить порядку 55 відсотків.

6. У 2016 р. до України було імпортовано аграрної продукції на 3,89 млрд дол США, що більше 2015 р. на 0,59 млрд дол США. Зокрема, було імпортовано: живих тварин та продуктів тваринного походження на 0,62 млрд дол США; продуктів рослинного походження на 1,3 млрд дол США; жирів та олії тваринного або рослинного походження на 0,25 млрд дол США; готових харчових продуктів на 1,7 млрд дол США.

7. У 2016 р. сформовано позитивне зовнішньоторговельне сальдо за товарами сільськогосподарської галузі (11,4 млрд дол США). Такими

високими темпами експорту країна зобов'язана додатковому попиту з боку Індії.

8. Організаційно-правова інфраструктура визначає швидкість та якість взаємодії представників малого, середнього та великого бізнесу, забезпечує координацію, розвиток і створення сприятливого підприємницького середовища та базується на законодавчому регулюванні.

9. Дослідивши збут сільськогосподарської продукції з використанням торгових агродомів або товарних бірж АПК цілком можна назвати суто паперовим, оскільки на практиці цей канал збуту не дієвий, а для дрібних фермерів і поготів.

10. На основі аналізу домінант бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва встановлено, що сучасний розвиток фінансової інфраструктури не можна вважати достатнім, не тільки через малу кількість працюючих фінансових установ, у тому числі банківських підрозділів, а й через відсутність належного якісного рівня їх розвитку. В процесі дослідження виявлено, що в Україні лізинговий ринок набагато менший за розмірами ніж в європейських країнах.

11. 2016 р. та 2017 р. є роками активізації ринку агрострахування. У 2017 р. порівняно з 2011 р., зросла кількість укладених договорів страхування (зростання склало 21 відсоток). Протягом 2015-2017 рр. зріс обсяг зібраних страхових премій у гривні. Зокрема, у 2017р. він зріс на 30% та склав 204,4 млн гривень. У 2017 р. зріс також обсяг страхових премій у доларовому еквіваленті, який склав 7,7 млн. дол, що на 28% перевищує показник 2016 р. Загальна страхова сума (або об'єм загальних страхових зобов'язань) у 2017 р., порівняно з 2016 р., дещо скоротилася (з 6,240 млрд грн до 5,913 млрд грн (або на 5 відсотків). Це можна пояснити зростанням середньої ставки страхової премії (у 2017 р. вона склала 3,5% проти 2,5% у попередньому році).

12. Згідно висновків експертів інформаційного агентства «АПК-Інформ» в Україні спостерігається дефіцит сучасних елеваторних потужностей. Так, в 2017 р. налічувалося понад 1150 елеваторів різного

класу, які розраховані на зберігання та первинну обробку більш ніж 36 млн т зерна і насіння олійних культур. З них станом на кінець минулого маркетингового року 898 елеваторів були підключені до основного реєстру і мали право видавати складські документи на зерно. Згідно Рейтингу областей України з елеваторними потужностями-2016, перше місце займає Полтавська область. Замикає рейтинг — Закарпатський регіон.

13. У 2017 р. морськими портами України було оброблено майже 133 млн тон вантажів, що на 0,9% вище показників попереднього періоду. В 2015-2016 маркетинговому році перевалка зерна в морських портах становила понад 39,4 млн тон. Переробку хлібних вантажів здійснюють більше 20 терміналів. Левова частка експорту – 33,5 млн т йде через Миколаївський і Одеський МТП, порти Південний і Чорноморськ (рис.10).

14. Лідуючу позицію за потужностями зернових терміналів утримує порт Південний. Істотну частку зернового експорту країни забезпечують термінали TIS-Зерно і TIS-Міндобрива – у 2015-2016 маркетинговому році перевалка зернових вантажів на їх потужностях склав 5,52 і 1,91 млн т відповідно. Третій показник по перевалці зернових вантажів в порту Південний утримує компанія Бориваж – 1,83 млн тонн.

15. Сучасне підприємницьке середовище, перебуваючи під впливом перенасичення інформацією, в умовах жорсткої конкуренції та інтеграційних процесів (утворення зон вільної торгівлі, митних союзів тощо), потребує переосмислення концептуальних підходів до подальшого розвитку, пошуку нових механізмів виходу на перспективні ринки товарів і послуг. Важливу роль в цих умовах посідає Торгово-промислова палата (ТПП). Цьому сприяє її діяльність через низку своїх завдань, напрямів та надаючи широкий спектр послуг у сфері аграрного підприємництва. За роки свого існування система торгово-промислових палат довела свою ефективність у підтримці бізнесу.

Основні результати дослідження за даним розділом опубліковано у працях [1(3),1,3-5,7,10,14].

РОЗДІЛ 4

НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ЙОГО БІЗНЕС-ІНФРАСТРУКТУРИ

4.1 Державне регулювання розвитку аграрного підприємництва

Роль сільського господарства для економічної стабільності України має більш широку базу. В ринкових умовах сільськогосподарська діяльність означає не тільки виробництво сільськогосподарських та промислових товарів, а також від рівня його розвитку залежить продовольча безпека, економічне зростання та активна позиція держави на світовому ринку сільськогосподарської продукції. В результаті чого важливою складовою становлення ефективної економіки на тлі ринкових перетворень є створення мотивованого поля для розвитку аграрного підприємництва.

Сучасна модель функціонування аграрного підприємництва не спроможна зробити суттєво якісний стрибок у своєму розвитку, вирішити соціальні та економічні проблеми села, реалізувати повною мірою той потужний потенціал, яким володіє аграрна галузь, зокрема природно-ресурсний. Цьому заважає низка системних перешкод, які не вдалося подолати протягом тривалого періоду реформування аграрної галузі. Так в «Стратегії розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року» ключовими проблемами розвитку аграрного сектору визначено, як:

- нерівномірність розвитку різних форм господарювання при послабленні позицій виробників середнього розміру внаслідок створення для різних за розмірами та соціальним навантаженням підприємств формально однакових, але не рівних умов господарювання;

- недостатність нормативно-правових засад, відсутність мотивації до кооперації та не бажання до укрупнення дрібних сільськогосподарських виробників в рамках сільських громад, низька товарність виробництва

продукції, зниження рівня економічного підґрунтя розвитку сільських громад;

– нестабільні конкурентні позиції вітчизняної сільськогосподарської продукції та продовольства на зовнішньому ринках через не завершення процесів адаптації якості та безпечності аграрної сировини та харчових продуктів до європейських вимог;

– низький темп техніко-технологічного оновлення виробництва;

– виникнення ризиків збільшення виробничих витрат внаслідок зростання зношеності техніки, використання застарілих технологій, при зростанні вартості невідновлювальних природних ресурсів в структурі собівартості;

– недосконалість інфраструктури аграрного ринку та логістики зберігання, що впливає на збільшення витрат на сільськогосподарську продукцію;

– відсутність мотивації сільськогосподарських виробників до дотримання агроекологічних вимог з виробництва;

– обмеженість внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції та продовольства, обумовлена низькою платоспроможністю населення;

– недостатня ефективність самоорганізації та саморегулювання аграрного ринку, складність у виробленні консолідованої позиції сільськогосподарських товаровиробників у захисті своїх інтересів;

– відсутність достовірної інформації про кон'юнктуру ринків сільськогосподарської продукції та умови ведення бізнесу в аграрній галузі;

– незавершена земельна реформа, зокрема мораторій на продаж сільськогосподарських угідь [11].

Поряд з цим, варто звернути увагу на зниження рівня сільськогосподарської робочої сили, особливо серед молодих чи середніх поколінь, що тягне за собою постійний дефіцит робочої сили у сільській місцевості.

Латинін М. А. зазначає, що загально визнаною роллю держави в ринковій економіці є створення умов, усунення негативних наслідків та проблем функціонування ринкового механізму, а також захист національних інтересів на внутрішньому та світовому ринках. Ми погоджуємося з думкою автора, що об'єктивною потребою врахування в економічній політиці держави інтересів аграрного підприємництва зумовлено тим, що будь-який напрямок аграрної політики не може бути реалізований без активної підтримки й регулювання з боку держави [8, с. 27].

В. Андрійчук в своїх працях державне регулювання аграрного сфери розглядає, як систему економічних, фінансових, правових, організаційних і соціальних заходів, що здійснюються державою для ефективного і стабільного розвитку аграрного виробництва та повного забезпечення населення якісним продовольством за прийнятними цінами [2, с. 56].

Б.Я Кузняк. звертає нашу увагу на те, що за допомогою нормативно-правових, організаційно-економічних, екологічних, науково-технічних і інших заходів державної політики, створюється система підтримки розвитку аграрного підприємництва, яка включає цінове регулювання продукції, пряме субсидування сільського господарства, фінансово-кредитне забезпечення та податкове регулювання [7].

Зокрема, державне регулювання розвитку аграрного підприємництва здійснюється за допомогою системи норм та заходів, які регламентують поведінку суб'єктів аграрної підприємницької діяльності, як використовуючи адміністративні методи впливу, так і через систему економічних методів та регуляторів. Головними інструментами державної підтримки сільськогосподарських підприємств є дотації, субсидії, субвенції.

Також, важливу роль у державному регулюванні розвитку аграрного підприємництва, відіграють обрані методи, які класифікуються за формами впливу на прямі та непрямі методи. Непрямі методи регулювання передбачає створення умов та стимулів, які заохочують розвиток виробництва у

потрібному напрямі. Таке регулювання здійснюється на основі фінансових, кредитних, податкових та цінових заходів.

Прямі методи регулювання розвитку аграрного підприємництва можуть бути представлені наступними взаємно проникаючими і взаємообумовленими групами методів, а саме:

- пряме державне фінансове регулювання, що передбачає розподіл бюджетних інвестицій, субсидій, субвенцій і дотацій аграрним підприємствам та сільським територіям;

- програмно-цільові методи, що включають в себе розробку і реалізацію державних програм розвитку аграрного сектору та вирішення першочергових соціально-економічних проблем;

- методи регулювання матеріальних потоків і виробничої діяльності, що передбачають державне замовлення на поставки продукції, надання і виконання робіт для державних потреб, а також квотування і ліцензування експорту та імпорту сільськогосподарської продукції;

- державне підприємництво в аграрному секторі, що забезпечує управління господарською, економічною і соціальною діяльністю різних форм державних підприємств[4, С. 147].

Співвідношення прямих і непрямих методів залежить від економічної ситуації в країні й обраної в зв'язку з цим концепції державного регулювання підтримки та розвитку аграрного підприємництва, тобто з акцентом на ринкові механізми або державне регулювання [3].

Для виявлення впливу державного регулювання на розвиток аграрного та формування пропозиції із удосконалення регулювання проведемо оцінку видатків на розвиток аграрного сектору економіки у 2017р. Мінагрополітики України(табл.4.1).

Законом України „Про Державний бюджет України на 2017 рік” (зі змінами) Мінагрополітики із загального фонду державного бюджету було передбачено видатків в обсязі 5596,4 млн грн[6].

Таблиця 4.1 Стан фінансування аграрного сектора України за 2016-2017рр., тис.грн

Показники	2016р.	2017р.	2017р. +,- до 2016р.
Всього видатків за рахунок коштів загального фонду Держбюджету, з них	1638306,3	5596420,9	3958114,6
Фактично спрямовано на виконання бюджетних програм	1079886,7	5294412,4	4214525,7
фінансова підтримка заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів	131424,1	294889,2	163465,1
Всього затверджено видатків за рахунок коштів спеціального фонду Держбюджету, з них	1879282,7	4693521,2	2814238,5
Спрямовано отримувачам, всього	17400,0	3191824,7	3174424,7
фінансова підтримка розвитку підприємств в АПК	1424637,6	3350118,4	1925480,8
Спрямовано отримувачам, всього	300,0	3161424,7	3161124,7

*джерело: <http://minagro.gov.ua>

Як видно з наведених даних у 2017 р. фінансування видатків по Мінагрополітиці України із загального фонду Держбюджету було більшим на 3958114,6 тис грн проти 2016 року. Так, станом на 29.12.2017р. виконавцям бюджетних програм було спрямовано 5294,4 млн грн, що на 4214,5 млн.грн більше 2016 року. У 2017 р. за бюджетною програмою 2801580 «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» перераховано 1021,4 млн грн, з яких:

- 923,0 млн грн бюджетна дотація для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва аграрної продукції;
- 98,4 млн грн на реєстраційний рахунок для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва (постанова Кабінету Міністрів України від 01.03.2017 № 130).

Поряд з цим, із загального фонду Державного бюджету у 2017р. спрямовано на:

- фінансову підтримку заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів – 294,9 млн грн, а це на 163,5 млн.грн більше попереднього року;

– державну підтримку галузі тваринництва – 11,6 млн грн., проти 4,5 млн грн. в 2016р;

– надання кредитів фермерським господарствам – 25,0 млн грн; - державну підтримку розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників – 115,6 млн гривень.

На погашення кредиторської заборгованості, яка було зареєстрована в органах Казначейства в 2017 р. було виділено:

– 158,3 млн грн із державної підтримки галузі тваринництва (розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 № 651-р);

– 183,2 млн грн із державної підтримки розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників (розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.08.2017 № 525-р та від 08.11.2017 № 791-р);- 54,1 млн грн і з фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі (наказ Мінагрополітики від 29.11.2017 № 625).

Із спеціального фонду Держбюджету Мінагрополітики було передбачені видатки в обсязі 4693,5 млн грн (із власними надходженнями установ і організацій), що на 2814,2 млн грн більше ніж у 2016 р., з них на підтримку розвитку підприємств аграрного сектору – 3350,1 млн грн, що становить 71% від загального обсягу.

Варто відмітити, що на кінець 2017 р. із спеціального фонду державного бюджету було спрямовано всього – 3191,3 млн грн, з них за КПКВК:

– 2801180 «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі» - 4,5 млн грн;

– 2801250 «Витрати Аграрного фонду, пов’язані з комплексом заходів із зберігання, перевезення, переробки та експортом об’єктів державного цінового регулювання державного інтервенційного фонду» – 30,4 млн грн;

– 2801460 «Надання кредитів фермерським господарствам» - 40,0 млн грн;

– 2801490 «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу» - 3,8 млн грн;

– 2801580 «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» -3112,6 млн грн, в тому числі :

3077,0 млн грн. – на небюджетний рахунок, відкритий в Державній казначейській службі України, для автоматичної виплати дотацій відповідно до Порядку розподілу бюджетної дотації для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції у 2017 р., затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 08.02.2017 № 83;

35,6 млн грн – на реєстраційний рахунок Мінагрополітики для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва сільськогосподарським товаровиробникам відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 01.03.2017 № 130.

Відповідно до п. 9 Порядку розподілу бюджетної дотації для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції у 2017 р., затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 16.02.2017 № 83 станом на 29.12.2017 р. Мінагрополітики перераховано всього – 4000,0 млн грн (100% від запланованих) на небюджетний рахунок, відкритий в Державній казначейській службі України (далі – Казначейство), для автоматичної виплати дотацій у рамках держпідтримки сільгосптоваровиробників, з них 923,0 млн грн. – за рахунок коштів загального фонду, 3077,0 млн грн. – за рахунок відповідних надходжень до спеціального фонду. На вказану дату Казначейством забезпечено перерахування з небюджетного рахунку Мінагрополітики бюджетної дотації на загальну суму майже 3999,9 тис грн, в тому числі на підставі податкових декларацій з податку на додану вартість за: лютий – 79,8 млн грн. березень –241,8 млн грн; квітень – 473,5 млн грн; травень –528,8 млн грн; червень – 590,7 млн грн; липень – 400,3 млн грн;

серпень – 477,6 млн грн.; вересень – 635,1 млн грн та жовтень – 572,3 млн грн., залишок коштів на небюджетному рахунку складає 33,0 тис. гривень.

Крім того, відповідно на часткову компенсацію вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва за рахунок коштів загального фонду сільськогосподарським товаровиробникам – отримувачам спрямовано 134056,3 тис гривень [6].

У 2017 р. були зміннені напрями фінансування аграрного сектору:

- ✓ видатки на здешевлення кредитів підприємствам аграрного сектору економіки було збільшено до 300 млн грн;
- ✓ у бюджеті вперше за три роки держбюджетом на 2017 р. було виділено кошти 40 млн грн на селекцію та відтворення водних біоресурсів;
- ✓ 75 млн грн виділено за програмою “Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними”;
- ✓ 210 млн грн передбачено на підтримку галузі тваринництва.

Нововведенням було також, залучення 400 млн євро від Європейського інвестиційного банку на реалізацію інвестиційних проектів в агропромисловому комплексі [1].

Проведений аналіз динаміки змін показників фінансової підтримки аграрного сектора економіки України (Міністерство аграрної політики та продовольства) підтверджує те, що його фінансова підтримка у 2017 р. в порівнянні з 2016 р. має тенденцію до збільшення. Показник 2017 р. в порівнянні із 2016 р. збільшився на 3,9 млрд гривень Поряд з цим, виявлене зростання підтримки аграрного сектора економіки не є позитивним результатом, враховуючи те, що значення відсотка до загального обсягу видатків у 2017 р. становить 0,7%, у 2016 р. – 0,25 відсотків. Відповідно до законодавства України питома вага видатків державної підтримки аграрного сектора економіки має становити не менше 5% видаткової частини Державного бюджету. Отже реальні обсяги фінансування не досягають задекларованих показників.

На нашу думку, рівень державного регулювання розвитку аграрного підприємництва не повинен визначатися тільки обсягами бюджетних асигнувань. Оцінка державної підтримки сільського господарства полягає у дослідженні реалізації державних програм та регулювання ринкових цін на аграрну продукцію. Позитивні та негативні наслідки розвитку аграрного підприємництва можуть виникнути в результаті відмови держави від деяких інструментів регулювання.

На основі проведених досліджень, нами запропоновано заходи, щодо розвитку й регулювання аграрного підприємництва, зокрема:

– формування дієвої державної підтримки. Сьогодні аграрна політика України повинна бути направлена насамперед на:

підвищення ефективності агробізнесу за рахунок концентрації сільськогосподарських земель в руках найбільш активної частки сільського населення;

подолання деформації співвідношення у виробництві аграрної продукції між сільськогосподарськими підприємствами та особистими господарствами населення у напрямі розвитку великотоварного виробництва відповідно до національних галузевих програм;

сприяння процесу трансформації частини підсобних господарств у напівтоварні та товарні виробничі структури;

удосконалення системи державної підтримки фермерських господарств та підготовки фермерів для забезпечення відповідного рівня їх освіти та кваліфікації.

Важливе значення для підтримки доходів українських сільськогосподаровиробників має виплата їм відповідних дотацій. На наш погляд, державним органам слід переглянути підходи до здійснення дотування агротоваровиробників з урахуванням зарубіжного досвіду;

– забезпечення ефективності внутрішнього ринку та цінового регулювання. Цінова політика в аграрному секторі економіки повинна здійснюватися на засадах ринкового ціноутворення у поєднанні з

інструментами державного регулювання. Мається на увазі, що Аграрним фондом будуть надаватися державні інтервенції на встановлення цінової рівноваги (не нижчу за мінімальну закупівельну ціну та не вищу за максимальну закупівельну ціну);

– раціональне використання сільськогосподарських земель. Зокрема: надання податкових і кредитних пільг фізичним та юридичним особам, які за власні кошти здійснюють екологічнобезпечне землекористування, яке передбачено загальнодержавними і регіональними програмами використання земель та інші види робіт щодо охорони земель та відновлення їх якісного стану;

компенсація сільськогосподарським товаровиробникам недоодержаної частки доходу внаслідок консервації деградованих, малопродуктивних та забруднених земель;

запровадження страхування земель від зниження їх якісного стану за форс-мажорних обставин;

передбачення санкцій за неефективне сільськогосподарське землекористування.

Також варто, запровадити екологічні платежі, які сплачуватимуть землекористувачі за погіршення якісного та екологічного стану ґрунтів орендованих ділянок; оподаткування перерозподілу земель.

На нашу думку, всі зміни у відносинах власності щодо землеволодіння та землекористування повинні оподатковуватися. Ставку податку доцільно визначати з урахуванням того, чи збережено цільове використання земельної ділянки. У разі зміни сільськогосподарських земель свого цільового призначення, ставка податку повинна бути найвищою;

– розвиток мережі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, що сприятиме не тільки підвищенню прозорості каналів реалізації продукції на внутрішньому ринку, зменшенню витрат сільгоспвиробників та зростанню інтенсивності просування продукції, але й допоможе збільшити обсяги та ефективність експорту аграрної продукції;

– розвиток державно-приватного партнерства, що втілюється як у сприянні діяльності об'єднань приватних сільськогосподарських товаровиробників з боку держави, так і створенні державно-приватних господарських об'єднань, до яких поряд з товаровиробниками входять органи державної влади та місцевого самоврядування. Впровадження державно-приватного партнерства забезпечить чітку організацію ринків збуту, підтримку фермерських доходів, а також розвиток сільських територій;

– підвищення якості продуктів харчування та їх відповідності міжнародним стандартам. На нашу думку, варто:

ініціювати створення незалежних сертифікованих центрів оцінки якості та безпечності продуктів харчування, в результаті діяльності яких відбувалося б маркування продукції відповідним знаком якості;

адаптувати вітчизняне законодавства до європейських санітарних і фітосанітарних вимог відповідних товарів;

удосконалити чинні і розробити нові державні програми підтримки розвитку сільського господарства, насамперед тваринництва;

удосконалити діяльності державних контролюючих органів з метою недопущення корупційних явищ у сфері сертифікації та стандартизації продуктів харчування. У своїй діяльності ці органи мають керуватися принципом прозорості, інформація щодо їх діяльності та якості сільськогосподарської продукції має бути доступною громадськості;

забезпечити відповідне державне фінансування центрів стандартизації продуктів харчування, необхідного для проведення планових і позапланових перевірок виробників продуктів харчування та місць їх реалізації;

активізувати розвиток органічного виробництва сільськогосподарської продукції;

– нарощування експортного потенціалу, шляхом:

збільшення випуску продукції харчової промисловості, сільського господарства на основі новітніх технологій переробки, зберігання, пакування, транспортування та реалізації продукції;

збільшення експорту продукції агропромислового комплексу і продукції переробної промисловості;

розширення послуг міжнародних перевезень (автомобільним, авіаційним, водним, залізничним та трубопровідним транспортом), надання послуг по ремонту рухомого складу та транспортного обладнання;

нарощування науково-технічних розробок, патентно-ліцензійної торгівлі, ноу-хау, інжинірингу, послуг з підготовки та забезпечення процесів виробництва і реалізації продукції, з обслуговування продукції, що експортується;

впровадження енергозберігаючих технологій агропромислового та побутового призначення; сприяння впровадженню міжнародних технічних стандартів серії ISO та правил у виробництво;

– сприяння залученню іноземних інвестицій шляхом:

створення ефективної системи інституційного забезпечення діяльності інвесторів, а саме надання підтримки інвестиційним проектам у високотехнологічних сферах діяльності;

забезпечення зниження регуляторного тиску на інвесторів (впровадження спрощеної системи дозволів, реєстрації, ліцензування);

участь в інвестиційних форумах за кордоном;

надання допомоги суб'єктам господарювання у питанні розроблення інвестиційних проектів, що відповідають вимогам світових інвестиційних фондів;

забезпечення поширення інформації щодо інвестиційного потенціалу конкретного регіону із залученням можливостей торговельно-економічних місій за кордону;

організація виставкової та рекламної діяльності з метою забезпечення ринку збуту конкурентоспроможної продукції та високих технологій.

На сьогодні, для ефективного функціонування аграрного підприємництва, обов'язково необхідна державна підтримка, яка б змогла задовольнити потреби аграрного підприємництва в повному обсязі.

Отже, з вище викладеного можна зробити висновок, що аграрне підприємництво за своєю важливістю знаходиться поза всякою системою рангів пріоритетності, що офіційно визначаються. Якби на початковому етапі ринкових перетворень аграрному підприємництву була надана реальна державна підтримка для його розвитку, пряма або через надання певних фінансових ресурсів, удалося б краще зберегти цілісність агропромислових систем різного рівня та не допустити спаду виробництва продовольства. Особливо, застосування багатофункціонального сільського господарства – з підтримкою політичного «підґрунтя» – могло б стати промоційним чинником для національної економіки України. Державне регулювання аграрного підприємництва буде ефективно впливати на розвиток аграрного підприємництва України за умови дотримання запропонованих заходів.

4.2 Інноваційні підходи розвитку агробізнесу та його інфраструктурного забезпечення

В сучасному світі темпи економічного зростання та рівень суспільного розвитку визначає інноваційну діяльність, яка є рушійною силою ефективного функціонування економічної системи і ґрунтується на створенні й експлуатації нових знань, на інноваційному характері капіталу та на підприємницькому підході. Технічний прогрес змінює світ неймовірними темпами. Те, що ще позавчора здавалося фантастикою, вчора перетворилося на сміливу ідею, а вже сьогодні на повну впроваджується у повсякденне життя. Аграрний сектор економіки не став винятком. За останні сто років індустрія пододала величезний шлях від гужових возів до автопілотованих комбайнів та дронів-обприскувачів.

В ході дослідження нами визначені особливості інноваційного розвитку суб'єктів господарювання аграрного сектора економіки:

1) середні і дрібні фермерські господарства частіше впроваджують інноваційні рішення, ніж великі агрохолдинги. Власники невеликих

агрогосподарств, як правило, готові інвестувати в управлінські інновації, розуміючи, що це дасть їм вигоду прямо зараз або в найближчому майбутньому зробить їх більш конкурентними. Власники на відміну від найманих менеджерів готові експериментувати та не бояться помилок. Якщо у фермерів спосіб прийняття рішень простий: «вигідно» чи «не вигідно», то в агрохолдингів наявний певний алгоритм обговорення інвестиції в інновації;

2) впровадження інноваційних технологій нерідко саботується працівниками агрокомпаній. Інновації в управлінні бізнес-процесами роблять багато етапів прозорими і підконтрольними;

3) інноваційні рішення дають ефективність в синергії, але поки впроваджуються безсистемно. Інформація, що збирається датчиками, виявляється марною, якщо не зробити правильний аналіз і грамотно не інтерпретувати результати;

4) агрохолдинги поки вважають за краще інвестувати у власні розробки, ніж купувати готові рішення українських розробників.

До рейтингу інноваційних компаній, складених Forbes на основі експертних оцінок, потрапили кілька агрохолдингів: Миронівський хлібопродукт з індексом інноваційності 54,2, "Нібулон" - 43,8, "Сварог Вест Груп" - 41,7, AgriLab - 40,4 і "Кернел" - 33,3 [158].

Інноваційні підходи розвитку агробізнесу є актуальним питання і для інших агрохолдингів. Так, ТОВ "Епіцентр К" працює над створенням інноваційного центру, аналогів якому в Україні немає. На його базі працюватиме випробувальна лабораторія, що робитиме аналізи ґрунтів, кормів, мінеральних добрив. Лабораторія вивчатиме мікробіологію та аналізуватиме хвороби рослин. Також планується створити наукові центри для вивчення як технологій, так і техніки. У розвиток сільгоспвиробництва 2018 р. планується залучити 2 млрд гривень. З них 665 млн грн буде спрямовано на придбання техніки, а основна сума — 1,4 млрд грн — запланована на будівництво елеваторів [159].

Корпорація «Сварог Вест Груп» щорічно проводить Конкурс «Скринька ідей» на створення кращої технологічної розробки у всіх сферах діяльності. Мето такого конкурсу є виявлення, підтримка та впровадження перспективних інноваційних проектів в агропромисловій сфері, а також сприяння розвитку потенціалу талановитих та ініціативних працівників Корпорації «Сварог Вест Груп». Учасниками конкурсу можуть бути: працівники підприємств Корпорації «Сварог Вест Груп»; студенти 4-5 курсів вищих навчальних закладів, аспіранти, викладачі; як індивідуальні розробники, так і команди з 2-3 осіб, без обмежень за професійною приналежністю.

Кожен претендент може подати необмежену кількість бізнес-ідей. Преміальний фонд: 300 000 грн: 1 місце - 60 000 грн; 2 місце - 40 000 грн; 3 місце - 20 000 грн.

Над пошуком інновацій працюють селекціонери, біологи, технологи, та інші професіонали, а також ІТ спеціалісти, чий рішення за останні десятиліття докорінно змінили та продовжують змінювати діяльність багатьох компаній з різних сфер бізнесу. Нами визначено, вісім ключових напрямів ІТ – інновацій в аграрному секторі:

1) картографія. 80% всієї інформації пов'язаної з діяльністю людини, має геопросторову прив'язку. Коли йдеться про аграрний сектор економіки, в якому основна діяльність розгортається на полях, де залучена значна кількість як техніки, так і людських ресурсів – важливість геопросторового фактору зростає до 95 відсотків. Застосування сучасних електронних картографічних рішень має ключове значення в даній сфері і допомагає вирішувати багато типових проблем агро компаній.

Розглянемо деякі ефективні картографічні рішення, які можна впроваджувати уже сьогодні та їхній вплив на господарську діяльність агропідприємств.

Чимало провідних агроформувань у світі уже використовують сучасні інформаційні технології для управління банком землі. Допомагають у цьому

цифрові тематичні карти. Це електронні карти, на які нанесено чіткі межі певних ділянок з можливістю їх корекції. Ділянки легко вирізняються візуально, надається можливість в 1 клік переглянути повну інформацію про кожен ділянку в залежності від потреб користувача. Можна легко дізнатись площу ділянки, культуру, яка на ній вирощується, середні показники родючості чи ефективності, історію попередніх посівів, останню дату внесення добрив та безліч іншої необхідної інформації відповідно до потреб користувача.

Ефективним та корисним рішенням є також цифрові моделі рельєфу. Це додаткове відображення на карті рельєфності земельних ділянок, оскільки ці дані є дуже інформативними. Адже низинні ділянки землі зазвичай схильні до підтоплення, в той час як ділянки на підвищеннях можуть страждати від засух. Відповідно, можна ефективно налагоджувати зрошувальну систему, а також здійснювати посів вологолюбних чи вологостійких рослин у оптимальних для цього місцях.

Супровідна електронна документація, така як паспорти об'єктів, протоколи, фото, може також бути прикріплена до ділянок на онлайн-карті і відобразитись при детальнішому вивченні ділянки, що на екрані.

Завдяки картографічним рішенням можна також здійснити аналіз ґрунтів, супутникових знімків з NDVI, створити карти врожайності культур, визначити найбільш продуктивні та врожайні ділянки, відстежити динаміку розвитку культур, контроль стану полів, прогноз врожайності тощо;

2) логістичні рішення. Нині існує ряд ефективних логістичних ІТ-рішень, які вирішують задачу побудови оптимальних маршрутів для збору та доставки готової продукції від заготівельників до складу чи заводу. Маршрути будуються за допомогою спеціальних алгоритмів в режимі реального часу таким чином, щоб максимально ефективно використати наявний автопарк компанії для вчасного та якісного збору продукції і доставки її у визначені пункти, у визначений час.

Як показує практика, впровадження автоматизованих логістичних рішень в діяльність агрокомпаній дозволяє досягти помітної економії витрат пального, витрат часу уже в перший місяць роботи, підвищення якості заготівлі продукції, зменшити ризик її псування, а отже і суттєво зменшити втрати агро компанії.

Такий ефект досягається за рахунок максимально ефективного використання усіх наявних транспортних засобів підприємства: вантажомісткість кожного транспортного засобу, що здійснює перевезення, повинна використовуватись на всі 100%, а рух по маршруту відбуватись без відхилень і в межах відведеного на це часу.

Вирішення таких задач реалізується за допомогою таких сервісів як Navizor.com, що аналізують розташування точок збору продукції, відстані до них, вантажомісткість окремих транспортних засобів, можливі маршрути доставки, максимально допустимий час для доставки та навіть якість дорожнього покриття.

Інтеграція з системами GPS-моніторингу дозволяє також контролювати переміщення усього рухомого складу агрокомпанії в режимі реального часу і відповідно вчасно реагувати на значні затримки чи відхилення від маршруту. Завдяки інноваційним рішенням в логістиці, з цією задачею може справитися один диспетчер, який слідкує за переміщенням всіх транспортних засобів на екрані монітора.

Сучасні логістичні рішення також дозволяють планувати збір та транспортування сільськогосподарської продукції з полів до елеваторів чи сховищ, беручи до уваги важливі етапи технологічних процесів агропідприємства. Можливе врахування фактору погодних умов, адже деяку продукцію оптимально збирати в суху погоду, іншу після дощу, а деякі види – після легкого приморозку, оскільки це впливає на їх якісні характеристики та подальше зберігання.

Ще одне прикладна сфера застосування логістичних рішень – це інтеграція з системами електронного документообігу, складського обліку та

ефективного планування закупок, що значно спрощує обмін інформацією між суміжними підрозділами агро компанії.

Ці всі IT-рішення можуть бути реалізовані комплексно з логістичними так і окремо, якщо підприємство уже використовує інші облікове чи складське програмне забезпечення;

3) моніторинг технопарку. Ретельний моніторинг наявної техніки важливо вести для оптимізації планування капітальних та поточних ремонтів, для попередження передчасного зношення конкретних деталей чи техніки в цілому шляхом ведення обліку та системи нотифікацій.

Для розробки даних рішень використовується GPS-трекінг техніки. Кожен кілометр фіксується і записується в базу даних, обчислюється кількість подоланих кілометрів за звітні періоди (день, місяць, рік). Також відстежується кількість відпрацьованих годин по кожній одиниці техніки шляхом введення так званих лог-буків. Лог-бук – це мобільне рішення, що дозволяє працівнику звітувати про свою діяльність в режимі реального часу та отримувати сповіщення, нагадування та попередження, наприклад про відхилення від маршруту чи про надмірну кількість годин роботи транспортного засобу (для захисту від виходу з ладу) тощо.

На основі моніторингу активності техніки можна будувати графіки завантаженості техніки та планувати її безпечне використання.

Надається також можливість вести контроль за витратою палива, дистанційно відстежувати діяльність та пересування кожної одиниці техніки та вести контроль за площею, що обробляється.

Використання лог-буків дозволяє фото- та відео-фіксацію ситуації на місці роботи та негайне передавання файлів до пункту адміністрування. Також миттєво можуть бути передані дані про стан земельної ділянки та насаджень, зібрані працівником, від пристрою працівника до центрального офісу;

4) аналітика та планування. Аналітичні системи вирішують такі питання, як планування оптимального сусідства рослин, чергування

насаджень з року в рік, планування можливості змішаних посадок, на основі ведення архіву посівів і зборів та застосування визначених правил оптимізації даних процесів.

Ефективні системи планування дозволяють максимально зменшити залежність від кліматичних умов, використовувати особливості погоди на свою користь, автоматизувати систему поливу, планувати внесення добрив на основі аналізу стану полів, моніторити наявність шкідників та планувати внесення пестицидів лише тоді, коли це насправді необхідно.

Електронний агрохімічний паспорт кожного поля може бути доступним у комп'ютері чи на мобільному пристрої всього за натиском однієї кнопки, а збереження даних у хмарі дозволить доступ із будь-якого зручного для користувача місця розташування.

Із застосуванням новітніх ІТ систем продуктивність зростає а витрати ресурсів скорочуються;

5) спеціалізовані CRM та HRM системи дозволяють спростити процес управління взаємовідносинами з персоналом, клієнтами, партнерами. Можливість в онлайн режимі видавати інструкції працівникам та реагувати на їх запити. В свою чергу працівник може формувати польові звіти із прикріпленням фото- чи відео-матеріалів, є можливість відстежувати діяльність та ефективність роботи кожного працівника зокрема тощо. Також впроваджуються ефективні програми лояльності для мотивації;

б) аналітика та прийняття раціональних рішень. Сучасні інформаційні системи дозволяють забути про оформлені вручну звіти, які займають чимало часу та зусиль, а також можуть містити неточності внаслідок людського фактору.

Аналітичні системи дають можливість автоматичного прорахунку потреби в насінні, добривах та засобах захисту рослин, а також забезпечують функцію ефективного управління бюджетом компанії;

7) моніторинг здоров'я та якості використовують підприємства, що спеціалізуються на тваринництві. Можливості сучасних інформаційних систем дозволяють:

- підтримувати оптимальний мікроклімат у приміщеннях із тваринами;
- відстежувати динаміку здоров'я, приросту маси тіла та відповідності даних показників критеріям;
- автоматизувати планування структури стада;
- враховувати генеологію та біологічні цикли при плануванні розмноження;
- автоматизовано формувати раціон харчування;
- автоматизувати план ветеринарних заходів (щеплень, оглядів, зважувань тощо).

Впровадження сучасних автоматизованих систем управління стадом може збільшувати продуктивність на 60 відсотків;

8) мобільність. Використання смартфонів та мобільних додатків дозволяє відстежувати та здійснювати контроль транспортних засобів, водіїв, нагадувати, попереджати, супроводжувати та підтримувати. За допомогою мобільних додатків, уся необхідна інформація знаходиться в руках у працівника у будь-якому місці, будь-якої миті. Такі програми допомагають миттєво вносити дані в систему та ділитись ними із іншими працівниками.

Наприклад, функція мобільного додатку, яка дозволяє опломбувати молоковоз, цистерну із продукцією після завантаження та розпломбувати лише відповідальною особою в кінці маршруту із застосуванням лише мобільного телефону.

Інноваційний потенціал можливостей суттєвого підвищення прибутковості ведення агробізнесу на основі широкого застосування інформаційних технологій bigdata залишається ще маловідомим у середовищі аграріїв, тоді як у багатьох країнах світу цей напрям останніми роками отримав значний розвиток.

Термін *bigdata* дослівно в перекладі з англійської означає великі дані, великі обсяги інформації, великі масиви даних. Цей напрям набув значного поширення останніми роками із розвитком цифрових технологій, і загалом відображає головну проблему людства — невпинне всепоглинальне зростання потоків різноманітної інформації в усіх сферах діяльності цивілізації. Не винятком з цього тренду є і сільське господарство.

Інформаційні технології аналізу і структурування *bigdata* нині зосереджені в найрізноманітніших сферах сільськогосподарського виробництва. Це і системи обслуговування обладнання для тваринницьких ферм, точного внесення добрив, засобів захисту рослин, сівби сільськогосподарських культур у рослинництві.

Фактично ця сфера діяльності охоплює кожен із 4 етапів обробки великих масивів даних: фіксацію, збір, аналіз і вироблення можливих подальших дій. Усе це вимагає ефективної взаємодії різних систем — обладнаних GPS навігаторами і сенсорами технічних засобів, програмних засобів бухгалтерського обліку. Останній аспект особливо важливий. Адже, наприклад, без наявності чіткої системи обліку і планування господарської діяльності неможливо об'єктивно оцінити ефективність роботи агробізнесу та адаптувати стратегію економічної діяльності підприємства до швидких змін кон'юнктури ринкового середовища.

Нині *bigdata* розвивається у поєднанні з іншим, не менш перспективним напрямом сучасних цифрових технологій — «Інтернетом речей». Безпосередньо в агробізнесі сфера їх застосування зосереджується на забезпеченні моніторингу сільськогосподарських угідь за допомогою відповідних цифрових датчиків, що здійснюють аналіз агрохімії ґрунту, повітря і води. Потім ці дані надходять у єдине сховище, де вони структуруються і готуються до аналітичної обробки. Саме за допомогою такого безперервного потоку даних отримується й аналізується об'єктивний стан розвитку виробництва в цілому та на окремому полі чи сівозміні в конкретний момент часу. Це дозволяє не просто відстежувати в режимі

реального часу виробничий процес, але й вносити оперативне коригування, а також здійснювати його прогнозування з урахуванням внесених змін.

В Україні інформаційні технології bigdata поступово розповсюджуються у багатьох сферах діяльності, в тому числі безпосередньо у сільському господарстві. Найбільшим напрямом їх впровадження сьогодні є технології точного землеробства, які дозволяють не тільки підвищити врожайність сільськогосподарських культур, але й також суттєво знизити непродуктивні витрати паливо-мастильних матеріалів, насіння посівного матеріалу і добрив.

Останніми роками у вітчизняному агробізнесі набули значного поширення і технології роботизованого доїння молочних корів, які дозволяють ефективно управляти ресурсами та товарними потоками, оптимізуючи при цьому непродуктивні витрати. Їх функціональною особливістю є широке використання технологій «Інтернету речей» у поєднанні з bigdata, які дозволяють у режимі реального часу керувати виробничими процесами і вести їх моніторинг.

Так, у с. Вільна Тарасівка Білоцерківського району Київської області на території ТДВ «Терезино» вже багато років працює один із перших в Україні молочних комплексів, де почали застосовувати роботизоване доїння корів. Комплекс обладнаний станціями добровільного доїння DeLaval VMS, середнє навантаження на кожну сягає близько 65–70 корів на добу .

Управління основними технологічними процесами на фермі безпосередньо здійснюється за допомогою спеціалізованої комп'ютеризованої платформи Delaval Delpro™ FarmManagement, яка реалізує інтелектуальні функції SmartFarm для інтегрованого управління молочним виробництвом. Безпроводний двосторонній зв'язок із доїльними апаратами дозволяє отримувати інформацію у реальному часі для швидкого і точного складання звітів, спостерігати за кожною твариною і складати технічні завдання для фахівців і менеджменту ферми.

Інноваційні рішення bigdata все більше зосереджуються у мережі Internet на спеціалізованих онлайн-платформах. Саме цей напрям дозволяє найбільш ефективно структурувати різні інформаційні потоки та забезпечити їх аналіз. Адже просто зібрати великий обсяг інформації недостатньо, його треба правильно проаналізувати, інтерпретувати і структурувати в зручній для подальшого використання формі звіту для потреб агробізнесу.

Так, у квітні 2017 р. Міністерством аграрної політики та продовольства було заявлено про необхідність створення глобальної платформи, яка стане єдиним галузевим майданчиком та зручним каналом комунікації для усіх, хто цікавиться аграрним сектором економіки, хто працює або планує почати свою діяльність в агробізнесі. Така платформа надасть багато можливостей для оперативного обміну важливою інформацією та успішним досвідом. Поряд із цим паралельно вже отримали розвиток і інші напрями формування інтелектуальних платформ для аграріїв, що працюють у сфері bigdata. Це, зокрема, такі продукти, як БАЙЕР БІЗНЕС ПЛЮС, AGRIANALYTICA, SAATBAU PROFIT MANAGER та інші.

Кожна окрема компанія має свою специфіку і потребує індивідуальних інноваційних рішень. Нині з'являються ІТ компанії, які обирають аграрний сектор економіки основним профілем своєї діяльності і сконцентровують свій фокус саме на рішеннях для даного бізнесу. Прикладом таких компаній є:

Vvblogic (Івано-Франковськ), яка має 10 років досвіду у розробці програмного забезпечення для агрохолдингів;

Agtech в Україні, створена за підтримки Міністерства аграрної політики та продовольства України. Основними завданнями її є:

формування та консолідований розвиток ринку AgTech в Україні; створення платформи для обміну інформацією та взаємодії між ІТ та агросектором;

інформування аграріїв про можливості існуючих та нових технологій для сільського господарства і результати їх взаємовигідного використання у інтегрований структурі;

інформування IT компаній про потреби агросектору та їх специфіку впровадження інтегрованих технологічних рішень та їх елементів у агрокомпаніях;

розробка та створення нових продуктів; консультування та сервісна підтримка [160].

Інноваційному розвитку сприяє також і інвестування стартапів. Нами визначено 10 найбільших світових угод інвестування стартапів у 2017 р.:

1) Indigo Agriculture — 203 млн дол США (серія D).

Інвестори: Investment Corporation of Dubai, Flagship Pioneering, Alaska Permanent Fund, Baillie Gifford, Activant Capital. У 2017 р. стартап IndigoAgriculture, який займається обробкою насіння мікробами, закрив раунд фінансування серії D на суму 203 млн доларів. Це є найбільшою інвестицією серед farmtech-компаній.

Продукція IndigoAgriculture включає мікробні посівні покриття для кукурудзи, сої, пшениці і бавовни. Це покриття допомагає культурам витримувати екологічні стреси, такі як посуха, високі температури, засоленість ґрунту або низький рівень азоту. Культури також стають більш стійкими до хвороб і шкідників.

Використання технологій дозволить досягти більш високої якості рослин, наприклад, в пшениці стало більше білка. Indigo не продає свій насінневий продукт фермерам, як більшість постачальників сировини. Замість цього компанія укладає контракти з фермерами, надаючи їм насіння на початку сезону, а потім викупуваючи їх урожай по гарантованій преміальній ціні;

2) Plenty — 200 млн дол США (серія B).

Інвестори: SoftBank Vision Fund, Affiliates of Louis M. Bacon, фонд Moore Capital Management, Innovation Endeavors, Bezos Expeditions, DCM, Data Collective, Finistere Ventures.

Plenty, проект що представляє інноваційні криті вертикальні ферми, залучив у 2017 р. 200 млн дол. США фінансування від найбільшого фонду технологічних стартапів SoftBankVisionFund, глави Amazon Джеффа Безоса і голови ради директорів Alphabet Еріка Шмідта. Компанія використовує вертикальні вежі для вирощування зелені. Фінансування призначається для запуску нових ферм і розширення штату співробітників.

3) Maihuolang — 150 млн дол США (серія А).

Інвестори: Shenzhen New Industry Venture Capital, Weiji Investment, Qianhai Great Wall Fund.

У 2017 р. компанія Maihoulang з Китаю залучила 150 млн дол США. За даними Deal Street Asia, в 2014 р. Maihoulang запустив сайт 51mhl.com – онлайн e-commerce платформу для фермерських товарів, спеціалізованих продуктів, а також електричних мотоциклів і побутової техніки, що охоплюють 23 провінції в Китаї;

4) Farmers Business Network — 110 млн дол США (серія D).

Інвестори: T. Rowe Price, Temasek, Acre Venture Partners, Kleiner Perkins Caufield & Byers, GV (Google Ventures), DBL Partners.

У листопаді 2017 р. FarmersBusinessNetwork (Селянська бізнес-мережа, FBN) залучила 110 млн дол США. Це цифрова мережа farmer-to-farmer, яка збирає дані, інформацію про закупівлі, а також надає послуги з маркетингу для сільського господарства;

5) Uptake — 117 млн дол США (серія D)

Інвестори: Baillie Gifford, GreatPoint Ventures, Revolution Growth.

Uptake – це стартап, який надає аналітику даних на основі датчиків з метою оптимізації роботи сільськогосподарської техніки. У грудні 2017 р. завдяки проекту компанія отримала прибутку 117 млн дол США. Компанія Uptake була заснована двома співзасновниками сайту Groupon. Ідея полягає в

тому, що більшість комерційного обладнання оснащене деякими датчиками, але дані, які вони виробляють, мало використовуються. Використовуючи ці датчики Urtake відстежує продуктивність комбайнів і визначає їх оптимальне застосування. Програмне забезпечення надає рекомендації щодо оптимізації витрат на сільськогосподарське обладнання, мінімізуючи час простою;

6) Bayer + Ginkgo Bioworks Ag Biotech Company — 100 млн дол США.

Інвестори: Bayer CropScience, Ginkgo Bioworks, Viking Global Investors

Німецька хіміко-фармацевтична компанія Bayer і стартап GinkgoBioworks в партнерстві з хедж-фондом VikingGlobalInvestors вклали 100 мільйонів доларів в новий agtech проект.

Компанія зосереджена на виробництві мікробних продуктів, які повинні допомогти з фіксацією культурами азоту. Це, в свою чергу, повинно привести до мінімізації впливу сільського господарства на навколишнє середовище, зменшивши кількість хімічних добрив, що застосовуються фермерами. Нова компанія буде розміщена на базі науково-дослідного комплексу біологічних досліджень Bayer в Західному Сакраменто;

7) Produce Pay — 70 млн дол США (серія А).

Інвестори: CoVenture, Menlo Ventures, Arena Ventures, Red Bear Angels, Social Leverage.

ProducePay – це сайт, який безпосередньо пов'язує фермерів з дистриб'юторами і платить їм за продукцію на наступний день після її доставки завдяки спеціальній кредитній платформі. Фермери часто залишаються в очікуванні виплат за продані товари. ProducePay вже підключає перевірених виробників і дистриб'юторів по всьому світу. Компанія є частиною зростаючої групи agtech стартапів, які займаються вирішенням деяких фінансових проблем фермерів;

8) 3DRobotics — 53 млн дол США (серія D).

Інвестори: Atlantic Bridge, Autodesk Forge Fund, True Ventures, Foundry Group, Mayfield і інші інвестори

В квітні 2017 р. 3DRobotics (3DR) залучив 53 млн дол США, що включало конвертацію існуючого боргу в акціонерний капітал (деталі не публікували). У 2015 р. компанія 3DR припинила продаж аматорських безпілотних літальних апаратів і перейшла в сегмент продажу програмного продукту Site Scan в якості сервісу. Site Scan допомагає користувачам управляти планами польоту, камерами на БПЛА і передавати дані в хмару.

9) Protix Biosystems — 50 млн дол США.

Інвестори: Rabobank, Aqua-Spark, Brabant Development Agency (BOM) та інші приватні інвестори.

Компанія Protix з Нідерландів в червні 2017 р. залучила 50,5 млн дол США у вигляді пайової участі і боргового фінансування для розширення свого бізнесу по вирощуванню комах. Ферми Protix виробляють комах переважно для корму тварин і аквакультури. Комахи все частіше розглядаються як альтернатива білка, тому що їх можна вирощувати на відходах. Це набагато ефективніше в порівнянні з іншими джерелами білка, такими як соя, кукурудза, риба і м'ясо. Компанія придбала FaiInsects – консорціум заводчиків, які вирощують борошняних хрущаків, цвіркунів і сарану. Згідно з Protix, придбання дозволить компанії обслуговувати ширший спектр клієнтів;

10) Orbital Insight — 50 млн дол США (серія C).

Інвестори: Sequoia, Envision Ventures, Balyasny Asset Management, Geodesic Capital, ІТОСНУ Corporation, Intellectus Partners.

Orbital Insight – стартап геопросторової аналітики, який генерує макрорівневу аналітику для бізнесів, використовуючи супутникові знімки та інші дані. У березні 2017 р. проект залучив 50 млн дол США. Компанія орієнтується на кілька галузей, включаючи фінансові послуги, товари та сільське господарство. Однією з пропозицій є відстеження потоків виробництва на макрорівні.

Інноваційний підхід розвитку аграрного підприємництва передбачає і виробництво нових видів продукції. Нами розроблено проект по виробництву

обліпихи. Підґрунттям цього рішення є те, що 2013-2017 рр. світовий ринок обліпихи зріс на 40 відсотків. Ягоду використовують як у свіжому вигляді, так і для виготовлення натуральних лікарських засобів (настойок, обліпихової олії, додатків у косметичні засоби і т.д.), а обліпиховий чай популярний ще з часів Чингісхана. Ріст попит на ягоду в країні може покрити тільки відкриття нових підприємств. Незважаючи на те, що обліпиха давно знайома рослина в Україні, попит на неї почав стрімко зростати лише з 2016 року. Насадження цієї культури в Україні поки не значні. Втім, очікується збільшення обсягів вирощування обліпихи вже до кінця 2020 р., тому що в 2017 р. активно закупували посадковий матеріал цієї культури.

Один з головних чинників розвитку популярності обліпихи – загальна позитивна ситуація на ягідному ринку. Починаючи з 2014 р., спостерігається поступове відновлення виробництва ягідної продукції в Україні до рівня 2048 тис т у 2017 році. Сільгосп підприємства стали більше виділяти землі під ягідні культури, в минулому році 198,5 тис. га, що більше показників 2016 р. на 1800 га. При цьому спостерігається поступове збільшення частки фермерських і невеликих приватних господарств, які займаються вирощуванням ягід (рис.4.1).

Рисунок 4.1 – Структура площ господарств України під вирощування плодово-ягідних культур

Це пов'язано саме з нішевим характером культури, коли невеликий обсяг виробництва приносить великий прибуток. До таких культур належить і обліпіха.

Світовий ринок цієї ягоди становить 1 млрд дол США, а ринок продуктів з її переробки – 17 млрд дол США (рис.4.2).

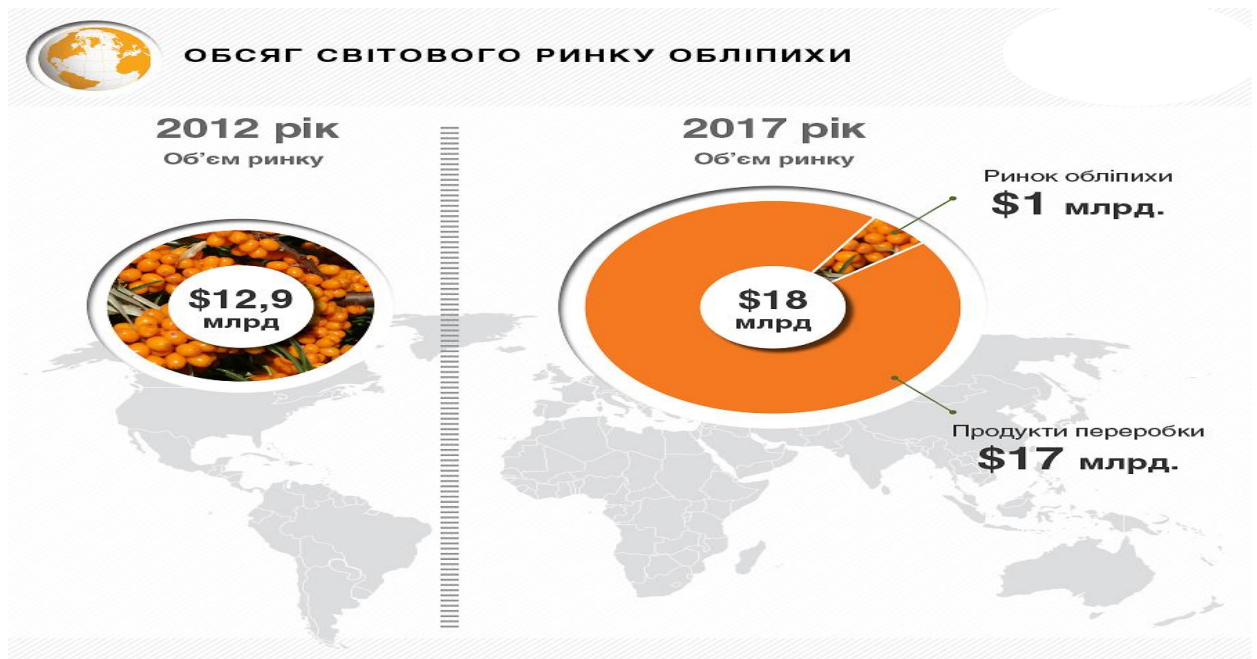

Рисунок 4.2 – Тенденції розитку світового ринку обліпіхи

Разом зі збільшенням попиту на різні види ефірної олії по всьому світу набирає популярність виробництво і обліпіхової в Україні та за її межами. Бізнес з виробництва олії цікавий в контексті ціни на цю продукцію на внутрішньому (350-2000 грн/ 100 мл) і на зовнішньому ринках (45-75 дол США/100 мл).

Реалізація обліпіхової олії особливо ефективна на ринку Європи, де спостерігається попит на натуральні лікарські та косметичні продукти. Також рентабельним є продаж цієї ягоди у замороженому вигляді (рис. 4.3).

За даними Євростату за 2016 р., Україна входить в список лідируючих країн з постачання заморожених ягід в країни ЄС. Це свідчить про подальший потенціал розвитку цього сектора в економіці нашої країни. За

оцінками агрокомпаній, частка обліпихи в структурі експорту України в 2017 р. займає всього 0,2 відсотки.

Рисунок 4.3 – Основні країни–постачальники заморожених ягід в ЄС, 2016 р.

Оскільки в Україні немає промислового вирощування обліпихи, оптимальною є культивування цієї культури на невеликих площах – 5-15 га. Це дозволяє виростити достатній обсяг ягід для їх реалізації в свіжому вигляді і забезпечити збут плодів обліпихи переробним компаніям. Завдяки відносній невибагливості ягоди, її культивування можлива на більшій частині території України.

Інвестиції в такий проект до початку продажів складають 500-550 тис дол США. У цю суму входить і закупівля обладнання для заморозки і зберігання заморожених ягід (рис. 4.4).

Рисунок 4.4 – Структура витрат проекту вирощування обліпихи в Україні

Якщо продавати продукцію виключно у свіжому вигляді, початкові вкладення в проект будуть нижче – 270-350 тис дол США. Розмір інвестицій залежить від обраної сільгосптехніки і устаткування, площі складу, а також заробітної плати персоналу.

Важливо врахувати, що обліпіха дає врожай лише на 3-4-ий рік, тому найбільш оптимальним варіантом є закупівля дворічних саджанців і отримання врожаю вже на другий рік реалізації проекту.

Процес вирощування обліпихи залежить від обраного її сорту, а також ґрунтів, на яких буде розміщуватися плантація. Попри особливості у виборі засобів захисту ягід, а також мінеральних і органічних добрив, технологія вирощування обліпихи має такі стадії:

- 1) підготовка ґрунту перед посадкою;

- 2) закупка 2-х річних саджанців обліпихи;
- 3) посадка кущів обліпихи;
- 4) догляд за врожаєм;
- 5) збір врожаю;
- б) підготовка до зими.

Обліпиха є дводомною рослиною, тобто має рослини «жіночої» і «чоловічої» статі. Висаджувати їх потрібно чергуючи так, щоб на одну «чоловічу» рослину доводилося 8-12 «жіночих». Слід також врахувати, що плононосять тільки жіночі рослини, а чоловічі – служать виключно для запилення. На 1 га припадає близько 1500-1700 саджанців.

Обліпиха здатна давати врожай 5-9 кг / куща вже у перші роки плононошення, потім її врожайність збільшується.

Догляд за обліпихою потрібен цілий рік, взимку – це прибирання снігу з гілок молодих рослин, а, починаючи з весни і до моменту збору врожаю (серпень-вересень) – догляд за плантацією: внесення добрив, мульчування, полив і тому подібне. Відповідно, найбільша частина витрат припадає на весняно-літній період.

У структурі операційних витрат найбільшу частку займає зарплата (рис. 4.5). При виборі персоналу необхідно врахувати оптимальну кількість працівників для площі вирощування обліпихи в 10 га. Так, за проектом заплановано набрати штат персоналу у 16 працівників:

- 1) адміністративний персонал: директор, агроном, бухгалтер, менеджер з продажу, охорона;
- 2) виробничий персонал: водій сільгосптехніки, сезонні робітники, оператор лінії.

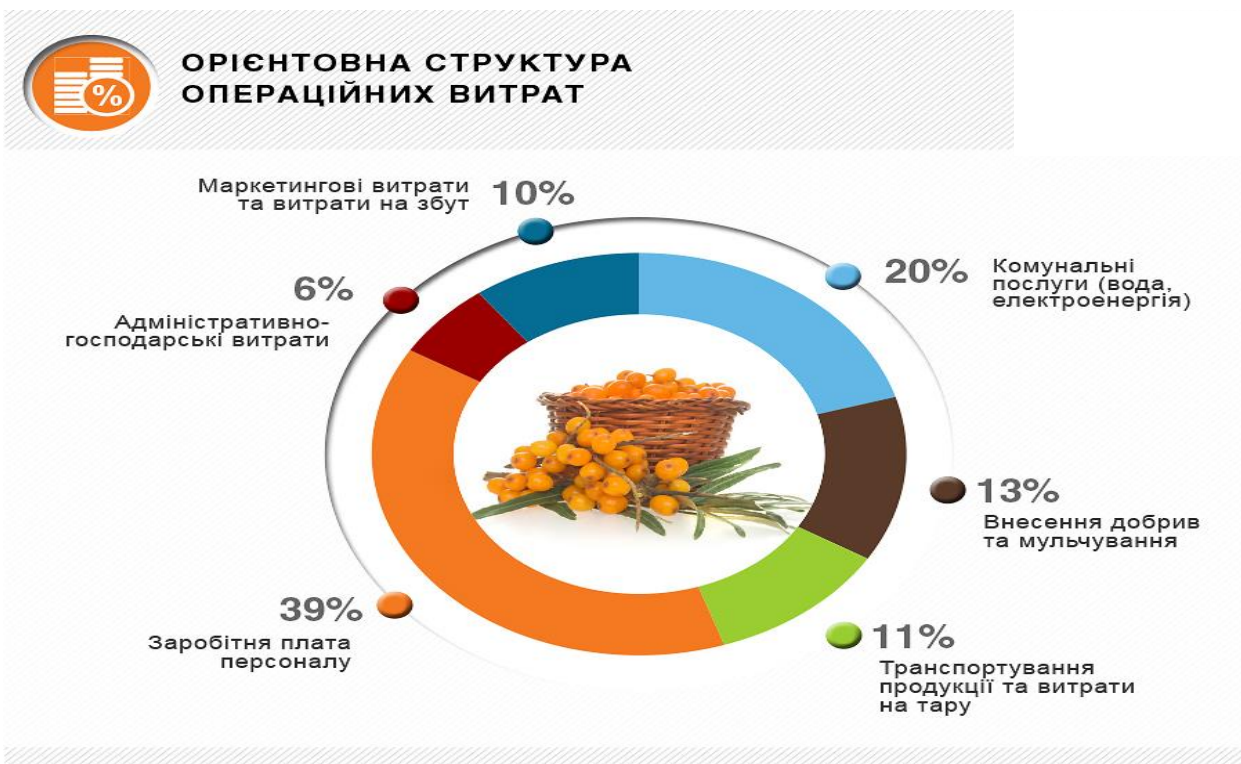

Рисунок 4.5 – Структура операційних витрат на виробництво обліпихи в Україні

За проектом, планується реалізація обліпихи у свіжому і замороженому вигляді (рис. 4.6).

Рисунок 4.6 – Структура реалізації обліпихи

При цьому основний обсяг продукції навіть в сезонний час буде йти на заморозку.

За умови повного збуту продукції, щорічний дохід від продажу свіжої та замороженої обліпихи при хорошій врожайності дорослого куща може скласти від 170 тис дол США (в 1-ий рік реалізації) до 800 тис дол США.

Вирощування обліпихи має ряд переваг, серед яких:

- 1) висока рентабельність ягідного і лікарського бізнесу в Україні;
- 2) можливість зайняти лідируючі позиції на ринку в даному сегменті;
- 3) можливість розширення ринку збуту і наявність потенціалу виходу підприємства на зовнішні ринки;
- 4) впізнаваність культури на внутрішньому ринку і стабільний попитом на культуру серед експортерів;
- 5) висока ймовірність реалізації обліпихи за рахунок багатопрофільності її застосування;
- 6) отримання високих фінансових результатів за рахунок зростаючого попиту на ягоди обліпихи.

Отже, вирощування обліпихи сьогодні в Україні поки що не є масштабним. Проте попит на цю ягоду зростає. Тому ринок вирощування обліпихи ще не зайнятий і може відкрити широкі можливості для нових виробників.

Український проект бізнес-розвитку плодоовочівництва УНБДР також сприяє застосуванню інноваційних підходів до розвитку агробізнесу. За його ініціативи було створено бізнес-калькулятор для бджоляра.

Бізнес-калькулятор для бджолярів – це простий і доступний інструмент, використання якого не вимагає спеціальної підготовки. Користувач калькулятора відстежує свій бізнес в динаміці, бачить слабкі та сильні сторони свого бізнесу, може проаналізувати отримані результати та вчасно зреагувати на ситуацію, що виникла. Всі дані архівуються в одному місці, інформація не губиться, систематизується, в будь-який момент можна

швидко знайти необхідні матеріали. За допомогою бізнес-калькулятора можна наперед прорахувати рентабельність виробництва тієї чи іншої продукції.

Вважаємо, що для забезпечення формування сприятливого інноваційно-інвестиційного середовища, умов активізації інноваційних процесів, інтеграції освіти, науки і виробництва в регіоні доцільно створити інноваційно-інвестиційне об'єднання з трансферу сучасних агротехнологій на базі Миколаївського національного аграрного університету за участю науково-дослідних установ НААН і виробничих підприємств України. Ця пропозиція відповідає проекту Стратегії інноваційного розвитку України, що зараз розробляється Міністерством освіти і науки України, завданням і цілям Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р., затвердженої постановою КМУ від 06.08.2014, а також свідчить про нарощування темпів інноваційного розвитку Миколаївського національного університету, наукових установ та бізнесу.

Як вже зазначалося, одним із основних суб'єктів інфраструктури аграрного підприємництва є Торгово-промислова палата. В рамках дослідження нами запропоновано інноваційний підхід розвитку Регіональної Торгово-Промислової Палати Миколаївської області – відкриття Центру медіації, основною метою якого є практична допомога бізнесу у розв'язанні конфліктних ситуацій та досудовому вирішенні проблемних бізнес питань.

Вважаємо, що запропоновані інноваційні підходи є вагомим підґрунтям для активізації розвитку аграрного підприємництва та його бізнес-інфраструктури.

4.3 Роль партнерства у формуванні інфраструктурного забезпечення розвитку аграрного підприємництва

На сьогодні розуміння щодо необхідності вирішення проблем, які пов'язані з розвитком аграрного підприємництва є актуальним у всіх

країнах, як на державному рівні, так і на рівні підприємств. Взаєморозуміння дозволяє створити певні пропозиції та заходи, що не залежать від географічного положення країн чи підприємства та їх економічного стану. Не всі держави або агроформування мають однакові можливості, які допомогли б самостійно вирішувати свої проблеми. В такому випадку вони звертаються до такого поняття як міжнародне партнерство або співробітництво.

На нашу думку, партнерські відносини – це відносини, що формуються між суб'єктами підприємницької діяльності аграрного сектору економіки на взаємовигідній основі за допомогою об'єднання ресурсів, відповідальності та ризиків з метою захищення та зміцнення конкурентних позицій на ринку. Кожен підприємець зацікавлений не тільки у встановленні будь-яких партнерських відносин, а й у налагодженні більш ефективних форм таких взаємин. Якщо говорити про рівні прояву партнерства, то воно виникає саме на чотирьох рівнях (рис. 4.7).

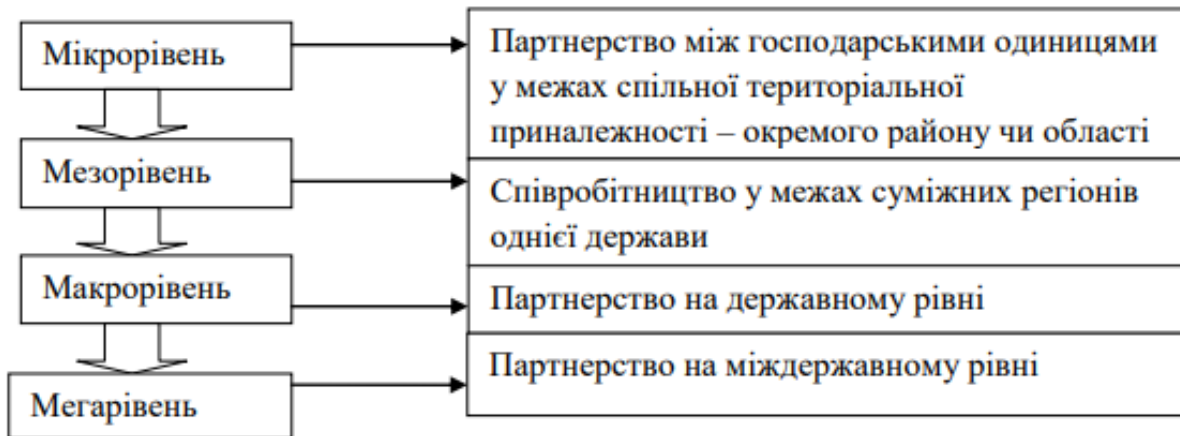

Рисунок 4.7 – Рівні прояву партнерської взаємодії

Що стується мегарівня, то Україна має ряд меморандумів про співпрацю у аграрній сфері, деякі з них зосереджені у табл.4.2.

Таблиця 4.2 Меморандуми про співпрацю в аграрному секторі економіки України

Назва	Рік	Напрями співпраці
Меморандум про взаєморозуміння щодо діалогу з питань сільського господарства між Міністерством аграрної політики України та Генеральним Директоратом Європейської Комісії	2006	<ul style="list-style-type: none"> – сприяти взаєморозумінню, довірі та розвитку двостороннього співробітництва між сторонами в сфері сільського господарства та розвитку сільської місцевості; – започаткувати нові комунікаційні канали з метою активізації обміну інформацією, задля своєчасного інформування про проблемні питання, що виникають, а також сприяти їх ефективному вирішенню; – сприяти та поглиблювати взаєморозуміння щодо політики кожної з сторін в сфері сільського господарства та розвитку сільської місцевості.
Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством аграрної політики та продовольства України та Міністерством сільського господарства Китайської Народної Республіки з питань спільного будівництва агротехнопарку	2011	<ul style="list-style-type: none"> – біотехнології та обмін науковим дослідом; – кормовиробництво; – виробництво препаратів для ветеринарних потреб; – вирощування сільськогосподарських культур та тваринництва; – харчова та переробна промисловість, олійнопереробне виробництво; – маркетинг сільськогосподарської продукції та матеріалів.
Меморандум про взаєморозуміння в галузі сільського господарства між Міністерством аграрної політики та продовольства України та Міністерством сільського господарства, природних ресурсів і навколишнього середовища Республіки Кіпр	2012	<ul style="list-style-type: none"> – садівництво, польові культури, включаючи виведення нових високоврожайних сортів; – тваринництво та розвиток домашньої худоби; – наукові дослідження сільськогосподарського сектору; – ветеринарні послуги, наукова діагностика та боротьба з хворобами тварин; – лабораторний контроль продуктів харчування; – рибальство і аквакультури; – вивчення, проектування та будівництво водогосподарських проектів і зрошувальних систем.
Меморандум про взаєморозуміння щодо співробітництва в сфері сільського господарства між Міністерством аграрної політики та продовольства України та Міністерством продовольства, сільського господарства, лісового господарства і рибальства Республіки Корея	2012	<ul style="list-style-type: none"> – обмін інформацією та співробітництво щодо внутрішньої аграрної політики держав Сторін і розвиток торговельних відносин у сільському господарстві; – обмін досвідом в галузі аграрної політики та політики відносно до СОТ та інших міжнародних організацій; – обмін спеціалістами у сфері управління сільським господарством, та організація зустрічей за участю експертів; – розвиток програм по збільшенню сільськогосподарської продуктивності та розвитку сільського господарства; сприяння обміну між відповідними

		<p>сільськогосподарськими підприємствами та агентствами державного та приватного сектору;</p> <ul style="list-style-type: none"> – ефективне управління природними ресурсами (земля, водні ресурси, генетичні ресурси); – співробітництво, спрямоване для просування приватних інвестицій у сільськогосподарську сферу; – обмін інформацією між відповідними науково-дослідними установами, організаціями та вищими навчальними закладами держав.
<p>Меморандум між Міністерством аграрної політики та продовольства України та Міністерством сільського господарства Йорданського Хашимітського Королівства про економічну, наукову і технічну співпрацю у сфері сільського господарства</p>	2012	<ul style="list-style-type: none"> – рослинництво, насінництво; – співробітництво в галузі переробки сільськогосподарських продуктів; – співробітництво з питань фітосанітарних заходів, обмін інструкціями з карантину рослин і списками підкарантинних шкідників; – тваринництво, покращення племінного поголів'я тварин та здоров'я тварин, ветеринарні питання; – обмін інформацією щодо реєстрації сільськогосподарської сировини, яка експортується чи імпортується до держав відносно підкарантинних шкідників; – створення ефективних ринкових структур; – торгівля сільськогосподарською та харчовою продукцією на взаємовигідній основі; – сільськогосподарські дослідження, освіта, навчання і підвищення кваліфікації профільних спеціалістів та обмін досвідом в наступних сферах: меліорація землі; географічна інформаційна система; сучасне дистанційне зондування; використання очищених стічних вод, технології заощадження водних ресурсів; біологічна варіативність; генні банки; боротьба з бур'янами щодо лікарських і сільськогосподарських рослин.
<p>Меморандум про взаєморозуміння щодо співробітництва між Міністерством аграрної політики та продовольства України і Міністерством сільського господарства Латвійської Республіки</p>	2015	<ul style="list-style-type: none"> – обмін досвідом діяльності на етапі асоційованого членства в Європейському Союзі, зокрема у сферах харчової промисловості, рослинництва, племінної справи у тваринництві, охорони прав на сорти рослин, рибного господарства, ветеринарного та фітосанітарного контролю, а також адміністрування коштів ЄС; – обмін досвідом щодо розвитку кооперативних товариств з надання сільськогосподарських послуг; – обмін досвідом з питань організації тренінгів у сільськогосподарській сфері та надання консультаційних послуг; – зміцнення та розвиток відносин між Україною та Латвійською Республікою щодо торгівлі сільськогосподарською та продовольчою продукцією; – сприяння встановленню прямих зв'язків між науковими установами аграрного профілю, сільськогосподарськими та харчовими

		<p>підприємствами;</p> <ul style="list-style-type: none"> – започаткування безпосередньої співпраці між компетентними органами; – взаємний обмін експертами від компетентних органів відповідно до сфер зацікавленості обох країн, – обмін досвідом щодо сучасних технологій виробництва і переробки сільськогосподарської та харчової продукції; – спільні дослідження в галузі сільського господарства, включаючи обмін науковими даними, документами та публікаціями; – організація форумів, виставок, конференцій, семінарів, навчальних візитів та тренінгів з питань, що відносяться до аграрної сфери;
Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством аграрної політики та продовольства України та Міністерством сільського господарства Республіки Індонезія щодо співробітництва в галузі сільського господарства	2016	<ul style="list-style-type: none"> – обмін інформацією у сфері сільського господарства, що становить взаємний інтерес; – формування та реалізація наукових, технічних та технологічних програм з розвитку обопільно важливих галузей аграрного сектору економіки та взаємне застосування результатів спільної діяльності; – обмін фахівцями з питань сільського господарства та сільськогосподарських технологій; – обмін зразками сільськогосподарської продукції, що становить взаємний інтерес; – співробітництво у галузі тваринництва; – зміцнення та розвиток відносин між Україною та Індонезією щодо торгівлі сільськогосподарською та продовольчою продукцією; – співробітництво, спрямоване на заохочення інвестицій у сільське господарство; – взаємодопомога у створенні спільних підприємств та обмін інформацією з питань розвитку продовольчих ринків; – спільна участь в ярмарках, виставках, конференціях, симпозіумах, тощо; – співробітництво у галузі карантину та захисту рослин; – обмін результатами сільськогосподарських досліджень та технологіями між відповідними установами.
Меморандум між Кабінетом Міністрів України та Королівством Саудівська Аравія про інвестиційне співробітництво у сфері сільського господарства	2018	<ul style="list-style-type: none"> – обмін інформацією у сфері інвестиційної діяльності; – розвиток співпраці та впровадження інвестиційних проектів; – організації інвестиційних та виставкових заходів.

Згідно постанови Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 №1276 «Про внесення змін до переліку центральних органів виконавчої влади, інших державних органів, відповідальних за виконання зобов'язань, що

впливають із членства України в міжнародних організаціях» на сьогодні Україна є членом 21 міжнародної організації у сфері сільського, лісового та рибного господарства.

Згідно уповноважень центральних органів виконавчої влади та інших державних органів на виконання зобов'язань, що впливають з членства України в міжнародних організаціях, Міністерство аграрної політики та продовольства України відповідальне за співробітництво з:

- Групою експертів ООН з географічних назв;
- Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (ФАО);
- Комітетом Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН з лісового господарства;
- Асоціацією національних картографо-геодезичних та кадастрових служб європейських країн;
- Європейською і середземноморською організацією захисту рослин (ЄОЗР);
- Міжнародною асоціацією з контролю за якістю насіння;
- Міжнародною картографічною організацією;
- Міжнародною організацією виноградарства та виноробства (МОВВ);
- Міжнародною організацією з цукру (МОЦ);
- Міжнародною радою по зерну (МРЗ);
- Міжнародним союзом з охорони нових сортів рослин;
- Технічним комітетом по стандартизації географічної інформації;
- Міждержавною радою з геодезії, картографії та дистанційного зондування Землі країн – учасниць СНД;
- Всесвітньою організацією охорони здоров'я тварин;
- Міжнародним союзом з охорони нових сортів рослин;
- Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР);
- Центральноєвропейською ініціативою (ЦЄІ);
- Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР);

– Організацією Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС) та іншими.

Важливу роль для розвитку аграрного підприємництва відіграє і міжнародне міжрегіональне співробітництво. Останнє, на нашу думку, це взаємоузгоджена діяльність декількох регіонів країн, що покликана вирішувати спільні питання економічного, соціального, культурного, екологічного розвитку даних територій з залученням громадськості.

Зокрема, історія міжнародного міжрегіонального співробітництва Миколаївської області починається з 18 травня 1992 р., коли було укладено Договір про добросусідства, дружбу і співробітництво з Західнопоморським Воєводством (Республіка Польща), пізніше стосунки закріпились Угодою про міжрегіональне співробітництво, підписаною 24 травня 1993 р., а через 9 років Рамковою угодою (19.09.2002 р.) про торгово-економічне, науково-технічне та культурне співробітництво. За роки співробітництва відбулося багато зустрічей на яких польським партерам було презентовано економічний і інвестиційний потенціал. Делегації обмінюються експортними та інвестиційними пропозиціями підприємств для ознайомлення і розповсюдження серед ділових кіл регіонів.

1 лютого 1996 р. був укладений Договір про дружбу і співробітництво між Мінською областю Республіки Білорусія та Миколаївською областю.

29 березня 2005 р. була укладена Рамкова угода між Плевенською областю Республіки Болгарія та Миколаївською областю.

22 жовтня 2013 р. підписана Угода про торговельно-економічне, науково-технічне і культурне співробітництво між Миколаївською областю та Карловацькою Жупанією Республіки Хорватія. Особливостями цієї угоди є те, що значна увага приділена сільському господарству Миколаївської області [156].

У вересні 2015 р. був підписаний Меморандум про співпрацю між Миколаївською областю та Аджарською Автономною Республікою.

Угоди направлені на співробітництво у таких галузях, як:

– промисловість, сільське господарство (розвиток аграрної культури, переробка та збут сільськогосподарської продукції), транспорт, альтернативна енергетика і торгівля;

– наука, техніка, освіта та охорона здоров'я;

– культура і мистецтво;

– розвиток туризму і спорту;

– екологія та раціональне використання природних ресурсів.

Дані угоди сприяють взаємному розвитку торгівлі, виробничого, інвестиційного та інших видів економічного співробітництва. Створюють сприятливі умови для розвитку спільної діяльності підприємницьких структур, включаючи заохочення, підтримку і захист інвестицій та організацію нових робочих місць, товарних ринків, проведення виставок і ярмарок продукції. Партнери здійснюють обмін інформацією про промислові та сільськогосподарські підприємства, а також потреби цих підприємств та населення з основних видів промислової продукції, товарів народного споживання та сільськогосподарської продукції, а також про перспективні інвестиційні проекти, які доцільно впроваджувати на території сторін.

Таке співробітництво формує сприятливе середовище для розвитку спільної підприємницької діяльності. Так нами розроблено бізнес-план (додаток Б) щодо створення спільного підприємства (ПАТ «Баштанський сирзавод» КІМ Карловацької Жупанії Республіки Хорватія) по виробництву сиру. Підставою для формування СП є наявність сировинної бази і необхідність сприяння росту зайнятого населення у сфері переробки продукції на регіональному рівні і експорт високоякісної продукції на міжнародному рівні.

Загальні інвестиційні витрати за проектом включають (табл.4.3).

Таблиця 4.3 Вартість інвестицій

Витрати, тис. грн	2015 р.
Інвестиції в основний капітал	10500
Оборотний капітал	2000
Всього	12500

Фінансування проекту планується здійснити як за рахунок коштів ПАТ «Баштанський сирзавод» та підприємством КІМ Карловацької Жупанії Республіки Хорватія (табл. 4.4).

Таблиця 4.4 Структура залучених інвестицій

Джерела фінансування	Сума, тис грн	Період	Частка участі, %
Власні кошти	2000	04-05.2015	16
Залучені кошти	10500	04-05.2015	84
Всього	12500		100

Показники ефективності діяльності підприємства на 5 років проекту.

Чистий дисконтований дохід інвестиційного капіталу за 5 років при ставці дисконтування 16% склав 1535,5 тис. гривень (табл. 4.5).

Таблиця 4.5 Показники ефективності діяльності СП на 5 років проекту

Внутрішня норма дохідності (IRR)	1,12
Чиста теперішня вартість (NPV), тис грн	1535,5
Окупність проекту (дисконтована), років	5

Розрахунок бізнес-плану показав, що проект спільного виробництва сиру окупиться на п'ятому році, внутрішня норма дохідності становитиме 12%, тобто вигода від зроблених інвестицій у грошовому виразі становитиме 1535,5 тис гривень.

Що стосується, партнерства на макрорівні, то наприклад між департаментом агропромислового розвитку Тернопільської облдержадміністрації та Приват Банком було підписано меморандум про співпрацю, що покликаний значно розширити можливості аграрного сектору економіки з отримання додаткових коштів на ведення господарства. В рамках

меморандуму визначено механізм фінансування аграрних підприємств області з можливістю подальшої компенсації частини витрат коштом держави [157].

Важливу роль у розвитку аграрного підприємництва в інтеграційних умовах відіграють донори. У методичній та довідковій літературі є багато визначень та понять, що таке донорські організації, фонди, гранти, програми. Ряд з них в значній мірі інтерпретуються як одне і те саме (або тотожні). В подальшому нашому дослідженні з'ясуємо, що таке донорські організації, фонди, гранти та як з ними працювати.

Донори – це міжнародні організації, державні установи, комерційні структури, громадські некомерційні організації (релігійні, наукові тощо), приватні благодійні фонди або приватні особи, що надають громадянам та організаціям на некомерційній безповоротній основі необхідні додаткові ресурси різного виду, на цілі, які спрямовані в цілому на благо усього суспільства.

На практиці існує декілька класифікацій донорів, які можна систематизувати так:

за видами допомоги, що надається, донори поділяються на тих, хто: надає гранти; виділяє стипендії на навчання; здійснює експертну (консультативну) допомогу; надає технології, обладнання тощо;

за сферою інтересів донори поділяються на вузькоспеціалізовані (здійснюють підтримку в чітко визначених сферах діяльності, наприклад, Всесвітній фонд боротьби зі СНІДом, Глобальний екологічний фонд) та універсальні (пріоритетами діяльності яких є різноманітні суспільні проблеми);

за територіальними межами дії донори бувають національними та міжнародними;

за джерелом капіталу можна виділити такі основні групи міжнародних донорів, які доступні для здобувачів з України: міждержавні організації, урядові, суспільні та корпоративні донори.

Дещо докладніше про ці групи:

1) Міждержавні організації. До цієї групи донорів належать установи Організації Об'єднаних Націй (Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН), ЮНІСЕФ, Світовий банк, Проект «Місцевий розвиток орієнтований на громаду (СВА), тощо) та Європейського Союзу (Європейська комісія, Рада Європи, ОБСЄ);

2) Урядові донори. Це можуть бути грантові програми окремих закордонних органів влади (Агенство США з міжнародного розвитку (USAID), Канадське агентство міжнародного розвитку (CIDA), Шведське агентство з питань міжнародної співпраці та розвитку (SIDA) та ін.), або посольств іноземних держав в Україні (США, ФРН, Норвегії тощо);

3) Суспільні донори можуть бути як національними (наприклад німецькі фонди політичних партій – Фонд К.Аденаура, Фонд Ф.Наумана та ін.) так і міжнародними (наприклад PHARE- Програма демократії, Міжнародний Вишеградський фонд). Вони будуються відповідно на фінансових надходжень з однієї або декількох країн та зобов'язані звітувати перед тими на чий гроші вони існують;

4) Приватні донори. До цієї категорії належать донори різного обсягу і характеру діяльності – від таких великих міжнародних організацій, як міжнародний фонд «Відродження» Дж.Сороса та Фонд Рокфеллера до невеликих сімейних фондів Фонд Кнута і Аліси Валенбергів, Фонд Раскоба заохочення католицької діяльності);

5) Корпоративні донори реалізують програми соціальної відповідальності великих компаній (Компанія «Монсанто», Інститут нетрадиційного газу компанії «Шелл»).

Найпоширенішим джерелом додаткових ресурсів неприбуткових організацій та соціально-значущих проектів, як уже зазначалося, є благодійні фонди, які, в свою чергу, надають допомогу у вигляді грантів.

Термін "фонд" (англ. - fund) означає суму коштів, заощаджених або приготованих для виконання конкретних визначених цілей і завдань.

Фондами можуть бути державні установи різних країн, міжнародні організації, приватні благодійні фонди, комерційні структури, релігійні, наукові та інші громадські некомерційні організації, які володіють первинним капіталом (або вкладом), та надають підтримку або допомогу в благодійній, освітній, культурній, релігійній та інших видах діяльності, що приносить користь громадськості, та фінансує в першу чергу інші некомерційні організації.

Згідно з даними Центру Європейських Фондів (ЕРО), у США зареєстровано близько 40 тис благодійних фондів, в Європі їх кількість коливається від 80 до 100 тисяч.

Гранти надаються за результатами грантових програм-конкурсів, що оголошуються для неприбуткових організацій, під час яких проект повинен пройти у процедуру подання заявки на отримання гранту, і, у випадку перемоги в конкурсі - отримати кошти (допомогу).

Існує декілька визначень поняття «грант» (англ. "grant" - дар, дотація, стипендія) – це:

- 1) цільова фінансова дотація, що надається вченим на проведення наукових досліджень;
- 2) безоплатна цільова субсидія, що надається на конкурсній основі організації, ініціативній групі або індивідуальній особі для реалізації заявленого проекту в тій чи іншій сфері діяльності;
- 3) благодійний внесок або цільове пожертвування, надане фізичними і юридичними особами в грошовій і натуральній формах;
- 4) кошти, безоплатно передані дарувальником (фондом, корпорацією, урядовим закладом або приватною особою) некомерційній організації або приватній особі для виконання конкретної роботи;
- 5) кошти, техніка або інші ресурси, що безповоротно передається донором (фондом, корпорацією, державною установою або приватною особою) некомерційній організації або приватній особі для виконання конкретної роботи.

На відміну від позики грант не треба повертати.

Слід зазначити ще, що в проектній діяльності та роботі з пошуку грантових програм виділяють ще також гранти для бізнесу – допомога бізнес-клієнтам у залученні коштів на розвиток власної справи, консультації, зустрічі, експертні оцінки, пошук можливостей фінансування та робота з грантовими заявками за залученням відповідних експертів.

З точки зору періодичності проведення грантові програми поділяються на:

- разові конкурси - програми грантів, які проводяться фондами один раз (як правило, вони спрямовані на досягнення певних цілей і завдань);
- циклічні конкурси - програми грантів, які повторюються через певні проміжки часу - один-два рази на рік;
- постійні конкурси - програми грантів, які не мають певних термінів подання заявок на фінансування. Проекти розглядаються за фактом їх надходження.

В Україні існує ряд грантів для розвитку аграрного підприємництва (табл. 4.6).

Таблиця 4.6 Гранти розвитку сільського господарства

Назва	Джерело	Характеристика
Міжнародний благодійний фонд «ДОБРОБУТ ГРОМАД» (сільське господарство)	http://www.dobrobut-hromad.org/	Діяльність «Добробут громад» орієнтована на сталий комплексний розвиток громад та передбачає забезпечення доступу до ринків збуту для дрібних виробників, підтримку, створення та розвиток ферм сімейного типу, нефермерське підприємництво (сільський зелений туризм та ін), мобілізацію громад, сприяння та розбудову партнерств з міжнародними донорськими організаціями, органами влади та бізнесом, освіту, участь у покращенні нормативно-правової бази в галузі АПК та сільського розвитку, методологічне забезпечення діяльності малих і середніх сільськогосподарських товаровиробників на селі, їхніх об'єднань, підприємств тощо.
Гранти проекту USAID «Підтримка аграрного і сільського розвитку»	https://www.facebook.com/usaids.ards/posts/710561322	Грант спрямований на збільшення доданої вартості у плодоовочевому та м'ясомолочному секторах, впровадження нових технологій переробки та після врожайної обробки продукції, впровадження

(«АГРОСІЛЬ-РОЗВИТОК»)	<p>459783:0 https://www.prostir.ua/?grants=hranty-vid-proektu-usaid-pidtrymka-ahrarnoho-i-silskoho-rozvytku https://www.usaid.gov/uk/ukraine/agriculture</p>	<p>міжнародних стандартів якості та безпечності сільськогосподарської продукції, розширення ринків її збуту. Надає допомогу заявникам щодо процедури підготовки та подання заявок.</p>
CONRADN. HILTONFUNDFORSTERS	<p>http://www.hiltonfundforsters.org/guidelinesforfunding.html</p>	<p>Розвиток сільського господарства. Надання грантової допомоги не обмежується конкретними конфесіями чи релігійними групами.</p>
Фонд «МОНСАТО» (сільське господарство)	<p>http://www.monsanto.com/global/ua/ourcommitments/pages/monsantofund.aspx</p>	<p>Приймає пропозиції проектів для надання грантів за такими напрямками: – надання базової освітньої підтримки, спрямованої на покращення освіти в аграрних громадах, в т.ч. за рахунок підтримки шкіл, бібліотек, наукових центрів, навчальних програм для фермерів та академічних програм, які збагачують чи доповнюють шкільні програми; – забезпечення критичних потреб громад за рахунок підтримки НУО, що надають допомогу для продовольчої безпеки, санітарії, доступу до чистої води, громадської безпеки. Організації-заявники повинні надати підтвердження проведення зовнішнього аудиту фінансів організації за міжнародними стандартами.</p>
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ФОНД РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА	<p>http://agroconf.org/content/ievropeyskiy-fond-rozvitku-ukrayinskogo-sela</p>	<p>Місія фонду: сприяння соціально-економічному розвитку села шляхом надання необхідних фінансових ресурсів у вигляді пільгових банківських кредитів та грантів суб'єктам господарської діяльності на цілі, що є предметом діяльності фонду. Фінансування діяльності фонду здійснюється за рахунок залучення коштів неурядових організацій, зокрема місцевого самоврядування, сільських громад, громадських об'єднань, бізнес-структур, а також міжнародних організацій.</p>
NIPPON FOUNDATION (ЯПОНІЯ)	<p>http://www.nippon-foundation.or.jp/en/what/grant/application/otherfields/</p>	<p>Розвиток сільського господарства, питання населення, розвиток громад. Подавачами можуть виступати неурядові, неприбуткові громадські організації та незалежні політичні фундації, приватні неприбуткові установи, заклади та організації на локальному, національному та міжнародному рівнях.</p>

Але, більшість підприємців не володіють механізмом пошуку грантових програм та розробкою самих грантів. Нами розроблено відповідний алгоритм.

Перший крок (потреби) – визначення проблеми, формулювання її актуальності та невідкладності вирішення, планування проекту (програми), складання бюджету.

Спочатку необхідно абсолютно чітко визначити, для досягнення якої мети або вирішення якої проблеми потрібні кошти. Потім, що конкретно необхідно (гроші, приміщення, майно, послуги). Де ці кошти знаходяться, або, іншими словами, у кого їх можна попросити і як це зробити таким чином, щоб досягти успіху.

Другий крок (пошук джерел відсутніх ресурсів) – пошук грантових конкурсів, мета і завдання яких співпадають з метою і завданням вашого проекту.

Починати грантову діяльність краще за все з участі у не дуже значних за обсягом фінансування грантових конкурсах. Умовно можна планувати свою роботу за такою схемою:

- регіональні або місцеві грантові програми;
- гранти при Посольствах;
- спеціальні програми «малих грантів»;
- спільні програми в рамках Євросоюзу.

Для того щоб взяти участь у грантовій програмі треба знайти відкриті грантові конкурси, що відповідають напрямку діяльності вашої організації. Для цього треба провести моніторинг сайтів відповідних організацій, які узагальнюють та актуалізують грантові конкурси, в яких можна взяти участь в даний час: умови участі, сума гранту, кінцевий термін подання заявки, аплікаційні форми і т.д.

Визначившись із переліком найбільш прийнятних для підтримки проекту донорів, необхідно докладно ознайомитись з умовами надання ними фінансової допомоги. Щоб запобігти ситуації, коли проект може бути

відхилено через недотримання формальних вимог, перед написанням заявки треба уважно вивчити особливості грантових конкурсів, особливу увагу приділяючи наведеним нижче характеристикам:

- географія конкурсу (грантодавець може оголосити конкурс для певних регіонів України);
- тип одержувачів грантів (органи самоврядування, громадські об'єднання, вищі навчальні заклади, заклади охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, засоби масової інформації, ініціативні групи тощо);
- пріоритети конкурсу (напрями надання допомоги конкретизуються у пріоритетах конкретних конкурсів);
- терміни подання заявки та підведення підсумків конкурсу;
- розмір гранта та розмір власного внеску;
- термін реалізації проекту;
- види діяльності, що фінансуються (у деяких випадках у рамках певного конкурсу донор може фінансувати чітко визначені заходи та відмовлятися фінансувати деякі статті видатків, найчастіше- непрямі видатки та/або оплату праці).

Рекомендуємо створити власну базу даних грантодавців і час від часу перевіряти їх сайти. З цих джерел можна отримати безліч корисної інформації про вже реалізовані та нові програми міжнародної технічної допомоги, про зміни у грантовій політиці та ін. Регулярний моніторинг сайтів донорів, з одного боку, дозволить бути в курсі головних новин, а з іншого – потребує багато часу. Серед подібних агрегаторів відзначимо такі інформаційні джерела:

- <http://foundations.org> - каталог грантодавців, який ведеться з 1995 року;
- <http://www.efc.be/> - European Foundation Centre (EFC) — Міжнародна асоціація суспільних та корпоративних донорів;
- <http://foundationcenter.org/> — міжнародний портал про філантропію;

- <http://www.guidestar.org> – міжнародний портал для некомерційних організацій;
- Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (<http://www.me.gov.ua>);
- Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово – комунального господарства України (<http://www.minregion.gov.ua>);
- Міністерство молоді та спорту України (<http://dsmsu.gov.ua>);
- Ресурсний центр «Гурт» (<http://gurt.org.ua/>);
- інформаційний портал некомерційних організацій України «Громадський простір» (<http://www.prostir.ua/category/grants/>);
- «Велика ідея» <https://biggggidea.com/>;
- Всеукраїнська асоціація сільських та селищних рад (<http://vassr.org/>);
- “Platforma”(<http://platfor.ma>);
- портал із управління знаннями “Knowledgeportal”;
- “Mladinfo”(<http://www.mladiinfo.eu/>);
- “Unistudy” (<http://unistudy.org.ua/short-term/training/>);
- Група «Гранти, конкурси, стипендії» (<https://www.facebook.com/groups/progrants/>).

Окрім того, інформація про відкриті грантові конкурси поширюється обласними державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування, освітніми закладами, науковими бібліотеками, дипломатичними установами іноземних країн акредитованих в Україні.

Проте вважаємо за доцільне створити Раду донорів розвитку аграрного підприємництва. Особливо це актуально і доречно в умовах формування об’єднаних територіальних громад. Ради донорів розвитку аграрного підприємництва дозволить Уряду та міжнародним партнерам спільно проводити моніторинг та оцінку розвитку аграрного підприємництва, а також ефективно координувати роботу міжнародних проектів і програм.

Співголовами Ради донорів є - віце-прем’єр-міністр України – Міністр аграрної політики та продовольства та один представник міжнародної

спільноти, співголокування при цьому з боку міжнародної спільноти змінюватиметься на щорічній та добровільній основі.

Рада донорів має складатися з представників вищого керівництва донорських агенцій, посольств та міжнародних організацій, що фінансують відповідні програми та проекти в сфері розвитку аграрного підприємництва України.

Головною метою Ради донорів є забезпечення регулярної загальної стратегічної координації між Урядом України, представленим передусім Міністерством аграрної політики та продовольства України та різними іноземними партнерами (донорські агенції, посольства та міжнародні організації), що фінансують та/або впроваджують широкомасштабні програми та проекти, пов'язані з розвитком аграрного сектору.

Третій крок (звернення) – підготовка грантової заявки з урахуванням вимог відповідного грантодавця, надсилання цієї заявки, контакт з представниками організації-донора і отримання коштів або інших ресурсів.

Обов'язковою умовою успішного здобуття грантів є правильно підготовлений проект. Тому, розпочинаючи пошук фінансування слід пам'ятати, що за один день написати хороший проект неможливо і починати готувати проектну заявку необхідно завчасно.

Перш за все визначимося, що ми розуміємо під поняттям «проект». Сьогодні не існує єдиного загальноприйнятого визначення терміну «проект». У сучасному розумінні проект представляє певне завдання з визначеними вхідними даними і потрібними результатами, які обумовлюють спосіб його вирішення. Одним із найбільш вдалих, ми вважаємо, є визначення Світового банку, а саме: проект – це комплекс заходів, які здійснюються для досягнення чітко визначених цілей впродовж відведеного часу і за допомогою призначених на це фінансових ресурсів.

Тому, очевидним є висновок про необхідність професійного підходу до проектного управління як до інструменту, який дозволяє ефективно вирішувати і великомасштабні завдання розвитку економіки країни в цілому,

і окремого виробництва, і проблеми розвитку невеликих територій, окремих сільських рад, підприємств та установ.

Підсумовуючи визначення проекту слід зазначити, що проект це діяльність спрямована на розвиток, поліпшення та зміну існуючої ситуації.

Впродовж останніх десятиліть міжнародними донорами розроблено процедури та методологічні принципи щодо підготовки проектів та управління ними. Їх застосування, а завдяки цьому і використання досвіду попередників, зменшує ризик допущення помилок, які виникають на етапі написання проекту, тим самим підвищуючи шанси на отримання коштів для його реалізації.

Незважаючи на те, що в кожного донора свої вимоги щодо оформлення проектних заявок, у їх структурі можна виокремити найчастіше повторювані елементи – так званий універсальний формат для написання проекту, який дозволить включити до заявки практично всі можливі розділи, що зустрічаються у вимогах різних донорів:

- Титульний аркуш;
- Резюме проекту;
- Вступ;
- Постановка проблеми;
- Мета і завдання;
- Методи;
- Цільові групи;
- Припущення;
- Очікувані результати;
- Оцінювання;
- Життєздатність проекту;
- План реалізації;
- Звітність;
- Бюджет;
- Додатки.

Факт підготовки і відправки заявки зовсім не є гарантією отримання гранту. Оскільки найчастіше гранти надаються на конкурсній основі, їх отримують організації, які зможуть цей конкурс виграти. Вважається, що ефективність діяльності буде нормальною, якщо буде профінансована кожна десята заявка (10%).

Відносини між організаціями, що надають гранти і організаціями, що їх отримують — це відносини партнерів. Максимально ширі, коректні відносини з грантодавцем допоможуть підготувати заявку та успішно виконати проект, а відтак отримати досвід і значно підвищити шанси на отримання наступних грантів з будь-яких джерел.

Отже, інтеграційні процеси України суттєво впливають на формування інфраструктурного забезпечення розвитку аграрного підприємництва. Самі вони визначають доцільність формування інституціонального середовища, нових підходів до страхової та освітньої складових інфраструктурного забезпечення, створення Ради донорів з розвитку аграрного підприємництва.

4.4 Організація соціальної інфраструктури аграрного підприємства та формування його соціальної відповідальності

З метою підвищення конкурентоздатності і прибутку, аграрні підприємства намагаються запроваджувати нові прогресивні форми обслуговування та організовувати відпочинок, дозвілля і розваги, тобто формувати власну соціальну інфраструктуру. Вважаємо, що відпочинок, дозвілля, розваги, як і праця, є невід'ємними складовими життєдіяльності людини. Розважаючись, людина чи група людей задовольняють свої духовні потреби, оцінюють свої можливості. Створення відповідних умов для цього і є завданням соціальної інфраструктури.

Соціальна інфраструктура — це сукупність підрозділів підприємства, які забезпечують задоволення соціально-побутових та культурних потреб робітників підприємства. Соціальна інфраструктура, як правило,

складається з підрозділів громадського харчування, охорони здоров'я, дитячих дошкільних закладів, закладів освіти, житлово-комунального господарства, організації відпочинку, заняття фізкультурою та спортом [167].

Соціальна інфраструктура призначена для: створення комфортного соціального середовища, сприятливого психологічного клімату в колективі й дієвої мотивації праці; розвитку особистості; впливає на виховання, відпочинок, культурний розвиток людини тощо.

Як свідчать наші дослідження питанню розвитку соціальної інфраструктури приділяють належної уваги лише агрохолдинги.

Зокрема, ПАТ «Миронівський хлібокомбінат» пропонує своїм працівникам підтримку у формі найрізноманітніших додаткових переваг і послуг. Зокрема, пільгове харчування, житло у віддалених регіонах, безкоштовний спортзал, трансфер з роботи/на роботу, навчальні відпустки для студентів установ вищої освіти, відпустка по догляду за дитиною до трьох років та багато іншого.

У 2017 р. компанія відкрила доступ до дистанційної освіти у корпоративній мережі – сучасних електронних курсів для своїх співробітників через запровадження системи дистанційного навчання і створення електронної бібліотеки.

Електронна бібліотека – надзвичайно зручний та корисний інструмент, що дозволяє скористатися наступними перевагами:

- навчання великої кількості людей одночасно, всі працівники отримують однакову інформацію, формується єдине понятійне поле;
- зменшення кількості помилок у роботі за рахунок отримання відповідей на практичні запитання під час проходження курсу;
- постійний доступ до знань, оскільки пройти курс варто тільки тоді, коли вам зручно.

Працівники МХП мають доступ до: 125 книжок, 26 електронних курсів, 105 надихаючих відеороликів TEDx, 11 відео із зустрічей з ТОП-менеджерами Компанії.

Із початку 2018 р. в МХП розпочав роботу Центр розвитку. Це новий напрямок діяльності холдингу, інноваційна навчальна платформа, що доступна кожному співробітнику. Якщо працівники відчують, що прагнуть особистого зростання, розвитку та змін, тоді вони мають можливість скористатися послугами Центру розвитку. Експерти Центру розвитку допомагають працівникам реалізувати власний потенціал та проконсультують із усіх питань щодо професійного та особистого росту, продіагностують рівень володіння компетенціями та сформулюють Індивідуальний план розвитку. Для співробітників підбирають найефективніші (індивідуальні) методики розвитку: тренінги, воркшопи, майстер-класи, бізнес-симуляції, індивідуальний коучинг та багато іншого.

Загалом у 2017 р. 9658 працівників пройшли курс навчання професійним знанням (hardskills) і 4828 працівників – м'яким навичкам. Середня тривалість навчання на працівника становила 0,38 год (в цілому – 5 600 год). Навчання проходили керівники – 57,4 %, фахівці – 44,6 %, робітники – 54,6 відсотки [168].

Соціальна політика Групи Ukrlandfarming спрямована на забезпечення високого рівня мотивації працівників, збереження здоров'я, гарантування безпечних і комфортних умов праці і, таким чином, на підвищення рівня їхньої корпоративної культури і лояльності.

Соціальна політика Ukrlandfarming PLC базується на таких принципах:

- дотримання чинного законодавства про працю;
- забезпечення гідного і конкурентоспроможного рівня винагороди;
- розвиток управлінського потенціалу співробітників;
- соціальна підтримка працівників;
- створення безпечних умов праці та охорона здоров'я всіх працівників.

Усвідомлюючи свою соціальну відповідальність як одного з найбільших працедавців, Ukrlandfarming PLC інвестує в розвиток свого персоналу, створюючи можливості для самореалізації й навчання працівників. Так, навчання спеціалістів і управлінців Компанії здійснюється

на базі Корпоративного університету, який є єдиним центром управління системою знань на всіх підприємствах UkrlandfarmingPLC.

З метою популяризації активного способу життя серед своїх працівників Група проводить колективні спортивно-оздоровчі заходи. У 2013 р. відбувся корпоративний чемпіонат з міні-футболу серед регіональних управлінь. Також співробітники Компанії здійснили сходження на Говерлу і взяли участь у благодійному «Пробігу під каштанами» в Києві [169].

З метою активізації формування соціальної інфраструктури на аграрних підприємствах слід скористатися досвідом МХП. З 2016 р. на всіх підприємствах Компанії введено щоквартальне опитування задоволеності умовами робочого місця. Анкета містить запитання про графік і режим роботи, харчування, транспорт, безпеку праці, заробітну плату, розподіл премії, стосунки в колективі, з вищим керівництвом, керівником тощо.

Наприклад, восени 2017 р. було проведено опитування на «Вінницькій птахофабриці», рекомендації якого було одразу реалізовано:

- оптимізовано маршрути автобусів та розширено кількість зупинок задля оперативнішого підвезення працівників;
- урізноманітнено харчування персоналу, зокрема додано в меню нові перші страви та салати;
- для покращення умов відпочинку в їдальні для працівників виробництва замінено освітлення;
- з метою пришвидшення процесу видачі спецодягу впроваджено систему ідентифікації одягу за допомогою шевронів.

Також закуплено нові сушарки, що дозволить якісніше обробляти спецодяг та загалом скоротити тривалість циклу прання.

Глобалізаційні процеси в яких функціонують вітчизняні агроформування вплинули на зростання приватного капіталу та виходу на місцеві ринки потужних вітчизняних та іноземних агрокомпаній. В результаті в аграрному бізнесі виникла необхідність пошуку дієвих інструментів підвищення конкурентоспроможності підприємств для

забезпечення їх сталого розвитку. Саме запровадження соціальної відповідальності в агроформуваннях стає тим інструментом, який вплине на досягнення їх стійкого розвитку за соціальним, економічним і екологічним напрямками і визначає актуальність дослідження.

Забезпечення в Україні достатнього рівня життя населення відбувається на основі реалізації програм розвитку соціальної інфраструктури підприємств, зокрема агроформувань, створення системи соціального забезпечення працівників та збереження навколишнього середовища. Саме агроформування в Україні є основою забезпечення всіх видів та форм життєдіяльності на селі, джерелами утворення супутніх та додаткових видів діяльності та виробництв. Невід'ємною складовою функціонуванням яких стає створення умов для розвитку соціальної відповідальності. Згідно з опитуваннями, проведеними ООН, реалізацією програм у сфері соціальної відповідальності у світі займаються понад 75,0% бізнесових структур [8, с. 15].

Соціальну відповідальність можна трактувати як зобов'язання, які добровільно беруть на себе компанії, підприємства, бізнес-групи для вирішення суспільно значущих проблем, як у межах самої бізнес-спільноти, так і за її межами, тобто на виробничому, муніципальному, регіональному, національному та глобальному рівнях. Іншими словами соціальна відповідальність – це певний рівень добровільного реагування організації на соціальні проблеми. Слід зазначити, що вона постає вагомим напрямом діяльності та має суттєвий вплив на малий та середній бізнес, забезпечення сталого розвитку суспільства у цілому.

У дослідженнях Д. Баюри [170] зосереджено увагу на важливій складовій соціальної відповідальності бізнесу – відповідальності перед споживачами і наголошує, що вона полягає не лише у наданні товарів і послуг та збільшенні прибутку, а й у позитивному та конструктивному підході до прав споживачів, тим самим підвищуючи рівень соціально-трудова відносин. На думку автора використання соціальної

відповідальності забезпечить мінімізацію ризиків та удосконалення взаємодії трьох головних контрагентів: бізнесу, суспільства та держави. Зауважимо, що спільні, узгоджені дії держави, бізнесу і суспільства лежать в основі впровадження ідей сталого розвитку.

Таким чином, соціально відповідальна діяльність підприємства, а саме агроформування, можлива лише за умови трьох видів узгоджень чи взаємозв'язків:

- між агроформуванням і суспільством щодо їх очікувань та взаємного впливу їх рішень і дій (відповідальної поведінки);

- між агроформуванням та його зацікавленими сторонами щодо етично відповідального потенційного чи реального впливу на приватних осіб і підприємство;

- між зацікавленими сторонами та суспільством щодо узгодження, відповідності інтересів зацікавлених сторін, на які впливає агроформування, та очікуваннями суспільства, оскільки хоча зацікавлені сторони є частиною суспільства, вони можуть мати інтереси, які не відповідають очікуванням суспільства [171].

Соціальна відповідальність бізнесу — це добровільний внесок бізнесу в розвиток суспільства в соціальній, економічній і екологічній сферах, зв'язаних з основною діяльністю компанії або тими, що виходять за рамки певного мінімуму [172, с. 128]. Зокрема, соціальна відповідальність є виразом всієї багатоманітності соціально-економічних відносин у бізнесі у т.ч. на рівні суб'єктів господарювання агросфери та узагальнений вираз усіх форм відповідальності.

Розглядаючи соціальну відповідальність у площині агроформувань, звернемо увагу, що вона є засобом підвищення їх конкурентоспроможності завдяки вирішенню соціальних питань сільської місцевості та персоналу підприємства і можливістю отримання додаткового капіталу. Адже, реалізація підприємством будь-яких соціально відповідальних програм

вимагає прикладання певних зусиль і, як правило, пов'язана зі значними витратами.

Організація (підприємство) не може існувати у вакуумі, а тому розглядається як складова частина суспільства, яка функціонує для задоволення його потреб. Тож, підприємство є членом суспільства, тому норми моралі також повинні управляти його поведінкою. Воно повинно діяти соціально відповідальним чином і сприяти зміцненню моральних засад суспільства. Отже, соціальна відповідальність – є мотиватором діяльності агроформувань та запорукою вирішення соціальних проблем суспільства [170.173].

В науковій літературі [170,174] виділяють три рівні виявлення соціальної відповідальності підприємства, кожен з яких характеризує напрям та міру відповідальності менеджерів підприємства:

- перший рівень є базовий, що передбачає здійснення таких обов'язків: своєчасна виплата податків, заробітної плати, розширення штату;

- другий рівень – корпоративна відповідальність – передбачає, що менеджмент підприємств забезпечує працівників адекватними умовами не тільки роботи, а й життя: підвищення рівня кваліфікації персоналу, профілактичне лікування, будівництво житла, розвиток соціальної сфери. Даний рівень являє собою реалізацію соціально відповідальної поведінки заради економічної вигоди;

- третій рівень – вищий рівень соціальної відповідальності, який передбачає благодійну діяльність, а також управління відповідно до стандартів у сфері екології, запровадження міжнародних стандартів і системи екологічного менеджменту.

У цілому всі рівні єдині в одному – соціальна відповідальність підприємства – це відповідальність підприємства перед усіма людьми та організаціями, з якими воно стикається в процесі діяльності, і перед суспільством в цілому.

Запровадження соціальної відповідальності на підприємстві вимагає дотримання її основних принципів [176, с.16]:

- підзвітність, яка полягає у тому, що організація має звітувати щодо впливу від своєї діяльності на суспільство і довкілля;
- прозорість, яка означає, що суб'єктам господарської діяльності потрібно бути прозорими в їх рішеннях і діяльності, які впливають на інших. Прозорість не має на увазі розкриття службової інформації, а також інформації, що захищена відповідно до законів або може спричинити порушення правових зобов'язань;
- гуманність – визнання важливості і загальності прав людини, зазначених у Всесвітній Декларації з прав людини;
- страх як категорія, що обмежує ті сфери, на які за жодних умов не повинен поширюватися вплив людини (страх за майбутнє людства, породжений благоговінням перед життям);
- поміркованість у прийнятті тих чи інших рішень (мета поміркованості – збереження життя, і лише майбутнє покоління здатне повноцінно оцінити наслідки теперішньої діяльності);
- патріотизм як розуміння цінності та унікальності Батьківщини;
- відчуття обов'язку як моральні зобов'язання людини, котрі вона виконує з почуттям совісті;
- моральність як особлива сфера суспільної свідомості та вид суспільних відносин, мета яких – сформувані способи нормативного регулювання поведінки і дій людей у суспільстві за допомогою норм, принципів і категорій моралі;
- духовність як процес гармонійного розвитку духовних задатків людини;
- професійна компетентність як знання, досвід, здобування освіти з відповідної галузі діяльності;
- творча спрямованість як схильність до творчої ініціативи;

– працелюбність як риса характеру, котра полягає у позитивному ставленні особистості до процесу трудової діяльності, що виражається через активність, ініціативність, добросовісність, дисциплінованість тощо.

Отже, при дотриманні принципів соціальної відповідальності, кожен з учасників підприємницької діяльності має свої вигоди. Дотримання принципів соціальної відповідальності вважаються однією із складових успішної стратегії розвитку агроформувань, що зміцнює їх імідж і репутацію, приваблює клієнтів та утримує найкращих працівників. Суспільство отримує можливість встановлення партнерських відносин між владою, бізнесом та громадськістю, можливість залучення інвестицій та покращення рівня життя населення певної країни. Врахування принципів соціальної відповідальності у діяльності агроформувань забезпечить формування довгострокових конкурентних переваг на рівні агроформування, досягнення сталого економічного розвитку сільських територій.

Дотримуючись принципів соціальної відповідальності менеджерам агроформувань, варто звернути увагу, що існує дві її форми прояву: внутрішня та зовнішня.

До внутрішньої форми соціальної відповідальності відносять: безпеку праці, стабільність заробітної плати, підтримку гідного рівня заробітної плати, додаткове медичне і соціальне страхування працівників, розвиток творчого потенціалу працівників через навчальні програми та програми підвищення кваліфікації, надання допомоги в кризових ситуаціях. Вона передбачає всі соціально відповідальні дії керівництва агроформувань відносно своїх підлеглих.

Зовнішня форма реалізації соціальної відповідальності бізнесу вимагає від керівництва таких дій: спонсорство і корпоративна благодійність, охорона навколишнього середовища, взаємодія з місцевою громадою і владою, готовність допомагати в кризових ситуаціях, відповідальність перед споживачами товарів і послуг (виготовлення якісних товарів та надання якісних послуг) [176, 175].

Проведення дослідження надали можливість визначити, що основними перешкодами становлення та розвитку соціальної відповідальності підприємств, відповідно і агроформувань наступні: недосконалість законодавчої й нормативно-правової бази, що регулює можливості участі підприємств в соціальних програмах та закладів освіти у формуванні соціально відповідальних фахівців; відсутність сформованої і дієвої незалежної громадянської експертизи та оцінки результатів соціальних програм, стандартів і якості підготовки бізнес-фахівців; відсутність системи заохочення (морального та економічного) відповідальних суспільних суб'єктів [178, с. 62].

Як уже зазначалось, що соціальна відповідальність запроваджено на великих рентабельних агроформуваннях. Саме агрохолдинги отримують великі прибутки і тому мають можливість формувати стратегію розвитку бізнесу з урахуванням потреб суспільства. Велика частина агрохолдингів концентрує свою діяльність на наступних трьох напрямках: охорона навколишнього середовища та якість забезпечення найкращих умов праці та підтримки місцевих общин. Безумовно кожен з них є актуальним. Невеликі агроформування не можуть охопити всі три напрямки, але якщо щось можна зробити в одному з вказаних, то це вже свідчить про позитивні зрушення. На жаль, більшість фермерських господарств та інших невеликих агроформувань не покривають своїх витрат і не мають засобів для здійснення соціальних інвестицій.

Більшість великих агроформувань успадкували соціальну інфраструктуру, а саме: заклади охорони здоров'я та культури, дитячі садки, будинки відпочинку, житлово-побутові комплекси тощо. Утримування, якої на їх думку і є здійсненням соціальної відповідальності. Також недостатня бюджетна підтримка охорони здоров'я та освіти, культури та мистецтва в Україні спонукають агроформування підтримувати ці сфери, надавати адресну допомогу фізичним особам або здійснювати інвестиції у відповідні фонди [173].

Заслуговує на увагу досвід соціальної відповідальності «Компанії НІБУЛОН», яка за 24 роки своєї діяльності інвестувала в економіку України понад 1,6 млрд дол США. На сьогоднішній день компанія розвинула свою структуру до 43 підрозділів у 12 регіонах України та ефективно обробляє 82,5 тис га орендованих земель сільськогосподарського призначення.

Соціальна відповідальність є важливою складовою діяльності компанії «НІБУЛОН», що ґрунтується на принципах відповідальності, надійності та врахування інтересів суспільства [179].

Соціальна відповідальність для компанії «НІБУЛОН» – це не спонсорство і не реклама, а щира зацікавленість у наданні українській громаді ширших можливостей, покращенні рівня життя кожного українця. Адже сталий розвиток українського суспільства є невід’ємним аспектом стратегії компанії «НІБУЛОН» з розвитку вітчизняного аграрного сектору. Ця етична складова бізнесу є запорукою поваги та підтримки компанії з боку української громади.

Генеральний директор ТОВ СП «НІБУЛОН» Олексій Вадатурський вважає, що «на сьогодні в Україні соціальна відповідальність бізнесу знаходиться в стадії розвитку, тому навіть в тому випадку, якщо компанія проявляє соціальну відповідальність, тобто допомагає державі вирішувати соціальні проблеми, до неї все одно неоднозначне відношення, її обов’язково в чомусь підозрюють. І щоб показати справжнє лице, потрібно створювати довкола компанії сприятливе соціальне середовище та інтегруватися в те середовище, в якому ми працюємо» [179].

Соціально відповідальний підхід до ведення бізнесу компанія «НІБУЛОН» реалізує за наступними напрямками:

- забезпечення належних умов для здобуття базової освіти;
- покращення рівня медичного обслуговування;
- розбудова інфраструктури українського села;
- охорона та збереження навколишнього середовища;

– впровадження енергозберігаючих новітніх технологій на виробництві;

– рівні можливості та найкращі умови праці.

Свою роботу компанія буде у відповідності до визнаних світових стандартів Корпоративної соціальної відповідальності та норм чинного українського законодавства.

Підприємство комплексно та системно співпрацює з місцевими громадами і системно реалізує великі інфраструктурні проекти у регіонах своєї присутності. Лише така системність приносить гідний результат. Щороку компанія «НІБУЛОН» спрямовує десятки мільйонів гривень на різні соціально значимі проекти, що становить 10 % від фонду заробітної плати компанії.

Сьогодні «НІБУЛОН» не лише інвестує значні кошти в розвиток інфраструктури різних регіонів, а й виступає ініціатором нових підходів до освоєння цих коштів громадами, створюючи довірчі відносини між суспільством і бізнесом та успішно залучає громаду до активної участі у вирішенні тих чи інших соціальних проектів [179].

Група компаній ПАТ «Миронівський хлібопродукт» (МХП) це українська компанія, що динамічно розвивається, будуючи свою діяльність на основі унікальної моделі вертикальної інтеграції.

Політика корпоративної соціальної відповідальності ПАТ «МХП» покликана визначити і реалізувати стратегію взаємодії з різними цільовими аудиторіями для тривалої, стабільної і плідної співпраці. Корпоративна соціальна відповідальність компанії – невід'ємна частина ведення бізнесу ПАТ «МХП».

Основне завдання ведення і планування соціальної політики ПАТ МХП передбачає взаємовигідне партнерство із громадськістю. А також:

✓ підтримання лідерських позицій в аграрному секторі економіки України задля реалізації довгострокових соціальних ініціатив та практичного покращення добробуту суспільства і країни в цілому;

- ✓ задоволення потреб споживачів продукції;
- ✓ збереження здоров'я та безпека працівників, розвиток кадрового потенціалу;
- ✓ захист довкілля, підвищення енергоефективності підприємства ПАТ МХП;
- ✓ побудова взаємовигідних партнерських стосунків із громадськістю у регіонах присутності ПАТ МХП та підвищення рівня життя населення України в цілому.

У розробці та плануванні соціальної відповідальності ПАТ МХП керується такими основними принципами: партнерство, стратегічний розвиток, послідовність та інновації, прозорість та відкритість, виключення. Дотримання політики соціальної відповідальності на ПАТ МХП є відповідальністю кожного працівника підприємства незалежно від його посади. Керівники усіх рівнів на власним прикладом мають демонструвати відданість основним принципам діяльності ПАТ МХП у сфері соціальної відповідальності [180].

В сучасних умовах одним із факторів розвитку аграрного підприємництва є децентралізація. Результатом останньої є формування спроможних територіальних громад.

Спроможна територіальна громада – територіальні громади сіл (селищ, міст), які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці [172]. Відповідно до Методики формування спроможних територіальних громад [172] територіальна громада повинна забезпечити виконання політичної, економічної, соціально-культурної та екологічної функцій. Вважаємо, що

належний рівень реалізації трьох останніх функцій забезпечують саме підприємницькі структури територіальних громад.

Дослідженнями встановлено, що на сьогодні, у структурі новостворених територіальних громад немає осіб, прямо відповідальних за розвиток підприємництва, які були б здатні консультували підприємців з питань ведення діяльності, допомагали у вирішенні різноманітних проблем і отриманні дозвільних документів, підготовці бізнес-планів.

Активно співпрацює з громадами МХП, яке визначило основні пріоритети такої співпраці:

- 1) покращення інфраструктури (водопостачання, дороги, облаштування, комунальні підприємства);
- 2) зниження рівня безробіття і залучення молоді до села;
- 3) висока якість і доступність медицини, а також покращення освіти.

Основними принципами партнерства з громадами є:

- 1) спільне вирішення пріоритетів для сіл;
- 2) відкрите обговорення і вирішення;
- 3) участь місцевих громад у реалізації проекту через співфінансування, волонтерство, залучення активних громадян.

Сума корпоративних інвестицій у розвиток громади у 2017 р. збільшилась і склала 66126000 грн за такими напрямками як:

- інфраструктурні проекти – 39%;
- підтримка освітніх проектів – 28%;
- підтримка спортивних та культурних проектів – 16%;
- благодійність – 12%;
- підтримка медицини – 3%; • АТО – 2%. 203-1, 203-2 [181]

На основі моніторингу, нами визначена роль підприємницької діяльності у формуванні спроможних територіальних громад України. Вона полягає у:

- формуванні доходної частини бюджету територіальної громади.

Підсумовуючи надходження власних ресурсів усіх 366 об'єднаних

територіальних громад за січень – квітень 2017 р. порівняно з аналогічним періодом 2016 р. спостерігається зростання у два рази, або на 1,3 млрд грн, зокрема:

- податку на доходи фізичних осіб надійшло 1,4 млрд грн (зростання на 53 %, або на 0,5 млрд грн);

- плати за землю – 389 млн грн (зростання на 20 %, або на 65 млн грн);

- єдиного податку – 415 млн грн (зростання на 63 %, або на 160 млн грн);

- акцизного податку – 255 млн грн (зростання на 41 %, або на 75 млн грн);

- податку на нерухоме майно – 43 млн грн (зростання на 62 %, або на 16 млн грн) [180] ;

- працевлаштуванні місцевого населення та мінімізації міграції молоді закордон. Забезпечення зайнятості населення – одне з головних завдань об'єднаних територіальних громад. Кожна територіальна громада надає великого значення збереженню і розвитку свого кадрового потенціалу. Не останню роль у цьому відіграють підприємства громади. Так, наприклад, протягом 2016 р. підприємства Слобожанської селищної об'єднаної територіальної громади (Дніпровський район Дніпропетровської області): ТОВ МК «Ювілейний», ПП «Транс-Логістик», ТОВ «Епіцентр К» працевлаштували 276 безробітних громадян [182]. У Байковецькій територіальній громаді, функціонує потужне підприємство з іноземними інвестиціями, яке виготовляє бортові системи до всесвітньо відомих автомобілів. Саме останнє відіграє велику роль у зайнятості місцевого населення та мінімізації міграції молоді закордон [179];

- вирішенні житлово-комунальних проблем. У 2017 р. компанією «НІБУЛОН» розпочато реалізацію нового соціального проекту, в рамках якого будується житло для працівників компанії. Зокрема два таких будинки вартістю більше 6,13 млн грн були зведені компанією «НІБУЛОН» у 2017 р. та передані працівникам філії «Мар'янівська» у м. Гребінка Полтавської

області. Розпочато будівництво двох житлових будинків у м. Снігурівка Миколаївської області [183].

Соціальні інвестиції бізнесу в громаду можна трактувати як сукупність фінансових, матеріальних, технологічних, управлінських або інших ресурсів, що спрямовані на реалізацію соціальних програм територіальної громади, розроблених із урахуванням інтересів компанії, і дозволяють їй отримати соціальний та економічний ефект.

Головну увагу соціальних інвестицій у громаду приділяється інвестуванню неприбуткових організацій, кооперативів, малого бізнесу, шкіл, лікарень, культурних центрів та дешевого житла. Провідною метою цих інвестицій є зміцнення та посилення місцевих громад.

Компанія «НІБУЛОН» з метою реалізації державних та регіональних програм соціально-економічного розвитку, збереження і збагачення традицій історико-культурної спадщини, утримання інфраструктури територіальної громади, бере активну участь у розвитку місцевих громад. З цією метою компанією ініціюється укладення угод про соціальне партнерство з сільськими, селищними і міськими радами, в адміністративних межах яких підприємство орендує землі сільгосппризначення чи функціонують підрозділи компанії. Так, наприклад, у 2014 р. було укладено угоди про соціальне партнерство з 88 міськими, селищними та сільськими радами на загальну суму 1 949 819 гривень. Кожна сільрада ще на початку року розробила спільний з компанією «НІБУЛОН» бюджет надання благодійної допомоги. Так, в рамках угод про соціальне партнерство, у 2013-2014 рр. було надано допомогу:

118,160 тис грн перераховано на завершення будівництва очисних споруд у Кам'янському районі (Черкаська область);

70 тис грн – на будівництво підвідного газопроводу Стецівській сільській раді (Чигиринський район, Черкаська область);

60 тис грн – заміна вікон у приміщенні будинків культури Великоострожоцької сільської ради (Хмельницький район, Вінницька область);

50 тис грн – ремонт даху ДНЗ Артемівської сільської ради (Чутівський район, Полтавська область) [183].

Благодійна допомога у 2013-2014 рр. надавалася компанією місцевим громадам і поза рамками угод про соціальне партнерство, наприклад, в тих регіонах, де функціонують підрозділи компанії:

більше 491,4 тис грн – ремонт доріг Артемівської сільської ради (Чутівський район, Полтавська область);

більше 326,68 тис грн – на ремонт електромережі вуличного освітлення та близько 140 тис грн – ремонт дорожнього покриття для Козацької сільської ради (Бериславський район, Херсонська область);

42 тис грн на виготовлення та монтаж 3-х зупинок Одродокам'янської сільської ради (Бериславський район, Херсонська область) [183].

«НІБУЛОН» щороку на безоплатній основі виїжджає допомагати комунальним службам розчищати дороги та тротуари для зручності транспорту й городян у населених пунктах, де працюють філії компанії. Крім того, протягом року компанія за власний кошт підтримує частину автошляхів у належному стані [183]. Цієї ж стратегії дотримується і група компаній «ПАЕК» [175];

– залученні іноземних інвестицій. Так, наприклад, Громада села Михайлівка Чернівецької області збудувала нову сироварню «Добрі газди» (виготовлення сирів за голландською, австрійською та італійською технологіями) на місці старої лазні. Проект впроваджений Програмою розвитку ООН за кошти громади Глибоцької об'єднаної територіальної громади та Австрійської агенції розвитку [174];

– використанні та модернізації приміщень територіальних громад. У Наркевицькій територіальній громаді (Хмельницька область) у приміщенні колишньої школи, облаштували хлібопекарню, що дає можливість

забезпечувати хлібобулочними виробами місцеві садочки та школи, сільські крамниці [171];

– розвитку креативної економіки територіальних громад. Креативна економіка – це вміння народжувати оригінальні ідеї та перетворювати ці ідеї в економічний капітал та продукт, що продається. Основним завданням креативної економіки є створення та реалізація «ексклюзивного творчого продукту». Як приклад можна навести смт Любимівку (Херсонська область), де фермер створив міні-Голландію (0,7 гектара землі засаджено тюльпанами). Крім тюльпанів, підприємець займається вирощуванням крокусів, з яких роблять найдорожчу у світі приправу – шафран [184];

– формуванні екологічної безпеки територіальної громади. Однією із форм реалізації екологічного стандарту «НІБУЛОН» є компенсаційні заходи (зокрема, насадження) у місцях будівництва елеваторів та терміналів. Наприклад, при будівництві перевантажувального терміналу в смт Козацьке (Херсонська область) висаджено компенсаційних насаджень на суму понад 16 тис. грн - 840 молодих саджанців: акації, дуба, берези, черемшини, катальпи, ялівця, туї, сосни, шовковиці, каштана та ін. У квітні 2012 р. компанія провела компенсаційний захід з висадки 12 188 одиниць посадкового матеріалу на суму 100 тис. грн у селі Шостакове (Миколаївська область) [183];

– збереженні історико-культурної спадщини. Територіальні громади у Київській, Чернігівській і Житомирській областях України мають можливість розвивати бізнес у сфері народних ремесел або хенд-мейд. В рамках Програми територіального співробітництва Білорусь – Україна (ЕaPTC) реалізовується міжнародний проект «Розвиток традиційних народних ремесел як драйвер зростання малого підприємництва і самозайнятості в прикордонних громадах України та Білорусі [173];

– популяризації територіальної громади через розвиток сільського та зеленого туризму. У Полтавській області створено підприємство «Кластер зеленого туризму територіальних громад Кременчуцького району», який

розвиватиме зелений туризм в регіоні. Її засновниками стали Недогарківська, Омельницька, Піщанська і Пришибська громади [177].

В ході дослідження нами визначено і ряд проблем розвитку підприємницької діяльності у межах об'єднаних територіальних громад, зокрема:

- відсутність інструментів фінансової підтримки підприємців і складність доступу до коштів для розвитку бізнесу;
- недостатність інформаційної підтримки підприємців;
- відсутність зведеної інформації по земельних ділянках і приміщеннях, які можна використовувати для ведення підприємницької діяльності;
- незадовільний стан інженерно-технічних мереж;
- недостатній рівень туристичної промоції громади;
- нерозвиненість транспортної інфраструктури: низька якість доріг і відсутність залізниці;
- відсутність у громад структурних підрозділів, які займаються підтримкою бізнесу;
- відсутність стратегії розвитку підприємництва.

Ефективний розвиток підприємництва залежить і від підтримки влади. Вважаємо, що у кожній територіальній громаді має бути розроблена дорожня карта розвитку підприємництва. Дорожня карта – це набір взаємопов'язаних заходів, реалізація яких дозволить покращити середовище для ведення бізнесу на території громади. Зокрема, головний акцент, на наш погляд, при розвитку дорожніх карт та визначення подальших напрямків діяльності має бути спрямований на поєднання зусиль як органів влади, так і малих і середніх підприємств, в тому числі і особистих селянських господарств та об'єднаних територіальних громад, тому що сьогодні вони мають можливість, а деякі вже почали інвестувати у власну переробку, завдяки державному фонду регіональному розвитку, та профільних асоціацій задля розробки таких програм спільних дій.

Заслуговує на увагу і пропозиція щодо формування фондів підтримки малого та середнього підприємництва територіальних громад. Отримати кошти з зазначеного фонду повинен мати можливість переможець конкурсу бізнес-пропозицій, який ініціюється громадою і владою. Участь у цьому конкурсі мають право приймати лише жителі певної територіальної громади і бізнес-пропозиція має реалізовуватися лише на території громади.

Керівництво територіальної громади має бути зацікавлене різними формами підтримки та активізації підприємців, в тому числі в участі в міжнародних програмах. Для цього слід на сайтах територіальних громад розміщувати інформацію про грантові проекти та умови участі. Крім того, з метою активізації підприємництва вважаємо за доцільне проводити тренінги щодо відкриття власної справи, написання грантових заявок. Для цього слід залучати громадські організації, центри зайнятості, а також вищі навчальні заклади.

Для активізації запровадження та реалізації соціальної відповідальності в дрібних та середніх вітчизняних агроформуваннях, варто забезпечити законодавче регулювання та заохочення соціально спрямованої діяльності цих агроформувань. Більшість агроформувань повідомляють про свою соціальну відповідальність і відзначають дотримання діючої законодавчої бази про санітарно-епідеміологічні, екологічні та трудові норми. Але для здійснення вищого рівня соціальної відповідальності в державі мають бути істотні податкові пільги.

Соціальний розвиток підприємства означає зміни на краще в її соціальному середовищі – у тих матеріальних, суспільних і духовно-моральних умовах, у яких працівники підприємства трудяться, у яких відбуваються розподіл і споживання благ, складаються об'єктивні зв'язки між особистостями, мають вираження їхні морально-етичні цінності. Соціальна відповідальність агроформувань формує імідж організації, позитивне позиціонування у колах ділової активності.

Проведенні наукові дослідження показали, що формування соціальної інфраструктури та розвиток соціальної відповідальності в агроформуваннях – це багатоступеневий процес, який потребуватиме цілеспрямованих і зважених дій з боку підприємства. Невід’ємною частиною успішної бізнес-стратегії агроформувань є дотримання принципів соціальної відповідальності, завдяки чого відбувається зміцнення репутації, приваблення споживачів та утримання працівників, підвищення рівня якості життя сільського населення, подальша розбудова соціальної інфраструктури сільських територій, тощо.

Необхідними умовами для розвитку соціально відповідального агроформування є: розробка та прийняття законодавчої й нормативно-правової бази для ведення соціальної діяльності; формування дієвої незалежної громадянської експертизи та оцінки результатів соціальних програм, стандартів і якості підготовки бізнес-фахівців; впровадження системи заохочення (морального та економічного) відповідальних суспільних суб’єктів.

Висновки до розділу 4

1. Встановлено, що державне регулювання розвитку аграрного підприємництва здійснюється за допомогою системи норм та заходів, які регламентують поведінку суб’єктів аграрної підприємницької діяльності, як використовуючи адміністративні методи впливу, так і через систему економічних методів та регуляторів. Головними інструментами державної підтримки сільськогосподарських підприємств є дотації, субсидії, субвенції. Для виявлення впливу державного регулювання на розвиток аграрного та формування пропозиції із удосконалення регулювання було проведемо оцінку видатків на розвиток аграрного сектора у 2017р. Мінагрополітики України. За результатами якої було встановлено, що у 2017 р. фінансування

видатків по Мінагрополітиці України із загального фонду Держбюджету було більшим на 3958114,6 тис грн проти 2016 року.

2. В ході дослідження нами визначені особливості інноваційного розвитку суб'єктів господарювання аграрного сектора економіки. До рейтингу інноваційних компаній, складених Forbes на основі експертних оцінок, потрапили кілька агрохолдингів: Миронівський хлібопродукт з індексом інноваційності 54,2, «Нібулон» – 43,8, «Сварог Вест Груп» – 41,7, AgriLab – 40,4 і «Кернел» – 33,3. Над пошуком інновацій працюють селекціонери, біологи, технологи, та інші професіонали, а також ІТ спеціалісти, чий рішення за останні десятиліття докорінно змінили та продовжують змінювати діяльність багатьох компаній з різних сфер бізнесу. Нами було визначено, вісім ключових напрямів ІТ – інновацій в аграрному секторі економіки. Встановлено, що впровадження автоматизованих логістичних рішень в діяльність агрокомпаній дозволяє досягти помітної економії витрат пального, витрат часу уже в перший місяць роботи, досягнути підвищення якості заготівлі продукції, зменшити ризик її псування, а отже і суттєво зменшити втрати агро компанії. Інноваційний підхід розвитку аграрного підприємництва передбачає і виробництво нових видів продукції. В рамках дослідження розроблено проект по виробництву обліпіхи. Підґрунттям цього рішення є те, що 2013-2017 рр. світовий ринок обліпіхи зріс на 40 відсотків.

3. Обґрунтовано, що партнерські відносини – це відносини, що формуються між суб'єктами підприємницької діяльності аграрного сектору на взаємовигідній основі за допомогою об'єднання ресурсів, відповідальності та ризиків з метою захищення та зміцнення конкурентних позицій на ринку. Визначено, чотири рівня прояву партнерства, що стується мегарівня, то Україна має ряд меморандумів про співпрацю у аграрній сфері. Також було обґрунтовано, що важливу роль для розвитку аграрного підприємництва відіграє і міжнародне міжрегіональне співробітництво, яке на нашу думку, це взаємоузгоджена діяльність декількох регіонів країн, що покликана

вирішувати спільні питання економічного, соціального, культурного, екологічного розвитку даних територій з залученням громадськості. Важливу роль у розвитку аграрного підприємництва в інтеграційних умовах відіграють донори та благодійні фонди, які, в свою чергу, надають допомогу у вигляді грантів. Гранти надаються за результатами грантових програм-конкурсів, що оголошуються для неприбуткових організацій, під час яких проект повинен пройти у процедуру подання заявки на отримання гранту, і, у випадку перемоги в конкурсі - отримати кошти (допомогу).

4. Доведено, що соціальна інфраструктура призначена для: створення комфортного соціального середовища, сприятливого психологічного клімату в колективі й дієвої мотивації праці; розвитку особистості; впливає на виховання, відпочинок, культурний розвиток людини тощо. Як свідчать наші дослідження питанню розвитку соціальної інфраструктури приділяють належної уваги лише агрохолдинги. З метою активізації формування соціальної інфраструктури на аграрних підприємствах запропоновано скористатися досвідом МХП. З 2016 р. на всіх підприємствах Компанії введено щоквартальне опитування задоволеності умовами робочого місця. Анкета містить запитання про графік і режим роботи, харчування, транспорт, безпеку праці, заробітну плату, розподіл премії, стосунки в колективі, з вищим керівництвом, керівником тощо. Розглядаючи соціальну відповідальність у площині агроформувань, встановлено, що вона є засобом підвищення їх конкурентоспроможності завдяки вирішенню соціальних питань сільської місцевості та персоналу підприємства і можливістю отримання додаткового капіталу. Проведенні дослідження надали можливість визначити, основні перешкоди становлення та розвитку соціальної відповідальності підприємств.

Основні результати дослідження за даним розділом опубліковано у працях [1(4)1,2-8,,10,12,16,17].

РОЗДІЛ 5

ДОМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ БІЗНЕС-ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

5.1. Освітня домінанта бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва

Більшість підприємницьких структур аграрної сфери розглядають навчання як інструмент розвитку бізнесу. Такий підхід передбачає інтеграцію системи навчання та розвитку персоналу в загальну стратегію розвитку компанії. Вважаємо, що грамотно побудована система навчання дозволяє підвищити компетентність всіх категорій співробітників, їх лояльність до компанії, знайти і розвинути яскраві таланти та сприяє зміцненню конкурентної переваги корпорації.

Система навчання та розвитку повинна формуватися відповідно до стратегічних цілей корпорації. У навчанні персоналу слід поєднувати дотримання корпоративних стандартів і переваги індивідуального підходу. Всім співробітникам повинна надаватися можливість отримувати нові знання, уміння та навички за допомогою участі в тренінгах, семінарах, конференціях, курсах та виставках, що дає можливість обмінюватися досвідом та використовувати кращі світові практики.

Так, кожен співробітник корпорації "Сварог Вест Груп" може взяти участь у:

- загальнокорпоративних програмах навчання (тренінги, семінари, майстер-класи);
- спеціалізованих курсах з урахуванням профілю діяльності;
- відкритих навчальних заходах [146]

UkrlandfarmingPLC реалізує багатовекторну програму співпраці з провідними українськими аграрними закладами вищої освіти. Головна мета такого співробітництва - посилити зібрану в стінах вишу теоретичну базу

знанням сучасних технологій, які використовують провідні українські і міжнародні компанії.

Угоди про стратегічне партнерство підписано з Херсонським державним аграрним університетом, Миколаївським національним аграрним університетом, Полтавською державною аграрною академією, Дніпропетровським аграрно-економічним національним університетом і Житомирським національним агроєкологічним університетом. Партнерська взаємодія з закладами вищої освіти також передбачає проходження студентами виробничої і переддипломної практики на провідних підприємствах компанії.

UkrLandFarming PLC пропонує здобувачам вищої освіти аграрних вузів можливість:

- отримати незамінний досвід в компанії — лідері галузі;
- зрозуміти, чи хочете він продовжити свою кар'єру в аграрному середовищі;
- отримати практичний досвід і теоретичні знання в професійній сфері.

За результатами проходження практики (при умові успішного завершення практики для випускників закладів вищої освіти — 4 та 5курсів компанія видає сертифікат-підтвердження проходження спеціалізованого навчання в рамках компанії.

ПАТ «Миронівський хлібокомбінат» спеціально для активної молоді започаткувало програму «Почни кар'єру з МХП», що у 2017 р. змінила назву на «МХП СТАРТ» (далі Програма) і суттєво розширила свої активності – вдвічі більше студентів змогли стати її учасниками (табл. 5.1).

Таблиця 5.1 Кількість учасників Програми «МХП СТАРТ»

Показники	Роки		
	2015	2016	2017
Кількість учасників програми, молоді спеціалісти	126	164	309
Кількість учасників програми, практиканти	145	167	344
Загальна кількість	271	331	653
Кількість працевлаштованих /залишилось на кінець року	134	194	230
Кількість екскурсій на підприємства	20	19	33

У 2017 р. у програмі «МХП Старт» взяло участь 653 студента-практиканта, 230 з них стали штатними співробітниками холдингу. У рамках програми 2017 р. екскурсії на підприємства організовано не тільки для учасників Програми, а й для викладачів закладів вищої освіти. У рамках Програми компанія пропонує здобувачам вищої освіти відвідати виробничі потужності холдингу, пройти практику або стажування на найсучаснішому обладнанні та стати частиною команди професіоналів разом з МХП.

Під час програми «МХП СТАРТ» учасники отримують можливість:

- відвідувати лекції та майстер-класи від експертів МХП у школах та закладах вищої освіти;
- брати участь у професійних екскурсіях на підприємства МХП;
- проходити практику на виробничих потужностях МХП;
- оплачуваного тримісячного стажування на підприємствах МХП з подальшим працевлаштуванням.

Усім молодим працівникам надається безкоштовне службове житло, комплексне харчування на підприємствах – від 1 грн, а також забезпечується безкоштовний трансфер на роботу та в зворотному напрямку. МХП

Кандидати на посаду отримують 3 місяці випробувального терміну для того, щоб вони могли визначитися, чи зможуть максимально розкрити свої здібності на посадах, які обіймають. Окрім високої заробітної платні співробітникам, навіть за відсутності досвіду, МХП як роботодавець

пропонує розвиток професійних навичок відповідно до прийнятого індивідуального плану.

Також компанія надає можливість на практиці познайомитись з новітніми агротехнологіями, сприяє навчанню та професійній підготовці перспективної молоді.

Як бачимо аграрні компанії дедалі більше відчують потребу у молоді із потрібними навичками. Вважаємо, що основними способами вирішення цієї проблеми є:

- орієнтація підприємців на підвищення корпоративної соціальної відповідальності бізнесу, зокрема в частині професійно-орієнтованої підготовки молодих спеціалістів (надання бази для практик, а також «першого місця роботи»);

- запровадження дуальної форми здобуття освіти.

Корпоративну соціальну відповідальності бізнесу, зокрема в частині професійно-орієнтованої підготовки молодих спеціалістів реалізують такі компанії, як: Нестле в Україні, Байер в Україні, Метлайф, Сингента, Укртелеком, ДТЕК, ЕУ, КПМГ, Deloitte, Київстар, Кока-Кола, 1+1 медіа, Небесна криниця, DeltaM Grup, KrestonGCG, Укрсиббанк, Ашан Рітейл Україна, Леруа Мерлен, GMS, EternaLaw, lifecell, АДВ Дистриб'юшен, KEEPSOLID, Кредобанк, Ензим, ТРК «Львів», Прикарпаттяобленерго, АГРАНАФРУТ, Інженерно-технічна компанія «Автоматик груп», Мережа аптек «D.S.», Львівобленерго, Концерн-Електрон, Сумське та Львівське обласні управління АТ «Ощадбанк», МАЙНДКЕЙ, Львівська ОДА, ІЖРРА, Державна служба зайнятості. Саме ці компанії 17 березня 2016 року підписали Український Пакт заради молоді-2020.

Метою зазначеного Пакту є об'єднання зусиль компаній, держави та освіти для вирішення проблем працевлаштування молодих людей. Ініціатива здійснюється Центром «Розвиток КСВ» спільно з Міністерством молоді та спорту України і реалізується в рамках Європейського Пакту заради молоді. Українська ініціатива є однією з найактивніших у Європі і на сьогодні вже

об'єднала 38 організацій в Україні, які зобов'язалися сприяти створенню мінімум 300 партнерств між бізнесом та освітнім сектором та спільно забезпечити 10 000 місць для стажування та першої роботи молоді [147].

Дуальний спосіб навчання є поєднанням теорії у навчальному закладі вищої освіти та практики на підприємстві. Така форма навчання сприяє більшій інтеграції освіти, науки і бізнесу та є широко розповсюджена у Німеччині, Австрії, Швейцарії.

Необхідність імплементації дуальної форми навчання у закладах освіти України було визначено у 2014 р. в ході Першої міжнародної науково-практичної конференції «Дуальна освіта як відповідь на виклики, що стоять перед сучасною системою української освіти», проведеної Представництвом Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні (ФФЕ) в партнерстві з Українською Асоціацією Маркетингу (УАМ) [148]. Цей захід став першою спробою об'єднання всіх зацікавлених сторін для вироблення концептуальних підходів до впровадження дуального навчання на державному рівні. Прийнята Міністерством освіти і науки України у 2017 році Концепція підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти використовує німецький досвід з цього питання [149].

Реформування університетської освіти в Україні за моделлю дуалізму вимагає внесення концептуальних змін до нормативно-правової бази, враховуючи максимальне наближення освітніх стандартів до професійних. Нагальною потребою є розроблення та реалізація економічних стимулів вкладення коштів роботодавцями у практичну підготовку здобувачів вищої освіти до самостійної професійної діяльності за фахом.

Дуальність, як методологічна характеристика аграрної освіти й науки, передбачає побудовану на єдиних засадах, узгоджену взаємодію освітньо-наукової та виробничої сфер з підготовки фахівців певного профілю, через поєднання теоретичного навчання й практичних навичок. Дуальним навчанням передбачено адаптацію здобувачів вищої освіти через безпосередню взаємодію високоефективних підприємств та закладів вищої

освіти до першого робочого місця [149]. Саме така співпраця передбачена Стратегією розвитку аграрного сектора економіки України на період до 2020 року [150]. Успішна її реалізація відкриває широкі можливості у підготовці висококваліфікованих фахівців через співпрацю аграрних закладів вищої освіти, науково-дослідних установ та виробничих підприємств з урахуванням всіх потенційних можливостей регіону і країни в цілому.

Концепція розвитку Миколаївського національного аграрного університету (Університет) ґрунтується на системному аналізі внутрішніх та зовнішніх факторів його розвитку, наявному потенціалі та можливостях, визначає напрями вдосконалення основних видів діяльності, з урахуванням світових тенденцій, передбачаючи реалізацію трьох необхідних складових: освітньої, наукової та виробничої [151]. Це вимагає зміцнення стратегічного партнерства закладів вищої освіти, науково-дослідних установ, виробничих підприємств аграрного сектора для підготовки конкурентоспроможних фахівців з урахуванням вимог роботодавців.

На шляху запровадження дуальної форми здобуття освіти Університетом здійснено ряд організаційних заходів, а саме:

- для впровадження ефективних технологій у виробництво створено Навчально-науково-практичний центр з підрозділами у всіх агрокліматичних зонах Степу України, де здобувачі вищої освіти отримують перше робоче місце, проводяться сучасні наукові дослідження з агрономії та агроінженерії;

- для набуття досвіду з експлуатації сучасної техніки університет спільно з компаніями Індустріальної групи «У.П.Е.К.»: «Лозівські машини», Українське конструкторське бюро трансмісій і шасі, Харківським національним технічним університетом сільського господарства ім. П. Василенка та іншими створено Освітньо-інноваційний кластер «Агротехніка»;

- для практичної підготовки фахівців за спеціальністю «Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка» за кошти бізнесу створено сучасний навчальний полігон енергетичного обладнання;

– для формування практичних умінь та навичок у сфері банківських послуг та бухгалтерського обліку створено інноваційні навчально-наукові лабораторії «Навчальна бухгалтерія» та «Навчальний банк»;

– створено сертифіковану ґрунтово-агрохімічну лабораторію, яка проводить моніторинг родючості ґрунтів регіону та забезпечує перші робочі місця здобувачів вищої освіти;

– з метою впровадження у виробництво новітніх науково-технічних розробок, обґрунтування вибору технологічних рішень та повноцінної реалізації Програми інноваційно-інвестиційних проєктів «Інтеграція аграрної освіти, науки, виробництва» Миколаївського НАУ створено Науковий парк Миколаївського НАУ «Агроперспектива».

Реалізація Програми інноваційно-інвестиційних проєктів «Інтеграція освіти, науки, виробництва» дала змогу спільно з бізнесом створити сучасні інноваційні майданчики для набуття здобувачами вищої освіти практичних навичок з агротехнологій, насінництва, зрошувального землеробства та ін. Так, у 2014 р. за підтримки ізраїльської компанії «Ірригатор» вченими Університету розроблено і впроваджено на полях Навчально-науково-практичного центру університету проєкт «Сучасне краплинне зрошення». Це дало можливість на замовлення іноземних компаній Франції, Італії, Іспанії, Японії, США, Ізраїлю, Нідерландів, Швейцарії (Clause, Nunhems, Singenta, Nickerson-Zwaan, Sakata, Vejo, TaciSeed) виконати роботи із сортовипробування овочевих культур на суму 30 тисяч доларів США. За результатами досліджень проведено Міжнародні Дні поля та науково-практичні конференції.

Американська компанія «Монсанта» інвестувала в реалізацію інноваційного проєкту «Сучасне зрошення земель Навчально-науково-практичного центру Миколаївського НАУ» 700 тисяч доларів США для вирощування насіння гібридної кукурудзи на площі 277 га. На цьому навчально-науковому майданчику пройшли практичну підготовку за програмою селекції та насінництва понад 600 здобувачів вищої освіти. До

того ж співпраця із сортовипробування новітніх досягнень з провідними селекційними центрами України (Селекційно-генетичний інститут, Миронівський інститут пшениці ім. В.Ремесла, Інститут рослинництва ім. В.Юр'єва, Інститут зрошуваного землеробства, Всеукраїнський науково-дослідний інститут селекції; Білоцерківська селекційно-дослідна станція та інші) дає змогу майбутнім фахівцям опанувати сучасні технології вирощування зернових колосових культур.

Для керівників та спеціалістів агроформувань Південного регіону упродовж 2013-2017 рр. на дослідних полях університету проведено 7 міжнародних та всеукраїнських Днів поля з технології вирощування зернових колосових культур, сорго, овочевих та баштанних культур. За результатами сортовипробувань університетом видано Довідник сортів пшениці озимої для Степу України. З результатами роботи на дослідних полях Університету, які визнані Міністерством освіти і науки України найкращими серед аграрних закладів вищої освіти, ознайомилися Міністр аграрної політики та продовольства України, президент Національної академії аграрних наук України, керівники Миколаївської області, очільники департаментів Міністерства освіти і науки України та Міністерства аграрної політики та продовольства України, Державної установи Науково-методичного центру «Агроосвіта» ректори, і декани аграрних закладів освіти, провідні вітчизняні та зарубіжні селекціонери, науковці та підприємці.

Дуальна форма здобуття освіти передбачає використання найновіших наукових досягнень, інноваційних розробок і технологій не лише університетської науки і виробництва, а й досягнень академічної науки. Найбільш вдалою, на наш погляд, організаційною формою співпраці є Навчально-науково-виробничий консорціум аграрних закладів вищої освіти, науково-дослідних установ та виробничих підприємств України. На наші пропозиції з цього питання відгукнулися вісім наукових установ, заклади вищої освіти та 22 відомих підприємства, серед яких ТОВ «СП «Південна аграрно-експортна компанія» (ПАЕК), ТОВ «С-Росток», ДП ДГ

«Реконструкція», ДГ «Асканійське», ТОВ «Золотий Колос», ТОВ «Агрофлагман», Індустріальна група «УПЕК» (м.Харків). У заходах з нагоди підписання Меморандуму щодо створення «Навчально-науково-виробничого консорціуму «Південний» взяли участь Міністр освіти і науки України Л. Гриневич, Президент Національної академії аграрних наук України Я. Гадзало, голова Миколаївської облдержадміністрації О. Савченко, народні депутати.

Дуальна форма здобуття освіти знайшла своє визнання та підтримку як у національних товаровиробників, так і в реалізації програм міжнародного співробітництва. У 2017 р. між Миколаївським національним аграрним університетом і Менонітською асоціацією економічного розвитку (МАЕР) було підписано Меморандум про взаєморозуміння. Практичною реалізацією Меморандуму стала участь нашого університету в Українському проекті бізнес-розвитку плодоовочівництва (UHBDP).

Дана грантова програма фінансується Міністерством міжнародних справ Канади (GAC) та Менонітською асоціацією економічного розвитку (MEDA). Програма покликана надати можливість здобувачам вищої освіти отримати практичні навички на сучасних аграрних підприємствах, мотивувати талановиту молодь до працевлаштування. Проведено виїзні дні практичної підготовки, конкурс на кращого орача, опубліковано навчальний посібник, організовано виставку, круглі столи, проведено тематичні лекції, науково-практичну конференцію.

Досвід впровадження елементів дуального навчання у Миколаївському національному аграрному університеті показав, що воно реально підвищує рівень практичної підготовки здобувачів вищої освіти, формує й розвиває у них фахові компетенції, сприяє процесу адаптації до професійної діяльності, забезпечує рівновагу між попитом та пропозицією фахівців на ринку праці. В Університеті реалізуються різні форми дуального навчання: агроінтернатура, дні практичної підготовки, Дні поля, конференції, тренінги, семінари, круглі

столи, конкурси для здобувачів вищої освіти, вебінари, робочі зустрічі, фестивалі, ярмарки професій тощо.

Активно долучаються до освітнього процесу Миколаївського НАУ підприємства регіону. Виробничі структури беруть безпосередню участь у розробленні індивідуальних навчальних планів та затверджують програми дуального навчання, робочі навчальні плани із спеціальностей, графіки освітнього процесу, плани заходів із забезпечення освітнього процесу та проводять оцінку загальних і професійних компетенцій здобувачів вищої освіти. Затверджені графіки освітнього процесу передбачають черговість теоретичного навчання на базі університету з практичною підготовкою в умовах виробництва.

Періодичність черговості є різною та залежить від програми навчання, матеріально-технічної бази, природних умов тощо. Так, у 2017 р. Навчально-науковим інститутом економіки та управління Миколаївського НАУ розпочато пілотне впровадження дуальної форми здобуття освіти у підготовку фахівців, в межах якого здобувачами вищої освіти зі спеціальності «Облік і оподаткування» укладено договір із університетом та відомим в регіоні ТОВ СП «Південна аграрно-експортна компанія» щодо навчання за дуальною формою тривалістю 2 місяці у 2 семестрі. Студентам надано робочі місця за фахом з періодом ротації на робочих місцях 3 тижні. Студенти виконують завдання аналітично-облікового характеру за відповідну заробітну плату, тобто працюють на посадах штатного розпису компанії.

Результати проведеного нами моніторингу регіонального ринку праці та запитів роботодавців свідчать про необхідність поступового приведення державного замовлення у закладах вищої освіти до потреб ринку праці у Миколаївській області та забезпечення підприємств аграрної сфери кваліфікованими фахівцями, досягнення стійкої динаміки і закріпленню.

Необхідність подальшого зростання аграрного виробництва як реального сектора економіки, відновлення і збереження кадрів, розвиток регіональної вищої освіти і науки – всі ці фактори стали підґрунтям для

розроблення Університетом за дорученням голови Миколаївської облдержадміністрації пропозицій до Програми соціально-економічного розвитку Миколаївської області на 2018-2020 роки (розділ «Інноваційний розвиток агропромислового комплексу області») та зокрема заходів щодо формування людського капіталу як стратегічного ресурсу економічного зростання аграрного сектора економіки Миколаївської області (далі – Заходи). Метою розроблених заходів є забезпечення аграрного сектора економіки області компетентними кадрами, здатними організувати високопродуктивне, ефективне і ресурсозберігаюче виробництво в умовах інноваційного розвитку. Основними завданнями для досягнення мети визначено:

- розвиток соціального партнерства та соціальної відповідальності всіх суб'єктів у регіоні у контексті забезпечення розвитку освіти, інтелектуального потенціалу та відтворення людського капіталу;

- залучення до освітнього процесу потенційних роботодавців;

- створення гнучкої системи підготовки, перепідготовки кадрів та підвищення кваліфікації, відповідно до потреби інноваційного розвитку галузі на основі моніторингу та стратегії розвитку сільських територій, агропромислового виробництва, запитів ринку праці;

- забезпечення регіонального замовлення з підготовки фахівців, в яких існує гостра потреба регіону за спеціальностями: «Агрономія», «Агроінженерія», «Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка», «Облік і оподаткування», «Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва», «Фінанси, банківська справа та страхування», «Економіка», «Менеджмент», «Публічне управління та адміністрування», «Геодезія та землеустрій» з обов'язковим відпрацюванням випускником закладу вищої освіти за регіональним замовленням не менше 3 років у сільській місцевості або селищах міського типу;

- підвищення якості підготовки та ефективності роботи із закріплення випускників закладів вищої освіти через прийом на умовах цільової

підготовки за регіональним замовленням і оптимізації термінів адаптації молодих фахівців на виробництві;

– оптимізація структури аграрної освіти через поглиблення інтеграції освіти, науки і виробництва;

– розробка, відпрацювання та розповсюдження нових форм та технологій освітньої діяльності (дистанційна освіта, дуальне навчання тощо);

– зміцнення матеріально-технічної бази професійної освіти та закладів вищої освіти шляхом залучення державних коштів, обласного бюджету та коштів бізнесових структур для забезпечення необхідним навчально-лабораторним обладнанням та сільськогосподарською технікою.

Запропоновані напрямки розвитку кадрового потенціалу аграрного сектора представлені на рисунку 5.1.

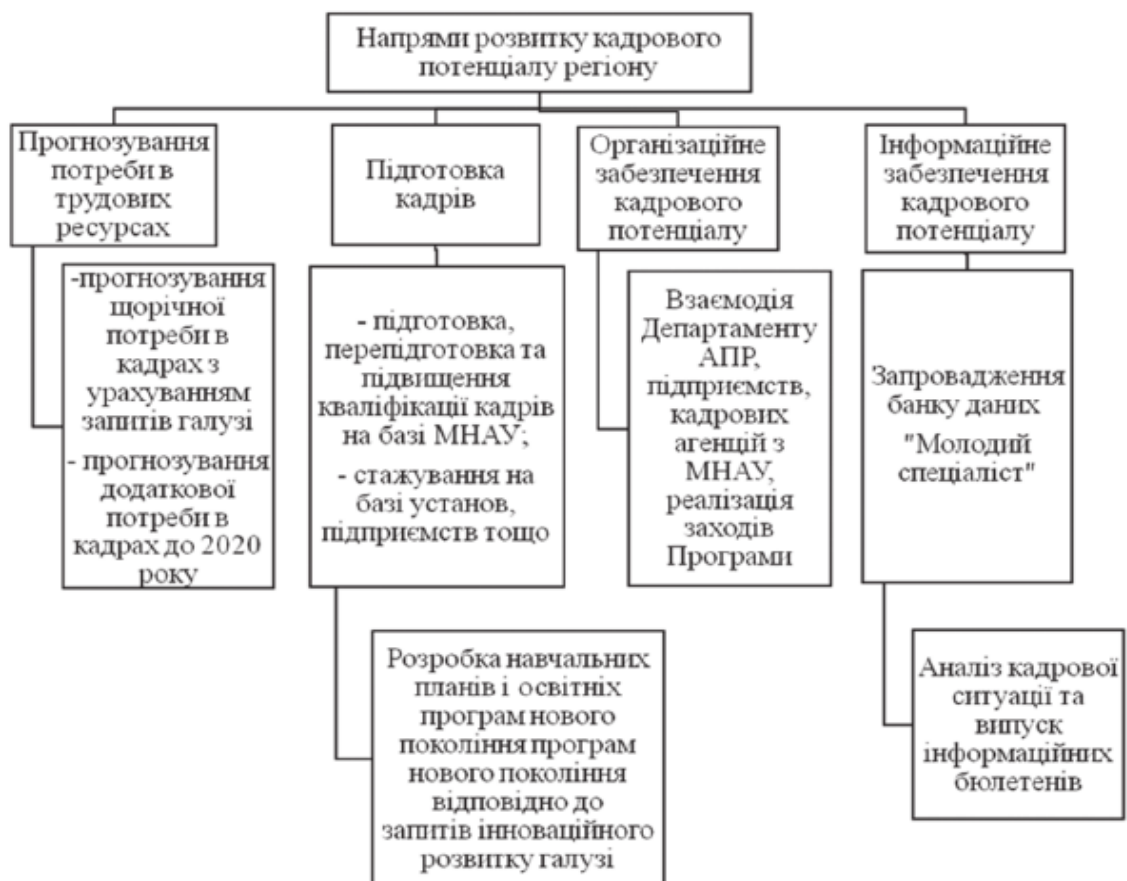

Рисунок 5.1 – Розвиток кадрового потенціалу аграрного сектора економіки Миколаївської області

При розробленні навчальних планів і освітніх програм необхідно враховувати виробничо-орієнтовану підготовку фахівців за дуальною формою здобуття освіти (рис. 5.2).

Рисунок 5.2 – Підготовка фахівців за програмою дуальної форми здобуття освіти для Миколаївської області

На законодавчому рівні затвердити можливі стимули для підприємців, які роблять значний внесок у розвиток дуального навчання (наприклад, витрати на підготовку фахівців включити до витрат на виробництво).

Реалізація Заходів базується на принципах державно-приватного партнерства Миколаївської обласної державної адміністрації, підприємств, установ, організацій, Миколаївського національного аграрного університету, чіткого розмежування повноважень і відповідальності всіх учасників Заходів.

Основними джерелами фінансування Заходів є кошти державного і обласного бюджетів, підприємств, установ, організацій та інших інвесторів.

Реалізація заходів з формування людського капіталу як стратегічного ресурсу економічного зростання аграрного сектора економіки Миколаївської області сприятиме:

- створенню системи й умов для підготовки, становлення нової генерації високоосвічених професіоналів, які мають креативне мислення, спроможних до комплексного розв'язання проблем, здатних оцінювати ситуацію і реалізувати стійкий динамічний й проривний розвиток економіки;
- забезпеченню аграрного сектора регіону професійними кадрами, закріпленню їх на виробництві;
- зменшенню відтоку кваліфікованих кадрів із сільської місцевості;
- забезпеченню за рахунок регіонального замовлення повернення молоді, яка отримала освіту і професійну підготовку в сільську місцевість;
- підвищенню освітнього рівня управлінських кадрів, зайнятих у виробництві;
- збільшенню частки кваліфікованих керівників і фахівців організацій економічно активної вікової категорії до 31 року;
- підвищенню якості підготовки фахівців і оптимізації термінів їх адаптації у професійній діяльності;
- збереженню регіональної вищої освіти і науки;
- забезпеченню підтримки та розвитку інтелектуального і творчого потенціалу через систему освіти та навчання «протягом життя».

Отже, подальша діяльність Миколаївського НАУ полягає у постійному самовдосконаленні та закріпленні дуальної форми здобуття освіти як стратегічно важливої та виступаючої одним з дієвих механізмів інтегрування університетської науки та практичної підготовки в процесі навчання. Впровадження дуального навчання у підготовку фахівців є засобом професійної соціалізації сільської молоді, надаючи їй найкращі можливості для отримання престижної на ринку праці кваліфікації.

Активізації дуальної освіти в Україні сприяє створення сайту Agriintern – єдина інформаційна платформа практичного навчання. Рішення про її створення було прийняте 22 січня 2016 р. в ході першого засідання Ради з питань аграрної освіти при Міністерстві освіти і науки України.

Проект розроблений за підтримки та участі Асоціації «Український клуб аграрного бізнесу» та Державної установи «Науково-методичний центр «Агроосвіта». Він надає здобувачам вищої освіти можливість ознайомитися з вакансіями і контактами агрохолдингів, підприємств, фермерів в будь-якій області країни. Крім того, він полегшить процес пошуку першого робочого місця для молодих фахівців, які зацікавлені роботою в аграрній сфері, формує зв'язок між закладами вищої освіти і ринком праці, надає актуальну інформацію про реальні місця проходження практики студентами. Перевагами цього сайту є те, що підприємства самостійно викладають інформацію про проходження практики та вакансії і здобувачі вищої освіти самостійно викладають своє резюме [152].

Проте спілкування з суб'єктами аграрного підприємництва та здобувачами вищої освіти Миколаївської області дало можливість нам з'ясувати, що вони не володіють інформацією про наявність такого сайту. Тому вважаємо про доцільність на веб-сайтах університетах розмістити посилання на сайт Agriintern, а також за аналогічним принципом сформуванню відповідну сторінку на сайті кожного вузу. Це пояснюється тим, що в межах кожного регіону підприємці володіють інформацією, який заклад вищої освіти готує фахівців за якою спеціальністю.

Вважаємо аби більш активізувати роботу закладу вищої освіти і підприємницьких структур слід на офіційних веб-сайтах університету розмістити закладку «Допомога вашому бізнесу». Яскравим прикладом цього є Миколаївський національний аграрний університет, зокрема кафедра фінансів і кредиту. На персональній сторінці кафедри розміщені напрями допомоги кафедри бізнесу, а саме:

- розробка та обґрунтування бізнес-планів, інвестиційних проектів підприємств;
- аналіз та оцінка фінансового стану підприємств, установ та організацій;
- оцінка рівня кредитоспроможності підприємств [153].

В подальшому нашому дослідженні визначимо роль науки у розвитку аграрного підприємництва. Так, основними напрямками прикладних досліджень науковців Національного університету біоресурсів і природокористування України є:

- ✓ біотехнологія, селекція і насінництво, ґрунтознавство, рослинництво, землеробство, органічне виробництво, захист і карантин рослин;
- ✓ екологія та охорона довкілля, стале природокористування;
- ✓ лісове, садово-паркове господарство, деревообробка;
- ✓ тваринництво та водні біоресурси;
- ✓ ветеринарна медицина;
- ✓ якість і безпека продукції АПК;
- ✓ харчові технології;
- ✓ агроінженерія, енергетика, автоматика та енергозбереження, інформаційне забезпечення;
- ✓ глобальна, біосоціальна економіка, менеджмент сталого природокористування, торгівля, фінансовий менеджмент, розвиток сільських територій, дорадництво;
- ✓ землеустрій і кадастр. Правове забезпечення регулювання біоресурсів.

Основними пропозиціями для бізнесу науковців Національного університету біоресурсів і природокористування України є:

- органічне виробництво (науково-методичний супровід органічного виробництва продукції, питання стандартизації і сертифікації виробництва, лабораторні випробування (“від лану до столу”), технології вирощування

сільськогосподарських (у т.ч. плодово-ягідних) культур, адаптивна система контролю забур'яненості ріллі за органічного землеробства, біологічні способи контролю за шкідниками, біологічні засоби захисту рослин, екотоксикологічна оцінка препаратів у рослинництві);

– біотехнологія та захист рослин (біотехнологія розмноження цінних рослин (ягідні, каштан, деревні, квіти), діагностика та обмеження розвитку фітопатогенів сільськогосподарських культур, фітонцидний метод захисту квіткових, декоративних, овочевих, сільськогосподарських культур, природоохоронна система контролю шкідливих та корисних комах рослин закритого ґрунту, система біоконтролю агроцинозів на основі використання ентомопатогенних властивостей бактерій *Bacillus thuringiensis*, технології мікроклонального розмноження та оздоровлення високопродуктивних сортів ягідних культур та клонування *in vitro* гіркокаштана звичайного стійкого проти каштанової мінуючої молі. Розроблено мультифункціональний біологічний препарат (екстракція) для оздоровлення ґрунту (природний консорціум ґрунтових мікроорганізмів), стимулювання росту та розвитку рослин, трансформації органічних речовин, целюлозовмісних матеріалів);

– досягнення у селекції рослин (створено сорти: горох посівний (овочевий) «Марфед»; гібрид кукурудзи звичайної «НУБіСел»; ріпак озимий (сорти АЛІОТ, СИНТЕТИК, КЛЕОПАТРА, СНІГОВА КОРОЛЕВА, СМАРАГД); ріпак ярий (сорти СІРІУС, СРІБЛЯСТИЙ, ПОРЛЯРІС); смородина чорна «Ювілейна Шеренгового»; малина «Відбірна»; порічки червоні «Ольга». Передано у Держсортотпробування: гібрид кукурудзи звичайної: «Крок», «НУБіСел»; сорт гороху посівного (овочевого): «Олвіст», «НАТІнау»; сорт ріпаку ярого «НУБіП-1»; сорт ріпаку озимого «Фарадей»; сорт тритикале ярого «Маріус»; сорт смородини чорної «Лелека»);

– рослинництво, садівництво, овочівництво, ґрунтознавство (реалізація біоресурсного потенціалу польових культур за зниження впливу стресових чинників довкілля (пшениця, соя, кукурудза, сочевиця, нут, гірчиця, льон, коріандр); розробка технологій вирощування плодово-ягідних культур

(суниця, порічка, агрус, смородина); технології вирощування нових овочевих культур (вігна овочева, тригонела, тетрагонолобус, доліхос, боб овочевий, пастернак посівний); інноваційні методи діагностики живлення та агрохімічного забезпечення вирощування сільськогосподарських культур; мінімізація обробітку ґрунту та форм азотних добрив);

– тваринництво і рибництво, харчові технології (розроблено: 25 складових живильних середовищ та консервів харчового напрямку (мінімізація та повне виключення синтетичних компонентів та консервантів); технологічний регламент виробництва дизельного біопалива з жирів рослинного і тваринного походження на автоматизованих міні-заводах МЗДП та інструкція по їх експлуатації; проект ТУ Заводи мобільні для виробництва дизельного біопалива; науково-біологічні обґрунтування режимів рибогосподарської експлуатації водойм комплексного призначення; рецепт експериментального зразка преміксу для перепелів, яких вирощують на м'ясо; рецептура розсолу для ін'єктування кур'ячого філе; удосконалена технологія виробництва шинкових консервів з використанням у розсолі електроактивованої води та з додаванням до рецептури ферменту трансглютамінази; методики прогнозування стану іхтіофауни, вилову та визначення лімітів промислового вилову риби із рибогосподарських водойм комплексного призначення);

– лісове і садово-паркове господарство, деревообробка (адаптивне управління лісовим господарством; Східноєвропейський центр моніторингу пожеж, управління пожежами; комплексний облік лісових ресурсів на основі дистанційних технологій; удосконалені методи відтворення лісових ресурсів з позицій сталого розвитку; технологія виготовлення деревинокомпозиційного матеріалу з лісосічних відходів (гілок); наукові основи формування вимог до раціонального використання деревної сировини; оптимізація лісоаграрних ландшафтів);

– ветеринарна медицина (використання стовбурових клітин у ветеринарній медицині (Центр клітинних технологій); експертна система

“Мікотоксикози тварин”; оцінка та управління біологічними ризиками у харчовому ланцюзі; методи попередження зараження людей збудниками токсоплазмозу і неоспорозу; профілактика порушень мінерального обміну у корів за допомогою спеціальних добавок; клінічні дослідження терапевтичної ефективності препаратів);

– агроінженерія, енергетика, автоматика та енергозбереження, інформаційне забезпечення (мобільний агрегат з технічного обслуговування сільськогосподарських машин; методи технічного обслуговування і відновлення робочих органів сільськогосподарських машин; алгоритми оптимізації режимів руху підйомно-транспортних машин; управління споживанням та генерацією енергії на підприємствах АПК на основі інтелектуальних технологій (SmartGrid); обробка зерна в електричному полі високої напруженості, оптичним випроміненням, магнітним полем; новітні акумулятори теплової енергії на основі фазоперехідних теплоакumuляційних матеріалів; електротехнологічні комплекси для сушіння зерна на базі теплогенераторів індукційного типу; система розповсюдження національної шкали часу з використанням IP-технологій ; розробка та впровадження біоенергетичних систем; інтелектуальний комплекс повітряної оцінки стану полів з метою раціонального використання добрив; розроблено проект [154].

Отже, з вище наведено можна зробити висновок, що освіта і наука формує інфраструктурне забезпечення аграрного підприємництва, складовими якого є крім закладів вищої освіти і наукових установ, технопарки, технополіси, фірми-інкубатори, науково промислові комплекси (консорціуми), кластери, школи бізнесу, науково-інтелектуальні біржі.

Вважаємо, що слід акцентувати увагу на заходи сприяння школи аграрного бізнесу. Не всі аграрні заклади вищої освіти мають такі школи. Яскравим прикладом є Херсонський державний аграрний університет. Школа аграрного лідера, яка створена у зазначеному закладі здійснює освітні та професійно-практичні заходи за участю найкращих вітчизняних та іноземних

професіоналів бізнесу та громадського сектору, висококваліфікованих викладачів університету.

Тематика навчальних курсів спрямована на персональний розвиток активних інноваційних особистостей, реалізацію їх потенціалу для успішного розв'язання завдань аграрного бізнесу та сільських громад Херсонщини та України.

Заходи Школи аграрного лідера включають: освітні програми, направлені на професійний, управлінський та організаційний розвиток; реалізації прикладних досліджень у галузі аграрного бізнесу та управління; ознайомлення із кращим світовим та вітчизняним досвідом менеджменту у практику аграрного бізнесу та територіальних громад України; корпоративний та індивідуальний коучинг; надання допомоги у самоосвіті та запровадженні власної справи; пів організація та супровід стартапів слухачів [155].

Отже, дуальна система навчання передбачає встановлення рівноправного партнерства закладів вищої, професійно-технічної освіти, роботодавців та здобувачів вищої освіти з метою набуття останніми досвіду практичного використання теоретичних знань та їх адаптації до умов реальної професійної діяльності в галузях економіки. Досвід Миколаївського НАУ доводить, що впровадження дуальної форми здобуття освіти у підготовку фахівців є запорукою підвищення якості підготовки фахівців з урахуванням вимог роботодавців.

Інтеграція у європейський освітній простір вимагає зміцнення стратегічного партнерства між закладами вищої освіти, науково-дослідними установами, підприємствами та організаціями з метою гармонізації виробничої, наукової та освітньої сфер у процесі підготовки кваліфікованих кадрів. Вважаємо, що найбільш вдалою організаційною формою є Навчально-науково-виробничий консорціум аграрних закладів вищої освіти, науково-дослідних установ та виробничих підприємств України.

Результати моніторингу регіонального ринку праці та запитів роботодавців довели про необхідність поступового приведення державного замовлення у закладах вищої освіти до потреб ринку праці у Миколаївській області та забезпечення підприємств АПК кваліфікованими кадрами, досягнення стійкої динаміки закріплення фахівців в сільськогосподарських підприємствах. Зважаючи на це, Миколаївським національним аграрним університетом розроблено заходи щодо формування людського капіталу як стратегічного ресурсу економічного зростання аграрного сектора економіки Миколаївської області в контексті загальних пропозицій до Програми соціально-економічного розвитку Миколаївської області на 2018-2020 роки. Вважаємо доцільним дуальну форму здобуття освіти визначити на законодавчому рівні. Визначити статус наставника із забезпеченням заробітної плати та відповідні стимули для підприємців, які роблять значний внесок у розвиток дуального навчання.

5.2 Страхування – як складова інфраструктурного забезпечення розвитку аграрного підприємництва

Аграрний сектор України має найбільші перспективи для розвитку, є рушійною силою нашою економіки. Проте результати діяльності підприємства в цій сфері залежать не тільки від ринкової кон'юнктури, економічної ситуації, політичних факторів, але й суттєвим чином визначаються погодно-кліматичними умовами. Загибель посівів, зниження або неотримання врожаю сільськогосподарських культур призводить до додаткових фінансових витрат і втрат підприємства, невиконання зобов'язань перед партнерами, споживачами, кредитними установами. Одним із важливих елементів гарантування захисту майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників і забезпечення стабільності виробництва в аграрному секторі є страхування. Страхування є одним із пріоритетів державної аграрної політики. Механізм страхування

сільськогосподарської продукції, що здійснюється з державною підтримкою визначається Законом України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою».

Щорічні аналітичні дослідження ринку агостраховання в Україні здійснюються в рамках проекту «Розвиток фінансування аграрного сектору в Європі та Центральній Азії», частина Глобальної Практики Групи Світового банку «Фінанси та Ринки», у співпраці з Міністерством аграрної політики та продовольства України. Основне завдання проекту - створення й впровадження інноваційних, ефективних фінансових інструментів та інструментів управління ризиками для покращення фінансування малих, середніх сільгоспвиробників. Основні показники розвитку ринку агостраховання зосереджені у таблиці 5.2.

Таблиця 5.2 Показники розвитку ринку агостраховання України

Показники	Роки												
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Кількість договорів	910	1 330	4 397	1 637	1 980	1 217	2 710	1 936	1 722	1 392	1 062	793	957
Площа, тис. га	390	670	2 360	1 171	510	553	786	727	869	732	689	700	657
Страхова сума, млн грн	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	3 055	3 969	6 240	5 913
Сума премії, млн грн	12,8	28,5	116,7	155,4	42,0	72,1	136,3	130,4	135,4	72,8	77,7	157,0	204,4
Субсидія, млн грн	5,8	12,5	47,8	72,8	0	0	0	0,086	0	0	0	0	0
Рівень виплат, %	н/д	н/д	н/д	н/д	36,5	50,9	28,0	41,0	9,7	7,6	12,9	44,2	3,7
Середня ставка премії, %	3,8	н/д	4,5	4,9	3,2	3,8	3,7	3,8	3,1	2,4	2,0	2,5	3,5
Курс \$/грн	5,05	5,05	5,05	5,22	8,00	7,91	7,98	7,99	7,99	12,95	22,91	26,02	26,54
Страхова сума, млн. \$	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	235.9	173.3	239.8	222.8
Сума премії, млн. \$	2,5	5,6	23,1	29,8	5,3	9,1	17,1	16,3	16,9	5,6	3,4	6,0	7,7

Як бачимо 2016 р. та 2017 р. є роками активізації ринку агростраховання. У 2017 р. порівняно з 2011 р., зросла кількість укладених договорів страхування (зростання склало 21%). Протягом 2015-2017 рр. зріс обсяг зібраних страхових премій у гривні, зокрема, у 2017р. він зріс на 30% та склав 204.4 млн гривень. У 2017 р. зріс також обсяг страхових премій у доларовому еквіваленті, який склав 7,7 млн дол, що на 28% перевищує показник 2016 року. Загальна страхова сума (або об'єм загальних страхових зобов'язань) у 2017 р., порівняно з 2016р., дещо скоротилася (з 6,240 млрд грн до 5.913 млрд грн (або на 5%). Це можна пояснити зростанням середньої ставки страхової премії (у 2017 р. вона склала 3,5% проти 2,5% у попередньому році).

Дані щодо виплат у розрізі сільськогосподарських культур наведені у таблиці 5.3.

Таблиця 5.3 Виплати в розрізі сільськогосподарських культур аграрним підприємствам України, 2016 р.

Культура	Сума виплат (зима), грн	Сума виплат (весна-літо), грн	Загальна сума виплат, грн	Частка у виплатах по ринку, %	Рівень виплат, %
Соя		48 322 771	48 322 771	69,5	471,8
Гарбуз		8 554 166	8 554 166	12,3	293,2
Озима пшениця	2 746 278	3 843 488	6 589 766	9,5	6,5
Озимий ріпак	3 145 788		3 145 788	4,5	56,3
Льон		1 067 190	1 067 190	1,5	110,4
Соняшник		756 937	756 937	1,1	3,9
Кукурудза		465 783	465 783	0,7	9,6
Гречка		312 960	312 960	0,5	25,0
Горох		246 510	246 510	0,4	51,8
Цукровий буряк		25 358	25 358	0,04	0,4
Загалом/середня	5 892 067	63 595 164	69 487 230	100,0	44,2

Джерело [138]

У 2016 р. найбільшу частку у загальних виплатах по ринку складають договори страхування сої (69,5%, сума збитку – 48,3 млн грн), на другому

місці – договори страхування гарбуза (12,3%, або 8,6 млн грн). Збитки за договорами страхування озимої пшениці та ріпаку склали, відповідно, 9,5% (або 6,6 млн грн) та 4,5% (або 3,2 млн грн).

Що стосується 2017 р. (табл. 5.4), то страхові виплати і були здійснені лише за трьома культурами: озимим ріпаком (4,48 млн грн, або 58,7% від усього обсягу виплат), озимою пшеницею (2,98 млн грн, або 39,0%), та озимим житом (171,5 тис. грн, або 2,2%).

Таблиці 5.4 Виплати в розрізі сільськогосподарських культур аграрним підприємствам України, 2017 р.

Культура	Сума виплат (зима), грн	Сума виплат (весна-літо), грн	Загальна сума виплат, грн	Частка у виплатах по ринку, %	Рівень виплат, %
Озимий ріпак		48 322 771	48 322 771	69,5	471,8
Озима пшениця		8 554 166	8 554 166	12,3	293,2
Озиме жито	2 746 278	3 843 488	6 589 766	9,5	6,5
Загалом	5 892 067	63 595 164	69 487 230	100,0	44,2

Джерело [139]

У 2017 р. було укладено і 23 договори на страхування тварин (табл. 5.5).

Таблиця 5.5 Зведені дані зі страхування тварин аграрними підприємствами України, 2017 р.

Вид тварин	Кількість договорів	Страхова сума, грн	Сума премій, грн	Виплати, грн	Середня ставка премії, %
Свині	9	190 436 212	1 867 156	0	1,0
ВРХ	13	111 514 671	486 070	0	0,4
Птиця свійська	1	14 049 785	73 059	0	0,5
Загалом	23	316 000 668	2 426 285	0	0,8

За звітний період було укладено 23 договори (13 – ВРХ, 9 – страхування свиней та 1 – страхування свійської птиці). Загальна страхова

сума склала 316 млн грн, а сплачена страхова премія – 2,4 млн гривень. Звернень за страховим відшкодуванням та, відповідно, страхових виплат, не зафіксовано. Середня ставка страхової премії за укладеними договорами – 0,8%. Низька ставка страхової премії за договорами страхування тварин вказує на те, що ці договори не покривають основних ризиків виробництва тваринницької продукції. Ймовірно, за укладеними договорами тварини використовувалися в якості застави для отримання кредиту.

Дані щодо виплат у розрізі страхових компаній наведені у таблицях 5.6 та 5.7.

Таблиця 5.6 Виплати у розрізі страхових компаній України, 2016 р.

Компанія	Сума виплат (зима), грн	Сума виплат (весна-літо), грн	Загальна сума виплат, грн	Частка у виплатах по ринку, %	Рівень виплат, %
Аска		59 919 465	59 919 465	86,2	123,1
Інго Україна	5 296 557	1 039 960	6 336 518	9,1	27,0
ПЗУ Україна	595 509	2 140 019	2 735 528	3,9	8,8
АХА		495 720	495 720	0,7	9,4
Загалом/середня	5 892 067	63 595 164	69 487 230	100	44,2

Основна доля виплат у 2016 р. припала на страхову компанію «Аска» (86,2%, або 59,9 млн грн). Виплати здійснили також «Інго Україна» (9,1%, або 6,3 млн грн), «ПЗУ Україна» (3,9%, або 2,7 млн грн), та «АХА» (0,7%, або 495,7 тис грн).

Слід зазначити, що станом на 02.08.2017 р. ліцензію на провадження страхової діяльності у формі добровільного страхування сільськогосподарської продукції мали 58 страхових компаній (додаток А), проте страхування сільськогосподарських культур здійснювали лише 13 страхових компаній (табл. 5.7).

Таблиця 5.7 Виплати у розрізі страхових компаній України, 2017 р.

Компанія	Кількість договорів	Площа, га	Страхова сума, грн	Сума премій, грн	Середня ставка премії, %	Виплати, грн
АХА	82	49705	269939806	6518798	2,4	278056
Аска	108	127559	551139192	17497926	3,2	1512775
Аско ДС	1	72289	224	13015	4,5	37760
Брокбізнес	30	192817	383315791	5705248	1,5	307154
Гардіан	25	10199	88587217	4093767	4,6	0
Здорово	5	3707	25725027	824562	3,2	584111
Інго Україна	137	147893	602567349	17554086	2,9	1857209
Країна	84	39613	337395892	14353506	4,3	171500
Оранта-січ	1	203	2740850	19186	0,7	0
ПЗУ	306	118745	879962338	15974039	1,8	115585
ТАС	5	21078	976735	369556	4,1	0
УАСК	21	6502	200279764	12006526	6,0	0
Універсальна	152	131557	2562 446940	109516655	4,3	0
Загалом	957	657144	5913366125	204446870	3,5	7628542

У таблиці 5.8 наведені дані зі страхування сільськогосподарських культур у 2017р. за областями України.

Найбільшу кількість договорів було укладено у Тернопільській (98), Дніпропетровській (94), Полтавській (75), Хмельницькій (68), Чернігівській (66), Вінницькій (55) та Кіровоградській (55) областях.

За показником застрахованої площі першість належить Полтавській (75,6 тис. га), Хмельницькій (75,3 тис. га) та Дніпропетровській (67,3 тис. га, області).

За об'ємом зібраних премій області України розташувалися в такому порядку: Полтавська (33,7 млн грн, або 16,5%), Дніпропетровська (18.1 млн грн, або 8.8%), Сумська (17.8 млн грн, або 8.7%), Херсонська (15,9 млн грн, або 7,8%), Хмельницька (15,6 млн грн, або 7,6%), Рівненська (14,8 млн грн, або 7,2%), Миколаївська (12,5 млн грн, або 6,1%) та Черкаська (11,5 млн грн, або 5,6%).

Таблиця 5.8 Зведені дані страхування в розрізі областей України, 2017 р.

Область	Кількість договорів	Площа, га	Страхова сума, грн	Сума премій, грн	Середня ставка премії, %	Сума премій, грн/га
АР Крим	0	0	0	0	0	0
Вінницька	55	17730	240054159	9504101	4,0	536
Волинська	10	2225	23098100	805192	3,5	362
Дніпропетровська	94	67343	588701087	18087414	3,1	269
Донецька	15	7709	43177595	906326	2,1	118
Житомирська	47	11888	116802143	3706853	3,2	312
Закарпатська	3	573	2178592	90691	4,2	158
Запорізька	31	11914	81138885	3161282	3,9	265
ІваноФранківська	20	19857	170691572	4595453	2,7	231
Київська	34	8792	70436055	2631687	3,7	299
Кіровоградська	55	27222	164257088	4241486	2,6	156
Луганська	7	3620	40061879	1708338	4,3	472
Львівська	25	13570	174362176	6499652	3,7	479
Миколаївська	23	24204	275635044	12526133	4,5	518
Одеська	9	7831	19243961	808106	4,2	103
Полтавська	75	75645	771680987	33713141	4,4	446
Рівненська	21	13873	322457325	14807476	4,6	1067
Сумська	43	46959	623807675	17765292	2,8	378
Тернопільська	98	39365	300122758	7917288	2,6	201
Харківська	46	57460	165196591	5061456	3,1	88
Херсонська	54	37398	359408559	15925942	4,4	426
Хмельницька	68	75326	497094091	15594123	3,1	207
Черкаська	42	27178	380232455	11474045	3,0	422
Чернівецька	16	11439	163638437	4607752	2,8	403
Чернігівська	66	48023	319888911	8307642	2,6	173
Загалом	957	657144	5913366125	204446870	3,5	311

Страхові програми, що діють сьогодні в Україні, дають можливість компенсувати втрати від погодних ризиків, що найактуальніші для конкретного регіону. Страхові компанії готові підібрати найоптимальнішу пропозицію. У 2017-2018 рр. діяли такі програми: мультиризикового

страхування майбутнього врожаю (покриття впливу всіх можливих погодних ризиків), зазначені ризики - коли вибирається один або кілька погодних ризиків, найчастіше град, страхування індексів погоди - коли страхують критичний період із позиції вегетації та можливості втручання несприятливих погодних явищ (табл. 5.9).

Таблиця 5.9 Програми агрострахування України

Суб'єкти інфраструктури страхового ринку	Програми
Приват Банк і СК «Інгосстрах»	<ol style="list-style-type: none"> 1. Комплексне страхування майбутнього врожаю «Мультиризик» (26 ризиків). 2. Страхування майбутнього врожаю від пожежі, граду сильного дощу та вітру («4 ризики»). 3. «Індексне страхування врожайності» (за показником врожайності в районі).
Страхова компанія UPSK	<ol style="list-style-type: none"> 1. Програма комплексного страхування посівів сільськогосподарських культур на період перезимівлі. 2. Комплексне страхування майбутнього врожаю сільськогосподарських культур. 3. Страхування майбутнього врожаю сільськогосподарських культур від граду та вогню. https://upsk.com.ua/service
PZU	<ol style="list-style-type: none"> 1. Страхування посівів сільськогосподарських культур на період перезимівлі. 2. Страхування майбутнього врожаю на період весна-літо. 3. Страхування багаторічних насаджень. 4. Страхування тварин.
Агроріск	Комплексна незалежна оцінка діяльності рослинницьких підприємств (включаючи садівництво та вирощування багаторічних рослин), тваринницьких комплексів, тепличних господарств
Українсько аграрно-страхова компанія	<ol style="list-style-type: none"> 1. Комплексне страхування посівів озимих сільськогосподарських культур на період перезимівлі. 2. Комплексне страхування врожаю. 3. Страхування сільськогосподарських культур на весь період вирощування. 4. Страхування тварин та птиці. 5. Страхування транспортних засобів та спецтехніки.
CREDITAGRICOLE, Syngenta, СК «АХА Страхування»	«Ваш урожай – наша турбота» – мультиризиковане страхування посівів й врожаю озимої пшениці та кукурудзи зернової на весь цикл вирощування. Передбачає страхування від усіх погодних ризиків, а також від пожежі, протиправних дій третіх осіб, епіфітотій і нападу тварин.

Як бачимо, питаннями страхування займаються не лише страхові компанії, а й підприємницькі структури. Так компанія «Сингента» розробила програму «МетеоЗахист». Остання безкоштовно доступна сільгоспвиробникам, котрі застосовують відповідні технології вирощування компанії «Сингента» (страхування посівів пшениці, ячменю та кукурудзи від засухи у період цвітіння та наливу зерна. Якщо протягом цвітіння або наливу зерна буде зафіксовано занадто мало опадів або надто високі температури, учасник отримує відшкодування вартості насіння та засобів захисту рослин компанії).

Програма доступна і для невеликих господарств (мінімальна площа посівів для участі у програмі становить 100 га). «МетеоЗахист» діє на сході та півдні країни, де ризик настання засухи є дуже високим та злободенним. (Харківська, Луганська, Донецька, Запорізька, Одеська, Миколаївська, Херсонська, Дніпропетровська, Кіровоградська області). Для участі у програмі необхідно подати лише анкету та копії товарних накладних [141].

З метою покращення ситуації на ринку агрострахування у 2012 р. було створено об'єднання страховиків «Аграрний страховий Пул». Це неприбуткова організація, яка на добровільних засадах об'єднує страховиків України, й основна діяльність якої пов'язана із організацією та провадженням страхування ризиків у сфері виробництва, зберігання та обігу сільськогосподарської продукції, в тому числі з добровільним страхуванням сільськогосподарської продукції з державною підтримкою від сільськогосподарських виробничих ризиків, здійснюване відповідно до Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», а також правових і нормативних актів затверджених на виконання даного Закону.

Відповідно до частини шостої статті 13 Закону України «Про страхування», Об'єднання страховиків «Аграрний страховий Пул» створюється та провадить свою діяльність, як об'єднання страховиків, які мають ліцензію на страхування сільськогосподарської продукції та які

утворили Аграрний страховий пул, що є юридичною особою та утримується за рахунок коштів страховиків. Відповідно до частини першої статті 16 Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» Об'єднання страховиків «Аграрний страховий Пул» є єдиним об'єднанням страховиків, які здійснюють страхування відповідно до цього Закону (Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «Брокбізнес», Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «Страхові гарантії», Приватне акціонерне товариство «Українська аграрно- страхова компанія», Товариство з додатковою відповідальністю «Страхове товариство «Домінанта»).

У 2013 р., коли надавалася державна підтримка, рівень виплат, що здійснювався компаніями Пулу, становив 6,9 %, в той час, як середній рівень виплат по ринку становив 9,7 відсотки. Таким чином, сільськогосподарські товаровиробники, що бажають отримати державну допомогу, значно обмежені у виборі контрагента і вибір зводиться лише до страховиків, які мають нижчий від середнього рівень виплат.

Незважаючи на дію закону «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» та наявність Аграрного страхового пулу, аграрії продовжують страхувати урожай лише на вимогу банків та державних установ, які забезпечують їм доступ до фінансових ресурсів і дуже рідко за власною ініціативою. Сьогодні рівень страхування посівів та майбутнього врожаю в Україні складає менше 5%, тоді як в США цей показник перевищує 80 відсотків.

На це є ряд причин, породжених як природою цього виду страхування, так і помилковими рішеннями органів влади:

- низький рівень довіри сільгоспвиробників до страхових компаній;
- відсутність механізму лобіювання та захисту прав сільгоспвиробників у сфері агрострахування;

- низький рівень обізнаності щодо користування страховими послугами в сільському господарстві;
- недостатня фінансова спроможність, що не дозволяє купувати дорогі страхові продукти;
- недосконалість страхових продуктів та послуг страхових компаній (договори, що використовуються страховими компаніями, є непрозорими, складними для розуміння, містять деякі положення, що їх можна неоднозначно тлумачити; страхові компанії мають обмежений перелік страхових продуктів, при цьому їх умови нецікаві для виробників. Окремі страхові продукти (зокрема, індексне в такому вигляді, як воно пропонується окремими страховими компаніями) не виконують функції реального захисту від ризиків та шкодять розвитку агрострахування. Продукти для господарств, що спеціалізуються на садівництві, плодоовочівництві, та для дрібних господарств, майже відсутні; низька активність страхових компаній у маркетингу їхніх послуг, брак кваліфікованих кадрів, які б професійно працювали з сільгоспвиробниками);
- недосконалість державної політики стосовно підтримки розвитку системи агрострахування в Україні;
- відсутність прозорих і простих правил у використанні продуктів страхування [142].

Як бачимо поточна модель державної допомоги виявилася неефективною та потребує реформування шляхом прийняття нового закону, розробленого з урахуванням попереднього досвіду.

Вважаємо, що з метою побудови ефективної моделі державної підтримки сільськогосподарського страхування необхідно:

- 1) розширити концепцію державної підтримки;
- 2) змінити порядок надання фінансової допомоги;
- 4) створити нормативно-правову базу, яка б забезпечувала для всіх страхувальників та страховиків рівний доступ та однакові можливості на ринку сільськогосподарського страхування.

Тому в подальшому нашому дослідженні розглянемо світовий досвід формування ринку агостраховання (табл. 5.10).

Таблиця 5.10 Світовий досвід функціонування інфраструктури ринку агостраховання

Країна	Інфраструктура ринку агостраховання	Особливості
Греція	Спеціалізована державна компанія – ELGA	Уряди країн регулярно надають фінансову підтримку ELGA і АІО у високо збиткові роки. Підтримка полягає у виділенні поворотних позик з державного бюджету. Ставки премій досить низькі. Компанії намагаються тримати ставки на мінімальному рівні з незначними коригуваннями після збиткових років. ELGA і АІО не можуть перестраховувати ризики на міжнародних ринках через високу вартість перестраховання (це пов'язано з тим, що ставки премій занадто низькі – значно нижчі від актуарно обґрунтованого рівня).
Кіпр	Спеціалізована державна компанія – Agricultural Insurance Organization (АІО)	
Індія	Державна Сільськогосподарська страхова компанія і 5 приватних компаній	Державна Сільськогосподарська страхова компанія діє як звичайний страховик, конкурує з п'ятьма приватними страховими компаніями. Субсидії виплачують по стандартних договорах страхування, які використовуються всіма компаніями, що відповідають кваліфікаційним вимогам. Більше того, приватні страхові компанії постійно впроваджують нові страхові продукти, які субсидіюються урядом і змушують державну компанію постійно працювати над розширенням лінійки страхових продуктів і поліпшенням якості обслуговування фермерів
Іспанія	Державне Агентство аграрного страхування при Міністерстві сільського господарства; Консорціум Компенсації страхування та Головне управління страхування при Міністерстві економіки; страховий аграрний пул (33 страхові компанії); Федерація сільськогосподарських кооперативів (4195 кооперативів)	Функції Державного Агентства аграрного страхування: - затвердження щорічного урядового плану страхування агроризиків, який містить: 1) список видів сільськогосподарських культур, тварин і риб, які підлягають страхуванню; 2) розділ бюджетного фінансування страхування, який складається з агропромислового і фінансово-страхового аспектів; 3) умови страхування, зокрема встановлені періоди страхування тієї чи іншої культури; 4) комплекс необхідних сільгоспробіт, ураховуючи технологію вирощування врожаю; – надання субсидій фермерам для сплат страхових премій; – забезпечення надійної системи перестраховання за кордоном. Консорціум Компенсації страхування забезпечує: – організацію внутрішнього перестраховання; – формування й функціонування катастрофічного (стабілізаційного) фонду. Головне управління страхування здійснює контроль за діяльністю ринку аграрного страхування. Страховий аграрний пул здійснює допомогу страховикам у здійсненні страхування аграрних ризиків. Функції Федерації сільськогосподарських

		кооперативів: – захист інтересів членів кооперативів при агрострахуванні; – надання інформації учасникам щодо програм страхування агроризиків.
США	Федеральна корпорація страхування врожаю (Federal Crop Insurance Corporation), Департамент сільського господарства; страхові компанії; товариства взаємного страхування	Забезпечення виконання Федеральної програми страхування врожаю, яка включає: – перерахунок страховикам із федерального бюджету за фермерів 60% страхових премій; – забезпечення додаткового страхового покриття фермерам, які беруть участь у Федеральній програмі страхування врожаю; – контроль організації перестрахування; – забезпечення перестрахування понад 40% ризиків агропромислового комплексу за кордоном.
Канада	Державна корпорація страхування аграрних ризиків (Agriculture Financial Services Corporation); страхові компанії; товариства взаємного страхування	Забезпечення виконання Державної програми страхування аграрних ризиків, яка передбачає: – субсидовані заощадження для фермерів; – виконання програми забезпечення доходів (рівня доходів фермерам не нижче ніж 70% від попереднього рівня за останні три роки); – контроль організації перестрахування; – забезпечення перестрахування понад 40% агроризиків за кордоном.
Португалія	Держава, приватні страхові компанії	Держава надає субсидії фермерам на страхування та організація перестрахування. Приватні страхові компанії (інтегровані в систему страхування сільськогосподарських ризиків) здійснюють розробку програм страхування та контроль за їх виконанням, відшкодовують частину ризиків, не відшкодованих державою.
Італія, Франція, Австрія, Німеччина	Система страхування під контролем держави та за участю товариств взаємного страхування (перехід до іспанської моделі агрострахування)	Страхові компанії: розроблення страхових продуктів зі страхування аграрних ризиків. Держава: контроль за здійсненням страхового та перестрахового захисту сільськогосподарських товаровиробників.
Польща	Приватна система страхування під контролем держави	Забезпечення функціонування Страхового гарантійного фонду для здійснення 100% виплат страхового відшкодування за договорами обов'язкового страхування відповідальності осіб, зайнятих сільським господарством.
Латвія	Міністерство землеробства; страхові компанії	Міністерство землеробства: - забезпечення субсидування страхових премій; - створення накопичувального фонду за участю держави, сільськогосподарських товаровиробників, та страхових компаній; - створення компенсаційного фонду за участю сільськогосподарських товаровиробників і держави
Туреччина	агростраховий Пул TARSIM	Фінансування агрострахування здійснюється за рахунок державних коштів та коштів страхових компаній. Така система є дешевшою для державного бюджету, ніж у США та Канаді. Пул перетворився на той канал, через який держава всіляко сприяє розвитку сільського господарства та підвищенню його конкурентоспроможності як на внутрішніх, так і на зовнішніх продовольчих ринках.

Світовий досвід свідчить, що в міжнародній практиці страхування сільськогосподарських ризиків сформувались дві основні моделі, які умовно можна назвати «американська» та «європейська».

Для «американської» моделі, яка застосовується в США та Канаді, характерна значна підтримка держави у страхуванні сільськогосподарських ризиків. Для «європейської» моделі характерна мінімальна участь держави в аграрному страхуванні, котра зводиться головним чином до виконання контрольних функцій щодо діяльності приватних страхових компаній у цьому секторі ринку страхових послуг.

Обидві ці моделі мають свої переваги і недоліки, але, як свідчить міжнародний досвід, найефективнішим при страхуванні аграрних ризиків є поєднання цих двох моделей («змішана» модель). Саме така система страхування сільськогосподарських ризиків діє в Іспанії, яка, за оцінками експертів міжнародного проекту ЄС Tacis «Вдосконалення управління ризиками фермерських господарств та малих і середніх господарств в аграрному секторі», є країною з найрозвиненішою системою агрострахування в Європі (табл. 5.11).

Таблиця 5.11 Моделі агрострахування

Модель	Країни	Переваги	Недоліки
Американська	США, Канада	Широка участь держави у підтримці страхування аграрних ризиків – надання субсидії на сплату частини страхової премії	Високі адміністративні витрати держави
Європейська	Німеччина, Великобританія	Мінімальне втручання держави, сільгосптоваровиробники купують страховий поліс за його повною ціною	Незахищеність страхувальників та обмежені можливості розвитку системи
Змішана	Іспанія, Франція, Італія	Страхування є добровільним, покриття ризиків в системі забезпечують приватні страхові компанії на основі солідарної відповідальності (співстрахування)	Виключення можливості надання прямої державної допомоги у разі настання несприятливих ситуацій

У Міністерстві аграрної політики та продовольства України вивчають можливості запровадження в державі світових практик агрострахування, зокрема канадської, яка побудована на повній довірі між фермерами, страховими компаніями та державою, що дозволяє економити час, ресурси й забезпечувати довготривалий економічний ефект. Канадські фермери схвально оцінюють державні програми підтримки субсидування та кредитування, оскільки така підтримка забезпечує їм повну захищеність і фінансову стабільність. Система кредитування та субсидування в Канаді співфінансується державним та місцевими бюджетами і направлена на те, щоб знизити усі можливі ризики до нуля.

Міністерство аграрної політики та продовольства передбачає створення в Україні аналогу американського RMA – Державне агентство сільськогосподарського страхування (ДАСК).

На розгляд Верховної Ради України подано проект Закону України «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» №6355.

Метою законопроекту є забезпечення сільськогосподарських товаровиробників якісним страховим захистом, за умови сплати ними лише частини ринкової вартості страхової премії, а також запровадження державного планування та регулярного фінансування програм субсидованого агрострахування в Україні.

Очікуваними результатами запровадження законопроектує:

для держави – запровадження ефективної моделі страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою сприятиме стабільності виробництва сільськогосподарських культур та доходів сільського населення. Зникне потреба у виділенні коштів з державного бюджету для надання допомоги сільськогосподарським товаровиробникам, які постраждали внаслідок масштабних стихійних явищ природного характеру;

для суб'єктів господарювання – регулярне державне фінансування програм субсидованого агрострахування в Україні надасть можливість сільгосптоваровиробникам отримати страховий захист за доступною ціною. Страховики отримають додаткове джерело для зростання.

Проте фахівцями в рамках Проекту «Розвиток агрострахування в Україні», Міжнародна фінансова корпорація (IFC, Група Світового банку) та страхового ринку визначено, що:

1) щороку на фінансування ДАСК з бюджету треба виділяти за умови:

а) відсутності перестрахування щонайменше обсяг коштів, що відповідає рівню загальної страхової відповідальності у перший рік складатиме 21,3 млрд грн;

б) наявності перестрахування (на міжнародних ринках), треба виділяти обсяг коштів, що становить перевищення витрат над надходженнями, тобто 0,6 млрд гривень;

2) ці кошти потрібно буде виділяти не замість, а на додаток до субсидій;

3) операційні затрати на діяльність ДАСК у разі взяття державою на себе діяльності із страхування не можуть бути меншими від 15% від суми зібраних премій (як свідчить світовий досвід), тобто вони складатимуть не менше 300 млн грн на рік. (ці затрати закладаються в суму премій у вигляді навантаження);

4) безпосередньо на створення і організацію роботи компанії (офіси в кожній області, обладнання тощо) потрібно виділити з держбюджету суму порядку 100 млн гривень. При цьому з урахуванням відстаней було б доцільно створювати по декілька офісів на область, тобто один офіс на кілька районів.

Отже, на думку фахівців створення ДАСК є неефективним.

Вважаємо, що найбільш оптимальною є політика розподілу ризиків ваггарному секторі за принципом партнерства між приватним і державним сектором, при якому приватні страхові компанії беруть на себе всі капітальні

та операційні витрати, а держава виконує суто державні функції – контролю та підтримки сільгосптоваровиробника (субсидії).

Як бачимо сучасний стан розвитку системи аграрного страхування диктує потребу у формуванні системного підходу до його розбудови. Системний підхід передбачає визначення та законодавче оформлення форм взаємодії трьох головних учасників аграрного страхування – сільськогосподарських виробників, страхових компаній та уряду. Виходячи з того, що уряд є виразником загального інтересу суспільства, а також з того, що спостерігається певний брак довіри між аграрним та страховим сектором, саме уряду має належати головна роль у консолідації зусиль інших учасників та збалансуванні їх інтересів. На нашу думку, слід розробити Концепцію розвитку агрострахування, яка має дати поштовх та визначити стратегічний напрямок дій уряду у виконанні цієї ролі.

5.3 Напрями вдосконалення агрологістики підприємництва в аграрному секторі економіки

Агрологістика новітній прикладний напрямок логістики, пов'язаний із застосуванням її положень та методів у сфері агропромислового виробництва. В Україні цей напрямок на даний час перебуває на початковому етапі розвитку. Натомість у розвинених країнах світу – США, Канаді, Західній Європі, Австралії та інших, давно оцінили високу ефективність застосування логістичних підходів у агробізнесі. Нині ініціативну роль щодо впровадження логістичних засад у діяльність агропромислових підприємств у багатьох країнах європейського союзу беруть на себе урядові структури.

В подальшому нашому дослідженні проаналізуємо досвід розвитку агрологістики (табл. 5.12).

Зарубіжний досвід агрологістики, розглянутий в роботі, доводить високу ефективність, екологічність і різноаспектність використання

логістики в сфері аграрного виробництва країн. Як бачимо, значення агрологістики розуміється та підтримується на найвищому рівні керування країною.

Таблиця 5.12 Світовий досвід розвитку агрологістики

Країна	Досвід
Нідерланди	Розроблено і прийнято урядові програми “Бачення агрологістики”, створено “Платформу агрологістика”, метою яких є державна підтримка ефективних агрологістичних проєктів, серед яких “Молочний парк”, “Агріпорт А7”, “Флода Голланд”, “Мережа свіжої логістики”, “Олійний пором”, “Система руху агропродукції, орієнтована на якість” тощо [161].
Японія	Розробка і впровадження концепції «точно в термін» (just-in-time, JIT). Основною ідеєю цієї логістичної концепції є вилучення запасів матеріалів, комплектуючих та напівфабрикатів із виробничого процесу, потоки матеріальних ресурсів синхронізують із потребою в них, яка задається виробничим розкладом випуску готової продукції [161].
Франція	функціонування кооперативів зі спільного використання техніки (CUMA). якщо фермери, які є членами CUMA, купують машини й обладнання колективно, то держава компенсує 20 % їхньої вартості. Закупівля нового устаткування для фермерів може фінансуватися спільно Францією та Європейським Союзом [162].
Канада	До позитивних рис цієї системи можна віднести підвищення заможності споживачів та виробників за рахунок стабільності всередині агропромислового комплексу, збільшення прямих доходів виробників та працівників аграрного сектору, можливість розвитку системи обміну квотами на внутрішньому ринку, захист від іноземних виробників тощо. Також ця система адаптована до сучасних вимог СОТ [163].

Інтенсивний розвиток агробізнесу в Україні неможливий без розвиненої транспортної інфраструктури, оскільки проблема агрологістики є ключовою для українських аграріїв.

Транспортна система України складається з автомобільного, залізничного, авіаційного, морського, річкового та трубопровідного транспорту. Для агросектора найбільш значущими є автомобільні, річкові та залізничні перевезення. Проаналізуємо їх детальніше.

Для того щоб зменшити втрати врожаю, необхідно значно скоротити його шлях з полів до зерносховищ. Наразі це дуже важко зробити через стан доріг. Нами запропоновано ряд заходів щодо вирішення вказаної проблеми, зокрема:

1) скористатися досвідом Угорщини. До контролю щодо якості та управління роботами з будівництва й ремонту доріг залучати міжнародних експертів або контролюючі організації;

2) запровадити ефективну та дієву форму взаємодії управлінців і бізнесу, яка у сфері розвитку інфраструктури – державно-приватне партнерство. Як правило, така взаємодія оформлюється концесійними договорами, які є дуже поширеними в інших країнах при будівництві мостів, доріг, тунелів та інших об'єктів інфраструктури. Проте для ефективного впровадження державно-приватного партнерства в Україні потрібно чітко передбачити, в якій формі приватний інвестор отримуватиме прибуток. Як показує світова практика, іноземні країни наразі використовують такі форми:

- плата за користування автомагістралями. З серпня 2013 р. Білорусь ввела тарифи, які мають сплачувати іноземці, що пересуваються автошляхами на її території;

- відшкодування приватним інвесторам з державного бюджету у випадку недоотримання прибутку. Враховуючи рівень платоспроможності населення України, можна зробити висновок, що користуватися ймовірними платними шляхами будуть не всі. Таким чином, для відшкодування втрат приватних інвесторів у зв'язку з низьким автомобілепотокм на платних дорогах необхідні бюджетні відшкодування. Ця форма активно використовується у таких країнах як Польща, Угорщина, Чехія.

Річкові перевезення є набагато вигіднішим ніж залізничні та автомобільні, оскільки є менш енергозатратними, хоча значно поступаються останнім у швидкості переміщення вантажу. У зв'язку з цим чимало експертів одностайні в тому, що майбутнє агробізнесу саме за річковими перевезеннями.

До 1990 р. Дніпром перевозили близько 60 млн т вантажів. Наразі перевозиться лише 4-5 млн тон. Основним вантажем є продукція аграрного сектору (олійні та зернові). За даними, наданими експертами міжнародної компанії Baker Tilly, на сьогодні можливості українських річок використовуються менше ніж на 1%, тоді як у Німеччині та Румунії цей показник становить від 13% до 27 відсотків. У зв'язку з підвищенням цін на залізничні перевезення, стає очевидним, що якісні показники ефективності водних шляхів потрібно підвищувати, що неможливо без проведення структурних реформ.

Розширення обсягу річкових перевезень потребує чималих зусиль, оскільки наразі в Україні майже відсутні законодавчі, економічні, організаційні засади функціонування внутрішнього річкового транспорту. Неодноразово робився акцент на незадовільному технічному стані річкової інфраструктури, яка потребує оновлення, відсутності сучасних елеваторів та побудованих на воді відвантажувальних терміналів, внаслідок чого значно зменшується пропускна спроможність річкових портів.

Для відновлення внутрішнього комерційного судноплавства необхідно проводити днопоглиблювальні роботи, які наразі є дуже дорогими та ресурсовитратними. Однак експерти вважають, що проведення днопоглиблювальних робіт відкриє нові перспективи для роботи Кременчуцького, Черкаського та Київського річкових портів. Це дозволить суднам водотоннажністю до 5 тис т безпечно проходити по річці. В результаті, значно зменшиться навантаження на автомагістралі, які звільняться від чималої кількості навалювальних вантажів.

Нині аграрні підприємства шукають способи здешевити свої перевезення та налагодити річкову інфраструктуру. Так, ТОВ СП «Нібулон» (було введено в експлуатацію автоматизований перевантажувальний термінал у Вознесенському районі Миколаївської області та здійснюють днопоглиблювальні роботи на річці Південний Буг, в результаті чого судноплавними стали близько 134 км водного шляху.

Вважаємо, що для розвитку річкового транспорту в Україні потрібно:

- ✓ створити організаційні передумови на законодавчому рівні, зокрема стратегію розвитку внутрішнього річкового транспорту, яка має передбачати комплексний підхід до його розвитку та підвищення ефективності функціонування;

- ✓ прийняти Закон України «Про внутрішній водний транспорт», у якому необхідно визначити порядок експлуатації внутрішніх водних шляхів, реєстрації суден і права плавання під Державним прапором, закріпити норми з безпеки судноплавства, регулювання руху суден, організації перевезень вантажів;

- ✓ прискорити вирішення питання щодо проведення днопоглиблювальних робіт на лімітуючих перекатах в Дніпровському і Дніпродзержинському водосховищах шляхом опрацювання змістовних пропозицій потенційного інвестора (ТОВ СП «НІБУЛОН») щодо фінансування днопоглиблювальних робіт за рахунок коштів приватного інвестора на безповоротній основі та визначення форм державного сприяння цьому інвестиційному проекту.

За оцінкою експертів, наразі на залізницю припадає 2/3 всіх вантажних перевезень. За статистичними даними, на сьогодні 62% вагонів-зерновозів вже мають термін експлуатації від 21 до 30 років, враховуючи граничний нормативний термін експлуатації у 30 років.

Основними напрямками розвитку залізничного транспорту є:

– розвиток державно-приватного партнерства – на законодавчому рівні визначити правові та практичні механізми захисту прав приватних партнерів в Україні;

– запровадження дотацій залізничних перевезень для агровиробників, що значно знизить фінансове навантаження на сільгоспідприємців та дозволить «Укрзалізниця» почати оновлення парку вагонів;

– розробити та впроваджувати державні інвестиційні програми оновлення парку вагонів-зерновозів;

– передбачити першочерговість надання рухомого складу для перевезення сипких вантажів (зерновозів) у період з липня по жовтень місяць вітчизняним постачальникам сільськогосподарської продукції для перевезення зернових сільськогосподарських культур.

На нашу думку, для активізації розвитку системи аграрної логістики в Україні необхідно здійснити наступні першочергові заходи:

1) активізувати роботу з міжнародними донорськими організаціями (ЄБРР, USAID, Світовий Банк тощо) щодо розробки та реалізації проектів технічної допомоги з метою гармонізації національної системи технічного регулювання та стандартів в агропромисловому виробництві до європейських та міжнародних норм (НАССР, ISO, EN, Кодекс Аліментаріус);

2) обласним та районним державним адміністраціям виступати ініціатором і сприяти укладенню договорів про спільну діяльність між обласними службами автомобільних доріг, з однієї сторони, та інвесторами – інтегрованими сільськогосподарськими структурами, що ведуть господарську діяльність на території області чи району, з іншої сторони, з приводу ремонту, реконструкції та будівництва нових доріг місцевого значення;

3) об'єднаним територіальним громадам розглядати агрологістику як першочергове завдання свого стратегічного розвитку;

4) сприяти розвитку інфраструктури зберігання та транспортування сільськогосподарської продукції шляхом впровадження процедур видачі

дозволів за принципом «єдиного вікна», що прискорить проходження дозвільних процедур, насамперед при землевідведенні та розробці техніко-економічного обґрунтування проекту будівництва елеваторів, зернохосовищ, логістичних центрів, а також інфраструктури річкового перевезення сільськогосподарських вантажів;

5) активізувати діяльність місцевих сільськогосподарських ринків і ярмарків шляхом забезпечення їх умовами для зберігання, обробки та пакування сільськогосподарської продукції, а також перевірки та контролю її якості;

б) акцентувати увагу на розвиток обслуговуючої кооперації на селі шляхом проведення семінарів та курсів із залученням науковців, фахівців та практиків для керівників і працівників сільськогосподарських підприємств, фермерів, селян задля підвищення їхніх кваліфікаційних знань щодо переваг сільськогосподарської кооперації та особливостей створення кооперативу, ведення податкової та фінансової звітності, формування збутово-логістичної системи [164].

За дослідженнями О.Величка, нині формуються дві основні моделі логістичної організації аграрного бізнесу:

– корпоративна – послідовні етапи постачання, підтримки виробництва і розподілу знаходяться у межах одно- чи декількоосібного контролю. Мета – максимізація корпоративних фінансових результатів;

– кооперативна – контролюються через демократичне управління та багатоосібне рівноправне співволодіння, переважно на безприбутковій основі. Мета – мінімізація логістичних витрат та збільшення прибутків власників (членів) кооперативу[165].

Інфраструктурні об'єкти агрологістики потребують модернізації, тобто фінансових вкладень. Вважаємо, що найбільш вигідним і ефективним способом є фінансовий лізинг. Перевагою останнього є те, що лізингова компанія бере на себе вирішення трудомістких фінансово-експертних, організаційних завдань:

- 1) виступає експертом якості придбаних об'єктів;
- 2) дозволяє розумно розподілити наявні ресурси за кількома напрямками;
- 3) забезпечує оцінку фінансових можливостей лізингодержувача, економіки і ризиків проекту в цілому;
- 4) контролює вибір постачальників обладнання, виконання всього комплексу робіт зі створення технічного об'єкта;
- 5) забезпечує страхування основних ризиків проекту на пільгових умовах;
- 6) здійснює моніторинг виконання проекту;
- 7) організовує управління ризиками;
- 8) захищає інтереси учасників проекту від посягань третіх осіб.

Наприклад, ТЕКОМ-Лізинг спеціалізується на фінансуванні масштабних інфраструктурних проектах розвитку і технічного переоснащення українських підприємств. До них, у тому числі, відносяться компанії та холдинги агропромислового сектору та агрологістичного напрямку діяльності у морських портах. Мета таких проектів полягає в отриманні сучасного багатофункціонального виробничого об'єкту, створеного «під ключ» і готового до експлуатації відразу по завершенню робіт.

Компанією «ТЕКОМ-Лізинг» було профінансовано придбання крупною стивідорною компанією «Олімпекс Купе Інтернешнл» нової дорогої техніки для роботи в Одеському порту, а саме: механічний суднонавантажувач NEUEROShiploaderSL1000 (Німеччина) продуктивністю 1000 т/год. в мобільному (рейковому) виконанні. Він може перевалювати всі види зерна (пшениця, кукурудза, ячмінь і т.д.), навантаження судів від 5000 до 65000 dwtPanamax; стрічковий конвеєр NEUERO типу BC 1200 і комбіновану систему NEUEROCombiport моделі C600 / 1000 продуктивністю по пшениці 600 т/год на розвантаження і 1000 тонн / год. на навантаженні. Загальна вартість цих об'єктів склала 7,34 млн євро.

Ще один профінансований ТОВ «ТЕКОМ-Лізинг» об'єкт в Одеському порту — новий комплекс для компанії «Новотех-Термінал», вартість якого склала 5,74 млн доларів США. Комплекс складається з 8 силосів висотою 29 метрів кожен, технічна продуктивність лінії вантажної машини — 1000 т/год.

Компанія «ТЕКОМ-Лізинг» співпрацювала з великими агропромисловими холдингами. Одним з лізингових проектів був фінансування повної реконструкції елеватора групи «Росток-Холдинг» на суму 2,49 млн дол США.

На сьогодні галузева структура лізингового портфеля компанії складається з вантажно-розвантажувальної і сільськогосподарської техніки, обладнання, транспорту (в тому числі з/д вагонів). Компанією планується збільшення обсягів операцій фінансового лізингу в даних напрямках [166]. ТЕКОМ-Лізинг орієнтована на фінансування саме інфраструктурних проектів, бо це сприяє промислового зростанню і підвищенню ефективності українських компаній.

Висновки до розділу 5

1. Обґрунтовано, що грамотно побудована система навчання дозволяє підвищити компетентність всіх категорій співробітників, їх лояльність до компанії, знайти і розвинути яскраві таланти та сприяє зміцненню конкурентної переваги корпорації. Система навчання та розвитку повинна формуватися відповідно до стратегічних цілей корпорації. У навчанні персоналу слід поєднувати дотримання корпоративних стандартів і переваги індивідуального підходу. Всім співробітникам повинна надаватися можливість отримувати нові знання, уміння та навички за допомогою участі в тренінгах, семінарах, конференціях, курсах та виставках, що дає можливість обмінюватися досвідом та використовувати кращі світові практики.

2. Обґрунтовано важливість запровадження, дуального способу навчання, що передбачає поєднанням теорії у навчальному закладі вищої освіти та практики на підприємстві. В процесі дослідження нами було визначено завдання досягнення, яких дасть можливість забезпечити аграрний сектор економіки області компетентними кадрами, здатними організувати високопродуктивне, ефективне і ресурсозберігаюче виробництво в умовах інноваційного розвитку.

3. Зроблено висновок, що освіта і наука формує інфраструктурне забезпечення аграрного підприємництва, складовими якого є крім закладів вищої освіти і наукових установ, технопарки, технополіси, фірми-інкубатори, науково промислові комплекси (консорціуми), кластери, школи бізнесу, науково-інтелектуальні біржі.

4. Виявлено, що одним із важливих елементів гарантування захисту майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників і забезпечення стабільності виробництва в аграрному секторі економіки є страхування. Встановлено, що 2016 р. та 2017 р. є роками активізації ринку агрострахування. Протягом 2015-2017 рр. зріс обсяг зібраних страхових премій у гривні на 30%. Страхові програми, що діють сьогодні в Україні, дають можливість компенсувати втрати від погодних ризиків, що найактуальніші для конкретного регіону. Страхові компанії готові підібрати найоптимальнішу пропозицію. У 2017-2018 рр. діяли такі програми: мультиризикового страхування майбутнього врожаю (покриття впливу всіх можливих погодних ризиків), зазначені ризики – коли вибирається один або кілька погодних ризиків, найчастіше град, страхування індексів погоди - коли страхують критичний період із позиції вегетації та можливості втручання несприятливих погодних явищ. Дослідження світового досвіду засвідчило, що в міжнародній практиці страхування сільськогосподарських ризиків сформувались дві основні моделі, які умовно можна назвати «американська» та «європейська».

5. Встановлено, що інтенсивний розвиток агробізнесу в Україні неможливий без розвиненої транспортної інфраструктури, оскільки проблема агрологістики є ключовою для українських аграріїв. Для активізації розвитку системи аграрної логістики в Україні, було запропоновано, здійснити наступні першочергові заходи. Інфраструктурні об'єкти агрологістики потребують модернізації, тобто фінансових вкладень. Вважаємо, що найбільш вигідним і ефективним способом є фінансовий лізинг. Перевагою останнього є те, що лізингова компанія бере на себе вирішення трудомістких фінансово-експертних, організаційних завдань.

Основні результати дослідження за даним розділом опубліковано у працях [1(1,2),1,3-5,7,10-14,3(2,3)].

ВИСНОВКИ

У дисертації, яка є завершеною науковою роботою, здійснено теоретичні та методологічні узагальнення бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва, що виявляється у визначенні її домінантів та напрямів активізації розвитку аграрного підприємництва та його бізнес-інфраструктури.

Найбільшу цінність мають наступні результати:

1. Позичювання категорії «аграрне підприємництво» в науковій літературі ототожнюють з підприємцями усіх форм власності та легальних організаційно-правових форм господарювання, які є основними виробниками продуктів харчування сировини і продовольства рослинного і тваринного (в тому числі водного й мисливського) походження. Змістовне розуміння «аграрного підприємництва» як процесу натикається на різні підходи до його розуміння серед науковців і практиків. Проте узагальнюючим підсумком слугує визначення як сукупність всіх операцій по виробництву сільськогосподарських товарів, надання послуг в сфері виробництва, зберігання, переробки, постачання, реклами, дослідження ринку і реалізації.

Відсутність науково-обґрунтованих визначень поняття «бізнес-інфраструктура», досліджень її видів, функцій та значення в аграрному підприємстві зумовила необхідність удосконалення підходів до трактування цієї категорії. Бізнес-інфраструктура аграрного підприємництва являє собою сукупність елементів, що забезпечують вільний обмін і перелив різного роду ресурсів (фінансових, товарних, трудових, інформаційних т. д.) і що пов'язують цей рух в єдине ціле та забезпечує його успішне функціонування. Більш узагальнено під бізнес-інфраструктурою аграрного підприємництва ми розуміємо комплекс виробничих та невиробничих галузей, що забезпечують умови відтворення аграрного виробництва.

2. Складність бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва як системи зумовлена різноманітністю функцій, які виконують її складові:

організаційне оформлення ділових відносин; підвищення оперативності й ефективності роботи різних суб'єктів аграрного підприємництва на основі диференціації заповнюваних ними ринкових ніш; полегшення різних форм юридичного та економічного контролю; сприяння суб'єктам аграрного підприємництва в фінансовому обслуговуванні.

Основними функціями бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва є: доведення аграрної продукції до безпосереднього споживача; забезпечення зворотного зв'язку між виробництвом і споживанням; перерозподіл ресурсів між різними галузями і всередині них; акумулювання тимчасово вільних коштів, регулювання грошового обігу.

3. Незважаючи на певний доробок теоретичної і практичної розробки функціонування окремих складових бізнес-інфраструктури, існують невирішені завдання щодо виокремлення її складових у рамках аграрного підприємництва. Сформовано класифікацію елементів бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва за трьома ознаками: форма власності, що передбачає наявність державних, приватних, громадських елементів бізнес-інфраструктури та виявляє джерела фінансування, ступінь впливу, наявність зацікавленості з боку аграрних підприємців; вид діяльності, що дозволяє якісно оцінити напрям впливу інфраструктурного елемента на діяльність суб'єктів підприємництва (дорадчі органи, консалтингові структури, інформаційні центри, інвестиційні та інноваційні компанії, освітні заклади тощо); елементи бізнес-інфраструктури відповідно до чинного законодавства (бізнес-центри, бізнес-інкубатори, інноваційні бізнес-інкубатори, науково-технологічні центри, технологічні парки, фонди підтримки підприємництва, фінансові установи, інноваційні та інвестиційні фонди і компанії, лізингові компанії, консультативні центри та ін.).

4. У ході дослідження визначено ряд методологічних підходів формування і розвитку бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва (історичний; термінологічний; герменевтичний; порівняльний; ціннісний; системний; синергетичний; поведінковий (біхевіористський);

інституціональний; структурний; функціональний; комплексний). Вперше визначено, що формування бізнес - інфраструктури аграрного підприємництва базується на психологічних підходах (особистісний, поведінковий та когнітивний).

Доведено, що у сучасних умовах господарювання на формування та розвиток бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва впливає чимало факторів. До них відносять як внутрішні чинники макrorівня, обумовлені розвитком аграрного виробництва та елементами інфраструктури, мезорівня й магарівня. Усі вони, незалежно від свого характеру дії (позитивний чи негативний вплив), утворюють суцільне середовище, в якому функціонують та взаємодіють агровиробники з складовими бізнес-інфраструктури.

5. Визначено, що основними принципами формування бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва є: принцип стійкості; цілісності функціональної необхідності, принцип взаємодоповнення.

6. Зроблено висновок, що система показників ефективності має бути орієнтована на складові ефекту та бізнес-інфраструктури, а саме: технологічну; економічну; організаційну; матеріально-технічну; соціальну; екологічну. Чинники, що здійснюють як позитивний так і негативний вплив на ефективний розвиток аграрного підприємництва варто поділити за наступними ознаками: характером впливу; місцем здійснення; дією на результати розвитку; часом дії.

Дослідженнями встановлено, що об'єктивна система показників та чинників ефективного розвитку аграрного підприємництва може бути отримана лише на основі поглибленого аналізу конкретної ситуації і врахування великої кількості обставин.

7. У роботі охарактеризовані тенденції розвитку аграрного підприємництва за такими напрямками: оцінка кількості суб'єктів господарювання; оцінка та аналіз кількісних показників розвитку аграрного підприємства; аналіз структурних змін за масштабами та видами діяльності; організаційно-правовими формами.

8. Виявлено поступове покращення позицій України в аграрній сфері. Обсяг валової продукції сільського господарства в Україні формується двома основними групами виробників, а саме сільськогосподарськими підприємствами і домогосподарствами. Метою формування інфраструктури аграрного підприємництва є створення сприятливих умов для його розвитку шляхом забезпечення комплексної й адресної підтримки суб'єктів малого бізнесу в різних напрямках: інформаційному; консультаційному; навчальному; прогнозно-аналітичному; науково-технічному; технологічному; фінансовому; майновому; у наданні підприємцям широкого спектра ділових послуг.

9. Організаційно-правова інфраструктура визначає швидкість та якість взаємодії представників малого, середнього та великого бізнесу, забезпечує координацію, розвиток і створення сприятливого підприємницького середовища та базується на законодавчому регулюванні. Акцентовано увагу на скорочення кількості суб'єктів фінансово-кредитних та маркетингових складових бізнес-інфраструктури, що призводить до ускладнення процесів реалізації сільськогосподарської продукції, зростанню трансакційних витрат суб'єктів господарювання, погіршуючи умови підприємницької діяльності.

10. Удосконалено системний підхід побудови ефективної моделі державної підтримки сільськогосподарського страхування, який передбачає: розширення концепції державної підтримки; зміну порядку надання фінансової допомоги; створення нормативно-правової бази, яка б забезпечувала для всіх страхувальників та страховиків рівний доступ та однакові можливості на ринку сільськогосподарського страхування.

У роботі обґрунтовані заходи, щодо розвитку й регулювання аграрного підприємництва (формування дієвої державної підтримки; раціональне використання сільськогосподарських земель; розвиток мережі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та державно-приватного партнерства; підвищення якості продуктів харчування та їх відповідності

міжнародним стандартам; нарощування експортного потенціалу; сприяння залученню іноземних інвестицій).

11. Визначено, вісім ключових напрямів ІТ – інновацій в аграрному секторі: картографія; логістичні рішення; моніторинг технопарку; аналітика та планування; спеціалізовані CRM та HRM системи; аналітика та прийняття раціональних рішень; моніторинг здоров'я та якості; мобільність.

Інноваційний підхід розвитку аграрного підприємництва передбачає і виробництво нових видів продукції. Нами розроблено проект по виробництву обліпіхи. Визначено, що за умови повного збуту продукції, щорічний дохід від продажу свіжої та замороженої обліпіхи при хорошій врожайності дорослого куща може скласти від 170 тис дол США (в 1-ий рік реалізації) до 800 тис дол США.

12. Щодо розвитку партнерства та його впливу на формування інфраструктурного забезпечення розвитку аграрного підприємництва, то в роботі акцентовано увагу на доцільності створення Ради донорів розвитку, яка дозволить Уряду України та міжнародним партнерам спільно проводити моніторинг та оцінку розвитку аграрного підприємництва, а також ефективно координувати роботу міжнародних проектів і програм.

Міжнародне міжрегіональне співробітництво – це взаємоузгоджена діяльність декількох регіонів країн, що покликана вирішувати спільні питання економічного, соціального, культурного, екологічного розвитку даних територій з залученням громадськості. Таке співробітництво формує сприятливе середовище для розвитку спільної підприємницької діяльності. Так нами розроблено бізнес-план щодо створення спільного підприємства (ПАТ «Баштанський сирзавод» та КІМ Карловацької Жупанії Республіки Хорватія) по виробництву сиру. Розрахунок бізнес-плану показав, що проект спільного виробництва сиру окупиться на п'ятому році, внутрішня норма дохідності становитиме 12%, тобто вигода від зроблених інвестицій у грошовому виразі становитиме 1535,5 тис. гривень.

13. Проведені наукові дослідження показали, що формування соціальної інфраструктури та розвиток соціальної відповідальності в агроформуваннях – це багатоступеневий процес, який потребуватиме цілеспрямованих і зважених дій з боку підприємства. Невід’ємною частиною успішної бізнес-стратегії аграрного підприємництва є дотримання принципів соціальної відповідальності, завдяки чого відбувається зміцнення репутації, приваблення споживачів та утримання працівників, підвищення рівня якості життя сільського населення, подальша розбудова соціальної інфраструктури сільських територій, тощо. Необхідними умовами для розвитку соціально відповідального підприємства є: розробка та прийняття законодавчої й нормативно-правової бази для ведення соціальної діяльності; формування дієвої незалежної громадянської експертизи та оцінки результатів соціальних програм, стандартів і якості підготовки бізнес-фахівців; впровадження системи заохочення (морального та економічного) відповідальних суспільних суб’єктів.

14. Для активізації розвитку системи аграрної логістики в Україні обґрунтовані наступні заходи: активізація роботи з міжнародними донорськими організаціями; обласним та районним державним адміністраціям бути ініціатором і сприяти укладенню договорів про спільну діяльність між обласними службами автомобільних доріг, з однієї сторони, та інвесторами – інтегрованими сільськогосподарськими структурами, що ведуть господарську діяльність на території області чи району, з іншої сторони, з приводу ремонту, реконструкції та будівництва нових доріг місцевого значення; об’єднаним територіальним громадам розглядати агрологістику як першочергове завдання свого стратегічного розвитку; сприяння розвитку інфраструктури зберігання та транспортування сільськогосподарської продукції шляхом впровадження процедур видачі дозволів за принципом «єдиного вікна»; активізація діяльності місцевих сільськогосподарських ринків і ярмарків; акцентування уваги на розвиток обслуговуючої кооперації на селі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Підприємництво в аграрній сфері економіки / М.Й. Малік, Ю.О. Лупенко, Л.В. Романова [та ін.]. Київ : ІАЕ, 1998. 514 с
2. Іванух Р.А., Жовтанецька О.О. Розвиток сільськогосподарської кооперації в умовах переходу до ринкової економіки // Економіка АПК. 2001. № 12. С. 25—31.
3. Юрчишин В. Господарства населення: проблеми майбутнього // Економіка України. 2003. № 9. С. 67–72
4. Эссе О природе торговли в об щем плане: 25 ключевых книг по экономике / Р. Кантильон, А. Бейтон, Д. Кристин, Анн Мари Дре [и др.]. Челябинск: Урал ЛТД, 1999. 559 с.
5. Смит А. Исследование о природе и причине богатства народов/ пер.с англ.. П.Клюкина. Москва : Эксмо, 2016. 1056 с.
6. Сэй Ж. Б. Трактат по политической экономии / Москва : Директ-Медиа, 2007. 67 с. URL: <http://www.biblioclub.ru/index.php?page=book&id=26847> (дата звернення: 12.03.2017)
7. Маршалл А. Принципы политической экономии Т. 1 / Пер. с англ. С.М. Никитина Москва : Прогресс, 1983. 415 с.
8. Шумпетер Й. А. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / пер. з англ. В. Старка. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 242 с.
9. Большой экономический словарь : 24800 терминов. 5.изд., перераб. и доп под ред. А . Н . Азрилияна . Москва : Ин-тновойэкономии, 2002. 1280 с.
10. Варналій З. С. Основи підприємництва : навч. посібник. Київ : Знання-Прес, 2002. 239 с.
11. Підприємництво в аграрній сфері економіки / М.Й. Малік, Ю.О. Лупенко, Л.В. Романова [та ін.]. Київ : ІАЕ, 1997. – 420 с.

12. Сизоненко В. Теорія підприємництва: здобутки і проблеми дослідження // Економіка України. Київ. 2002. № 9. с. 45–51
13. Экономика предприятия: Учебник / Под ред. проф. Н.А. Сафронова. Москва: «Юристъ», 1998. 584 с.
14. Господарський кодекс України // Відомості ВР України. – 2003. – № 18–22. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T030436.html. (дата звернення: 02.01.2017)
15. Друкер П. Практика менеджмента / Пер. с англ. Москва: ООО “И.Д. Вильямс”. 2000. – 398 с.
16. Hosking A. BusinessStudies / A. Hosking. — London : HolbornBusinessSchool, 1989. 318 p.
17. Coase R. H. Thenatureofthefirm // *Economica*. 1937. V. 4, I. 16. P. 386–405
18. Вільямсон О. Е. Економічні інституції капіталізму: фірми, маркетинг, укладання контрактів / Наук. ред. укр. перекл. С. Бушуєв. Київ : «АРТЕК», 2001. 472 с.
19. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / пер. з англ. І. Дзюби. Київ : Основи, 2000. 198 с.
20. Майовець Є. Й. Аграрне підприємництво в Україні : монографія. Львів : Видав. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. 428 с.
21. Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. Розвиток підприємництва в аграрному секторі економіки // Економіка АПК. 2006. № 4. С. 3–10.
22. Артимяк З.С. Розвиток форм підприємництва в аграрному секторі та їх ефективність: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : [спец.] 08.00.04 “Економіка та управління підприємствами” /Львівський державний аграрний університет. Львів, 2008. 20 с.
23. Кормишкін Ю. А. Генезис наукових поглядів щодо трактування поняття «аграрне підприємництво» на сучасному етапі розвитку // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. Бердянськ, 2016. Вип. 4. С. 57–62.

24. Організація і планування сільськогосподарського виробництва. Підручник для студентів економічних спеціальностей вищих аграрних закладів освіти III-IV рівнів акредитації. / М.М. Ільчук, Л.Я. Зрібняк, І.А. Коновал [та ін.]. Київ. 2008. с.757
25. Організація і планування сільськогосподарського виробництва / За ред. Л.Я. Зрібняка, М.М. Ільчука. – К.: ЗАТ „Нічлава”, 2004. 304 с.
26. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон від 17.07.1997 р. № 469/97-ВР у ред. від 19.01.2013 р. Офіц. сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/469/97> (дата звернення: 22.10.2017)
27. Портал «Аграрний сектор України» URL: <http://agroua.net/economics/documents/category-125/doc-211/>(дата звернення: 02.01.2017)
28. Большой экономический словарь / А. Б. Борисов. Москва : Книжный мир, 2003. 895 с
29. Rosenstein-Rodan P. Notes on the Theory of the «Big Push». – Economic Development for Latin America. 1961 № 4. P. 60.
30. Самуэльсон П. Экономика. учеб. для начинающих. Москва : МГП «Алгон». 1992. Т.2. 413 с.
31. Жамин В.А. Инфраструктура при социализме // Вопросы экономики. 1977. № 2. С. 14–23
32. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т. 1. ред.кол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : Видавничий центр «Академія», 2000. 864
33. Большой энциклопедический словарь. URL: [http:// www.vedu.ru/BigEncDic/24166](http://www.vedu.ru/BigEncDic/24166) (дата звернення: 12.03.2017)
34. Новоселов А.С. Региональные рынки: ученик. Москва : ИНФРА-М, 1999. 176 с.
35. Кузьменко Л. М. Управление функционированием и развитием экономики региона: монографія. НАН України. Ин-т экономики пром-сти. Донецк, 2004. 284 с.

36. Сонько С.П., Скринько М.М. Інфраструктура в умовах транзитивної економіки. Монографія. Харків: Екограф, 2004. 256 с.
37. Федько В.П., Федько Н.Г. Інфраструктура товарного ринка. Серія „Учебники, учебные пособия”. Ростов н/Д: Фенікс, 2000 С.9.
38. Горкин А. П., Смирнягин Л. В. О факторах и условиях размещения капиталистической промышленности // Известия Российской академии наук. Серия географическая. 1973. № 1. С. 68–75.
39. Юрчишин В. Господарства населення: проблеми майбутнього // Економіка України. 2003. № 9. С. 67–72
40. Мертон Р.К. Явные и латентне функции / под. общ. ред. В.И. Добренькова. Москва : Изд-во МУБиУ, 1996. 560 с.
41. Кормишкін Ю. А. Особливості формування бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва. // Міжнародна науково-практична конференція «Перспективні напрямки розвитку економіки, управління та права: теорія і практика» : матеріали наук.-практ. конф. з міжнар. участю у 3 ч. (Полтава, 12 березня 2018 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2018. Ч. 1. С. 63-66
42. Кормишкін Ю.А. Характеристика інфраструктурного забезпечення зовнішньої торгівлі аграрного підприємництва // Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток торгівлі та підприємництва в Україні: тенденції та перспективи» : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 25-26 травня 2017 р.). Одеса: ОТЕІ КНТЕУ, 2017. С.124
43. Кормишкін Ю. А. Фактори впливу на формування бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва // Торгівля, комерція, підприємництво : збірник наукових праць. Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2015. Вип. 19. С.67-71.
44. Гой І. В., Смелянська Т.П. Підприємництво [текст] : навч. посіб. Київ : «Центр учбової літератури», 2013. 368 с.
45. Біленький П.Ю. Механізми розвитку ринкової інфраструктури в Україні // Вісник. 2002. № 4. С. 21.

46. Гриценко А., Соболев В. Рыночная инфраструктура : сущность, функции, строение // Экономика Украины. 1998. № 4. С. 35-44.
47. Кормишкін Ю.А. Бізнес-інфраструктура аграрного підприємництва: суть, види і функції // Збірник наукових праць «Економіка та підприємництво» КНЕУ № 39/2017. С.145 – 150
48. Словник УА.Портал української мови та культури.URL : <http://tolkslovar.ru>. (дата звернення: 20.04.2017)
49. Власенко Д.О.Транспортна інфраструктура : теоретичні засади формування та розвитку /Електронний архів Сумського ДУ. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/25501/3/Vlasenko_transportna_infrastruktura.pdf (дата звернення: 12.03.2017)
50. Смелянов В.М. Формування ефективної інвестиційної політики комплексного розвитку регіонів // Інвестиції: практика та досвід. 2015. №6. С. 103–107.
51. Топольницька Т.Б. Удосконалення інституційної інфраструктури фінансового сприяння експортній діяльності підприємств цементної промисловості // Institutional Vector of Economic Development: збірник наукових праць МІДМУ “КПУ”. Мелітополь: Видво КПУ, 2015. Вип. 8 (2). С. 196 – 207.
52. Антонюк Д.А Узагальнена класифікація елементів інфраструктури підприємництва // Вісник Запорізького національного університету № 4 (16), 2012. С.12-17
53. Колісник Г. М. Формування ефективної інфраструктури державної підтримки розвитку малого підприємництва в Україні // Науковий вісник. 2007. № 17.3. С. 271—276.
54. Аграрна економіка : підруч. / Д. К. Семенда, О. І. Здоровцов, П. С. Котик [та ін.]. Умань, 2005. 318 с.
55. Русскова Е.Г. Методология системного исследования инфраструктуры рыночной экономики : дис. ... доктора экон. наук: 08.00.01

«Экономическая теория» / Волгоградский государственный университет. Волгоград, 2007. - 353 с.

56. Внукова Н.Н. Методологические проблемы развития системы рыночной инфраструктуры. Харьков: СВНЦ НАН Украины, АО «НТИ» ТТР», 1998. 16 с.

57. Муханова Е.Б. Теоретические основы и пути формирования рыночной инфраструктуры. Москва : ИЭ РАН, 1994. 162 с.

58. Курочкина Н.Н. Тенденции развития инфраструктуры рынка капитала в России: автореф. дис. на соискание науч. ступ. канд. экон. наук : [спец.] 08.00.01 «Экономическая теория» (1.1. Политическая экономия. Экономика ресурсов (рынков капитала, труда и финансов)). Саратовский государственный социально-экономический университет. Саратов, 2005. 30 с.

59. Соболев В.М. Формирование рыночной инфраструктуры в переходной экономике индустриального типа: общин черты и особенности в Украине. Харьков: Бизнес информ, 1999. 304 с.

60. Козельская И. Н. Инфраструктурное обеспечение функционирования рынка транзитивной экономики / Под.ред. А.И. Добрынина. Саратовская государственная экономическая академия. Саратов: Изд. центр СГЭА, 1997. 247 с.

61. Кормишкін Ю. А. Систематизація та класифікація елементів бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва // Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2016. Вип. 4 (92). С. 41-50.

62. Лядова Е. В. Развитие инфраструктуры малого и среднего предпринимательства в условиях становления инновационной экономики : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. экон. наук : [спец.] 08.00.01 «Экономическая теория». Нижегородский государственный университет им. Н. И. Лобачевского. Нижний Новгород, 2012. 26 с.

63. Мале підприємництво в Україні. Збірник нормативно-правових актів / За ред. О. В. Кужель, А. К. Кінаха, В. В. Костецького. – Київ : Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи, 2005. 190 с.
64. Пивоваров М.Г. Стан, розвиток інфраструктури малого, середнього бізнесу в Україні та концепція її вдосконалення // Держава та регіони. Серія: економіка та підприємництво. 2010. №6. С.128–136.
65. Аграрна економіка: Підручник / Д. К. Семенда, О. І. Здоровцов, П. С. Котик, О. О. Школьний [та ін.]. Умань, 2009 318 с.
66. Данилейчук Р.Б. Методологічні підходи до формування інфраструктури малого бізнесу в сучасних умовах господарювання // Економічний форум. 2011. №2. С.18–23.
67. Погріщук Б.В., Пилявець В.М. Організаційні та методичні аспекти внутрішнього контролю процесу виробництва продукції рослинництва // Економічні горизонти. 2017. С. 66-74.
68. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств : підруч. Київ : КНЕУ, 2002. 584 с.
69. Економіка підприємства : Навч. посіб. / Д.І. Рижмань, І.М. Криворучко, Г.Я. Віннічук, М.Т. Пилявець. Вінниця, 2010. 581 с.
70. Кормишкін Ю. А. Система показників та чинників ефективного розвитку аграрного підприємництва // Вісник аграрної науки Причорномор'я. Миколаїв, 2017. Вип.1 (93) . С. 47-60
71. Економіка підприємства: Підручник / за заг. ред. С.Ф. Покропивного – Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 2005. – 528 с.
72. Методичні рекомендації по аналізу фінансово-господарського стану підприємств та організацій станом на 15.09.2008 р. / Державна податкова служба України. URL : <http://prou4ot.info/index.php?section=browse&CatID=156&ArtID=422>. (дата звернення 12.03.2017)
73. Мних Є.В. Економічний аналіз: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 412 с.

74. Онищенко О. Фінансова результативність сільськогосподарських підприємств // Економіка України. 2005. № 2. С. 59-70.
75. Стасюк Г.А. Фінанси підприємств: Навч. посібник. Херсон: Олді-плюс, 2004. 480с.
76. Саблук П. Т. Ціна – інструмент управління // Економіка АПК. 1996. - № 4. С. 6.
77. Системы экологического менеджмента для практиков / Дайман С. Ю., Островкова Т. В., Заика Е. А., Сокорнова Т. В. Москва : Изд-во РХТУ им. Менделеева, 2004. 248 с.
78. Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації: затв. Наказом Міністерства фінансів України, Фондом державного майна України від 26.01.2001 р. № 49 / 121/ Законодавство України; електронні дані. – К.: Інфодиск, 2005.
79. Азізов С.П., Кенійський П.К., Скупий В. М. Організація виробництва і аграрного бізнесу в сільськогосподарських підприємствах: підруч. / за ред. проф., С. П. Азізова. Київ : ІАЕ, 2001. 834 с.
80. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: Навч. посіб. – 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Знання, 2005. 662 с.
81. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. — К.: Наукова думка, 1970—1980. — Т. 11. — С. 326.
82. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, практика, аналіз: монографія. Київ : КНЕУ, 2005. 292 с.
83. Зінь Е. А. Регіональна економіка: Підручник. Київ : «ВД «Професіонал», 2007. 528 с.
84. Данильченко В.О. Вплив зовнішніх і внутрішніх чинників на ефективність фінансово-економічної діяльності підприємств гуртової торгівлі // Актуальні проблеми економіки. 2012. № 1(127). С. 133-143.
85. Довгаль Н.С. Ресурсний потенціал підприємства: теоретичні основи // Науково-технічна інформація 2009. № 1. С. 42-45.

86. Качуровський В.Є., Чайковська В.П. Ресурсний потенціал підприємства: структура та ефективність використання // Регіональна бізнес-економіка та управління, № 4. 2007. С. 123-129.
87. Малицький А.А. Організаційно-економічний механізм управління підприємством. URL: <http://intkonf.org/malitskiy> (дата звернення 22.10.2017)
88. Вишнеvsька О.М. Ресурсний потенціал підприємництва // Економіка АПК, 2008. № 12. С. 32-37.
89. Юшкевич О.О. Систематизація поглядів до теорії розвитку підприємства як відкритої системи // Вісник Житомирського державного технологічного університету: науковий журнал [Серія: Економічні науки]. 2011. №2 (56) Ч. 2. С. 179-183.
90. Ільїн В. Ю. Економічні аспекти функціонування аграрних структур різних організаційно-правових форм // Економічний вісник Донбасу. 2010. № 1. С. 21-25.
91. Брух О.О. Вплив ринкової інфраструктури на економічний зростання підприємства // «Проблеми і перспективи розвитку ринку аграрної продукції в Україні» : матеріали круглого столу 20-річчю заснування кафедри міжнародної економіки, туризму та менеджменту ЗЕД (3 червня 2015 р.) - Дубляни, 2015. С. 53-56
92. Інфраструктура підтримки підприємництва // Аналітичний Центр Академія 2011р. URL : <http://www.academia.org.ua/?p=27> (дата звернення 05.08.2017)
93. Аборвалова О. Н. Современная торговля: система социальных функций // Историческая и социально-образовательная мысль. 2012. № 1 (11). С. 165-168.
94. Гриценко М. Інтерв'ю з керівником напрямку «Розвиток ринкової інфраструктури» Проекту USAID «АгроІнвест». URL : <http://galinfo.com.ua/news/103128.html> (дата звернення 17.08.2017)

95. Advances in Entrepreneurship, Firm Emergence and Growth. Volume 6. Cognitive Approaches to Entrepreneurship Research / [editors : Jerome A. Katz, Dean Shepherd]. – 2003. – 372 p.

96. Гринкевич С.С. Розвиток трудового потенціалу України в умовах формування інформаційного суспільства : монографія. Львів : Львівська КА, 2012. 356 с.

97. Про підприємництво. Закон із змінами і доповненнями, внесеними від 14 жовтня 1992 року N 2684-ХІІ, від 15 жовтня 1992 року N 2697-ХІІ.: База даних Законодавства України / ВР України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua> (дата звернення 17.08.2017)

98. Про схвалення Транспортної стратегії України на період до 2020 р.: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.10.2010 № 2174-р. База даних Законодавства України / ВР України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2174-2010-%D1%80> (дата звернення 22.10.2017)

99. Васильєв О.В. Напрямки Формування інфраструктури. URL : <http://book.net/index.php?p=chapter&bid=2402&chapter=1> (дата звернення 03.11.2017)

100. Плетт В. Стратегічна розвідка. Основні принципи. Москва : ИНФРА-М, 1996. 311с.

101. Khorunzhiy M. Y. Organizaciya agroindustrial complex: [text book] / M. Y. Khorunzhiy – K.: KNEU, 2001. – 382 s.

102. Soroka I.V. Infrastructure of commodity market: navch. Posibn. / I.V. Toforty. – K.: NMCVO MOiN Ukraine, NVF «Studcentr», 2002.-608p

103. Царев В.В., Кантарович А.А., Черныш В.В. Оценка конкурентоспособности предприятий (организаций). Теория и методология : учеб. пособие. / Москва : Изд-во, Юнити-Дана, 2011. 799 с.

104. Зінчук Т.О. Євроінтеграційна перспектива аграрного сектора економіки України: теорія, методологія, практика: дис. д-ра ек. наук:

[спец.]08.00.03 «економіка та управління національним господарством». ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАНУ», Київ, 2009.40 с.

105. Клочко В.М. Шляхи підвищення ефективності АПК України // Економіка АПК. 2013. № 1. С.45–48.

106. Ліга Закон / Офіційний сайт. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T052982.html. (дата звернення 03.11.2017)

107. Державна служба статистики України / Офіційний сайт.URL : www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення 25.12.2017)

108. Мороз П. Органічне виробництво: земля і люди. / газета для підприємців АПК.URL: – <http://www.agroprofi.com.ua/content/view/455/40>.

109. Стародубцева Т. В., Самоєнкова О. В. Аналіз динаміки і структури продукції сільського господарства // Статистика – інструмент соціально-економічних досліджень : збірник наукових студентських праць. Випуск 3. Частина І. Одеса, ОНЕУ. 2017. С. 114 – 119.

110. Ушкаренко Ю.В. Особливості формування економічного потенціалу підприємств у сучасних умовах // Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2017. Вип. 1. С.38-46.

111. Тваринництво України: стан, проблеми, шляхи розвитку (1991–2017–2030 рр.) / за ред. акад. НААН М. І. Бащенко. – Київ : Аграр. наука, 2017. 160 с.

112. Кормишкін Ю.А. Розвиток підприємницької діяльності у межах об'єднаних територіальних громад // Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тенденції та перспективи розвитку системи управління в Україні та світі» : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16-17 березня 2017 р.). Київ: Державний університет телекомунікацій, Навчально-науковий інститут менеджменту та підприємництва, 2017. 257 с.

113. Руденко М.В. Формування концепції ризик-менеджменту аграрних підприємств// Вісник Херсонського державного університету. Економічні науки. 2017. № 26 (1). С. 171–175

114. Топ-10 агрохолдингів України. Основні акценти в інфографіці / Онлайн-ресурс ексклюзивної, актуальної, якісної і корисної інформації про агропромисловий комплекс України. URL : <http://agroportal.ua/ua/publishing//top10-agroholdingov-ukrainy-aktsenty-2017-v-infografike/#> (дата звернення 25.12.2017)

115. АПК / Чесний бюджет. – URL: <http://budget2017.info> (дата звернення 25.12.2017)

116. Лупенко Ю. О. Розвиток аграрного сектору економіки України: прогнози та перспективи // Науковий вісник Мукачівського державного університету, Серія Економіка. 2015. С. 27.

117. Види сільськогосподарських підприємств в Україні. URL : http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/umovi_vedennya_agrobiznesu (дата звернення 24.01.2017)

118. Стратегическое развитие лизинговой компании. URL : <http://www.kommersant.ru/doc/2452552>. (дата звернення 25.12.2017)

119. G20-GlobalSolutions: оцінка досліджень породжує погану економічну політику (і не тільки). – URL: <https://www.roars.it> (дата звернення 25.12.2017)

120. Жмурко І. Ризики в аграрному секторі та необхідність їх страхування // Економічний дискурс Міжнародний науковий журнал. Вип. 1. 2017. С.42-49

121. Кирилюк Є. М. Прощаликіна А. М. Трансформація структури економічних відносин на аграрному ринку України // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». URL : <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=d=1323> (дата звернення 25.12.2017)

122. Аграрного Союзу України / Офіційний сайт URL : <http://www.aau.org.ua/rynky-ta-siny/novini-rinkiv-1> (дата звернення 25.12.2017)

123. Пчелянська Г.О. Роль ринкової інфраструктури в системі ціноутворення // Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць. – Випуск 230: В 3 т. Т II. Дніпропетровськ: ДНУ, 2007. С. 342-349

124. Типове положення про міжрегіональний та районний агроторговий дім // Картотека законодавства України. 2007. № 6.

125. Connecting to Compete 2012. Trade Logistics in the Global Economy. The Logistics Performance Index and Its Indicators / [Arvis J. F., Mustra M. A., Turku L. O. et al.]. – USA : Washington, the IBRD, the World Bank, 2012. – 58 p. 2. URL : <http://zik.ua/ua/news/2011/12/07/323126> (дата звернення 01.02.2017)

126. Sakhatskyu M., Ksonzhyk I. Інструменти державної підтримки експортного потенціалу аграрних підприємств України // Economic journal of Lesia Ukrainka Eastern European National University. 2016. Т.2. №6. С.29-36.

127. Міністерства аграрної політики та продовольства. URL : <http://minagro.gov.ua/node/23256> (дата звернення 27.12.2017)

128. «Про торгово-промислові палати в Україні» Закон від 24.01.1995 // Відом. Верх. Ради України, 1998. № 13.

129. Дерябина Н. Н. Международный опыт деятельности торгово-промышленных палат: дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.14 «мировая экономика» / Финансовый ун-т при Правительстве РФ. Москва, 2010. 161 с

130. Усюк Т.В. Інфраструктурне забезпечення інституційного розвитку сільського підприємництва Збірник наукових праць. Випуск XVII, №2, 2011 URL: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/22/PRVSEPRPR_2011_17_2_303-312.pdf (дата звернення 27.12.2017)

131. Кіщак І.Т., Богославська А.В., Корнева Н.О. Україна в системі транскордонного співробітництва // Молодий вчений. 2017. Т.45. №5. С.592-595.

132. Андрійчук В.Г. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективності виробництва // Економіка АПК. 2005. №5. С.52-63

133. Кузняк Б.Я. Світовий досвід підтримки сільського господарства і українські реалії // Економіка і регіон № 1 (24). ПолтНТ: 2010. С. 135-140
134. Бабашкина А. М. Государственное регулирование национальной экономики / Москва: Финансы и статистика, 2003. 480 с.
135. Основи аграрної економіки: підручник / В.П. Галушко, Гвідо Ван Хуленбрук, О.А. Ковтун [та ін.]. Київ : Вища освіта, 2003. С.144–150
136. Державна підтримка аграрного сектору у 2017 році URL : <http://www.aau.org.ua/uk/publications/web/206/> (режим доступу 25.12.2017)
137. Месель-Веселяк В.Я. Эффективность хозяйствования вновь созданных сельскохозяйственных предприятий рыночного направления в Украине // Международный научно-производственный журнал «Экономика АПК». 2016. №12. С. 21-33.
138. Ринок агрострахування України у 2017-му андерайтинговому році URL : <https://forinsurer.com/files/file00624.pdf> (дата звернення 20.12.2017)
139. Пропозиція - Головний журнал з питань агробізнесу. URL:<https://propozitsiya.com/ua/ifc-rinok-noviy-strahoviy-produkt-vrozhay-nasha-turbota> (дата звернення 01.07.2017)
140. Агробізнес сьогодні /Офіційний сайт URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ahrostrakhuvannia/item/8987-prohrama-zi-strakhuvannia-posiviv-vid-pohodnykh-ryzykiv-uspishno-pratsiuie-zapevniaie-synhenta.html> (дата звернення 01.07.2017)
141. Шляхи підвищення зацікавленості сільгоспвиробників у використанні послуг агрострахування в Україні: Думка споживача» // Звіт МФК в рамках проекту розвитку агрострахування в Україні. URL: [www.ifc.org / wcm...Consumer_Survey+Report_Ukr.pdf?...](http://www.ifc.org/wcm...Consumer_Survey+Report_Ukr.pdf?...)(дата звернення 20.12.2017)
142. Прокопчук О.Т. Зарубіжний досвід страхування аграрних ризиків та доцільність його застосування в Україні. URL: <http://www.journal.udau.edu.ua/assets/files/83/2/39.pdf> (дата звернення 20.12.2017)

143. Фисун І. Зарубіжний досвід страхування аграрних ризиків та доцільність його застосування в Україні URL: http://www.rusnauka.com/1_NIO_2011/Economics/78211.doc.htm (дата звернення 20.12.2017)

144. Агрострахування в Україні: можливості і реалії URL: <http://a7d.com.ua/novini/38714-agrostrahuvannya-v-ukrayin-mozhливost-realyi.html> (дата звернення 20.12.2017)

145. Корпорація «Сварог Вест Груп» / Офіційний сайт URL : <http://www.svarog-agro.com> (дата звернення 20.12.2017)

146. Сіренко Н.М. Інтелектуальний капітал в системі науково-освітнього забезпечення аграрної економіки // Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2017. С.1-24.

147. Резолюція конференції «Дуальна освіта як відповідь на виклики, що стоять перед сучасною системою української освіти», 18-19 вересня 2014 р. // Маркетинг в Україні. – 2014. – № 5. – С. 67 – 69. URL : <http://uam.in.ua>. (дата звернення 20.12.2017)

148. Проект Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти URL : <https://mon.gov.ua>. (дата звернення 20.12.2017)

149. Yermakov O.Yu., Novak I.M. Methodological principles of formation of alternative investing mechanisms in the agrarian sector of the Ukrainian economy // ННЦ «Інститут аграрної економіки». 2017. №8. С. 48-55.

150. Концепція розвитку Миколаївського національного аграрного університету на період 2016-2022 рр. Миколаїв : МНАУ, 2016. 44с.

151. Офіційний Сайт Agriintern. URL : <https://agriintern.in.ua> (дата звернення 20.02.2017)

152. Кормишкін Ю.А. Диференційований розподіл державної підтримки // Всеукраїнська інтернет-конференція молодих вчених і студентів «Екологічні та соціально-економічні аспекти розвитку економіки» : матеріали всеукр.наук– Миколаїв: МНАУ, 2014. С.282-285.

153. Національний університет біоресурсів і природокористування України / Офіційний сайт. URL : <https://nubip.edu.ua/node/15746>"Зернозбиральний маслокомбайн – майбутня машина XXI століття". <https://nubip.edu.ua/node/15746>(дата звернення 20.02.2017)

154. Херсонський державний аграрний університет / Офіційний сайт URL : <http://www.ksau.kherson.ua/news/3194-2018-24-07-1.html>(дата звернення 20.02.2017)

155. Програма розвитку малого і середнього підприємництва у м. Миколаєві на 2013-2014 роки. URL : http://rada-mk.com.ua/PDF/Програма_п_дтримки_п_дпри_мництва.pdf(дата звернення 20.02.2017)

156. Тернопільська ОДА та ПриватБанк підписали меморандум про співпрацю / Офіційний сайт URL : <http://www.gazeta-misto.te.ua/memorandum-pro-spiivpratsyu-2/>. (дата звернення 20.02.2017)

157. До ТОП-20 інноваційних компаній потрапили п'ять агрохолдингів. URL : <https://propozitsiya.com/ua/v-top-20-innovacionnyh-kompaniy-ukrainy-porali-ryat-agroholdingov> (дата звернення 25.12.2017)

158. Дубініна М. В., Сирцева С. В. Інтрапренерство як метод формування внутрішньофірмової інноваційної інфраструктури // Електронне наукове видання з економічних наук «Modern Economics». 2017. №2 (2017). С.19-24.

159. Асоціацією AgTechUkraine / Офіційний сайт URL: <https://agtech.com.ua/> (дата звернення 10.03.2017)

160. Смирнов І.Г Європейський досвід аграрної логістики (на прикладі Нідерландів) URL: <http://vlp.com.ua/files/96.pdf> (дата звернення 22.10.2017)

161. Досвід Канади та країн ЄС у сфері політики з підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів : аналіт. дослідж. / В.

Бондарчук, Дж. Алколей, Л. Молдован та ін. ; за ред. С. Курдицького. Київ. 2011. 91 с.

162. Кошонько О. В. Перспективи розвитку соціальної політики держави щодо підвищення рівня та якості життя населення // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2015. № 4(2). С. 195-199.

163. Першочергові заходи щодо розвитку аграрної логістики в Україні". Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1589/> (дата звернення 23.10.2017)

164. Спільна логістика регіонів. Агробізнес сьогодні. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/rehionalnyi-vymir/item/8334-spilna-lohistryka-rehioniv.html>(дата звернення 23.10.2017)

165. Лізингове фінансування інфраструктурних проєктів. Досвід роботи. URL: <http://agravery.com/uk/posts/show/lizingove-finansuvanna-infrastrukturnih-proektiv-dosvid-roboti>(дата звернення 23.10.2017)

166. Даниленко А.І. Удосконалення моделі управління економікою та фінансові механізми її реалізації // Науковий журнал «Економіка України». №5 (618). 2013. С.4-29.

167. ГРУППА компаній ПАТ "Миронівський хлібопродукт / Офіційний сайт URL : <https://www.mhp.com.ua>(дата звернення 23.10.2017)

168. UkrLandFarming / Офіційний сайт. URL :<https://www.ulf.com.ua>(дата звернення 23.10.2017)

169. Баюра Д. О. Червіна Ю. В. Соціальна відповідальність бізнесу як елемент сталого розвитку інтегрованих структур // Теоретичні та прикладні питання економіки. 2013. № 28, т.1. С. 151–157.

170. Царик І.М. Регулятивні інструменти посилення соціальної відповідальності бізнесу в системі національної економіки: монографія. Чернігів: Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2011. 152 с.

171. Аделькін Ф. Результаты исследования социальной ответственности украинского бизнеса. Київ : Блакить, 2005. 349 с
172. Шинкаренко И. Лучше спорить, чем воевать // Эксперт. – 2009. – № 11 (109) URL : <http://www.expert.ua/articles/16/0/3543/>. (дата звернення 23.10.2017)
173. ISO 26 000:2010 URL :http://znaimo.com.ua/ISO_26000. (дата звернення 23.10.2017)
174. Соціальна відповідальність бізнесу по-українськи. URL : <http://www.optima-pr.com.ua>. – (дата звернення 23.10.2017)
175. . URL: <http://www.expert.ua/articles/16/0/3543/>. (дата звернення 23.10.2017)
176. Охріменко О.О., Іванова Т.В. Соціальна відповідальність. – Навч. посіб. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут». 2015. 180 с.
177. Геращенко І.О. Етика підприємницької діяльності // Вісник НТУ «ХПІ». № 59 (1168). 2015. С.61-65
178. Компанія НІБУЛОН. Офіційний сайт. URL : <http://www.nibulon.com>(дата звернення 23.10.2017) (дата звернення 23.10.2017)
179. ПАТ «Миронівський хлібопродукт». Офіційний сайт. URL: <https://www.mhp.com.ua>
180. Кормишкін Ю.А. Ефективність державної підтримки аграрного сектору // Стратегічний розвиток аграрних підприємств в контексті активізації співробітництва з країнами ЄС: Всеукраїнська інтернет-конференція молодих вчених і студентів: матеріали всеукр.інтерн.-конфер. Миколаїв: МНАУ, 2014. С.83-88.
181. Гончаренко І. В. Соціально-економічний розвиток сільських територій регіону: проблеми теорії та практики : монографія. НАН України. Інститут Регіональних досліджень. Львів. 2009. 370 с.

182. Лазаренко О. Принципи корпоративної соціальної відповідальності: тенденції сучасного світового досвіду // Корпоративна соціальна відповідальність в Україні: експертна думка: зб. статей та рекомендацій. Київ : Стилос, 2007. С. 10-28.

183. Шпикуляк О.Г., Малік М.Й., Мамчур В.А. Институциональная среда и формирование социальной ответственности аграрных предприятий // Международный научно-производственный журнал «Экономика АПК». 2017. №12. С.5-13.

184. Кормишкін Ю. А. Стратегічні напрями формування ефективної бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва // Вісник аграрної науки Причорномор'я. Миколаїв, 2017. Вип.2 . С. 30-37.

185. Шибаніна О.В., Кормишкін Ю.А. Роль підприємництва у формуванні спроможних територіальних громад// Вісник аграрної науки Причорномор'я. Миколаїв, 2017. Вип. 1 (97) . С. 3-19.

186. Кормишкін Ю. А., Галунець Н.І. Соціальна відповідальність агроформувань // Вісник аграрної науки Причорномор'я. Миколаїв, 2018. Вип.4 (96) . С. 28-41

187. Кормишкін Ю. А. Державне регулювання розвитку аграрного підприємництва // Вісник аграрної науки Причорномор'я. Миколаїв, 2018. Вип.1 (97) . С. 30-37.

188. Кормишкін Ю.А. Підвищення ефективності державної підтримки аграрних підприємств // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. 2014. том 19, вип. 4. С. 21-30.

189. Кормишкін Ю.А. Strategies of effective development of agrarian enterprise terms of integration processes of Ukraine /YuriiKormyshkin, Marian Duczmal //Social and economic aspects of sustainable development of regions. Monograph. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2018; ISBN 978-83-62683-52-9; pp. 398, illus., tabs., bibls. (Стратегії ефективного розвитку аграрного підприємництва умовах інтеграційних процесів України)

190. Кормишкін Ю.А. Ефективність державної підтримки ресурсного потенціалу аграрного сектору // Препринт. – Миколаїв: МНАУ, 2014. – С. 20.

191. Кормишкін Ю.А. Роль інтегрованих формувань в розвитку АПК // «Трансформаційні та Інноваційні процеси в аграрній сфері економіки України» : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 27-28 жовтня 2016 р.). Миколаїв, 2016. С. 146-147.

192. Кормишкін Ю.А. Методологічні засади оцінювання ефективного розвитку аграрного підприємництва // III Міжнародна науково-практична конференція «Економіка та управління: сучасний стан і перспективи розвитку» : матеріали III Міжнар. науково-практичної конф. (м. Одеса, 23-24 листопада 2017 р.) / Гол. ред. І.А. Педько – Одеса: ОДАБА, 2017. 370 с.

193. Кормишкін Ю. А. Організаційно-економічні відносини аграрних підприємств – суб'єктів ЗЕД // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – Миколаїв, 2015. – Вип. 4. – С. 30-37.

194. Кормышкин Ю.А. Государственная поддержка развития аграрного сектора Украины // Международный научный журнал «Прогресс». Тбилиси, 2014. №3-4. С.125-129

195. Шибаніна О.В., Кормишкін Ю.А. Продовольчий ринок України потребує удосконалення і ефективного розвитку // Вісник ХНАУ. Харків, 2013. № 11. С.74-81.

196. Кормишкін Ю. А. Камінська О.В., Гребінник М.О Принципи зовнішньоекономічної діяльності у міжнародних економічних відносинах // Вісник Черкаського університету. Серія: Економічні науки. Черкаси, 2016. Вип. 1. С. 75-80.

197. Кормишкін Ю.А. Стримуючі фактори розвитку інфраструктури ринку екобезпечної аграрної продукції // Міжнародна науково-практична конференція: «Обліково-аналітичне і фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання: освітньо-наукові та виробничі засади» : матеріали міжнар.наук.-практ. конф. (м. Миколаїв 22-24 листопада 2017 р). Миколаїв : МНАУ, 2017. 400 с.

198. Кормишкін Ю.А Роль міжнародних організацій у формуванні бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва // ІХ Міжнародна науково-практична конференція: «Сучасні тенденції розвитку світової економіки» : збірник матеріалів ІХ матеріали наук.-практ. конф. з міжнар. участю, (м.Харків 26 травня 2017 р. Том II.). Харків : ХНАДУ, 2017. 222 с.

199. Кормишкін Ю. А., Камінська О.В., Гребінник М.О. Розвиток зовнішньоекономічної діяльності аграрних суб'єктів господарювання регіону // Вісник Черкаського університету. Серія: Економічні науки. Черкаси, 2016. Вип. 4. С. 55-61.

200. Кормишкін Ю.А. Стратегія виходу аграрних підприємств Миколаївської області на ринки ЄС // Міжнародна науково-практична конференція «Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах» : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м.Тернопіль, 22-24 вересня 2016 р.). Тернопіль. С. 48-49

201. Червен І.І., Павлюк С.І., Роль агрохолдизації у соціально-економічному розвитку сільських територій України // Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2017. С.14-25.

202. Шобаніна О.В., Федосєєва Г.С. Формування конкурентних переваг виробників сільськогосподарської продукції на світовому ринку: теоретичний аспект // Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки. 2016. №2. С.259-266.

203. Чирва О.Г., Бовкун О.А. Стратегія підвищення економічної безпеки та конкурентоспроможності підприємств агропродовольчої сфери // Економічні горизонти. 2017. № 1(2). С.96-101.

ДОДАТКИ

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Список публікацій здобувача

*1. Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації**1.1 Монографії*

2. Кормишкін Ю.А., Галунець Н.І. Забезпечення фінансової рівноваги аграрних підприємств в умовах глобалізації світової економіки // Financial and Economic Security and Accounting and Analytical Support in Business : монографія. Вена, Австрія. 2016. С.100-110. *(Внесок автора - розглянуто вплив глобалізації світової економіки на фінансову рівновагу аграрних підприємств).*

2. Кормишкін Ю.А., Дучмал М. Стратегії ефективного розвитку аграрного підприємництва в умовах інтеграційних процесів України // Соціально-економічні аспекти сталого розвитку регіонів : монографія. Ополье, Польща. 2018. С.34-40. *(Внесок автора – запропоновано три підходи до вироблення стратегій розвитку аграрних підприємств в умовах інтеграційних процесів України).*

3. Кормишкін Ю.А. Infrastructure maintenance of foreign economic activity : monograph. Opole : The Academy of Management and Administration in Opole, 2017. С.141-153. *(Внесок автора – визначено стратегічні напрями управління інфраструктурним забезпеченням на макро- та мезорівнях).*

4. Кормишкін Ю.А. Бізнес-інфраструктура аграрного підприємництва : монографія. Миколаїв : видавничий відділ МНАУ. 2018. 328 с.

1.2 Статті у наукових фахових виданнях України та у виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз

5. Кормишкін Ю.А. Організаційно-економічні відносини аграрних підприємств – суб'єктів ЗЕД // Вісник Аграрної науки Причорномор'я. 2015. Вип. 4(87). С.30-37 **(індексується у наукометричних базах Index**

Copernicus, Journal Factor, Ulrichsweb, Open Academic Journals Index, Google Scholar, Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського).

6. Кормишкін Ю.А. Фактори впливу на формування бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва // Збірник наукових праць «Торгівля, комерція, підприємництво». 2015. Вип. 19. С.67-70 (**індексується у наукометричних базах Google Scholar, Ulrich's Periodicals Directory**).

7. Кормишкін Ю.А., Камінська О.В., Гребінник М.О. Розвиток зовнішньоекономічної діяльності аграрних суб'єктів господарювання регіону // Вісник Черкаського університету. 2015. №33(366). С.91-97. (**індексується у наукометричних базах Google Scholar, Ukrainika Naukova**). *(Внесок автора – розглянуто окремі аспекти розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних суб'єктів господарювання)*.

8. Кормишкін Ю.А., Камінська О.В., Гребінник М.О. Принципи зовнішньоекономічної діяльності у міжнародних економічних відносинах // Вісник Черкаського університету. 2016. №1. С.76-80. (**індексується у наукометричних базах Google Scholar, Ukrainika Naukova**). *(Внесок автора – систематизовано принципи зовнішньоекономічної діяльності у МЕВ)*

9. Кормишкін Ю.А., Камінська О.В., Гребінник М.О. Роль зовнішньоекономічної діяльності аграрних суб'єктів господарювання в регіоні. // Вісник Черкаського університету. 2016. №4. С.55-61. (**індексується у наукометричних базах Google Scholar, Ukrainika Naukova**). *(Внесок автора – проаналізовано розвиток зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств Миколаївської області)*

10. Кормишкін Ю.А. Генезис наукових поглядів щодо трактування поняття «аграрне підприємництво» на сучасному етапі розвитку // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2016. №4(36). С.57-62. (**індексується у наукометричних базах Google Scholar, Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського**).

11. Кормишкін Ю.А. Інфраструктурне забезпечення зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів аграрного сектору : теоретичний аспект // Вісник Запорізького національного університету. 2016. №2(30). С.24-30. **(індексується у наукометричних базах International Innovative Journal Impact Factor).**

12. Кормишкін Ю.А. Систематизація та класифікація елементів бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва // Вісник Аграрної науки Причорномор'я. 2016. Вип. 4(92). С.41-50. **(індексується у наукометричних базах Index Copernicus, Journal Factor, Ulrichsweb, Open Academic Journals Index, Google Scholar, Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського).**

13. Кормишкін Ю.А. Система показників та чинників ефективного розвитку аграрного підприємництва // Вісник Аграрної науки Причорномор'я. 2017. Вип. 1(93). С.47-60. **(індексується у наукометричних базах Index Copernicus, Journal Factor, Ulrichsweb, Open Academic Journals Index, Google Scholar, Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського).**

14. Кормишкін Ю.А. Стратегічні напрями формування ефективної бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва // Вісник Аграрної науки Причорномор'я. 2017. Вип. 2(94). С.22-31. **(індексується у наукометричних базах Index Copernicus, Journal Factor, Ulrichsweb, Open Academic Journals Index, Google Scholar, Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського).**

15. Кормишкін Ю.А., Галунець Н.І. Соціальна відповідальність аграрних формувань // Вісник Аграрної науки Причорномор'я. 2017. Вип. 3(95). С.28-41 **(індексується у наукометричних базах Index Copernicus, Journal Factor, Ulrichsweb, Open Academic Journals Index, Google Scholar, Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського)** *(Внесок автора – розглянуто успішні приклади застосування соціальної відповідальності в агроформуваннях).*

16. Шибанін В.С., Кормишкін Ю.А. Роль підприємництва у формуванні територіальних громад // Вісник Аграрної науки Причорномор'я. 2017. Вип.4(96). С.3-10 (індексується у наукометричних базах **Index Copernicus, Journal Factor, Ulrichsweb, Open Academic Journals Index, Google Scholar, Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського**) (*Внесок автора – обґрунтовано пропозиції щодо вирішення проблем розвитку підприємницьких структур у межах об'єднаних територіальних громад*).

17. Кормишкін Ю.А. Бізнес-інфраструктура аграрного підприємництва : суть, види і функції // Збірник наукових праць «Економіка та підприємництво». 2017. №39/2017. С.145-150 (індексується у наукометричних базах **Google Scholar, Research Bible, URICHS WEB**).

18. Шибанін В.С., Кормишкін Ю.А. Державне регулювання розвитку аграрного підприємництва // Вісник Аграрної науки Причорномор'я. 2018. Вип. 1(97). С.3-18 (індексується у наукометричних базах **Index Copernicus, Journal Factor, Ulrichsweb, Open Academic Journals Index, Google Scholar, Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського**) (*Внесок автора – обґрунтовано пріоритетні напрями державного регулювання розвитку аграрного підприємництва*).

19. Кормишкін Ю.А. Роль маркетингової політики у розвитку підприємництва в аграрному секторі // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економіка». 2018 Вип.28, Ч.1. С.112-117 (індексується у наукометричних базах **Index Copernicus, Google Scholar, Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського**).

20. Kormyshkin Yu.A, Polivoda K.I., Tudoі O.S. World experience of agricultural clusters formation and their development // Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Економіка». 2018. Вип. 15. С.82-89 (індексується у наукометричних базах **Index Copernicus, Google Scholar, Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського, Research Papers in Economics, Open Access Infrastructure for Research in Europe, Ulrich's Periodicals Directory, WorldCat, Bielefeld Academic Search Engine, Registry**).

of Open Access Repositories, The Directory of Open Access Repositories)
(Внесок автора – обґрунтовано напрями державної підтримки розвитку кластерів в агропродовольчому секторі України).

21. Кормишкін Ю.А. Роль партнерства у формуванні інфраструктурного забезпечення розвитку аграрного підприємництва // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Економіка». 2018. Вип. 17, Ч.1. С.131-138 (**індексується у наукометричних базах Index Copernicus, CrossRef, Google Scholar, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського**).

22. Шибанін В.С., Кормишкін Ю.А. Страхування – як складова інфраструктурного забезпечення розвитку аграрного підприємництва // Вісник Аграрної науки Причорномор'я. 2018. Вип. 2(98). С.3-11 (**індексується у наукометричних базах Index Copernicus, Journal Factor, Ulrichsweb, Open Academic Journals Index, Google Scholar, Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського**) *(Внесок автора – запропоновано заходи щодо побудови ефективної моделі державної підтримки сільськогосподарського страхування).*

2. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

23. Кормишкін Ю.А. Світовий досвід формування і розвиток транскордонних агропродовольчих кластерів // VIII Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми та перспективи розвитку підприємництва в Україні» : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14-15 травня 2015 р.). Київ. С. 110-111.

24. Кормишкін Ю.А. Особливості формування бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва // IV Міжнародна науково-практична конференція «Економіка і управління в умовах глобалізації» : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м.Кривий Ріг, 21 травня 2015 р.). Кривий Ріг. С.18-20.

25. Кормишкін Ю.А. Агрострахування в Україні // II Міжнародна науково-практична інтернет-конф. «Інтелектуальна економіка : глобальні тенденції та національні перспективи» : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Житомир, 26 травня 2016 р.). Житомир, 2016. С. 208-209.

26. Кормишкін Ю.А. Стратегія виходу аграрних підприємств Миколаївської області на ринки ЄС // Міжнародна науково-практична конференція «Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах» : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м.Тернопіль, 22-24 вересня 2016 р.). Тернопіль. С. 48-49.

27. Кормишкін Ю.А., Олійник Т.Г. Роль інтегрованих формувань у розвитку АПК // Всеукраїнська науково-практична конференція «Трансформаційні та інноваційні процеси в аграрній сфері економіки України» : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 27-28 жовтня 2016 р.). Миколаїв, 2016. С. 146-147. *(Внесок автора – визначено вплив інтегрованих формувань на розвиток аграрного сектору економіки)*.

28. Кормишкін Ю.А. Формування конкурентних переваг аграрного підприємництва у контексті інтеграції України у світовий економічний простір // Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми економіки та управління в умовах системної кризи» : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 29 листопада 2016 р.). Львів. С. 280-282.

29. Кормишкін Ю.А. Розвиток підприємницької діяльності у межах об'єднаних територіальних громад // Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тенденції та перспективи розвитку системи управління в Україні та світі» : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16-17 березня 2017 р.). Київ. С. 206-207.

30. Кормишкін Ю.А. Управлінські аспекти логістичної діяльності суб'єктів аграрного підприємництва // Міжнародна науково-практична конференція «Управління економічними процесами : сучасні реалії і

виклики» : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Мукачево, 22-23 березня 2017 р.). Мукачево. С. 116-117.

31. Кормишкін Ю.А. Місце маркетингової логістики в процесі функціонування аграрного підприємництва // VI Міжнародна науково-практична конференція «Економіка і управління в умовах глобалізації» : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м.Кривий Ріг, 25 травня 2017 р.). Кривий Ріг. С.56-59.

32. Кормишкін Ю.А. Характеристика інфраструктурного забезпечення зовнішньої торгівлі аграрного підприємництва // Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток торгівлі та підприємництва в Україні : тенденції та перспективи» : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 25-26 травня 2017 р.). Одеса. С. 59-63.

33. Кормишкін Ю.А. Роль міжнародних організацій у формуванні бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва // IX Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тенденції розвитку світової економіки збірник матеріалів» : матеріали міжнар. наук.-практ. конф (м. Харків, 26 травня 2017 р.). Харків. С.54-55.

34. Кормишкін Ю.А. Методологічні засади оцінювання ефективного розвитку аграрного підприємництва // III Міжнародна науково-практична конференція «Економіка та управління: сучасний стан і перспективи розвитку» : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 23-24 листопада 2017 р.) Одеса. С. 328-332.

35. Кормишкін Ю.А. Соціальна інфраструктура агрохолдингів // Міжнародна науково-практична конференція «Перспективні напрямки розвитку економіки, управління та права : теорія і практика» : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 12 березня 2018 р.). Полтава, 2018. С.30-32.

36. Кормишкін Ю.А. Стримуючі фактори розвитку інфраструктури ринку екобезпечної аграрної продукції // II Міжнародна науково-практична конференція: «Обліково-аналітичне і фінансове забезпечення діяльності

суб'єктів господарювання: освітньо-наукові та виробничі засади» : матеріали ІІ Міжнарод. наук.-практ. конф., (м.Миколаїв. 22-24 листопада 2017 р.). Миколаїв : МНАУ, 2017. – 395 с.

3. Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

37. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств : навч. посібник : The Academy of Management and Administration, Opole (Польща), Миколаївський національний аграрний університет (Україна), 2017. С.141-153.*(Внесок автора – п 1.6 «Інфраструктурне забезпечення зовнішньоекономічної діяльності»)*.

38. Кормишкін Ю.А. Теоретико-методологічні аспекти формування бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва. Миколаїв : видавничий відділ МНАУ. 2018. 30 с. (Препринт/Миколаїв).

39. Кормишкін Ю.А. Формування основних складових бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва : видавничий відділ МНАУ. 2018. 54с. (Препринт/Миколаїв).

Додаток Б

Страхові компанії України, які мають ліцензію на провадження страхової діяльності у формі добровільного страхування сільськогосподарської продукції (станом на 02.08.2017 р.)

№ п/п	Назва страхової компанії
1	Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «СТРАХОВІ ГАРАНТІЇ»
2	Приватне акціонерне товариство Євро-Азіатська Страхова компанія «Фініст»
3	Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «БРОКБІЗНЕС»
4	Приватне акціонерне товариство «Українська аграрно-Страхова компанія»
5	Приватне акціонерне товариство «Українська Акціонерна Страхова компанія АСКА»
6	Товариство з додатковою відповідальністю «Страхове товариство «ДОМІНАНТА»
7	Публічне акціонерне товариство «Страхова компанія «Оранта-Січ»
8	Приватне акціонерне товариство «Акціонерна Страхова компанія «ІНГО Україна»
9	Товариство з додатковою відповідальністю «Страхова компанія «АГРОПОЛІС»
10	Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «ПЗУ УКРАЇНА»
11	Товариство з додатковою відповідальністю «Страхова компанія «ДОМІНАНТ»
12	Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «ПРОВІДНА»
13	Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «ЮНІСОН-СТРАХУВАННЯ»
14	Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «АХА СТРАХУВАННЯ»
15	Приватне акціонерне товариство «УКРАЇНСЬКА ПОЖЕЖНО - СТРАХОВА КОМПАНІЯ»
16	Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «ЗДОРОВО»
17	Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «АЛЬФА СТРАХУВАННЯ»
18	Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «УКРІНСТРАХ»
19	Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «ТЕКОМ»
20	Приватне акціонерне товариство «Страхова група «Ю.БІ.АЙ-КООН»
21	Товариство з додатковою відповідальністю «Страхова компанія «ГАРДІАН»

22	Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «Універсальна»
23	Товариство з додатковою відповідальністю «Страхова компанія «ПСК-ЗАХІД»
24	Товариство з додатковою відповідальністю «Страхова компанія «НАДІЙНА»
25	Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «АРСЕНАЛ СТРАХУВАННЯ»»
26	Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «УКРАЇНСЬКА СТРАХОВА ГРУПА»
27	Приватне акціонерне товариство «ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СТРАХОВИЙ АЛЬЯНС»
28	Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «КРАЇНА»
29	Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «ЕТАЛОН»
30	Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «ЕНЕСТРА»
31	Приватне акціонерне товариство «Страхова група «ТАС»
32	Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «ВУСО»
33	Приватне акціонерне товариство «Страхове товариство «СТРОЙПОЛІС»
34	Товариство з додатковою відповідальністю «Страхова компанія «Бізнес Страхування»
35	Приватне акціонерне товариство Страхова компанія «ІНГОССТРАХ»
36	Приватне акціонерне товариство «Страхове товариство «ГАРАНТІЯ»
37	Приватне акціонерне товариство «УКРАЇНСЬКИЙ СТРАХОВИЙ КАПІТАЛ»
38	Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «ГАРАНТ-СИСТЕМА»
39	Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія АСКО-ДОНБАС ПІВНІЧНИЙ»
40	Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «СТАР-ПОЛІС»
41	Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «МИР»
42	Публічне акціонерне товариство «Страхова компанія «МЕГА-ГАРАНТ»
43	Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «Страховий Капітал України»
44	Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «Крона»
45	Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «Амальтея»
46	Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «Колоннейд Україна»
47	Товариство з додатковою відповідальністю «Страхова компанія «Довіра-Поліс»

48	Товариство з додатковою відповідальністю «Страхова компанія «Експо Страхування»
49	Публічне акціонерне товариство «Національна акціонерна страхова компанія «Оранта»
51	Товариство з додатковою відповідальністю «Страхова компанія «Альфа-Гарант»
52»	Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «Українська Транспортна Страхова Компанія»
53	Товариство з додатковою відповідальністю «Страхова компанія «СПЕЙР»
54	Товариство з додатковою відповідальністю «Добробут та Захист
55	Товариство з додатковою відповідальністю «Страхова компанія «ГЛОБАЛ ГАРАНТ»
56	Публічне акціонерне товариство «ОСТ «РЕСПЕКТ»
57	Товариство з додатковою відповідальністю «Страхова компанія «Інноваційні страхові технології»
58	Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «Альянс»

Бізнес-план

«Створення спільного підприємства по виробництву сиру»

Концепція проекту передбачає створення спільного підприємства по виробництву сиру. Цілями діяльності підприємства будуть виробництво, реалізація та експорт сиру. Цільовою групою планованого підприємства буде експорт до країн ЄС, а також вітчизняні споживачі. Планується модернізація цеху і устаткування для переробки молока для виготовлення сиру. Загальні інвестиційні витрати за проектом включають:

Таблиця 1 Інвестиції проекту, тис. грн

Витрати, тис грн	2 015
Інвестиції в основний капітал	10500
Оборотний капітал	2000
Всього	12500

Фінансування проекту планується здійснити як за рахунок коштів ПАТ «Баштанський сирзавод» та підприємством КІМ Карловацької Жупанії Республіки Хорватія.

Таблиця 2 Програма фінансування на 2015 р., тис грн

Джерела фінансування, тис. грн.	Сума	Період	Частка участі, %
Власні кошти	2000	04-05.2015	16
Залучені кошти	10500	04-05.2015	84
Всього	12500		100

Показники ефективності діяльності підприємства на 5 років проекту. Чистий дисконтований дохід інвестиційного капіталу за 5 років при ставці дисконтування 16% склав 1535,5 тис. гривень

Таблиця 3 Фінансові показники проекту, тис. грн

Внутрішня норма дохідності (IRR)	1,12
Чиста теперішня вартість (NPV), тис грн	1535,5
Окупність проекту (дисконтована), років	5

З економічної точки зору проект сприятиме:

- створенню нових робочих місць, що дозволить працівникам одержувати стабільний середній дохід;
- створення підприємства по виробництву і реалізації сиру, яке відповідатиме стандартам Європейського Союзу;
- надходження до бюджету Миколаївської області податків і інших відрахувань.

Серед соціальних наслідків можна виділити – задоволення попиту населення в молочній продукції, а саме у сири;

Вступ

В даний час створення спільного підприємства по виробництву сиру перспективно по наступних причинах:

- по-перше, об'єми вжитку молочної продукції в Україні не знижуються;
- по-друге, молочну продукцію споживають всі, але не кожен завод готовий запропонувати якісний товар;
- по-третє, підприємство забезпечить населення екологічно чистою продукцією;
- по-четверте освоєння нових європейських, і не тільки (у перспективі), ринків за допомогою відомого імені КІМ (виробника молока та молочних продуктів).

Сировина для виробництва (молоко) планується одержувати в населення і малих, і середніх підприємств області. Ціни на сировину мають яскраво виражений сезонний характер, досягають максимуму взимку і мінімуму влітку.

1. Концепція проекту

Концепція проекту передбачає створення спільного підприємства по виробництву сиру. Цілями діяльності підприємства будуть виробництво, реалізація та експорт сиру. Цільовою групою планованого підприємства буде експорт до країн ЄС, а також вітчизняні споживачі. Перевагою компанії є використання у виробництві виключно молока і натуральної сировини, відсутність напівфабрикатів і інших добавок, що позитивно позначається на якості продукції і відповідатиме усім нормам та стандартам ЄС.

Основними продуктами будуть: сир м'який з пліснявою; сири тверді.

Виробничий цех буде розміщений в приміщенні загальною площею 150 квадратних метрів. Підприємство буде здійснювати діяльність у формі СП.

2. Характеристика продукту

Сир – це харчовий продукт, що виробляється з молока шляхом коагуляції білків, обробки отриманого білкового згустку і подальшого дозрівання сирної маси. При дозріванні всі складові частини сирної маси піддаються глибокі зміни, в результаті яких у ній накопичуються смакові і ароматичні речовини, купуються властиві даному виду сиру консистенція і малюнок.

Серед продуктів харчування сир займає одне з перших місць за харчовою та енергетичною цінністю. Харчова цінність сиру визначається високим вмістом у ньому білка, молочного жиру, а також мінеральних солей і вітамінів в добре збалансованих співвідношеннях і легкопереварюваній формі. У 100 г сиру міститься 20-30 г білка, 32-33 г жиру, близько 1 г кальцію, 0,8 г фосфору. У сирі міститься велика кількість вільних амінокислот, у тому числі всі незамінні.

Важливою особливістю сиру як харчового продукту є його здатність до тривалого зберігання. Так вироблені за традиційною технологією сири швейцарський, радянський, голландський і ін можуть зберігатися при мінусових температурах протягом декількох місяців.

В асортименті спільного підприємства буде наступний вид продукції:

- сир м'який з білою пліснявою Брі і Камамбер, з блакитною пліснявою: Рокфор, Данаблу;
- сири тверді.

3. Програма виробництва

В таблиці 1 наведена планова програма виробництва по рокам.

Таблиця 1 Планова програма виробництва по рокам

Продукція, тис. т	2015	2016	2017	2018	2019
сир м'який	5	10	15	15	15
сир твердий	35	65	70	70	70

Програма продажів здійснюватиметься шляхом укладення контрактів, маркетингових досліджень, а також за допомогою рекламних акцій.

Ціни на продукцію та сировину	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Сир м'який 1 кг	120	120	120	120	120	120	120	120	120	120	120	120
Сир твердий 1 кг	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Молоко 1 л	4,5	4,5	4,5	4,5	4	4	3,5	3,5	3,5	4	4,5	4,5

Конкурентна вартість продукції складається з:

- відносно низької собівартості, що дозволить встановити конкурентну ціну;
- використання натуральної сировини (відсутність заміників) і меншої кількості добавок.

При розрахунку програми продажів інфляція в увагу не бралася, оскільки пов'язане з інфляцією підвищення цін пропорційно відіб'ється на збільшенні цін продажів підприємства. Ціни на сировину мають яскраво виражений сезонний характер, досягаючи максимуму взимку і мінімуму влітку. Передбачені сезонні коливання на твердий сир. Ціни на останні продукти заплановані на одному рівні.

4. Маркетинговий план

Не дивлячись на продовження світової фінансово-економічної кризи, в Україні відмічається ріст виробництва молочної продукції та сира.

Одним з чинників, що впливають на вжиток молочної продукції, є ціна. Ціна вжитку може влаштовувати покупця залежно від того, яким рівнем доходів він володіє і як сприймає конкретну ціну. Як правило, конкурентоспроможність збільшується за рахунок продажу товарів за нижчими цінами, що відрізняються від цін товарів конкурентів.

4.1 Стратегія маркетинга

Головною метою підприємства є проникнення на зовнішній ринок і подальше існування та розвиток. Планується позиціонування нове підприємство як один з самих високотехнологічних і сучасних заводів в Україні, що пропонує продукцію високої якості.

В якості основного методу розвитку необхідно використовувати пряму рекламу на цільові групи, що цікавлять. Для цього можна використовувати:

- розсилки рекламних матеріалів про завод і рекламно-технічну документацію по її продукції;
- підготовка рекламно-інформаційних статей, присвячених продукції заводу в спеціальних виданнях місцевого і загального значення.

Формування попиту і стимулювання збуту планується виходячи з таких моментів:

- відносно низький рівень цін в порівнянні з іншими;
- кваліфікований персонал;
- сучасне устаткування;
- реалізація програм по стимулюванню попиту.

5. Технічне планування

5.1 Технологічний процес

На сучасних фабриках по виробництву сиру використовуються новітні технології. Вдосконалена технологія дозволяє отримати високоякісну, чисту продукцію.

Характеристика технології виробництва сиру

Весь процес виготовлення сиру можна розділити на 6 основних етапів:

1. Пастеризація.
 2. Звурджування
 3. Стікання.
 4. Пресування.
 5. Соління.
 6. Дозрівання.
6. Організація, управління і персонал
6. Реалізація проекту
- 6.1 План реалізації

Передбачається, що реалізація справжнього проекту займе період з кінця 2015 по квітень 2019 р.

Таблиця 5 Календарний план реалізації проекту

Заходи\Місяць	2 015						
	5	6	7	8	9	10	11
Проведення маркетингового дослідження	+	+					
Рішення питання щодо фінансування		+					
Одержання інвестицій			+				
Купівля технології			+				
Пошук персоналу			+				
Поставка устаткування, монтаж			+	+			
Розміщення реклами					+		
Початок роботи				+			

6.2 Витрати на реалізацію проекту

Таблиця 6 Інвестиційні витрати в 2015 р.

Найменування	Сума, млн. грн	2015	
		травень	липень
Обладнання виробниче приміщення	1,0	1,0	
Технологія виробництва сиру	1,0	1,0	
Комплект устаткування для виробництва м'яких и твердих сирів	8,5	8,5	-
Рефрежиратор – 2 автомобілі	2,0		2,0
Всього	12,5	10,5	2,0

7. Експлуатаційні витрати

Експлуатаційні витрати складаються із змінних витрат.

Таблиця 7 Змінні витрати в місяць (додатково до основної сировини)

Вид продукції	норма витрат	Од.вим.	Ціна, грн.	на 1 кг., грн
Сир м'який				9,5
Упаковка	0,05	рулон	50	2,5
Харчові добавки	0,0001	кг	5 000	1
Закваска (бактерії)	0,004	пакет	1 500	6
Твердий сир				16
Упаковка	0,2	пакет	50	10
Сіль	0,012	кг.	14	0,2
Харчовий барвник	0,00003	літр	5 000	0,2
Кальцій	0,00033	кг.	266,7	0,1
Закваска	0,004	пакет	1 500	6

Змінні витрати складаються з витрат на упаковку і інгредієнти. Постачальниками молока є населення і довколишні селянські господарства. Постачальником харчових добавок, закваски, барвника і кальцію є компанія «КІМ». На сьогоднішній день компанія провідним партнером для підприємств харчової промисловості в 13 країнах світу. Постачальником пакувального матеріалу .

Таблиця 8 Розрахунок собівартості, грн /1 тонну

Статті витрат	2015		2016		2017	
	Сир м'який	Сир твердий	Сир м'який	Сир твердий	Сир м'який	Сир твердий
Сировина						
Молоко	45000	45000	45000	45000	45000	45000
Упаковка	2500	10000	2500	10000	2500	10000
Закваска	6000	6000	6000	6000	6000	6000
Харчові добавки	1000		1000		1000	
Сіль		200		200		200
Харчовий барвник		200		200		200
Кальцій		100		100		100
Виробнича собівартість:	54500	61500	54500	61500	54500	61500
Постійні витрати	293 294	2 053 057	390 395	2 537 569	559 551	2 611 237
транспортування	1496,07	1496,07	1496,07	1496,07	1496,07	1496,07
експортне мито	4353,75	4353,75	4353,75	4353,75	4353,75	4353,75
Повна собівартість	353643,62	2120406,42	450745,08	2604919,03	619900,64	2678587,00

8. Загальні і адміністративні витрати

Таблиця 9 Загальні і адміністративні витрати підприємства в місяць, грн

Витрати	2015	2016	2017
Фонд оплати праці	971 294	1 821 176	2 064 000
Електроенергія (13250 кВт у місяць)	286416	23868	23868
Теплоке забезпечення	384000	384000	384000
Водозабезпечення +каналізація (у місяць 50 м3)	6240	520	520
Інтернет	2400	2400	2400
Послуги зв'язку	24000	24000	24000
Канцтовари	12000	12000	12000
ГСМ 4 автомобіля	204000	204000	204000
Обслуговування і ремонт	96000	96000	96000
Витрати на рекламу	240000	240000	240000
Інші непередбачені витрати	120000	120000	120000
Всього	2 346 350	2 927 964	3 170 788

Таблиця 10 Розрахунок витрат на оплату праці, грн

Посада	Кіл	Оклад	До нарахування
Адм.-управлінський персонал			
Начальник цеху	1	6000	6000
Бухгалтер	1	3000	3000
Всього	2	9000	9000
Виробничий персонал			
Головний технолог	1	5000	5000
Оператори	4	2300	9200
Всього	5	7300	14200
Обслуговуючий персонал			
Водій	4	2500	10000
Прибиральниця	1	1200	1200
Всього	5	3700	11200
Всього по персоналу	10	20000	34400

Сума витрат по оплаті праці складає 34400 тис.грн. в місяць у перший рік проекту.

9. Потреба у фінансуванні

Загальні інвестиційні витрати по проекту включають:

Таблиця 11 Інвестиції проекту, тис. грн

Витрати, тис. грн.	2015
Інвестиції в основний капітал	10500
Оборотний капітал	2000
Всього	12500

Фінансування проекту планується здійснити як за рахунок коштів ПАТ «Баштанський сирзавод» та підприємством КІМ Карловацької Жупанії Республіки Хорватія.

Таблиця 12 Програма фінансування на 2015 р., тис грн

Джерела фінансування, тис грн	Сума	Період	Частка участі, %
Власні кошти	2000	04-05.2015	16
Залучені кошти	10500	04-05.2015	84
Всього	12500		100

10. Ефективність проекту

10.1 Проекція Cash-flow

Проекція Cash-flow (Звіт руху грошових коштів) показує потоки реальних грошей, тобто припливи готівки (припливи реальних грошей) і платежі (відтоки реальних грошей).

Звіт полягає їх 3 частин:

- операційна діяльність – основний вид діяльності, а також інша діяльність, що створює вступ і витрачання грошових коштів компанії;
- інвестиційна діяльність — вид діяльності, пов'язаної з придбанням, створенням і продажем необоротних активів (основних засобів, нематеріальних активів) і інших інвестицій;
- фінансова діяльність — вид діяльності, який приводить до змін в розмірі і складі капіталу і позикових засобів компанії. Як правило, така діяльність пов'язана із залученням і поверненням кредитів і позик, необхідних для фінансування операційної і інвестиційної діяльності.

Аналіз грошового потоку показує його позитивну динаміку по роках проекту.

10.2 Фінансові індикатори

Таблиця 15 Фінансові показники проекту, тис.грн

Показники	Початок	1-й рік	2-й рік	3-й рік	4-й рік	5-й рік	Усього
Вартість обладнання	-12500,0						
Приріст обсягу реалізації		4100,0	7700,0	8800,0	8800,0	8800	38200
Приріст витрат		-2 474, 0	-3 055, 6	3 298, 4	3 298, 4	-3 298, 4	-1689,9
Чисті надходження	-12500,0	1625,9	4644,3	5501,5	5501,5	5501,5	22774,8
Коефіцієнт дисконтування при 16% у рік	1	0,862	0,743	0,641	0,552	0,476	
Чисті дисконтовані надходження		1401,6	3451,4	3524,5	3038,4	2619,3	14035,5
Чиста теперішня вартість (NPV)							1535,5
Індекс рентабельності інвестицій, IP							1,12

Висновок

Проект має позитивний чистий дисконтований дохід (1535543,18 грн) та індекс рентабельності інвестицій більший за 1 (1,12%), а тому є ефективним і доцільним для впровадження на підприємстві.

На прикладі спільного підприємства вбачаємо розвиток інтеграції з іноземними товаровиробниками, що дасть можливість виробляти високоякісні продукти харчування, збільшити частку експорту готової продукції на світовому ринку. В майбутньому на успішному прикладі цього співробітництва з Миколаївськими виробниками бажатимуть співпрацювати й інші зарубіжні партнери. Таке співробітництва помітно вплине на соціально-економічну ситуацію перш за все у сільській місцевості.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Директорат науки

бульвар Тараса Шевченка, 16 м. Київ, 01601, тел.(044)287-82-49, факс (044)287-82-49, e-mail:
dnauka@mon.gov.ua

N 26-103 від 10.07.2018

У Спеціалізовану вчену раду
Миколаївського національного
аграрного університету

Пропозиції Кормишкіна Ю.А. щодо створення і функціонування інноваційно-інвестиційного об'єднання з трансферу сучасних агротехнологій на базі Миколаївського національного аграрного університету за участю науково-дослідних установ НААН і виробничих підприємств України відповідають проекту Стратегії інноваційного розвитку України, що зараз розробляється МОН, завданням та цілям Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р., затвердженої постановою КМУ від 06.08.2014р. а також свідчать про нарощування темпів інноваційного розвитку університету, наукових установ та бізнесу в регіоні.

Докторантом доведено, що функціонування зазначеного об'єднання забезпечить формування сприятливого інноваційно-інвестиційного середовища, умов для активізації інноваційних процесів, інтеграції освіти, науки і виробництва в регіоні.

Зважаючи на вищевикладене, директорат науки Міністерства освіти і науки України вважає, що подальше впровадження результатів дослідження докторанта Миколаївського національного аграрного університету Кормишкіна Ю. А. сприятиме модернізації аграрного сектору економіки регіону шляхом новітніх наукових технологій виробництва сільськогосподарської продукції.

Генеральний директор

Дмитро ЧЕБЕРКУС

**ДЕПАРТАМЕНТ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ
МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ**

вул. Спаська, 1, м.Миколаїв, 54030, тел. (0512) 37-78-02, тел./факс 37-78-40
E-mail: reform@mnk.gov.ua, код згідно з ЄДРПОУ 36384583

№ 902/02/06.03-27/11
від 05.08.2012
на № _____
від _____

Довідка

видана Кормишкіну Юрію Анатолійовичу про впровадження результатів його дисертаційного дослідження в роботу Департаменту агропромислового розвитку Миколаївської облдержадміністрації

Наукове дослідження є своєчасним та таким, що відображає актуальні проблеми розвитку аграрного підприємництва.

Запропоновані автором рекомендації щодо розвитку міжнародного міжрегіонального співробітництва в аграрній сфері є науково-практичним ресурсом, використання якого може суттєво підвищити ефективність управлінських заходів у розвитку аграрного підприємництва Миколаївської області. Слід зазначити, що таке співробітництво формує сприятливе середовище для розвитку спільної підприємницької діяльності. У підтвердженні останнього докторантом розроблено бізнес-план щодо створення спільного підприємства (ПАТ «Баштанський сирзавод» КІМ Карловацької Жупанії Республіки Хорватія) по виробництву сиру.

Підставою для формування спільного підприємства визначено наявність сировинної бази і необхідність сприяння росту зайнятого населення у сфері переробки продукції на регіональному рівні і експорт високоякісної продукції на міжнародному рівні. Розрахунок бізнес-плану показав, що проект спільного виробництва сиру окупиться на п'ятому році, внутрішня норма дохідності становитиме 12%, тобто вигода від зроблених інвестицій у грошовому виразі становитиме 1535,5 тис. гривень.

Заслужовує на увагу інноваційний підхід розвитку аграрного підприємництва регіону, який передбачає і виробництво нових видів продукції. Кормишкіним Ю.А. розроблено проект по виробництву обліпихи, яким доведено, що за умови повного збуту продукції, щорічний дохід від продажу свіжої та замороженої обліпихи при хорошій врожайності дорослого куща може скласти від \$ 170 тис. (в 1-ий рік реалізації) до \$ 800 тис.

Дані розробки можна вважати такими, що мають практичну цінність та можуть бути рекомендовані до впровадження суб'єктами господарювання аграрного сектору економіки регіону.

Директор

О.ЛИСУН

МИКОЛАЇВСЬКА ОБЛАСНА РАДА

вул.Адміральська, 22, м.Миколаїв, 54001, тел./факс: (0512) 37-05-48, 37-25-23
E-mail: oblrada@mksat.net, Web: <http://mk-oblrada.gov.ua>, код згідно з ЄДРПОУ 25696652

№	737-20/05-18
від	10.08.2018
на №	
від	

ДОВІДКА

про впровадження результатів досліджень докторанта
Миколаївського національного аграрного університету
кандидата економічних наук Кормишкіна Юрія Анатолійовича

Результати моніторингу регіонального ринку праці та запитів роботодавців довели про необхідність поступового приведення державного замовлення у закладах вищої освіти до потреб ринку праці у Миколаївській області та забезпечення підприємств АПК кваліфікованими кадрами, досягнення стійкої динаміки закріплення фахівців в сільськогосподарських підприємствах. Зважаючи на це, Кормишкіним Ю.А. розроблено заходи щодо формування людського капіталу як стратегічного ресурсу економічного зростання аграрного сектора економіки Миколаївської області в контексті загальних пропозицій до Програми соціально-економічного розвитку Миколаївської області на 2018-2020 роки.

Дослідження Кормишкіна Ю.А. також дали змогу обґрунтувати яким чином підприємництво впливає на: формування доходної частини бюджету територіальної громади, вирішення їх житлово-комунальних проблем; залучення іноземних інвестицій, використання та модернізацію приміщень територіальних громад, розвиток креативної економіки територіальних

громад та формування їх екологічної безпеки, збереження історико-культурної спадщини та популяризацію територіальної громади.

Особливу актуальність мають запропоновані заходи активізації розвитку підприємництва, а саме: розробка дорожньої карти розвитку підприємництва; формування фондів підтримки малого та середнього підприємництва територіальних громад; організація конкурсу бізнес-пропозицій; розміщення інформації на сайтах територіальних громад про грантові проекти та умови участі; проведення тренінгів щодо відкриття власної справи, написання грантових заявок з залученням громадських організацій, центрів зайнятості, закладів вищої освіти.

Довідка видана для пред'явлення в спеціалізовану вчену раду по захисту докторських дисертацій.

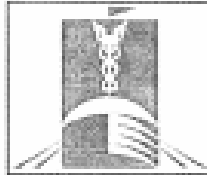
Голова обласної ради

В. МОСКАЛЕНКО

РЕГІОНАЛЬНА
ТОРГОВО-ПРОМИСЛОВА ПАЛАТА
МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

54030, Україна, м. Миколаїв, в/о 11
вул. Польовиківська, 41
Тел./факс: +38 (0512) 47-33-17
Тел: +38 (0512) 47-33-13
e-mail: office@rpp.com.ua

www.rpp.com.ua

MYKOLAIV REGIONAL
CHAMBER OF COMMERCE AND INDUSTRY

54030, Ukraine, Mykolaiv, P.O. Box 11
41 Polivkivska st.
Tel/fax: +38 (0512) 47-33-17
Tel: +38 (0512) 47-33-13
e-mail: office@rpp.com.ua

*Реш. № 338/11/01
від 10.08.2014р.*

У спеціалізовану вчену раду

Запропоновані пропозиції, докторанта Миколаївського національного аграрного університету Кормишкіна Юрія Анатолійовича, щодо доцільності при Регіональній Торгово-Промисловій Палаті Миколаївської області відкриття Центру медіації, основною метою якого є практична допомога бізнесу у розв'язанні конфліктних ситуацій та досудовому вирішенні проблемних бізнес-питань розглянуті і схвалені на засіданні Президії РТПП та рекомендовані до практичного застосування.

Президент РТПП
Миколаївської області

[Handwritten signature]

І.А. Катвалюк

Товариство з обмеженою відповідальністю
«Сумісне підприємство «Південна Аграрно-Експортна Компанія»
54001, Миколаївська область, м. Миколаїв, вул. Спаська, 19
Код ЄДРПОУ 38524687, тел./факс (0512) 76-89-18
Офіційний сайт - paek.com.ua

Спеціалізованій вченій раді

Керівництво ТОВ СП «ПАЕК» враховує практичну значимість впровадження докторанта Миколаївського національного аграрного університету кандидата економічних наук Кормишкіна Юрія Анатолійовича щодо сформованих ним напрямів ІТ – інновацій в діяльності компанії розглянуті й схвалені на правлінні та рекомендовані до практичного впровадження.

Зокрема, здобувачем обгрунтовано використання інформаційних технологій bigdata. Визначено, що доцільним напрямом їх впровадження є технології точного землеробства, які дозволяють не тільки підвищити врожайність сільськогосподарських культур, але й суттєво знизити непродуктивні витрати паливо-мастильних матеріалів, насіння посівного матеріалу і добрив.

Результати впровадження роботи наукового доробку Кормишкіна Ю.А. засвідчують його практичну цінність як сучасного, адаптованого до передових європейських вимог інструменту розвитку агробізнесу.

Голова Наглядової Ради
ТОВ «СП «Південна
Аграрно-Експортна Компанія»

Данильченко Р.В.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 (МНАУ)

вул. Георгія Гонгадзе, 9, м. Миколаїв, 54020,
 тел. (0512) 34-10-82, тел./факс: (0512) 34-31-46
 E-mail: rector@mna.edu.ua, офіційний сайт: www.mna.edu.ua
 код ЄДРПОУ 60497213

Від 14.08.2018 № 01-18/1059

На № _____ від _____

У Спеціалізовану вчену раду

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Дана докторанту Миколаївського національного аграрного університету Кормишкіну Юрію Аватолійовичу в тому, що основні наукові результати, отримані ним в рамках підготовки дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук, впроваджені у практику наукової діяльності кафедри публічного управління та адміністрування і міжнародної економіки Миколаївського національного аграрного університету. Зокрема, окремі положення дисертації щодо формування методологічних принципів підготовки та оформлення проєктних заявок, які адаптовані до вимог різних донорів використані в науково-дослідній роботі за темою «Економічне зростання підприємств аграрного сектору в умовах зміцнення зовнішньоекономічних зв'язків України» (номер державної реєстрації 0113U002421).

Результати дисертаційного дослідження Кормишкіна Ю.А. використані і в навчальному процесі – сформована система показників та чинників ефективного розвитку аграрного підприємництва та методологічні підходи та фактори формування розвитку бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва застосовуються при викладанні дисциплін «Інфраструктура товарного ринку», «Агробізнес та підприємництво», «Бізнес-менеджмент», «Концепція розвитку підприємства» та здобувачами вищої освіти при підготовці курсових робіт, звітів з навчальної, виробничої та фахової практик.

Проректор з наукової роботи

О.С. Новіков

СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Нечуя-Левицького, 16, м. Черкаси, 18036, Україна
 тел.: +38(0)472 64-73-02
 тел.факс: +38(0)472 64-73-08
 e-mail: ceo@ceun.ch.ua

EAST EUROPEAN UNIVERSITY

16, Nechay-Levitsky str., Cherkassy, 18036, Ukraine
 tel.: +38 (0)472 64-73-02
 tel. fax: +38 (0)472 64-73-08
 e-mail: ceo@ceun.ch.ua

10.07.16 № 561
 На № _____ від _____

У спеціалізовану вчену раду

ДОВІДКА

Видана Кормишкіну Юрію Анатолійовичу, здобувачу кафедри світового сільського господарства і ЗЕД Миколаївського національного аграрного університету, що результати його наукового дослідження, на тему: «Забезпечення фінансової рівноваги аграрних підприємств в умовах глобалізації світової економіки», де обґрунтовано вплив глобалізаційних процесів на забезпечення рівноваги підприємств сільськогосподарського комплексу, розглянуті на засіданні кафедри економіка підприємства, обліку та аудиту СУЕМ та рекомендовані до використання в навчальному процесі Східноєвропейського університету економіки та менеджменту при підготовці і викладанні курсів лекцій та практичних робіт з дисциплін «Аналіз господарської діяльності», «Економіка підприємства», «Управління потенціалом підприємства».

Ректор,
 д.е.н., професор

Л.О. Шпак